

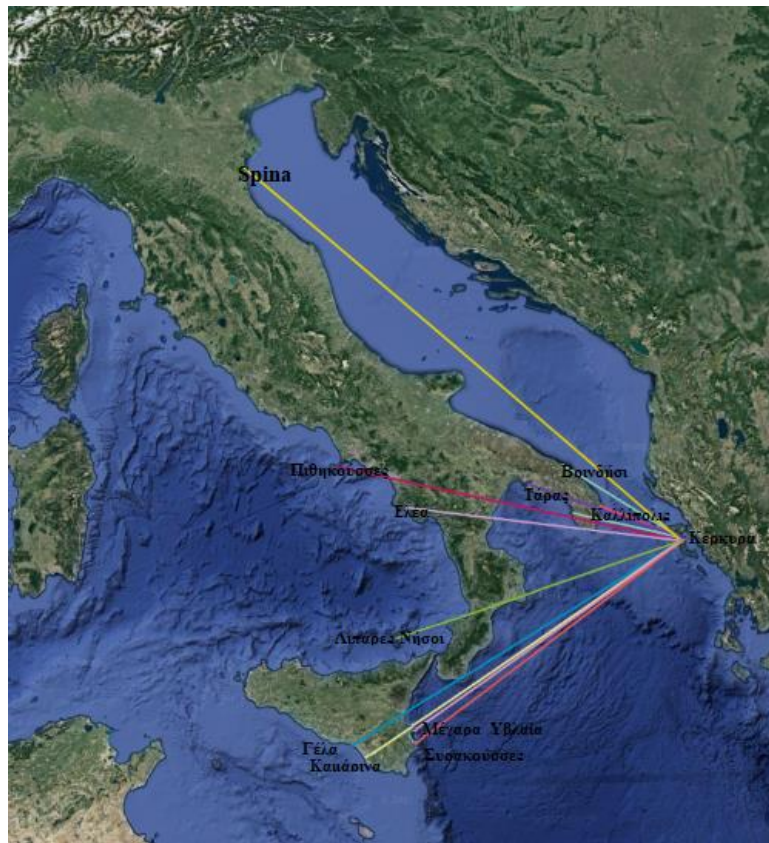
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
Π.Μ.Σ. «ΑΡΧΑΙΟΣ ΚΟΣΜΟΣ: ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΣΤΥΛΙΑΝΗ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ

(Α. Μ.: 56)

«Τῆς τε γὰρ Ἰταλίας καὶ Σικελίας καλῶς παράπλου κείται».

Ἡ Κέρκυρα στον δρόμο προς την Κάτω Ἰταλία και Σικελία: σχέσεις και διαδράσεις από την ίδρυσή της (734 π.Χ.) ως την υποταγή στους Ρωμαίους (229 π.Χ.)

Τριμελής Εξεταστική επιτροπή:
Κατερίνη Λιάμπη (Επιβλέπουσα)
Ηλίας Κουλακιώτης (Μέλος)
Ιωάννης Τζαμτζής (Μέλος)

Ιωάννινα 2023

Τῆς τε γὰρ Ἰταλίας καὶ Σικελίας καλῶς παράπλου κεῖται».

Η ΚΕΡΚΥΡΑ ΣΤΟΝ ΔΡΟΜΟ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΑΤΩ ΙΤΑΛΙΑ ΚΑΙ
ΣΙΚΕΛΙΑ: ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΔΡΑΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ (734
Π.Χ.) ΩΣ ΤΗΝ ΥΠΟΤΑΓΗ ΣΤΟΥΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ (229 Π.Χ.)

ΣΤΥΛΙΑΝΗ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ

Μεταπτυχιακή εργασία υποβληθείσα για την εκπλήρωση των προϋποθέσεων απονομής μεταπτυχιακού τίτλου του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

2023

© (Στυλιανή Αναστασία Σικελιανού)

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΜΕΡΟΣ Α΄	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 Γεωμορφολογία, πλουτοπαραγωγικές πηγές, γεωγραφική θέση και ονομασίες	14
1.1 Γεωμορφολογία και πλουτοπαραγωγικές πηγές	14
1.2 Η θέση της Κέρκυρας στο Ιόνιο Πέλαγος	18
1.3 Ονομασίες	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Ιστορία – Αποικισμοί.....	25
2.1. Οι πρώτες επαφές με τη Δύση κατά την Προϊστορική και Πρωτοϊστορική εποχή.....	25
2.2. Οι πρώτοι κάτοικοι και οι Λιβυρνοί.....	27
2.3. Ερετριείς	28
2.4. Κορίνθιοι.....	33
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Η ναυτική ισχύς της Κέρκυρας	40
3.1. Τα λιμάνια.....	41
3.2. Η ναυπήγηση του στόλου	45
3.3. Η Κερκυραϊκή περαία και οι αποικίες της.....	46
3.4. Ο ρόλος του κερκυραϊκού πολεμικού στόλου στους πολέμους του 5ου αι. π.Χ. 49	
3.5. Συμμαχίες με την Αθήνα.....	52
ΜΕΡΟΣ Β΄	57
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 Πολιτικο-στρατιωτικές διαδράσεις μεταξύ Κέρκυρας και Μεγάλης Ελλάδας	57
4.1. Κέρκυρα και Κόρινθος στην εκστρατεία κατά του Ιπποκράτη της Γέλας.....	57

4.2. Σικελική Εκστρατεία	59
4.3. Ο Διονύσιος Α΄ των Συρακουσών κι οι βλέψεις του προς το Ιόνιο.	61
4.4. Η Κέρκυρα στο πλευρό του Τιμολέοντα.....	68
4.5. Η Κέρκυρα στα χέρια του Κλεώνυμου	70
4.6. Η Κέρκυρα μεταξύ Αγαθοκλή, Πύρρου και Δημητρίου Πολιορκητή	71
4.7. Από τους Ιλλυριούς στην οικειοθελή υποταγή στην Ρώμη.....	76
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 Πολιτικές και θεσμικές διαδράσεις μεταξύ Κέρκυρας και Μεγάλης Ελλάδας	81
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 Οικονομικές και εμπορικές διαδράσεις μεταξύ Κέρκυρας και Μεγάλης Ελλάδας	88
6.1. Εμπόριο και μεταφορά των προϊόντων.....	88
6.2. Η μαρτυρία των νομισματικών «θησαυρών»	97
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 Πολιτισμικές Διαδράσεις μεταξύ Κέρκυρας και Μεγάλης Ελλάδας	114
7.1. Μύθοι και λατρείες.....	114
7.2. Αρχιτεκτονική και γλυπτική των Ναών	119
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	129
ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	133
Φιλολογικές πηγές	133
Επιγραφικές πηγές	134
Νομισματικές πηγές	135
Βιβλιογραφία	136
Ξενόγλωσση	136
Ελληνική.....	144
Λεξικά	147
Ιστοσελίδες.....	147
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ	148

ΧΑΡΤΕΣ.....	149
ΕΙΚΟΝΕΣ.....	160
ΠΙΝΑΚΑΣ 1	160
ΠΙΝΑΚΑΣ 2	161
ΠΙΝΑΚΑΣ 3	162
ΠΙΝΑΚΑΣ 4	163
ΠΙΝΑΚΑΣ 5	164
ΠΙΝΑΚΑΣ 6	165
ΠΙΝΑΚΑΣ 7	166
ΠΙΝΑΚΑΣ 8	167
ΠΙΝΑΚΑΣ 9	168
ΠΙΝΑΚΑΣ 10	169
ΠΙΝΑΚΑΣ 11	170
ΠΙΝΑΚΑΣ 12	171
ΠΙΝΑΚΑΣ 13	172
ΠΙΝΑΚΑΣ 14	173
ΠΙΝΑΚΑΣ 15	174
ΠΙΝΑΚΑΣ 16	175
ΠΙΝΑΚΑΣ 17	176
ΠΙΝΑΚΑΣ 18	177

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Θέμα της παρούσης διπλωματικής εργασίας αποτελούν οι σχέσεις της Κέρκυρας με την ευρύτερη περιοχή της Κάτω Ιταλίας και Σικελίας κατά την αρχαιότητα. Έναυσμα για την εκπόνηση αυτού του θέματος απέτέλεσε η ιδιαίτερη καταγωγή μου από την Κέρκυρα, σε συνδυασμό με την υπέρ του δέοντος αγάπη μου προς το ιταλικό στοιχείο, το οποίο μέχρι και σήμερα παραμένει ανεξίτηλο στο νησί. Η διερεύνηση των σχέσεων μεταξύ της Κέρκυρας και της Μεγάλης Ελλάδας παρουσιάζει, γι' αυτόν τον λόγο, μεγάλο ενδιαφέρον, ώστε, με γνώμονα το παρελθόν, να κατανοήσει κανείς γιατί οι Κερκυραίοι ανέκαθεν ήταν, ως επί το πλείστον, στραμμένοι προς την Δύση. Απ' όσο είμαι σε θέση να γνωρίζω, το εν λόγω θέμα είναι πρωτότυπο, διότι δεν έχουν γραφτεί παρόμοια πονήματα στα πλαίσια μιας Διπλωματικής Εργασίας ή Διδακτορικής Διατριβής, εκτός από κάποιες μελέτες, που ασχολούνται με ορισμένες από τις πτυχές του, για τις οποίες έγινε εδώ μια προσπάθεια να αναπτυχθούν περισσότερο.

Επιθυμώ να ευχαριστήσω ορισμένους ανθρώπους που συνέβαλαν στην αρτιότητα της εργασίας μου και μου παρείχαν κάθε δυνατή βοήθεια. Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω την αξιότιμη καθηγήτριά μου, κ. Κατερίνη Λιάμπη, για την πολύτιμη καθοδήγησή της καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου και την έμπνευσή της για την εύρεση του θέματος της παρούσης Διπλωματικής Εργασίας. Ευχαριστώ εξίσου τον κ. Ιωάννη Τζαμτζή και τον κ. Ηλία Κουλακιώτη, για την άριστη συνεργασία που είχαμε κατά την φοίτησή μου στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων και τα πολύ ενδιαφέροντα μαθήματα που προσέφεραν στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών του Αρχαίου Κόσμου. Αμέριστη ευγνωμοσύνη οφείλω, επίσης, στους εκλεκτούς καθηγητές μου από το τμήμα Ιστορίας του Ιονίου Πανεπιστημίου και, ιδιαιτέρως, την κ. Ιωάννα Κράλλη, καθώς και τον κ. Βάιο Βαϊόπουλο, οι οποίοι μού εμφύσησαν την αγάπη για τον Αρχαίο Κόσμο και τη Λατινική Γραμματεία. Ευχαριστήρια μνεία οφείλω, επίσης, στον αρχαιοφύλακα του Μουσείου Παλαιόπολης Κέρκυρας, τον κ. Στάθη Προβατά, ο οποίος είχε την ευγενή καλοσύνη να μου παρέχει πρόσβαση στην κλειστή έκθεση αρχαιοτήτων του Μουσείου, και βοήθησε πρόθυμα στην φωτογράφιση ενός εκθέματος της νομισματικής συλλογής. Βράχοι στήριξης στάθηκαν οι γονείς μου, τους οποίους ευχαριστώ για όλες τις θυσίες που έκαναν για την ανατροφή και την μόρφωσή μου. Τέλος, χρωστώ πολλές ευχαριστίες στους εκλεκτούς μου φίλους και συνοδοιπόρους

συμφοιτητές στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Φωτεινή Μητρίτσια, Γεώργιο Δαλακούρα και Βασιλική Χαντέλη, για την ηθική στήριξη και την πολύτιμη φιλία τους, καθώς και τον Τριαντάφυλλο Σαμαρά, φίλο, παράδειγμα προς μίμηση και πυλώνα της ζωής μου.

Την παρούσα εργασία αφιερώνω στον πολυαγαπημένο κι αείμνηστο παππού μου, Επαμεινώνδα Κασφίκη, τον άνθρωπο που μου μετέδωσε από πολύ νεαρή ηλικία, την αγάπη του για την Ιστορία της ιδιαίτερης πατρίδας μας.

Ιωάννινα, Ιούνιος 2023.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Κέρκυρα είναι ένα από τα σημαντικότερα νησιά του Ιονίου, με φυσικό πλούτο και σε εξαιρετική θέση επί των θαλασσίων οδών. Σύμφωνα με τις πηγές¹, στο νησί ήταν αρχικά εγκατεστημένο ένα ιλλυρικό φύλο, οι Λιβυρνοί, τους οποίους εκδίωξαν οι πρώτοι Έλληνες άποικοι από την Ερέτρια στα μέσα του 8^{ου} αι. π.Χ. Το 734 π.Χ. κατέφθασαν νέοι άποικοι από την Κόρινθο, με οικιστή τον Χερσικράτη, στο πλαίσιο της αποικιακής εξάπλωσης των Ελλήνων προς τη Δύση, αφού η ίδρυση της Κορινθιακής αποικίας στην Κέρκυρα ήταν σύγχρονη με αυτήν των Συρακουσών. Πολύ γρήγορα μετατράπηκε σε υπολογίσιμη ναυτική δύναμη κι ήρθε σε ρήξη με την Κόρινθο το 664 π.Χ. Για ένα μεγάλο διάστημα επανήλθε στον έλεγχο της μητρόπολής της, μαζί με την οποία ίδρυσε μια σειρά αποικιών, μεταξύ 627 και 580 π.Χ., στα ανατολικά παράλια της Αδριατικής και του Ιονίου (Επίδαμνος, Απολλωνία, Ανακτόριο και πιθανώς η νήσος Κόρκυρα Μέλαινα).

Μεταξύ του 6^{ου} και 5^{ου} αι. π.Χ. η Κέρκυρα ναυπήγησε τον κρατερό της στόλο, για την διευκόλυνση του θαλάσσιου εμπορίου. Ως υπολογίσιμη, πλέον, ναυτική δύναμη, διαδραμάτισε κεντρικό ρόλο σε διόλου ευκαταφρόνητης σημασίας γεγονότα της αρχαιότητας. Το 493 π.Χ. οι Κερκυραίοι μαζί με τους Κορινθίους στάθηκαν αρωγοί των Συρακούσιων, που απειλούνταν από τον Ιπποκράτη της Γέλας. Κατά τους Περσικούς Πολέμους κλήθηκαν να συνδράμουν με τον στόλο τους, αλλά τελικώς η αμφιλεγόμενη στάση τους τους έφερε στο στόχαστρο των υπόλοιπων Ελλήνων. Η μετέπειτα διένεξη των Κερκυραίων με τους Κορινθίους για την Επίδαμνο ήταν μια από τις αιτίες του αιματηρού Πελοποννησιακού Πολέμου (431-404 π.Χ.), με καταστροφικές συνέπειες για τους πρώτους. Η νήσος βρέθηκε αντιμέτωπη με δύο οδυνηρούς εμφυλίους πολέμους (427-425 π.Χ. και 411 π.Χ.) μεταξύ της δημοκρατικής και της ολιγαρχικής παράταξης. Οι Κερκυραίοι συμμετείχαν, ακόμη, με τον στόλο τους στην αποτυχημένη Σικελική Εκστρατεία 415-413 π.Χ. στο πλευρό της Αθήνας, με την οποία είχαν αναπτύξει συμμαχία (433 π.Χ.).

Για περίπου τριάντα χρόνια, η Κέρκυρα, αποδυναμωμένη, δεν είναι πλέον στο προσκήνιο των γεγονότων και των γραπτών μαρτυριών. Παρ' όλ' αυτά, στα τέλη του 5^{ου}- αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ. ο Διονύσιος των Συρακουσών, στρέφει το βλέμμα του προς αυτήν, καθώς η θέση της ευνοεί την επίτευξη των βλέψεών του για κυριαρχία στην

¹ Ενδεικτικά αναφέρεται ο Στράβ., 6.2.4, αλλά βλ. περισσότερα στο Κεφ. 2, ενότ. 2.1.

Αδριατική και το Ιόνιο. Το 344 π.Χ., η Κέρκυρα συμπράττει στην εκστρατεία του Τιμολέοντος από την Κόρινθο για την αρωγή των Συρακουσίων ενάντια στον Καρχηδονιακό κίνδυνο.

Στα τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ. ο Κλεώνυμος από την Σπάρτη καταλαμβάνει το νησί για μία διετία. Το 301 π.Χ. περνά στον Αγαθοκλή των Συρακουσών, που με τη σειρά του τη μεταβιβάζει ως προίκα στην κόρη του, Λάνασσα, για τον γάμο της με τον Πύρρο της Ηπείρου, και κατόπιν στον δεύτερο σύζυγό της, Δημήτριο τον Πολιορκητή. Παρ' όλ' αυτά, ο Πύρρος ανακτά την Κέρκυρα, η οποία υπάγεται μεταξύ του 281-232 π.Χ. στην Ηπειρωτική Συμμαχία και αποτελεί ορμητήριο για τα μεγαλεπήβολα σχέδιά του προς τη Δύση. Όσπου να φανεί ο Ιλλυρικός κίνδυνος, η νήσος επανήλθε στην πρότερη κατάσταση αυτονομίας της. Οι βλέψεις της Ιλλυρίδας βασίλισσας Τεύτας και οι φρουρές που εγκατέστησε με επικεφαλής τον Δημήτριο τον Φάριο, οδήγησαν την Κέρκυρα και τις αποικίες της στην οικειοθελή υποταγή της στην Ρώμη, με αντάλλαγμα την προστασία της, το 229 π.Χ.

Δε χωρεί αμφιβολία, λοιπόν, ότι η κομβική της θέση στον χάρτη ήταν ο καθοριστικός παράγοντας που την οδήγησε στην ανάπτυξη σχέσεων με την γειτονική Κάτω Ιταλία και Σικελία. Αυτές οι σχέσεις διαμορφώθηκαν ήδη από την Προϊστορική Εποχή, συνεχίστηκαν κατά τους Ιστορικούς Χρόνους και διατηρούνται μέχρι και σήμερα. Στην παρούσα διπλωματική εργασία, ωστόσο, καλύπτεται η περίοδος μεταξύ του 734 π.Χ., που παραδοσιακά θεωρείται το έτος ίδρυσης της κορινθιακής αποικίας στην νήσο, έως και το 229 π.Χ, δηλαδή την χρονολογία της υποταγής της στους Ρωμαίους.

Αντικείμενο της μελέτης αυτής είναι οι πάσης φύσεως σχέσεις που ανέπτυξαν οι Κερκυραίοι με τους Κατω-Ιταλιώτες και Σικελούς στο ορισθέν χρονικό πλαίσιο, προκειμένου να υπάρξει μια σαφής εικόνα. Η εργασία δομείται σε δυο διακριτά μέρη, που χωρίζονται σε κεφάλαια, ενότητες και υποενότητες, με στόχο την καλύτερη δυνατή οργάνωση του υλικού. Το πρώτο μέρος, που αποτελείται από 3 κεφάλαια, αφορά στην Γεωγραφία, τη Γεωμορφολογία, τις ονομασίες, την πρώιμη ιστορία της νήσου, καθώς και την ανάπτυξη της ναυτικής της ισχύος. Το δεύτερο μέρος, που αποτελεί το κυρίως θέμα μας και διαρθρώνεται σε 4 κεφάλαια, αφορά στις πολιτικό-στρατιωτικές, πολιτικό-θεσμικές, οικονομικό-εμπορικές και πολιτισμικές διαδράσεις της Κέρκυρας με την Μεγάλη Ελλάδα. Στην παρούσα εργασία θα προσκομιστούν

τεκμήρια που καταδεικνύουν εάν και σε ποιο βαθμό αναπτύχθηκαν σχέσεις μεταξύ των εκατέρωθεν πόλων του Ιονίου Πελάγους.

Εκτός των ιστορικών γεγονότων που προμνημονεύτηκαν και που αναπτύσσονται σε ενότητες της εργασίας μας, έχει δοθεί έμφαση στην πιο λεπτομερή ανάλυση των παραγόντων, που οδήγησαν την Κέρκυρα σε ένα υψηλό επίπεδο οικονομικής ευημερίας και την καθιέρωσαν ως μια εκ των σημαντικότερων ναυτικών δυνάμεων της Ελλάδας. Ακόμη, δεν παραγνωρίζουμε την μελέτη του φυσικού πλούτου του νησιού και ιδιαίτερα του περίφημου οίνου (*άνθοσμία οίνου*), κύριου εξαγωγίμου προϊόντος του, καθώς συνέβαλε στην οικονομική του ακμή κι εξαγόταν, όχι μόνο προς τις γειτονικές αγορές της Μεγάλης Ελλάδας και της Αδριατικής, αλλά και προς όλη τη Μεσόγειο. Θα ακολουθήσει μια σύντομη αναφορά στη φύση του κερκυραϊκού εμπορίου, καθώς η Κέρκυρα λειτούργησε ως κέντρο του διαμετακομιστικού εμπορίου στον πλου προς την Αδριατική και την Ιταλία. Θα ήταν παράλειψη να μην γίνει μνεία στην επέκταση των Κερκυραίων στις ιλλυρικές και ηπειρωτικές ακτές, στη δημιουργία οικείων αποικιών και της λεγόμενης «*Κερκυραϊκής περαιάς*», που υπήρξαν χρήσιμοι σταθμοί για τους πλόες από και προς την Μεγάλη Ελλάδα.

Για την επίτευξη των ανωτέρω στόχων μελέτης, χρησιμοποιήθηκε μια πλειάδα αρχαίων γραμματειακών πηγών: Ηρόδοτος (*Ιστορίαι* 3 και 7), Θουκυδίδης (*Ιστορίαι* 1, 3, 4, 7), Ξενοφώντας (*Ελληνικά* 5, 6, και το αποδιδόμενο σε αυτόν *Αθηναίων Πολιτεία*), Διόδωρος Σικελιώτης (*Ιστορική Βιβλιοθήκη* 4, 5, 11, 12, 13, 15, 16), Πολύβιος (*Ιστορίαι* 2, 10), Στράβων (*Γεωγραφικά* 6, 7, 10), Πλούταρχος (*Βίοι Θεμιστοκλή, Περικλή, Πύρρου, Αίτια Ελληνικά, Περί της Ηροδότου κακοηθείας*), κ.ά. Από τα έργα αυτά αντλούνται σημαντικές πληροφορίες για τα γεγονότα που σημάδεψαν την κερκυραϊκή ιστορία, αλλά και άλλα στοιχεία που βοηθούν στην διαμόρφωση τεκμηριωμένων συμπερασμάτων. Πολύτιμα βοηθήματα αποτέλεσαν οι σύγχρονες μελέτες περί Κέρκυρας και Ιταλίας και ειδικότερα, εκείνες που αντλήθηκαν από συλλογικούς τόμους. Ενδεικτικά αναφέρονται τα πρακτικά σε επιμέλεια της Claudia Antonetti, *Diavaseis* 1 και 5: το 1 αποτελείται από τα κείμενα των ανακοινώσεων του Διεθνούς Συνεδρίου της Βενετίας (7-11 Οκτ. 2010) με τίτλο “*Lo spazio ionico e le comunità della Grecia nord-occidentale Territorio, società, istituzioni*”, από το οποίο χρησιμοποίησα άρθρα των De Vido, Intrieri, Lucchelli, Metallinou, Pietragnoli. Από το τεύχος 5, με τίτλο *Prospettive Corciresi* (2015) χρησιμοποιήθηκαν άρθρα των Antonetti, Christien, De Vido, Intrieri, Ψωμά, Šašel Kos, (βλ. βιβλιογραφία για περαιτέρω στοι-

χεία). Εξίσου σημαντική ήταν η μελέτη του Luca Antonelli, *Κερκυραϊκά. Ricerche su Corcira alto-arcaica tra Ionio e Adriatico*, (Ρώμη 2000), για τα περί Αρχαϊκής Κέρκυρας.

Πληθώρα τεκμηρίων προέρχονται από αρχαιολογικές μελέτες, λ.χ. τις δημοσιεύσεις των Πρέκα-Αλεξανδρή (δημοσίευση του 2000 και μονογραφία για τις Αρχαιότητες της Κέρκυρας το 2010, βλ. βιβλιογραφία) και Σπετσιέρη-Χωρέμη (δημοσιεύσεις του 1991 καθώς και βιβλία του 1997 και 2011, βλ. βιβλιογραφία). Ουσιώδους σημασίας ήταν η συμβολή της ενάλιας αρχαιολογίας, και δη οι σημαντικότερες μελέτες του Δημήτρη Κουρκουμέλη (διδακτορική διατριβή του 1988), καθώς και κατοπινές δημοσιεύσεις του (1990, 1994, 2000, 2006, 2013, βλ. βιβλιογραφία), που αφορούν στον ιδιόμορφο τύπο των Κερκυραϊκών οξυπύθμενων αμφορέων, μέσα στους οποίους εξάγονταν τα κερκυραϊκά προϊόντα προς την Αδριατική και τη Μεγάλη Ελλάδα.

Οι νομισματικοί θησαυροί που βρέθηκαν εκείθεν κακείθεν των ακτών του Ιονίου χρησιμοποιήθηκαν ως τεκμήρια της εμπορικο-οικονομικής αλληλεπίδρασης μεταξύ της Κέρκυρας και της Μεγάλης Ελλάδας. Στο παράρτημα εικόνων, παρατίθενται ενδεικτικά ορισμένους από τους τύπους νομισμάτων που εξέδωσε η Κέρκυρα από το 600 π.Χ. περίπου ως και την ρωμαϊκή κατάκτηση το 229 π.Χ. και αφορούν ειδικότερα στον οίνο και τη σημασία του για την οικονομική ευμάρεια του νησιού.

Για τις αμφίδρομες πολιτισμικές και καλλιτεχνικές επιρροές μελετώνται περιπτώσεις ιδίως στην ναϊκή αρχιτεκτονική, τις ταφικές στήλες, τους μύθους και τις λατρείες. Έχει γίνει απόπειρα ανίχνευσης της προέλευσης, καθώς και σύγκριση των κοινών στοιχείων των δύο πόλων, όσον αφορά τις περιπτώσεις αυτές. Ωστόσο, πρέπει να τονισθεί, ότι παρατίθενται μόνον κάποια ενδεικτικά παραδείγματα των εν λόγω πολιτισμικών διαδράσεων, που, ασφαλώς, δεν καλύπτουν την συνολική έκταση των διασθέντων μυθικών και λατρευτικών παραδόσεων και υλικών καταλοίπων. Όπως καταδείχθηκε ανωτέρω, βάση θα δοθεί περισσότερο στα πολιτικές, στρατιωτικές, οικονομικές και εμπορικές επαφές μεταξύ των δυο πόλων, διότι είναι περισσότερο σαφείς σε σχέση με τις πολιτισμικές και πολιτιστικές διαδράσεις. Απ' την εξεταζόμενη βιβλιογραφία, φυσικά και διαπιστώνει κανείς την ύπαρξη τέτοιων σχέσεων, ωστόσο, εγείρονται ερωτήματα σχετικά με το εάν αυτές ξεκίνησαν πράγματι από την Κέρκυρα, ή εάν αυτή αποτέλεσε απλώς τον συνδετικό κρίκο ανάμεσα στον κυρίως Ελλαδικό χώρο και τη Μεγάλη Ελλάδα. Αν ισχύει αυτή η υπόθεση, τότε η Κέρκυρα λει-

τούργησε ως απλός «αναμεταδότης» πολιτισμικών επιρροών, αλλά και πολιτικών θεσμών. Ειδικά όσον αφορά τους τελευταίους, θα γίνει πρόδηλη παρακάτω η Κορινθιακή επιρροή και προέλευσή τους. Για την ανάπτυξη του ζητήματος των αλληλεπιδράσεων μεταξύ Κέρκυρας και Μεγάλης Ελλάδας στους πολιτικούς θεσμούς, χρησιμοποιήθηκαν κυρίως επιγραφικά δεδομένα, τα οποία μάς παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες για πολιτικά και θρησκευτικά αξιώματα που μοιράστηκαν οι δύο περιοχές.

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 Γεωμορφολογία, πλουτοπαραγωγικές πηγές, γεωγραφική θέση και ονομασίες

1.1 Γεωμορφολογία και πλουτοπαραγωγικές πηγές

Βόρεια του Ιονίου Πελάγους, εγγύτατα στην Ήπειρο και τις Αλβανικές ακτές, βρίσκεται η Κέρκυρα (χάρτης 4), ένα από τα μεγαλύτερα ελληνικά νησιά. Είναι το δεύτερο μεγαλύτερο σε μέγεθος από τα Επτάνησα μετά την Κεφαλλονιά, με μήκος 62 χλμ., μέγιστο πλάτος στα βόρεια 28 χλμ., ενώ μόλις 2 χλμ. στα νότια, με συνολική επιφάνεια 592,1 τ.χλμ.²

Το δρεπανοειδές σχήμα του νησιού, απ' το οποίο πήρε ένα από τα αρχαία ονόματά του, *Δρεπάνη* (βλ. 1.3), χαρακτηρίζεται από ποικιλομορφία κατά μήκος της ακτογραμμής του. Η γεωφυσική διαμόρφωση της Κέρκυρας παρουσιάζει επίσης διαφορές: βορείως είναι πιο ορεινή, με το όρος Παντοκράτορα (906 μ.) να δεσπόζει ως η ψηλότερη κορυφή της νήσου. Ο Παντοκράτωρ φημίζεται για τις φλέβες μαρμάρου και τα λατομεία του (τα οποία υπάρχουν μέχρι και σήμερα), με σημαντικότερο εκείνο των Σινιών, στην ΒΑ του πλευρά.³ Συχνά ταυτίζεται με το όρος *Ίστώνη*⁴, στο οποίο υπήρχε τείχος κι όπου είχαν καταφύγει οι ολιγαρχικοί κατά τον εμφύλιο του 427-425 π.Χ. με εξακόσιους άντρες.⁵ Προχωρώντας προς την μέση Κέρκυρα, το γεωγραφικό ανάγλυφο γίνεται πιο λοφώδες, με εξαίρεση την οροσειρά των Αγίων Δέκα (579 μ. μέγιστο υψόμετρο). Νοτιότερα χαρακτηρίζεται από πιο πεδινές εκτάσεις, πλην του λόφου Χλωμό (330 μ. υψόμετρο), ενώ ξεχωρίζει η Λίμνη Κορυσσίων, την οποία ενώνει με τη θάλασσα ένας μικρός πορθμός (χάρτης 5).⁶

Το νησί έχει εύφορη βλάστηση⁷ που «θρέφουν» οι συχνές και καταρρακτώδεις βροχοπτώσεις για μεγάλο χρονικό διάστημα ετησίως. Δεν είναι διόλου τυχαίο,

² Πρέκα-Αλεξανδρή 2011, 8· Christien 2015, 119.

³ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 61.

⁴ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 44.

⁵ Gehrke & Wirbelauer, 2005, 361.

⁶ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 61.

⁷ Για την ευφορία και τις πλουτοπαραγωγικές πηγές του νησιού, βλ. και Psoma, 2022, 77 κ.ε., όπου πληρέστερη βιβλιογραφία.

επομένως, το όνομα που της έδωσε ο Απολλώνιος Ρόδιος⁸, «Κεραυνή». Παρ' όλ' αυτά, το νησί δε φημίζεται για τους υδάτινους πόρους του για πόσιμο νερό, αντίθετα, είναι ανεπαρκείς και περιορίζονται σε μερικά μικρού μήκους ποτάμια, λίμνες και λιμνοθάλασσες.⁹

Η Κέρκυρα είχε ανεπτυγμένη κτηνοτροφία, «βοσκήματα πάμπολλα», όπως μας πληροφορεί ο Ξενοφώντας¹⁰ κατά την διήγηση της πολιορκίας της Κέρκυρας από τον Σπαρτιάτη Μνάσιππο. Πληροφορίες αναφέρουν την ύπαρξη ελαφιών, που, σύμφωνα με τον Αιλιανό,¹¹ περνούσαν κολυμπώντας από τις ηπειρωτικές ακτές. Επιπλέον, πληροφορούμαστε για αλεπούδες και λαγούς.

Οι κάτοικοι, ασχολούνταν εντατικά με την γεωργική παραγωγή, η οποία επαρκούσε σε τέτοιο βαθμό, ώστε, αφενός να εξασφαλίζει την διατροφή των κατοίκων της, αφετέρου να διακινείται στις εξωτερικές αγορές, μέσω του εμπορίου.¹² Ωστόσο, οι διαθέσιμες εκτάσεις για καλλιέργεια ήταν περιορισμένες, διότι ένα μεγάλο τμήμα ήταν απρόσφορο, καθώς αποτελούταν από λίμνες, ελώδεις εκτάσεις και βουνά. Πιο κατάλληλα ήταν τα ΒΔ, τα κεντρικά, ανατολικά και νότια τμήματα του νησιού.¹³ Οι τρεις βασικοί τομείς της γεωργίας, με τις οποίες δραστηριοποιούνταν οι ντόπιοι, ήταν η καλλιέργεια σιταριού, η ελαιουργία και η αμπελουργία.¹⁴ Για την ελαιοκαλλιέργεια, σύμφωνα με την Intieri¹⁵, υπάρχουν και αρχαιολογικά τεκμήρια. Ο Ξενοφώντας¹⁶ αναφέρει ότι «τῆς γῆς ἐξειργασμένην μὲν παγκάλως καὶ πεφυτευμένην τὴν χώραν, μεγαλοπρεπεῖς δὲ οἰκῆσεις καὶ οἰνῶνας κατεσκευασμένους ἐπὶ τῶν ἀγρῶν». Η Κέρκυρα παρήγαγε, τέλος, τον φημισμένο κατά την αρχαιότητα ανθοσμια οίνο, ένα εκλεκτό κρασί με άρωμα ανθών, τον οποίο εξήγαγε σ' όλη την λεκάνη της Μεσογείου, εντός των εξίσου φημισμένων οξυπύθμενων κερκυραϊκών αμφορέων (βλ. 6.1.1 και 6.1.2).

Οι δούλοι έπαιζαν βαρυσήμαντο ρόλο στην πλήρωση θέσεων στις γεωργικές εργασίες, αλλά και στον στόλο των Κερκυραίων. Η αναπόφευκτη σύγκριση με την περίπτωση των Συρακουσών, όπου υπήρχε μια τάξη του πληθυσμού, αποτελούμενη

⁸ Απ. Ρόδ., 4.983: «ἔστι δὲ τις πορθμοῖο παροϊτέρη Ἰονίοιο/ ἀμφιλαφῆς πίειρα Κεραυνή εἰν ἄλι νῆσος./ ἢ ὕπο δὴ κεῖσθαι δρέπανον φάτις.»

⁹ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2011, 10.

¹⁰ Ξεν. Ελλ. 6.2.6.

¹¹ Αιλ., Ν.Α., 5.56: “Eodem modo Epirotici cervi in Corcyram, quae contra Epirum est, mare transeunt.” (Ἐλαφοὶ δὲ καὶ ἕτεροι τήνδε τὴν νῆξιν ἀποδείκνυνται. αἱ γοῦν Ἠπειρώτιδες ἐς τὴν Κέρκυραν διανήχονται, ἀντίπορθμοι δὲ ἀλλήλαις αἶδε εἰσίν)

¹² Λιάμπη, 2014, 43.

¹³ Κουρκουμέλης, 1994, 238.

¹⁴ Λιάμπη, 2014, 43.

¹⁵ Intieri, 2016, 242, όπου η σχετική βιβλιογραφία.

¹⁶ Ξεν., Ελλ. 6.2.6.

από δούλους-αγρότες, τους κυλλύριους ή κιλλικύριους, στενά συνδεδεμένους με μια αριστοκρατία γαιοκτημόνων, τους Γαμόρους, οδήγησε ορισμένους μελετητές στο συμπέρασμα ότι και στην Κέρκυρα πρέπει να υπήρχε μια ανάλογη κοινωνική δομή εύπορων γαιοκτημόνων, των οποίων τα χωράφια καλλιεργούσε ο ντόπιος, υποδουλωμένος πληθυσμός από την ίδρυση της αποικίας. Μια τέτοια υπόθεση δεν βρίσκει, βέβαια, πειστική τεκμηρίωση από τα μέχρι τώρα διαθέσιμα στοιχεία. Σαφώς, είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε για την απομάκρυνση των ντόπιων κατοίκων από τους νεοφερμένους αποίκους, όχι όμως για τυχόν υποδούλωσή τους.¹⁷ Σ' αυτήν την περίπτωση, αυτό που ενδιαφέρει περισσότερο είναι η επιτακτική ανάγκη που γεννήθηκε στην Κέρκυρα για ικανό αριθμό ειδικευμένων στις γεωργικές εργασίες δούλων, ώστε να μπορούν να απασχοληθούν στους αμπελώνες και κυρίως στους ελαιώνες του νησιού.

Η αλιεία υπήρξε, επίσης, πηγή πλούτου του νησιού. Η θάλασσα πέριξ της νήσου ήταν πλούσια σε χταπόδια, όπως επιβεβαιώνεται από το απόσπασμα του Αρχέστρατου, που παραθέτει ο Αθήναιος.¹⁸ Αλιεύονταν, ακόμη γαλέοι και σκυλόψαρα, ενώ γενικότερα, το Ιόνιο Πέλαγος αποτελεί μέχρι και σήμερα αστείρευτη πηγή θαλασσινών, μεταξύ των οποίων όστρεα (**Πιν. 17, αρ. 2**).¹⁹ Από την διήγηση του Πausανία²⁰ πληροφορούμαστε για την αφιέρωση ενός χάλκινου ταύρου, έργο του Αιγινήτη γλύπτη, Θεοπρόπου, ως ένδειξη ευγνωμοσύνης στον θεό Απόλλωνα στους Δελφούς. Οι Κερκυραίοι θέλησαν μ' αυτόν τον τρόπο να ευχαριστήσουν το θεό για μια άνευ προηγουμένου αλίευση τόννου, που οφειλόταν στην παρατηρητικότητα ενός βοσκού, ο οποίος έφαχνε έναν από τους ταύρους του κοπαδιού του. Οι κάτοικοι της Κέρκυρας, που πάσχισαν ματαίως να πιάσουν τους τόννους, θυσίασαν τον ταύρο στον Ποσειδώνα κι έτσι κατάφεραν να τους αλιεύσουν. Για την θεία αυτή ευεργεσία, αφιέρωσαν στους Δελφούς το εν λόγω χάλκινο ομοίωμα του ταύρου και την δεκάτη της ψαριάς, αλλά και στην Ολυμπία ένα ομοίωμα του ταύρου, καθώς και το χαλκίον στη Δωδώνη.²¹ Για την Intieri²² η αναφορά του Αθήναιου²³ σε παστά ψάρια που πα-

¹⁷ Intrieri, 2016, 246-247.

¹⁸ Αθήν., Δειπν. 7.318f «*Ἀρχέστρατος δέ φησι: πούλυποι ἔν τε Θάσῳ καὶ Καρίᾳ εἰσὶν ἄριστοι: καὶ Κέρκυρα τρέφει μεγάλους πολλοὺς τε τὸ πλῆθος*».

¹⁹ Psoma, 2015, 147.

²⁰ Πaus., 10.9.3. «*κάτεισιν ἐπὶ θάλασσαν ὁ βουκόλος, καὶ εἶδεν ἰχθύων τῶν θύνων ἀτέκμαρτόν τι ἀριθμῶ πλῆθος*».

²¹ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 62.

²² Intrieri, 2010, 194.

²³ Αθήν., Δειπν. 3.116c: «*καὶ σκόμβρων βυθίων τε καὶ εὐχόρτου λικιβάττω καὶ Πάριον κολιῶν κυδρὴ τροφὸς ἔσκε πολίχνη. Ἴόνιον δ' ἀνὰ κῦμα φέρων Γαδειρόθεν ἄξει Βρέττιος ἢ Καμπανὸς ἢ ἐκ ζαθείου Τάραντος ὀρκύνιοιο τρίγωνο, τὰ τ' ἐν στάμνοισι τεθέντα ἀμφαλλὰξ δείπνοισιν ἐνὶ πρώτοισιν ὀπηδεῖ. ταῦτα τὰ ἔπη ἐμοὶ μὲν δοκεῖ τινος μαγείρου*».

ράγονταν στα Γάδειρα (σημ. Κάδιθ της Ισπανίας), στηρίζει την άποψη ότι αυτά έφταναν στην Ελλάδα μέσω ενός δικτύου μεταφορών, που ενέπλεκε τον Τάραντα και τους θαλάσσιους δρόμους του Ιονίου Πελάγους. Άρα, με βάση αυτή την υπόθεση, ενέπλεκε και την Κέρκυρα, η οποία, πιθανώς, παρήγε και η ίδια παστά, που θα ακολουθούσαν την αντίστροφη διαδρομή.

Η Κέρκυρα, λόγω των συχνών και πυκνών βροχών και του σχετικά ήπιου κλίματός της, ήταν και είναι μέχρι σήμερα ένα νησί καταπράσινο, με πλούσια βλάστηση. Τα δάση της είναι απέραντα και κατά την αρχαιότητα εξασφάλιζαν στους ντόπιους την πρώτη ύλη για την ναυπήγηση του κρατερού στόλου της νήσου.²⁴ Η ξυλεία, μάλλον, προερχόταν από το όρος Παντοκράτωρ.²⁵ Όταν, βέβαια, οι αυξημένες ανάγκες το επέβαλαν, η Κέρκυρα στράφηκε προς την Περαία της, στην απέναντι ηπειρωτική ακτή για την προμήθεια της απαραίτητης ξυλείας.²⁶

Δεν υπάρχουν πληροφορίες για ύπαρξη μεταλλείων και μεταλλευτική δραστηριότητα στην Κέρκυρα, η οποία μάλλον προμηθευόταν τα ουσιαστικά μεταλλεύματα για τις ανάγκες της από την Ίλλυρία.²⁷ Υπάρχουν λατομεία για την άντληση οικοδομικού υλικού, όπως έχουν καταγραφεί από την Κοκκορού-Αλευρά και τους συνεργάτες της,²⁸ στο *Corymbus* λατομείων που συνέταξαν: στη θέση Βαρυπατάδες, στην έξοδο του χωριού Καλαφατιώνες (9 χλμ. από την πόλη της Κέρκυρας, **χάρτης 5**), βρίσκεται υπαίθριο λατομείο μαλακού, υπόλευκου ή μπεζ ασβεστόλιθου, που χρησιμοποιείτο κυρίως για την αρχαϊκή γλυπτική της Κέρκυρας. Συνέχισε την λειτουργία του κατά την Βενετική κατοχή του νησιού και στους νεότερους χρόνους, μέχρι το 1960. Σε άλλη θέση, την «Κανούλα», κάτω από απότομους λόφους των Δραγωτινών Λευκίμης (**χάρτης 5**), βρέθηκε ακόμη ένα υπαίθριο λατομείο μυλόλιθων, που χρησιμοποιήθηκε για αλευρόμυλους. Λειτουργήσε μάλλον κατά την αρχαιότητα, δίχως να διευκρινίζεται συγκεκριμένη χρονολογία, έως και τους νεότερους χρόνους (19^{ος} αι.). Επιπλέον, στον Πλάτωνα Νυμφών (**χάρτης 5**: ανάμεσα από την περιοχή Επίσκεψη και την Ρόδα), στη Βόρεια Κέρκυρα, υπάρχει κι άλλο υπαίθριο λατομείο της Κλασικής Εποχής με ίχνη λατόμησης. Έχουν βρεθεί in situ ορισμένα ημίεργα, τρεις κίονες, ένα κιονόκρανο και τμήματα αρχιτεκτονικών μελών. Τέλος, εντοπίστηκε υπαίθριο λατομείο ασβεστόλιθου (όπως εκείνο των Βαρυπατάδων) στη θέση Σινιές, στα ΒΔ και την ανα-

²⁴ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 62.

²⁵ Psoma, 2015, 150.

²⁶ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 62.

²⁷ Psoma, 2015, 149-150

²⁸ Κοκκορού-Αλευρά et al., 2014, 70-71.

τολική πλευρά του όρους Παντοκράτορα (χάρτης 5). Το εξορυχθέν υλικό του χρησιμοποιήθηκε από την Αρχαϊκή ως την Ελληνιστική Εποχή για την γλυπτική και τις επιτύμβιες στήλες της Κέρκυρας.

1.2 Η θέση της Κέρκυρας στο Ιόνιο Πέλαγος

Η θέση της Κέρκυρας (χάρτης 1) ήταν ο παράγοντας που της επέτρεψε να αυτονομηθεί τάχιστα από την μητρόπολη Κόρινθο μετά το θάνατο του Περιάνδρου το 585 π.Χ. Το Ιόνιο Πέλαγος, στην είσοδο του οποίου τοποθετείται η Κέρκυρα, χωρίζει κι ενώνει την Ανατολή με τη Δύση, ως φυσικό, θαλάσσιο σύνορο.²⁹ Βρέχει τις δυτικές ακτές της Ελλάδας (ως το ακρωτήριο Ταίναρο στην Πελοπόννησο), της Αλβανίας (από τον Βουθρωτό και νοτιότερα), καθώς και τις ΝΑ ακτές στο ακρωτήριο του Οτράντο (αρχ. Δρυοῦς και μετέπειτα Ὑδροῦς, λατ. *Hydrus* ή *Hydruntum*³⁰) έως και το ακρωτήριο Πάχυνος της (Caro Passero) νότια της Σικελίας.³¹ Η γεωγραφική τοποθέτηση της νήσου ευνοεί τις επικοινωνίες των ανθρώπων, τις εμπορικές συναλλαγές, αλλά και τις πολιτικο-στρατιωτικές και πολιτισμικές επαφές μεταξύ αυτών των δυο πόλων.³² Παρ' όλ' αυτά, η στρατηγική σημασία της θέσης έγκειται στο ότι, παράλληλα, η Κέρκυρα μπορούσε και να εμποδίσει τριήρεις και εκστρατευτικούς στόλους, να διασχίσουν το στενό, με προορισμό την Ανατολή ή τη Δύση.³³ Χαρακτηριστικές και ευκρινείς είναι οι -διαχρονικές- αναφορές των αρχαίων πηγών στην ευνοϊκή της θέση κατά τον πλου προς την Κάτω Ιταλία και Σικελία, προς την Αδριατική, αλλά και την απόστασή της με τις κοντινότερες Ιταλικές πόλεις.³⁴

²⁹ Βλέπε περισσότερα για τον ρόλο του Ιονίου Πελάγους, στην Bearzot, 2016, 8 κ.ε., Περί των αρχαίων ονομασιών, των σχετικών μύθων και των ερμηνειών τους, βλ. Χαντέλη, 2021, 7-70.

³⁰ Αν και πεπαλαιωμένο, βλ. στο: ΛΙΜΓ 1834, λ. Ὑδροῦς, σ. 376. Αναφέρεται στον: Προκ., *Περί Πολέμ.* 5.15.19-20: «ἐκ δὲ Ραβέννης πόλεως, οὗ δὴ τελευτᾷ ὁ Ἰόνιος κόλπος, ἐς θάλασσαν τὴν Τυρρηνικὴν οὐχ ἦσσαν ἢ ὅκτὸ ὁδὸς ἡμερῶν εὐζώνῳ ἀνδρὶ ἔστιν. αἴτιον δὲ ὅτι προϊούσα ἡ τῆς θαλάσσης ἐπιρροὴ ἐν δεξιᾷ ἐπὶ πλείστον ἐς ἀεὶ φέρεται. τοῦτου δὲ τοῦ κόλπου ἐντὸς πόλισμα πρῶτον ὁ Δρυοῦς οἰκεῖται, ὅπερ τανῶν Ὑδροῦς καλεῖται». Επίσης στον [Σκύλ.], *Περ.* 14, αναφέρεται ως λιμένας στο χεῖλος του Ιονίου Κόλπου: «καὶ λιμὴν Ὑδροῦς ἐπὶ τῷ τοῦ Ἀδρίου ἢ τῷ τοῦ Ἰονίου κόλπου στόματι». Στον Στράβ., 6.4.5 ως μικρὴ πόλη σε ἀπόσταση 150 σταδίων ἀπὸ το ἀκρωτήριο τῆς Λεύκας τῆς Απουλίας: «ἐκ δὲ τῶν Λευκῶν εἰς Ὑδροῦντα πολίχνην ἑκατὸν πενήκοντα». Η ονομασία *Hydruntum* απαντάται στον Cic. *Fam.* 16.9.1-2 και στον Liv., 36.21.5 (βλ. αποσπάσματα στην ἐπόμενη σελ.). Ο Πομπόλιος Μέλας (Mel., *Chor.*, 2.66) τον χαρακτηρίζει βουνό «*Hydrus mons*».

³¹ Χαντέλη, 2021, 7.

³² Bearzot, 2016, 8.

³³ Psoma, 2022, 29.

³⁴ Θουκ., 1.36.2: «τῆς τε γὰρ Ἰταλίας καὶ Σικελίας καλῶς παράπλου κεῖται» και 1.44.3 «ἅμα δὲ τῆς τε Ἰταλίας καὶ Σικελίας καλῶς ἐφαίνετο αὐτοῖς ἡ νῆσος ἐν παράπλω κεῖσθαι».

Ξεν., *Ελλ.* 6.2.9: «ἔτι δὲ κεῖσθαι τὴν Κέρκυραν ἐν καλῷ μὲν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου καὶ τῶν πόλεων αἰ ἐπὶ τοῦτον καθήκουσιν, ἐν καλῷ δὲ τοῦ τὴν Λακωνικὴν χώραν βλέπτειν, ἐν καλλίστῳ δὲ τῆς τε ἀντιπέρας Ἠπείρου καὶ τοῦ εἰς Πελοπόννησον ἀπὸ Σικελίας παράπλου».

Στον Θουκυδίδη³⁵ γίνεται λόγος για την σπανιότητα των πλόων των Κερκυραϊκών караβιών σε ξένα λιμάνια. Αντίθετα μνημονεύεται η συχνότητα αφίξεων των ξένων πλοίων στα δικά της λιμάνια για τον απαραίτητο ανεφοδιασμό. Συνεπώς η γεωγραφική θέση έδινε στους Κερκυραίους το πλεονέκτημα να δέχονται μεγάλους αριθμούς ξένων εμπορών με προορισμό την Ιταλία και την Αδριατική, ενώ οι ίδιοι έστελναν συγκριτικά, πολύ μικρότερο αριθμό σε άλλες περιοχές.

Η απομόνωση που παρείχε στην Κέρκυρα ο νησιωτισμός³⁶, της προσέφερε προστασία από τις χερσαίες επιδρομές των Ιλλυριών που βρίσκονταν στην απέναντι ακτή και δεν μπορούσαν να διασχίσουν τη θάλασσα για να της επιτεθούν. Η θάλασσα λειτουργούσε ως φυσικό σύνορο, παρά τη γειτνίασή της με τις Ηπειρωτικές και Ιλλυρικές ακτές.³⁷ Από την μυθολογική παράδοση τονίζεται η ανάγκη διαφύλαξης αυτού του νησιωτισμού, καθώς στο απόσπασμα της *Κερκυραίων Πολιτείας* του Αριστοτέλη³⁸, γίνεται νύξη περί αυτού. Η θεά Δήμητρα, θέλοντας να διαφυλάξει την Κέρκυρα από την ένωση με την Ήπειρο, επενέβη στον Ποσειδώνα, προκειμένου να στρέψει άλλου τα ρέματα των ποταμών της Ηπείρου, έτσι ώστε η Κέρκυρα να παραμείνει νησί. Ο Ποσειδώνας, ως θαλάσσια θεότητα, δημιουργούσε τα νησιά. Έτσι, οι Φαίακες

Διόδ., 12.54.2: «διὰ τὸ τὴν Κέρκυραν εὐφυῶς κεῖσθαι πρὸς τὸν εἰς Σικελίαν πλοῦν».

Cic., *Fam.*, 16.9.1-2: “*Inde a. d. v Id. Corcyram bellissime navigavimus. Corcyrae fuimus usque ad a. d. xvi K. Dec. tempestatibus retenti. A. d. xv K. in portum Corcyraeorum ad Cassiopen stadia cxx processimus. ibi retenti ventis sumus usque ad a. d. viii K. interea, qui cupide profecti sunt, multi naufragia fecerunt. nos eo die cenati solvimus; inde austro lenissimo caelo sereno nocte illa et die postero in Italiam ad Hydruntem ludibundi pervenimus eodemque vento postridie (id erat a. d. vii K. Dec.) hora iiii Brundisium venimus, eodemque tempore simul nobiscum in oppidum introiit Terentia, quae te facit plurimi*”.

Caes., *B.Civ.* 3.100: “*Eodem tempore D. Laelius cum classe ad Brundisium venit eademque ratione, qua factum a Libone antea demonstravimus, insulam obiectam portui Brundisino tenuit.*”

Liv., 36.21.5: “*inde consul M. Catonem, ...a Patris Corcyram usque Aetoliae atque Acarnaniae littora legit, atque ita ad Hydruntum Italiae traicit*”.

Στράβ., 7.7.5: «καθ’ ὃν τὰ δυσμικὰ ἄκρα τῆς Κορκυραίας ἀντίκειται, καὶ πάλιν ἄλλος Κασσιόπη, ἀφ’ οὗ ἐπὶ Βρεντέσιον χίλιοι ἑπτακόσιοι στάδιοι: οἱ δ’ ἴσοι καὶ ἐπὶ Τάραντα ἀπὸ ἄλλου ἀκρωτηρίου νοτιωτέρου τῆς Κασσιόπης ὃ καλοῦσι Φαλακρόν».

Tac., *Ann.* 3.1: “*Agrippina Corcyram insulam advehitur, litora Calabriae contra sitam*”.

³⁵ Θουκ. 1.33.2.

³⁶ Από την Intrieri, 2014, 53, χρησιμοποιείται ο όρος *Insularità* (αγγλ. *Insularity*, ελλ. νησιωτισμός). Βάσει του *Oxford Dictionary of English* (ed. Angus Stevenson), Oxford 2010 (γ’ έκδοση) για το λήμμα *insularity*, η ερμηνεία είναι αφενός ο νησιωτικός χαρακτήρας, κι αφετέρου, η στάση αδιαφορίας και έλλειψης ενδιαφέροντος απέναντι σε πολιτισμούς, ιδεολογίες, πρόσωπα ή γεγονότα, μακριά από τις εμπειρίες του ατόμου, καθώς κι η παντελής έλλειψη επικοινωνίας με άλλους ανθρώπους ή λαούς. Ο εν λόγω όρος θυμίζει ακριβώς την στάση της Κέρκυρας, πριν οι συνθήκες την εξαναγκάσουν να συνάψει την αμυντική συμμαχία (Επιμαχία) με την Αθήνα το 433 π.Χ. Περισσότερα για την νησιωτικότητα, βλ. Intrieri, 2014.

³⁷ Psoma, 2022, 76.

³⁸ Αριστ., fr. 512 Rose: «φησὶ γὰρ τὴν Δήμητρα φοβουμένην, μὴ οἱ ἐκ τῆς ἡπείρου ἐρχόμενοι ποταμοὶ ἡπειρον αὐτὴν ποιήσωσι, δεθηθῆναι Ποσειδῶνος ἀποστρέψαι τὰ τῶν ποταμῶν ῥέματα· ἐπισχεθέντων οὖν τούτων ἀντὶ Δρεπάνης Σχερίαν ὀνομασθῆναι».

του οφείλουν την ύπαρξη του νησιού τους, είτε ως απόγονοί του, ή την διατήρηση του νησιωτικού τους χαρακτήρα, είτε λόγω της επέμβασής του.³⁹

Η διήγηση του Αππιανού⁴⁰ για την ίδρυση της Επιδάμνου από τους Κερκυραίους και τη χρήση του ιδρυτικού μύθου, που αφορά στον ομώνυμο βασιλιά, Επίδαμνο, αντικρούει αυτή την «αποστροφή» της Κέρκυρας για την ένωση με τις ηπειρωτικές ακτές. Κάθε άλλο παρά ανθενωτική είναι η χρήση του μύθου, αφού μ' αυτόν η Κέρκυρα προσπαθεί να ενισχύσει τους δεσμούς με την αποικία της, Επίδαμνο, στην απέναντι ηπειρωτική ακτή.⁴¹

Όντας στο πιο κομβικό σημείο του πλου που ξεκινούσε από τον Κορινθιακό Κόλπο με προορισμό την Νότια Ιταλία και τη Σικελία, ήταν αδύνατον για τα καράβια, που μετέφεραν πάσης φύσεως αγαθά, να την προσπελάσουν, δίχως να κάνουν μια στάση. Το ίδιο, ίσχυε και για τα καράβια που ξεκινούσαν από την Ήπειρο με τον ίδιο προορισμό. Η πόλη Κασσιόπη (**χάρτης 5**), που λέγεται ότι ίδρυσε ο Πύρρος τον 3^ο αι. π.Χ. στην βόρεια Κέρκυρα⁴² απείχε από το Βρινδήσιο (σήμ. Μπρίντεζι) περί τα 315 χλμ. ή 1700 στάδια.⁴³ Από το ακρωτήριο Φαλακρόν, στην ΒΔ ακτή, η απόσταση έως τον Τάραντα, ήταν ακριβώς η ίδια με την θαλάσσια διαδρομή από την Κασσιόπη έως το Βρινδήσιο. Άρα, ειδικά από την βόρεια και ΒΔ πλευρά της νήσου, η απόσταση προς τις Ιταλικές ακτές ήταν μικρότερη, επομένως πιο βολική (**χάρτης 1**).

Αυτή η συγκυρία μετέτρεψε την Κέρκυρα σε «σημείο συνάντησης» της Ανατολικής και Δυτικής Μεσογείου, ως ένα ουσιώδους σημασίας εμπορικό κέντρο -

³⁹ Intrieri, 2018, 155.

⁴⁰ Απ., ΕΠ, 2.6.39: «ἦν Ἐπίδαμόν τινες εἶναι νομίζουσι διὰ τοιάνδε ἄγνοιαν. βασιλεὺς τῶν τῆδε βαρβάρων, Ἐπίδαμος, πόλιν ᾠκισεν ἐπὶ θαλάσσης καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ προσεῖπεν Ἐπίδαμον. τούτου θυγατρίδος Δυρράχος, νομιζόμενος εἶναι Ποσειδῶνος, ἐπίνειον ᾠκισε τῇ πόλει καὶ Δυρράχιον ὠνόμασε. πολέμουμένῳ δ' ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν τῷδε τῷ Δυρράχῳ συνεμάχησεν ὁ Ἡρακλῆς ἐπὶ μέρει τῆς γῆς, ἐξ Ἐρυθραίας ἐπαιών· ὅθεν οἱ Δυρράχιοι τὸν Ἡρακλέα, ὡς μερίτην τῆς γῆς, οἰκιστὴν σφῶν τίθενται, οὐκ ἀρνούμενοι μὲν οὐδὲ τὸν Δυρράχον, φιλοτιμούμενοι δ' ὑπὲρ σφῶν ἐς τὸν Ἡρακλέα μᾶλλον ὡς ἐς θεόν. φασὶ δ' ἐν τῇ μάχῃ τῆδε Δυρράχου παῖδα Ἴόνιον ὑφ' Ἡρακλέους ἐξ ἀγνοίας ἀποθανεῖν καὶ τὸν Ἡρακλέα τὸ σῶμα θάψαντα ἐμβολεῖν ἐς τὸ πέλαγος, ἵνα ἐπώνυμον αὐτοῦ γένοιτο. / χρόνῳ δὲ τῆς τε χώρας καὶ πόλεως κατασχεῖν Βρίγας ἐκ Φρυγῶν ἐπανεληθόντας καὶ Ταυλαντίους ἐπ' ἐκείνοις, Ἰλλυρικὸν ἔθνος, ἐπὶ δὲ τοῖς Ταυλαντίοις ἕτερον γένος Ἰλλυριῶν Λιβυρνοῦς, οἳ τὰ περίοικα νησιὰ ταχείαις ἐληίζοντο· καὶ Λιβυρινίδας ἐντεῦθεν ἠγοῦνται Ρωμαῖοι τὰς ναῦς τὰς ταχείας, ὧν ἄρα πρώτων ἐς πῆραν ἦλθον. οἳ δ' ἐκ τῶν Λιβυρινῶν ἐξέλαθέντες ἀπὸ τοῦ Δυρραχίου Κερκυραίους ἐπαγόμενοι θαλασσοκρατοῦντας ἐξέβαλον τοὺς Λιβυρνοῦς· καὶ αὐτοῖς οἱ Κερκυραῖοι σφετέρους ἐγκατέμειξαν οἰκήτορας, ὅθεν Ἑλληνικὸν εἶναι δοκεῖ τὸ ἐπίνειον. τὴν δ' ἐπὶ κλησιν ὡς οὐκ αἴσιον ἐναλλάζαντες οἱ Κερκυραῖοι καὶ τήνδε ἀπὸ τῆς ἄνω πόλεως Ἐπίδαμον ἐκάλεον, καὶ Θουκυδίδης οὕτως ὠνόμαζεν· ἐκνικᾷ δ' ὁμοῦς τὸ ὄνομα, καὶ Δυρράχιον κληῖται».

⁴¹ Intrieri, 2018, 162, Psoma, 2022, 352.

⁴² Βλ. σχετικά Šašel Kos, 2015, 15.

⁴³ Στράβ., 7.7.5: «...καὶ μετὰ ταῦτα Ὀρχησμος λιμὴν ἄλλος, καθ' ὃν τὰ δυσμικὰ ἄκρα τῆς Κορκυραίας ἀντίκειται, καὶ πάλιν ἄλλος Κασσιόπη, ἀφ' οὗ ἐπὶ Βρεντέσιον χίλιοι ἑπτακόσιοι στάδιοι· οἳ δ' ἴσοι καὶ ἐπὶ Τάραντα ἀπὸ ἄλλου ἀκρωτηρίου νοτιωτέρου τῆς Κασσιόπης ὃ καλοῦσι Φαλακρόν».

κυρίως διαμετακομιστικού εμπορίου- για τα προϊόντα που έφταναν από τη Δύση με προορισμό την Ελλάδα και φυσικά το αντίστροφο.

Η τάση της Κέρκυρας να κρατά ουδέτερη στάση, βρίσκει εξήγηση στην ταύτιση των Κερκυραίων με τους Φαίακες, καθώς οι πρώτοι ήθελαν να αυτοπροσδιορίζονται όπως οι τελευταίοι: πλούσιοι, ευδαίμονες, μακριά από πολέμους και προστριβές, ρίχνοντας όλο το κέντρο βάρους της οικονομίας τους στην θαλασσοκρατία τους και σε μια εθελούσια αποξένωση⁴⁴, όπως προαναφέραμε. Αυτή η αποξένωση, έρχεται σε πλήρη αντίθεση κι ασυμβατότητα με το ότι απετέλεσε πόλο έλξης και υποχρεωτικής στάθμευσης για τους ξένους που ήθελαν να συνεχίσουν το ταξίδι τους από και προς την Ιταλία και Σικελία.⁴⁵

1.3 Ονομασίες

Στην αρχαιότητα, η Κέρκυρα είχε, κατά καιρούς, ποικιλία ονομάτων, τουτέστιν *Μάκρις*, *Δρεπάνη*, *Σχερία*, *Άργος*, *Φαιακία* ή *Κόρκυρα*.⁴⁶ Κάθε ένα απ' αυτά τα ονόματα, διαθέτει την δική του ερμηνεία. Βάσει μιας σειράς τεκμηρίων, όπως η λατρεία του Απόλλωνος Κορκυραίου, τα δημόσια έγγραφα, νομισματικοί τύποι και τα χρηστήρια ελάσματα της Δωδώνης, με τα οποία οι Κερκυραίοι έθεταν ερωτήματα στο μαντείο, προκύπτει ότι το επίσημο όνομα της νήσου ήταν Κόρκυρα.⁴⁷

Το *Μάκρις*, εξηγείται λόγω του επιμήκους σχήματος της νήσου ή αντλεί την προέλευσή του από τη μυθολογία, και πιο συγκεκριμένα από την Μάκριδα, την τροφή του θεού Διονύσου. Εκείνη, εκδιωγμένη από την Ήρα και την οργή της, διέφυγε από την Αβαντίδα της Εύβοιας και διέμενε σε ένα ιερό σπήλαιο στην νήσο των Φαιάκων, το οποίο μάλλον βρισκόταν στην χερσόνησο της Παλαιόπολης. Εξ ού και έλαβε το όνομα *Μακριδία*.⁴⁸ Σύμφωνα με άλλη εκδοχή είναι Ευβοϊκό τοπωνύμιο, απομεινάρι του Ευβοϊκού αποικισμού του νησιού «*τὴν δὲ ἀντικρὺ τῆς Κερκ. Χερσόνησον εἴρηκε*

⁴⁴ Thiry, 2001, 134. Antonetti, 2009, 323.

⁴⁵ Intrieri, 2011a, 175.

⁴⁶ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2011, 8. Εκτός από τη μορφή του ονόματος *Κόρκυρα*, δίδονται και τα οι ονομασίες *Κορκού[ρα]* και *Κέρκυρα*. Το όνομα χαρακτηρίζει και το νησί, αλλά και αυτό της πόλης. Το εθνικό απαντάται σε διάφορες επιγραφές με τη μορφή *Κορκυραῖος* ή *Κερκυραῖος*. Βλ. Gehrke - Wirbelauer, 2005, 361, όπου η σχετική βιβλιογραφία.

⁴⁷ Psoma, 2022, 28, όπου η σχετική βιβλιογραφία.

⁴⁸ Απ. Ρ6δ, 4.1131-1140: «*τόθι δὴ ποτε Μάκρις ἔβαιεν, / κούρη Ἀρισταίοιο μελίφρονος, ὅς ῥα μελισσέων / ἔργα πολυκμήτοιο τ' ἀνείρατο πῖαρ ἐλαίης. / κείνη δὴ πάμπρωτα Διὸς Νυσηῖον νῆα / Εὐβοίης ἔντοσθεν Ἀβαντίδος ᾧ ἐνὶ κόλπῳ / δέξατο, καὶ μέλιτι ζῆρον περι χεῖλος ἔδουσεν. / εὐτέ μιν Ἑρμείας φέρεν ἐκ πυρός: ἔδρακε δ' Ἥρη, / καὶ ἐχολωσαμένη πάσης ἐξήλασε νήσου / ἢ δ' ἄρα Φαιήκων ἱερῷ ἐνὶ τηλόθεν ἄντρον / νάσσατο, καὶ πόρεν ὄλβον ἀθέσφατον ἐνναέτησιν.*» Για την πιθανή τοποθεσία της ιερής σπηλιάς βλ., Antonelli, 2000, 41 και Σπετσειέρη-Χωρέμη, 2011, 63.

Μακρινίην, ἴσως διὰ τὸ ὠικηκέναι ἐκεῖ τοὺς Εὐβοεῖς». ⁴⁹ Μακρινία ονομαζόταν και η ίδια η Εὐβοία, λόγω του μήκους της ⁵⁰, επομένως διακρίνεται με ευκρίνεια η σχέση μεταξύ Κέρκυρας και Ευβοίας, καθώς θα μπορούσε να θεωρηθεί δήλωση της παρουσίας Ευβοέων στο νησί, και ειδικότερα στην χερσόνησο. ⁵¹

Η ονομασία *Δρεπάνη* σχετίζεται με το δρεπανοειδές σχήμα του νησιού αλλά και την μυθολογική παράδοση. Με το δρεπάνι, ο Κρόνος ευνούχισε τον Ουρανό, το αίμα του οποίου λέγεται ότι γέννησε τους Φαίακες και την Δήμητρα. Η Δήμητρα, από αγάπη για την Μάκριδα που ζούσε σ' αυτά τα μέρη, ζήτησε το δρεπάνι από τον Ήφαιστο, με σκοπό να διδάξει στους Τιτάνες την γεωργία, και κατόπιν, έθασε το δρεπάνι στην Κέρκυρα, η οποία πήρε το σχήμα του, μόλις το θαλασσινό νερό την πλησί-ασε. ⁵² Ο μύθος αντανακλά, σ' αυτήν την περίπτωση, την ευφορία του νησιού, που ευνόησε την γεωργική παραγωγή. ⁵³ Στην Σικελία υπάρχει περιοχή, η οποία συνδέεται με την παράδοση του Κρόνου, και έφερε παρεμφερή ονομασία, δηλαδή Δρεπάνα ή Δρέπανον, επίσης λόγω του δρεπανοειδούς σχήματός της· πρόκειται για το σημερινό Τράπανι, στα ΒΔ. ⁵⁴ Εκτός των άλλων, με δρεπάνι σχετίζονται ορισμένες Ευβοϊκές αποικίες της ανατολικής Σικελίας, όπως η Ζάγκλη (η μετέπειτα Μεσσήνη, **χάρτης 3**), καθώς «ζάγκλον» αποκαλείτο το δρεπάνι από τους ντόπιους. ⁵⁵

Το ομηρικό τοπωνύμιο *Σχερία*, έχει γίνει διαρκές αντικείμενο μελέτης, καθώς έχουν δοθεί ποικίλες ερμηνείες για την προέλευσή του. ⁵⁶ Πρώτη φορά απαντάται

⁴⁹ Απ. Ρόδ. 4.1175.

⁵⁰ Στράβ. 10.1.2.: «διὰ δὲ τὴν στενότητα καὶ τὸ λεχθὲν μῆκος ὑπὸ τῶν παλαιῶν Μάκρις ὠνομάσθη.»

⁵¹ Antonelli, 2000, 41.

⁵² Απ. Ρόδ. 4.982-990: «ἔστι δὲ τις πορθμοῖο παροιτέρη Ἰονίοιο/ ἀμφιλαφῆς πείρα Κεραυνίη εἶν ἀλλ' νῆσος./ ἢ ὑπο δὴ κείσθαι δρέπανον φάτις--Ἰλατε Μοῦσαι, / οὐκ ἔθέλων ἐνέπω προτέρων ἔπος--ὦ ἀπὸ πατρὸς/ μήδεα νηλειῶς ἔταμεν Κρόνος· οἱ δὲ ἔ' Διοῦς/ κλείουσι χθονίης καλαμητόμον ἔμμεναι ἄρπην./ Διῶ γὰρ κείνη ἐνὶ δὴ ποτε νάσσατο γαίη./ Τιτῆνας δ' ἔδαε στάχυν ὄμπνιον ἀμήσασθαι, / Μάκριδα φιλαμένη. **Δρεπάνη τόθεν ἐκλήσται** οὖνομα, Φαιήκων ἱερῇ τροφός· ὧς δὲ καὶ αὐτοῖ/ αἵματος Οὐρανίοιο γένος Φαίηκες ἔασιν». **Βλ. και Psoma, 2022, 352.**

⁵³ Intrieri, 2016, 242.

⁵⁴ βλ. Χαντέλη, 2021, 46, όπου η σχετική βιβλιογραφία και οι πηγές.

⁵⁵ Θουκ. 6.4.5: «ὄνομα δὲ τὸ μὲν πρῶτον Ζάγκλη ἦν ὑπὸ τῶν Σικελῶν κληθεῖσα, ὅτι δρεπανοειδὲς τὴν ἰδέαν τὸ χωρίον ἐστὶ (τὸ δὲ δρέπανον οἱ Σικελοὶ ζάγκλον καλοῦσιν)», βλ. και Χαντέλη, 2021, 53.

⁵⁶ Ο Καρύδης (1936, 12) υποστηρίζει ότι, εάν η Σχερία προέρχεται ετυμολογικά από το *σχερός*, τότε μπορούμε να δεχτούμε την σημασία «αιγιαλός», «συνεχῆς παραλία» ή διαφορετικά, «εμπορεῖο», εάν προέρχεται από το Σημιτικό "Scherah". Η Πρέκα-Αλεξανδρή (2010, 9) συμπληρώνει και την σημασία του «σταματά», που φέρει ετυμολογική συγγένεια με το ρήμα *ἐπίσχω* (από το *ἐπέχω*), και ενδεχομένως να παραπέμπει στη *Σχερία*. Αυτή η τελευταία ερμηνεία, απαντάται σε απόσπασμα του Αριστ., *Κερκ. Πολ.*, fr. 512 Rose, που σχετίζεται με την παρέμβαση της Δήμητρας στον Ποσειδώνα, ώστε το νησί να μην αποτελέσει τμήμα της αντικρινῆς Ηπείρου κι ενωθεί μαζί της (βλ παραπάνω υποσημείωση). Χωρίς την ανάγνωση του άρθρου της Intrieri, 2018, 151, δεν θα μπορούσα να έχω ελέγξει την πρόταση της Πρέκα-Αλεξανδρή, διότι εκεί γίνεται παραπομπή στο χωρίο και στο λήμμα *ἐπέχω* στο

στον Όμηρο⁵⁷ που την αποκαλεί *Σχερίη*, τον εύφορο (*έριβωλον*) τόπο κατοικίας των Φαιάκων, των απογόνων του θεού Ποσειδώνα. Ο Στράβων⁵⁸ θεωρεί δεδομένη την ταύτιση της Σχερίας με την Κέρκυρα (*τήν νῦν Κέρκυραν καλουμένην, πρότερον δὲ Σχερία*), ωστόσο η ταύτιση παραμένει αντικείμενο διαφωνιών μεταξύ των σύγχρονων μελετητών.

Η ονομασία *Άργος* θυμίζει τα λευκά βράχια και την παραθαλάσσια πεδιάδα του νησιού⁵⁹. Ο Καρύδης⁶⁰ υποστηρίζει ότι οφείλεται σε αναγραμματισμό του γ και του ρ από το *αργός*, δηλώνοντας την ευφορία του νησιού.

Ποικίλες ερμηνείες έχουν δοθεί και για το όνομα *Κόρκυρα* – *Κέρκυρα*. Ο Διόδωρος⁶¹ διηγείται τον μύθο ισχυριζόμενος ότι προέρχεται από την Νύμφη Κέρκυρα, την θυγατέρα του Ασωπού και της Μετώπης. Η νύμφη, απήχθη από τον Ποσειδώνα και μεταφέρθηκε στο νησί, το οποίο πήρε αργότερα το όνομά της. Από την ένωση του θεού της θάλασσας και της νύμφης, προήλθε ο Φαίακας.⁶² Με τη σειρά του, έδωσε το όνομά του στους κατοίκους του νησιού, τους Φαίακες, και στο ίδιο το νησί, την *Φαιακία*. Βασιλέας της έγινε ο γιος του, ο μυθικός Αλκίνοος της Οδύσσειας, που βοήθησε τον Οδυσσέα να βρει την Ιθάκη. Εκτός των άλλων, έχει υποστηριχθεί ότι η ετυμολογία προέρχεται από το *κέρκουρος*, που πρόκειται για είδος ψαριού ή και ελαφρού πλοίου.⁶³ Στο αποσπασματικά σωσμένο έργο *Halieuticon* (στ. 102), που αποδίδεται στον Οβίδιο και μιλά για τα χαρακτηριστικά και τις ιδιότητες των ψαριών του Εύξεινου Πόντου⁶⁴, απαντάται με την παραλλαγμένη ορθογραφία “*cercyros*”, και

LSJ (βλ. σημ. 3). Αναζητώντας σε παλαιότερη βιβλιογραφία, μέσω του *Delle Cose Corciresi*, του Ανδρέα Μουστοξύδη (1848, 6) επιβεβαίωσα ότι το «*Σχερία*», προέρχεται ετυμολογικά από το «*σχερός*», που σημαίνει πράγματι «αιγιαλός», «ακτή», βλ. λ. *σχερός* LSJ, *σχερός*, διαθέσιμο ηλεκτρονικά στο: <https://lsj.gr/wiki/σχερός>.

⁵⁷ Ομ, *Οδ.* ε', στ. 34-35: *Σχερίην έριβωλον ίκοιτο, / Φαιήκων ές γαΐαν, οί άγχίθειοι γεγάασιν*

⁵⁸ Στράβ., 6.2.4.

⁵⁹ Την εν λόγω ονομασία προτείνει η Πρέκα-Αλεξανδρή, αλλά και εδώ υφίσταται το ίδιο πρόβλημα, όπως στην παραπάνω υποσημείωση. Ίσως αυτό να προέρχεται από το επίθετο «*άργος*», το οποίο σημαίνει πράγματι «λευκός», με βάση την ερμηνεία που δίνει το LSJ, για το εν λόγω λήμμα, βλ. <https://lsj.gr/wiki/άργος>.

⁶⁰ Καρύδης 1936, 18, όπου οι αρχαίες πηγές για την προέλευση του ονόματος.

⁶¹ Διόδ., 4.72.1-4: «...*Άσωπός δ' έν Φλιοῦντι κατοικήσας έγημε Μετώπην τήν Λάδωνος, έξ ής έγένοντο δύο μὲν υιοί, Πελασγός και Ίσμηγός, θυγατέρες δὲ δώδεκα, Κόρκυρα και Σαλαμίσ, έτι δ' Αίγινα και Πειρήνη και Κλεώνη, πρὸς δὲ ταύταις Θήβη τε και Τάναγρα και Θέσπεια και Άσωπίς, έτι δὲ Σινώπη, πρὸς δὲ ταύταις Όρνία και Χαλκίς. [...] Κόρκυρα δ' υπό Ποσειδῶνος άπηνέχθη είς νήσον τήν άπ' εκείνης Κόρκυραν όνομαζομένην: έκ ταύτης δὲ και Ποσειδῶνος έγένετο Φαίαξ, άφ' οὐ τὸς Φαίακας συνέβη τυχείν ταύτης τής προσηγορίας. Φαίακος δ' έγένετο Αλκίνοος ό τόν Όδυσσέα καταγαγών είς τήν Ιθάκην*».

⁶² Dontas, 1992, 102

⁶³ Για την προέλευση από την λέξη «κέρκουρος» ως παρετυμολογία του όρου, βλ. Καρύδης, 1936, 15, όπου παλαιότερη βιβλιογραφία και οι αρχαίες πηγές, αλλά και το παλαιότερο έργο του Mustoxidi, 1848, 8 κ.έ, όπου μεταξύ άλλων, προτείνονται κι άλλες ετυμολογικές συγγένειες.

⁶⁴ Βαϊόπουλος, 2019, 22.

σαφέστατα δηλώνει την πρώτη σημασία, ενώ σε απόσπασμα του Ηροδότου⁶⁵ συναντάται με την δεύτερη.

⁶⁵ Ηρόδ., 7.97

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Ιστορία – Αποικισμοί

Για να αντιληφθεί κανείς την γέννηση και την εντατικοποίηση των σχέσεων της Κέρκυρας με την Αδριατική, την Μεγάλη Ελλάδα και τη Σικελία, αλλά και το ρόλο που η πρώτη έπαιξε αργότερα στο «διεθνές» εμπόριο, είναι απαραίτητο να γίνει μια αναφορά στις πρώτες, πρώιμες επαφές κατά την Προϊστορία και Πρωτοϊστορία, και κατόπιν, να εξετασθούν οι αποικισμοί της κατά τη διάρκεια του 8^{ου} αι. π.Χ. Τα ρεύματα αυτά τέθηκαν στο πλαίσιο του ευρύτερου ελληνικού ανοίγματος στην λεκάνη της Μεσογείου, εφορμώμενου από την διαρκή ανάγκη για οικονομικές διεξόδους, αλλά και την εκτόνωση των πολιτικών διαφορών μεταξύ των ελληνικών πόλεων.

Έχει λεχθεί ότι πρόκειται για την πρώτη ελληνική αποικία προς την Αδριατική, η οποία δεν ιδρύθηκε με γνώμονα την εκμετάλλευση των θαλασσών στα βόρεια, αλλά κυρίως για την εξαιρετική της θέση ως βάση ανεφοδιασμού για τα ταξίδια προς τη Δύση.⁶⁶ Το καταπράσινο αυτό νησί δύνατο να προσφέρει στους αποίκους άριστης ποιότητας καλλιεργήσιμες εκτάσεις και ξυλεία, με σκοπό την ναυπήγηση στόλων.⁶⁷ Η προέλευσή τους, είναι απόδειξη για τον πρώτο ισχυρισμό, αφού οι Ερετριείς (μαζί με τους Χαλκιδείς) εξόρμησαν πρώτοι για να αποικίσουν την Ιταλία και τη Σικελία. Κατόπιν, ακολούθησαν κι οι Κορίνθιοι, οι οποίοι, αφού έδιωξαν τους Ερετριείς από την Κέρκυρα, συνέχισαν κι αυτοί δημιουργώντας τις Συρακούσες στη Σικελία το 734 π.Χ.⁶⁸

2.1. Οι πρώτες επαφές με τη Δύση κατά την Προϊστορική και Πρωτοϊστορική εποχή

Σημάδια κατοίκησης της νήσου μαρτυρούνται ήδη από την Παλαιολιθική εποχή (30.000-7.000 π.Χ.) ΝΔ, στο σπήλαιο της Γράβας Γαρδικίου (**χάρτης 5**). Επιβεβαιωμένος οικισμός θεωρείται εκείνος του Σιδαρίου στη βόρεια Κέρκυρα (**χάρτης 5**), ο οποίος χρονολογείται από την Νεολιθική εποχή (6.000 π.Χ.) ως και την εποχή του Χαλκού (3.000 – 1.000 π.Χ.). Οι προϊστορικοί κάτοικοι του νησιού, φαίνεται ότι ανέπτυξαν σχέσεις με τις Κατωϊταλικές Ακτές της Απουλίας, αφού πολιτισμικές ομοιό-

⁶⁶ Boardman, 1980, 225.

⁶⁷ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 63.

⁶⁸ Boardman, 1980, 225.

τητες φέρουν τους δυο λαούς πιο κοντά, αντί με την νότια και ανατολική Ελλάδα.⁶⁹ Οι ανασκαφές του Σορδίνα στον Μεσολιθικό οικισμό του Σιδαρίου στο βορειότερο σημείο της νήσου, αποκάλυψαν συγγενικές ομοιότητες με αντίστοιχους οικισμούς στην Ιταλία, τον Riparo Blanc και La Porta, πράγμα το οποίο αποτελεί απόδειξη μιας πρώιμης επαφής των δυο περιοχών. Την εποχή του Χαλκού δημιουργούνται οικισμοί στα δυτικά, στις θέσεις Κεφάλι, Αφιώνας, Έρμονες, Αλμυρός, Μιγκλοβούνια, Δενδρίλλας, Αρκουδίλλας, Σπαρτίλλας, καθώς και στα Διαπόντια νησιά Ερείκουσα και Οθωνούς, και το νησάκι Λαγούδια (**χάρτης 5**). Η θέση τους, μπορεί να δικαιολογήσει μια πρώιμη επικοινωνία με τη Δύση, αλλά ακόμη δεν διαθέτουμε επαρκή στοιχεία για την φύση της. Η εύρεση αγγείων που παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά με αντίστοιχα της Απουλίας και της λεγόμενης κεραμικής Αδριατικού τύπου, του PIANO Notaro και της Calafarina της Σικελίας, σύμφωνα με την Πρέκα-Αλεξανδρή⁷⁰ δεν είναι επαρκές στοιχείο. Κατά την άποψή μας, εντούτοις, αυτή η ομοιότητα σχετίζεται πιθανώς με επαφές μεταξύ τους, έστω κι αν πρόκειται για ένα πολύ πρώιμο στάδιο και αποτελεί σύμπτωση.

Η Βικέλα⁷¹ αναφέρει ότι η Κέρκυρα παρουσιάζει ένα μεγάλο «αρχαιολογικό κενό» όχι μόνο κατά την Μυκηναϊκή, αλλά και κατά την Γεωμετρική Εποχή (10^{ος}-8^{ος} αι. π.Χ.). Κατά την άποψη του Σωτηρίου Δάκαρη⁷², αυτή η απουσία οφείλεται ενδεχομένως στην προτίμηση των Μυκηναίων για παράπλου εγγύτατα των δυτικών ακτών της Ηπείρου με προορισμό την Απουλία. Η Χαντέλη⁷³ υποστηρίζει ότι μέρος της ευθύνης γι' αυτή την επιλογή -και την απουσία Μυκηναϊκών καταλοίπων, ως τον 8^ο π.Χ. αι.- μπορεί να αποδοθεί και στα άστατα καιρικά φαινόμενα που πλήττουν την περιοχή του βορείου Ιονίου και των Κεραυνίων. Η πρώιμη ναυσιπλοΐα των Μυκηναίων, δεν ήταν εύκολο να ανταπεξέλθει στις τρικυμιώδεις θάλασσες του Ιονίου. Η Πρέκα-Αλεξανδρή⁷⁴, παρ' όλ' αυτά παρουσίασε σε ανακοίνωσή της μερικά όστρακα της Μυκηναϊκής Περιόδου, που ήρθαν στο φως κατά τη διάρκεια σωστικών ερευνών το 1990 στην θέση Έρμονες. Η εύρεση κι άλλων καταλοίπων της Μυκηναϊκής εποχής, την οδήγησε, στην εικασία ότι ίσως οι Μυκηναίοι, στο πλαίσιο διερευνητικών ταξιδιών προς την Κάτω Ιταλία και την ίδρυση ενός πρώιμου εμπορικού σταθμού

⁶⁹ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 1997, 6.

⁷⁰ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2000, 69.

⁷¹ Βικέλα, 2007, 25.

⁷² Dakaris, 1985, 127-128.

⁷³ Χαντέλη, 2021, 31, σημ. 56

⁷⁴ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2000, 70-72.

στον κόλπο του Τάραντα, έκαναν στάση στο νησί. Τα αρχαιότερα όστρακα που βρέθηκαν στους Έρμονες, ενδέχεται να σχετίζονται με πρώιμες προσπάθειες αποικισμού της Μεγάλης Ελλάδας από τους Μυκηναίους, στις Λιπάρες νήσους, Φιλικούντι, Ίσκια Βιβάρα, τα παράλια της Κάτω Ιταλίας από το Gargano ως την Καλαβρία (χάρτες 2 και 3). Τα πιο πρόσφατα συνδέονται μάλλον με εγκαταστάσεις στον σκόπελο Τόννο, στον Τάραντα και στην Πούντα Μέλισσο της Απουλίας.

2.2. Οι πρώτοι κάτοικοι και οι Λιβυρνοί

Πριν επεκταθούμε στα δυο μεγάλα ελληνικά αποικιακά σώματα που κατέφθασαν στην Κέρκυρα τον 8^ο αι. π.Χ., θα μιλήσουμε για τους πρώτους κατοίκους – αποίκους του νησιού, τους Λιβυρνούς. Ο Στράβων⁷⁵ αναφέρει ότι αυτοί, ήταν το ιλλυρικό⁷⁶ φύλο των Λιβυρνών (έκεινον [τον Χερσικράτην] μὲν οὖν ἐκβαλόντα Λιβυρνοὺς κατέχοντας οἰκίσαι τὴν νῆσον). Φέρονται ότι ήταν άξιοι ναυτικοί, σύμφωνα με αποσπάσματα του Αππιανού,⁷⁷ που τους συγκρίνει με ένα άλλο ιλλυρικό φύλο, τους Αρδιαίους. Το ίδιο απόσπασμα, μας πληροφορεί για τα λιβυρνικά πλοία, οι λιβυρνίδες⁷⁸ –όπως τις ονόμασαν οι Ρωμαίοι-, ήταν γρήγορα και ελαφρά, με αποτέλεσμα οι Λιβυρνοί να διαφεντεύουν και ληστεύουν το Ιόνιο με πειρατικές επιδρομές. Η πειρατική δραστηριότητά τους στην Αδριατική συνεχίστηκε μέχρι το 35-33 π.Χ., κατά τον Ιλλυρικό Πόλεμο του Οκταβιανού.⁷⁹

Αν ευσταθεί ο ισχυρισμός του γεωγράφου, οι πρώτοι Έλληνες, οι Ευβοείς άποικοι πρέπει να έφτασαν κατά το β' μισό του 8^{ου} αι. π.Χ.⁸⁰ Ανάμεσα στις ενεπίγραφες μολύβινες πλάκες που βρέθηκαν στην Κέρκυρα και εξέτασε ο Καλλιγιάς⁸¹, εντοπίστηκαν ονόματα που θεωρήθηκαν Ιλλυρικής προέλευσης, όπως το *Βρνον*, που ο ίδιος κρίνει ότι θυμίζουν την προ-αποικιακή περίοδο κατοίκησης του νησιού από τους

⁷⁵ Στράβ., 6.4.2.

⁷⁶ Ως προς το αν ήταν ιλλυρικής καταγωγής, η Psoma (2022, 41) διαφωνεί, και τους χαρακτηρίζει ως μη ιλλυρικό φύλο.

⁷⁷ Αππ., *Ιλλ.*, 1.3 « τῷ δ' αὐτῷ τρόπῳ καὶ Ἀρδιαῖοι τὰ θαλάσσια ὄντες ἄριστοι πρὸς Αὐταριέων ἀρίστων ὄντων τὰ κατὰ γῆν, πολλὰ βλάψαντες αὐτούς, ὁμως ἐφθάρησαν. καὶ ναυτικοὶ μὲν ἐπὶ τοῖς Ἀρδιαίοις ἐγένοντο Λιβυρνοί, γένος ἕτερον Ἰλλυριῶν, οἱ τὸν Ἰόνιον καὶ τὰς νήσους ἐλήστυον ναυσὶν ὠκείαις τε καὶ κούφαις, ὅθεν ἔτι νῦν Ῥωμαῖοι τὰ κούφα καὶ ὄξεα δίκροτα Λιβυρνίδας προσαγορεύουσιν.»

Αππ., *ΕΠ* 2.6.39: «ἐπὶ δὲ τοῖς Ταυλαντίοις ἕτερον γένος Ἰλλυριῶν Λιβυρνοὺς, οἱ τὰ περίοικα νησὶ ταχείαις ἐλήζοντο· καὶ Λιβυρνίδας ἐντεῦθεν ἠγοῦνται Ῥωμαῖοι τὰς ναῦς τὰς ταχείας, ὧν ἄρα πρώτων ἐς πείραν ἦλθον».

⁷⁸ Περισσότερα για τις λιβυρνίδες, βλ. Medas, 2004.

⁷⁹ Psoma (2022, 43).

⁸⁰ Βικέλα, 2007, 25.

⁸¹ Calligas, 1971, 83-84.

Λιβυρνούς. Ο Καλλιγιάς εκτιμά ως πιο πιθανό και πειστικό το ενδεχόμενο της παραγκώνισής τους εκτός πόλεως από τους Ερετριείς και έπειτα τους Κορινθίους, καθώς και την ομαλή συμβίωσή τους με τους νέους κατοίκους του νησιού.

Δεν υπάρχει βεβαιότητα για τους πρώτους αυτόχθονες νησιώτες Κερκυραίους, στην εποχή προ των Ευβοέων αποίκων. Τα αρχαιολογικά κατάλοιπα, δεν επαρκούν, ώστε να αντλήσουμε πληροφορίες για το συγκεκριμένο κύμα αποίκων που έφτασε στο νησί, πολύ πριν τους Κορινθίους.⁸² Ο Στράβων⁸³ παραβλέπει την ευβοϊκή περίοδο αποικισμού της νήσου, αναφέροντας ότι οι Κορινθιοί ήταν αυτοί που εκτόπισαν τους Λιβυρνούς, όταν ήρθαν εκείνοι ν' αποικίσουν το νησί.

2.3. Ερετριείς

Για τον αποικισμό της νήσου από τους Ερετριείς, είναι ισχνά τα αρχαιολογικά κατάλοιπα, ώστε να έχουμε μια πληρέστερη εικόνα της περιόδου. Ωστόσο, παρά την άρνηση των αρχαιολόγων, οι ιστορικοί παραμένουν υπέρμαχοι της ευβοϊκής παρουσίας στην Κέρκυρα, βασισμένοι στις γραπτές μαρτυρίες και τα αρχαιολογικά τεκμήρια που αφορούν στην εξάπλωση των Ευβοέων προς δυσμάς.⁸⁴ Έχει υποστηριχθεί ότι οι Ερετριείς δημιούργησαν βάσεις στην Κέρκυρα, τον Ωρικό και την Αδριατική, ήδη από το πέρας του θρυλούμενου Τρωικού Πολέμου.⁸⁵ Η ύπαρξη ενός πρώτου, ευβοϊκού αποικισμού, αν και αναφέρεται συνοπτικότερα από τον Πλούταρχο,⁸⁶ δεν τεκμαίρεται, μ' αποτέλεσμα να έχει δημιουργηθεί θέμα συζήτησης και διαφωνιών μεταξύ των μελετητών.⁸⁷ Προς το παρόν στηρίζομαστε μόνο σε έμμεσες πληροφορίες, τοπωνύμια, ονόματα, μύθους, λατρείες, σύμβολα κι οτιδήποτε μπορεί να θεωρηθεί ευβοϊκής προέλευσης, για να δικαιολογήσουμε τα περι «ευβοϊκού αποικισμού».⁸⁸

Τα ευβοϊκά ονόματα *Μάκρις* και *Μακριδία*, με τα οποία ταυτίζονταν η αρχαία πόλη του νησιού και η χερσόνησος του Κανονιού, αντιστοίχως, είναι ορισμένα από αυτά (1.3). Τα στοιχεία μας όμως δεν περιορίζονται μόνο σ' αυτά τα δυο. Απεναντί-

⁸² Πρέκα-Αλεξανδρή, 2011, 15.

⁸³ Στράβ., 6.2.4: «πλέοντα δὲ τὸν Ἀρχίαν εἰς τὴν Σικελίαν καταλιπεῖν μετὰ μέρος τῆς στρατῆς τοῦ τῶν Ἡρακλειδῶν γένους *Χερσικράτη συνοικιοῦντα τὴν νῦν Κέρκυραν καλουμένην, πρότερον δὲ Σχερίαν. ἐκείνους μὲν οὖν ἐκβαλόντα Λιβυρνοὺς κατέχοντας οἰκίσαι τὴν νῆσον, τὸν δ' Ἀρχίαν κατασχόντα πρὸς τὸ Ζεφύριον τῶν Δωριέων εὐρόντα τινὰς δεῦρο ἀφιγμένους ἐκ τῆς Σικελίας παρὰ τῶν τὰ Μέγαρον κτισάντων ἀναλαβεῖν αὐτοῦς, καὶ κοινῇ μετ' αὐτῶν κτίσαι τὰς Συρακούσας*».

⁸⁴ Psoma, 2022, 44.

⁸⁵ Beaumont, 1936, 164.

⁸⁶ Πλούτ., *Αἰτ. Ἑλλ.* 11.

⁸⁷ Antonelli, 2000, 15.

⁸⁸ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 63, Psoma, 2022, 48-49.

ας, σώζονται, ακόμη και σήμερα τοπωνύμια όπως το «Έγριππος» σε ένα ποτάμι βορείως της Λευκίμμης στη νότια Κέρκυρα, στην περιοχή Πετριτής (χάρτης 5, στον οποίο απαντάται με την ονομασία Πετρετή) όπου μέχρι και τον Μεσαίωνα αναφερόταν σε χάρτες και ως τοπικό λιμάνι.⁸⁹

Ο Στράβων⁹⁰ κάνει λόγο για ύπαρξη του τοπωνυμίου Εύβοια και στην Κέρκυρα εκτός των άλλων πόλεων, αφού *καὶ ἔκτισαν πόλιν Εὐβοίαν: ἦν δὲ καὶ ἐν Σικελίᾳ Εὐβοία Χαλκιδέων τῶν ἐκεῖ κτίσμα, ἦν Γέλων ἐξανέστησε, καὶ ἐγένετο φρούριον Συρακουσίων: καὶ ἐν Κερκύρα δὲ καὶ ἐν Λήμνῳ τόπος ἦν Εὐβοία καὶ ἐν τῇ Ἀργείᾳ λόφος τις Βέβαια, οὔτε το Ἄργος, οὔτε καὶ ἡ Λήμνος ἔχουν κάποια σχέση με τὴν Εὐβοία, κι ἐνδεχομένως τὸ τοπωνύμιό να σχετίζεται με τὴν ὑπόσταση τῆς Ἦρας Εὐβοίας, ἡ λατρεία τῆς ὁποίας ἀπαντῶταν στὶς ἐν λόγῳ περιοχές.*⁹¹

Άλλες ενδείξεις της Ευβοϊκής παρουσίας μαρτυρούνται από την κοινή (στην Κέρκυρα και την Εύβοια) λατρεία του Αρισταίου, θεού – προστάτη της μελισσοκομίας, του καρπού της ελιάς, της κτηνοτροφίας, που εκτός των άλλων ήταν και πατέρας της νύμφης Μάκριδος.⁹²

Περνώντας στα πιο απτά τεκμήρια, πρέπει να εξετάσει κανείς τα αρχαιολογικά κατάλοιπα, τα νομίσματα και τα σύμβολα που φέρουν αυτά. Στους κερκυραϊκούς στατήρες απεικονίζεται η αγελάδα που θηλάζει μοσχάρι: η παράσταση αυτή θεωρείται ευβοϊκό σύμβολο.⁹³ Η επιγραφή της επιτύμβιας στήλης του Ξενβάρεως, ένα εκ των αρχαιότερων επιγραμμάτων, είναι γραμμένη σε ομηρική γλώσσα. Σ' αυτήν την επιγραφή, αναγράφεται το όνομα Μείζις, το πατρωνυμικό του Ξενβάρεως, το οποίο φαίνεται να απαντάται μόνον στην Ερέτρια και την Αθήνα.⁹⁴ Η κεραμική του 7^{ου} αι. π.Χ. που βρέθηκε στην Παλαιόπολη και το Φιγαρέτο (στο κτήμα της Ευελπίδη-Αργυροπούλου, **χάρτης 7**), εκτιμάται, σύμφωνα με τη Σπετσιέρη-Χωρέμη⁹⁵ ότι είναι ευβοϊκή, άρα αποτελεί απόδειξη των σχέσεων μεταξύ Εύβοιας και Κέρκυρας. Ωστόσο, η Πρέκα-Αλεξανδρή⁹⁶, που παραθέτει στην μελέτη της εικόνες αυτής της κεραμικής (ένα θραύσμα γεωμετρικού κρατηρίσκου, μια γεωμετρική οινόχνη, θραύσματα

⁸⁹ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 25. Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 63.

⁹⁰ Στράβ., 10.1.15.

⁹¹ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 63.

⁹² Απ. Ρόδ. 4.1132-1133.

⁹³ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 63.

⁹⁴ Psoma, 2022, 47.

⁹⁵ Šašel Kos, 2015, 8.

⁹⁶ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 26, εικ. 28 και 29.

υπογεωμετρικών σκύφων κ.ά. από το οικόπεδο Ευελπίδη) δεν τα θεωρεί ισχυρά στοιχεία για την ύπαρξη ευβοϊκής αποικίας στην Κέρκυρα.

Η Σπετσιέρη-Χωρέμη⁹⁷ συμπέρανε ότι η ύπαρξη ευβοϊκών ονομάτων, τοπωνυμίων, λατρειών, μύθων κ.ά. που διαπιστώνει κανείς και στις δυο περιοχές, δεν μπορεί να είναι συμπτωματική. Καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι Ευβοείς πιθανώς δημιούργησαν μια υποτυπώδη αποικία. Η διαπίστωση της Πρέκα-Αλεξανδρή⁹⁸ περί απουσίας οικιστικών λειψάνων, δεν μπορεί παρά να μας προβληματίσει σχετικά με την ορθότητα της θέσης της Σπετσιέρη-Χωρέμη. Μέχρις ότου δώσει απαντήσεις στο μέλλον η αρχαιολογική σκαπάνη, δεν μπορούμε, να είμαστε σίγουροι για μία από τις δύο προτάσεις.

Ισχύν, πάντως, φαίνεται να έχει η σκέψη της Σπετσιέρη-Χωρέμη⁹⁹, ότι η Κέρκυρα χρησιμοποιείτο από τους Ερετριείς ως εμπορείο¹⁰⁰, όπως, ανάλογα, συνέβαινε με το Ποσίδειον στην Αλ Μίνα της Συρίας, εάν ευσταθεί ότι η νήσος κατοικείτο από Λιβυρνούς πριν έρθουν οι Κορίνθιοι. Στην περίπτωση αυτή, ενδεχομένως, το εμπόρειο αυτό να παρέμενε στην δικαιοδοσία των Λιβυρνών που κατείχαν το νησί.¹⁰¹

Όσον αφορά τα όσα σχολιάζει ο Antonelli¹⁰² για την απουσία ευβοϊκών αρχαιολογικών καταλοίπων, τόσο στην Κέρκυρα, όσο και στα ηπειρωτικά και ιλλυρικά παράλια -όπου λέγεται ότι κατέφυγαν οι Ευβοείς-, οφείλεται στον θαλάσσιο δρόμο που είχαν χαράξει οι ίδιοι οι ιδρυτές των Πιθηκουσών και της Νάξου (**χάρτες 2 και 3 αντιστοίχως**). Αυτοί έφταναν στην Δύση μέσω του ακρωτηρίου Ταίναρον, κι όχι μέσω του Κορινθιακού κόλπου, εξερχόμενοι πλέον σε ανοιχτή θάλασσα, απ' όπου τα νησιά του Ιονίου, Ιθάκη, Κεφαλλονιά και εν τέλει η Κέρκυρα, αποτελούσαν ενδιάμεσους σταθμούς ανεφοδιασμού. Παρ' όλ' αυτά, τα κατάλοιπα ευβοϊκής και κυκλαδικής κεραμικής που βρέθηκαν, λ.χ., στο Οτράντο (**χάρτης 2**), είναι πενιχρά σε σχέση με τα κορινθιακά, οπότε ενδεχομένως ανήκουν σε μεταγενέστερη φάση, μάλλον κατά την Ύστερη Γεωμετρική Περίοδο (π. 760-750-π. 670 πΧ.). Έτσι οδηγούμαστε στο

⁹⁷ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 64.

⁹⁸ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 26.

⁹⁹ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 64.

¹⁰⁰ Το εμπόρειο, ως αποικιακή εγκατάσταση, διαφέρει από μια κανονική αποικία, στο βαθμό που αυτό στερείται της βασικής δομής μιας αποικίας. Πρόκειται, ουσιαστικά, για έναν εμπορικό σταθμό (εξ ου κι η ονομασία), δίχως χώρα ή κάποια ανεξάρτητη πολιτική και κοινωνική δομή. Ιδρύεται σε ξένο έδαφος, είτε ως μέρος μιας ήδη υπάρχουσας τοπικής αστικής κοινωνίας, είτε αυτούσιο, με ή και χωρίς την ανοχή – ακόμα και τον έλεγχο – των τοπικών αρχόντων. Τα ανασκαφικά δεδομένα δείχνουν ότι τα εμπόρεια, πολλές φορές ήταν και βιοτεχνικά κέντρα, εκτός από εμπορικά. βλ. Tsetskhladze, 2006, xli.

¹⁰¹ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 64.

¹⁰² Antonelli, 2000, 135-137.

συμπέρασμα ότι τα εν λόγω αρχαιολογικά σπαράγματα προέρχονται από τις αγορές της Νάξου της Σικελίας, κι όχι από την Κέρκυρα, που ήταν ήδη Κορινθιακή αποικία. Η Βικέλα¹⁰³ θεωρεί δεδομένη την ίδρυση της αποικίας, ως ενδιάμεσο σταθμό καθ' οδόν προς την Ιταλία, λόγω της γνωστής αποικιακής δράσης που ανέπτυξαν εκεί οι Ευβοείς.¹⁰⁴

Πολλοί μελετητές¹⁰⁵, υποστηρίζουν ότι με την ανάγνωση της Οδύσσειας, ο αναγνώστης μπορεί να αντιληφθεί τον αντικατοπτρισμό του ευβοϊκού αποικισμού του νησιού, στην ομηρική Σχερία, Η Οδύσσεια φέρεται να είναι μια αλληγορία των ταξιδιών των Ευβοέων στην Δύση του 8^{ου} αι. π.Χ., κι η Σχερία – Μάκρις, αποτελούσε μια ενδιάμεση στάση για αυτό το ταξίδι.¹⁰⁶ Μαρτυρίες για τον ισχυρισμό αυτό, αντλεί κανείς από τις περιγραφές του ανακτόρου του Αλκινόου, του διπλού λιμανιού, των τειχών, της αγοράς πλησίον του ιερού του Ποσειδώνα.¹⁰⁷ Αυτά τα στοιχεία παραπέμπουν προς την τοπογραφία της ευβοϊκής αποικίας της νήσου και την Μάκριδα. Επιπλέον, οι αποικισμοί της Κέρκυρας και του Ωρικού στον σημερινό κόλπο του Αυλώνα, από τους Ευβοείς, φαίνεται ότι μπορούν να συμπίπτουν χρονολογικά, αφού όπως οι τελευταίοι αποίκισαν τις Πιθηκούσες, έτσι θα μπορούσαν να είχαν στραφεί και προς την Αδριατική.¹⁰⁸

Συσχετισμός με την Περίβοια (Εύβοια) και τους Φαίακες έχει παρατηρηθεί ήδη από ορισμένους μελετητές, στη ζ' ραψωδία της Οδύσσειας, αφού ο γενάρχης τους, Ναυσίθοος ήταν τέκνο του Ποσειδώνα και της Περίβοιας, που τους μετέφερε από την Υπερεία, την χώρα των Κυκλώπων, στη Σχερία, ώστε να εκτονωθούν οι διαφορές με τους γείτονες και συγγενείς τους.¹⁰⁹ Οι Κύκλωπες φέρεται να συνδέονται στενά με το ευβοϊκό, και ειδικότερα χαλκιδικό περιβάλλον, άρα εύλογα θα μπορούσε κανείς να διακρίνει την συγγένεια Φαιάκων και Κυκλώπων.¹¹⁰

Κατόπιν, ο απόγονος του Ναυσιθού, του μυθικού γενάρχη των Φαιάκων, βασιλιάς Αλκίνοος, οι άλλοι δώδεκα άρχοντες που διαφεντεύουν το νησί κι η κόρη του

¹⁰³ Βικέλα, 2007, 25.

¹⁰⁴ Maddoli, 2000, 43.

¹⁰⁵ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2000, 72. Βικέλα, 2007, 25. Metallinou, 2010, 13.

¹⁰⁶ Metallinou, 2010, 13.

¹⁰⁷ Βικέλα, 2007, 25.

¹⁰⁸ Metallinou, 2010, 13-14.

¹⁰⁹ Ομ., *Οδ.* ζ' 4-10: «αὐτὰρ Ἀθήνη/ βῆ ῥ' ἐς Φαιήκων ἀνδρῶν δῆμόν τε πόλιν τε/ οἱ πρὶν μὲν ποτ' ἔναιον ἐν εὐρυχόρῳ Ὑπερείῃ,/ ἀγχοῦ Κυκλώπων ἀνδρῶν ὑπερηγορέοντων./ οἷ σφεας σινέσκοντο, βίηφι δὲ φέρτεροι ἦσαν./ ἔνθεν ἀναστήσας ἄγε Ναυσίθοος θεοειδής,/ εἶσεν δὲ Σχερίῃ, ἐκὰς ἀνδρῶν ἀλφειστάων./ ἀμφὶ δὲ τείχος ἔλασσε πόλει καὶ ἐδείματο οἴκουζ/ καὶ νηοὺς ποίησε θεῶν καὶ ἐδάσσατ' ἀρούρας». Antonelli, 2000, 32. Πρέκα – Αλεξανδρή, 2010, 25.

¹¹⁰ Antonelli, 2000, 32.

Ναυσικά περιγράφουν την πόλη με ψηλά τείχη που περιβάλλουν λαμπρά κτίρια, αγορά κοντά στο λιμάνι και ένα παρακείμενο ιερό αφιερωμένο στον Ποσειδώνα. Όλα αυτά, εικάζεται ότι οδηγούν στην ταύτιση της Σχερίας με αποικία των Ευβοέων, χωρίς να επιβεβαιώνεται, αφού πολλοί ερευνητές διαφωνούν ότι η Κέρκυρα ταυτίζεται με την ομηρική Σχερία.¹¹¹

Ο Antonelli¹¹² διατυπώνει την άποψη ότι, η πρόμιου αυτού τύπου αποικία των Ευβοέων στην νήσο των Φαιάκων, δεν ομοιάζει με τις μεταγενέστερες αποικίες του 8ου αιώνα π.Χ., καθώς απουσιάζουν η λατρεία του οικιστή και οι ιδρυτικοί μύθοι. Ένας μύθος, που έχει εγείρει προβληματισμό, καθώς διεκδικείται τόσο από μια μεταγενέστερη Ευβοϊκή αποικία, την Ζάγκλη, όσο και από την Κέρκυρα, είναι εκείνος που αναφέρεται στον ευνουχισμό του Ουρανού με δρεπάνι, από τον γιο του, Κρόνο. Ο μύθος διαδόθηκε για πρώτη φορά με την έναρξη των διαδράσεων των Ερετριών πειρατών, που προέρχονταν από τις Πιθηκούσες, πολύ πριν το εγχείρημα της Χαλκίδας και της Κύμης για αποικισμό της περιοχής. Ο Απολλώνιος Ρόδιος¹¹³, από την άλλη, αποδίδει στην Κέρκυρα τον ίδιο μύθο, απ' τον οποίο προκύπτει η ονομασία της *Δρεπάνη* και η καταγωγή των ίδιων των Φαιάκων από το αίμα τ' Ουρανού. Πάντως, όλα συγκλίνουν στο ότι η γέννηση του εν λόγω μύθου πρέπει να τοποθετηθεί νωρίτερα από τον συσχετισμό της νήσου με την Ομηρική Σχερία των Φαιάκων.¹¹⁴ Ολοκληρώνοντας τον συλλογισμό του ο Antonelli, υποστηρίζει ως πιθανή την περίπτωση να σχετίζεται η διάδοση του μύθου στην Κέρκυρα με την άφιξη των Ευβοέων αποίκων στο νησί, ενδεχομένως κατά το πρώτο τέταρτο του 8^{ου} αι. π.Χ., οι οποίοι και μεταλαμβάνοντας τους θεσμούς και τους μύθους τους στην περιοχή. Δεν αποκλείεται οι Ευβοείς να χρησιμοποίησαν τον μύθο για το δρεπάνι που ευνούχισε τον Ουρανό, ώστε να εδραιώσουν την θέση τους στο νησί, επικαλούμενοι την συγγένεια με τους Φαίακες, που αναζητά τις ρίζες της στο μυθικό παρελθόν.¹¹⁵ Είναι ευρεία η τάση των αρχαίων Ελλήνων να προσπαθούν να βρουν ή να επινοούν συγγένειες δια του μύθου, ώστε να νομιμοποιούν την θέση τους σε μια αποικία, για να μπορέσουν να πείσουν τους ντόπιους πληθυσμούς και να μην τους δημιουργούν προβλήματα.¹¹⁶

¹¹¹ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 25-26.

¹¹² Antonelli, 2000, 16.

¹¹³ Απ. Ρόδ., 4.982-992.

¹¹⁴ Antonelli, 2000, 27-29.

¹¹⁵ Antonelli, 2000, 34-35.

¹¹⁶ Για το ζήτημα των ιδρυτικών μύθων και τον ρόλο τους στην εδραίωση των αποικιών, υπάρχει εκτενέστατη βιβλιογραφία. Βλ. ενδεικτικά McSweeney N. (ed.). *Foundation Myths in Ancient Societies. Dialogues and Discourses*, Philadelphia 2015.

Από την σύντομη μαρτυρία του Πλουτάρχου¹¹⁷ πληροφορούμαστε ότι οι Κορινθίοι εκδίωξαν τους Ερετριείς αποίκους, όταν με οικιστή τον Βακχιάδη Χαρικράτη ή Χερσικράτη¹¹⁸, αποβιβάστηκαν στο νησί διεξήγαγαν πόλεμο μεταξύ τους κι επικράτησαν. Οι Ερετριείς άποικοι που εκδιώχθηκαν, κατέφυγαν μάλλον προς τις περιοχές της Κερκυραϊκής Περαίας στις ηπειρωτικές ακτές (3.3),¹¹⁹ ή προς την μητρόπολή τους, στην οποία όμως δεν έγιναν δεκτοί από τους συντοπίτες τους, που τους έδιωξαν με σφενδόνες. Σύμφωνα με ορισμένους μελετητές, η εκδίωξη των Ερετριέων από το νησί ήταν προϊόν της συμμαχίας μεταξύ Κορινθίων και Χαλκιδέων με σκοπό να τους απαγορεύσουν την εξάπλωση προς τη Δύση. Η Μειδάνη¹²⁰ αναφέρει ότι η εχθρική αυτή κίνηση των Κορινθίων εντάσσεται στο πλαίσιο του αποκαλούμενου «Ληλαντίου Πολέμου», που διαίρεσε τον ελληνικό κόσμο σε πόλεις-συμμάχους της Χαλκίδας από τη μια, και της Ερέτριας από την άλλη, των δυο Ευβοϊκών πόλεων που αντιμάχονταν μεταξύ τους, μάλλον για αντικρουόμενα εμπορικά συμφέροντα, εφόσον όντως έλαβε χώρα αυτός ο πόλεμος.

2.4. Κορίνθιοι

Οι Κορίνθιοι ανέπτυξαν κατά τα μέσα του 8^{ου} αιώνα π.Χ. και κατά την περίοδο εξουσίας των Βακχιαδών¹²¹, αποικιστική δράση, λόγω της οικονομικής άνθισης και της αστραπιαίας δημογραφικής αύξησής τους.¹²² Καμία από τις αποικίες που ίδρυσαν, δεν επιλέχθηκε τυχαία, σύμφωνα με τον Piccirilli¹²³, αφού όλες ιδρύθηκαν με στόχο την εξασφάλιση μιας ήρεμης θαλάσσιας διαδρομής από τον νότο προς το βορρά, με προορισμό τη Δύση.

¹¹⁷ Πλούτ., *Αιτ. Ελλ.* 11: «*τίνες οί άποσφενδόνητοι' Κέρκυραν τήν νήσον Έρετριείς κατόκουν Χαρικράτους δέ πλεύσαντος έκ Κορίνθου μετά δυνάμεως και τῷ πολέμῳ κρατοῦντος, έμβάντες είς τās ναῦς οί Έρετριείς άπέπλευσαν οίκαδε, ...*»

¹¹⁸ Για το όνομα υπάρχει κι η εκδοχή Χερσικράτης, η οποία απαντάται σε άλλες πηγές. Κατά τον Antonelli (2000, 22), η εκδοχή του Πλουτάρχου δηλώνει ελλιπές ενδιαφέρον από τον συγγραφέα για τον Κορινθιακό αποικισμό της νήσου.

Στο εξής, θα χρησιμοποιείται η εκδοχή «Χερσικράτης», όταν αναφέρομαι στον οικιστή της Κέρκυρας.

¹¹⁹ Antonelli, 2000, 135.

¹²⁰ Περισσότερα περί «Ληλαντίου Πολέμου», βλ. αναλυτικότερα στην: Μειδάνη, 2010, 41-51.

¹²¹ Οι Βακχιάδες, είχαν καταλάβει την εξουσία στην Κόρινθο μετά τα μέσα του 8^{ου} αι. π.Χ., αφού δολοφονήθηκε ο βασιλιάς της Κορίνθου και έγινε μεταβολή του πολιτεύματος. Η κληρονομική βασιλεία αντικαταστάθηκε με την εκλογή ενιαύσιων αρχόντων, αποκλειστικά Βακχιάδων, που αποτελούσαν και το εκλεκτορικό σώμα. Ήταν μια κλειστή αριστοκρατία, που εφάρμοζε την πρακτική της ενδογαμίας αυστηρά, και καταδίωκε με κάθε τρόπο άλλους αριστοκράτες, ακόμα κι αν αυτοί ήταν συγγενείς. Αυτά, εν περιλήψει συνέβαιναν στην Κόρινθο, μέχρι την ανατροπή τους από τον Κύψελο, περί το 620 π.Χ. Βλ. Σακελλαρίου, 2007, 93, 220.

¹²² Μειδάνη, 2010, 38.

¹²³ Piccirilli, 1995, 147-148.

Οι πρώτοι άποικοι από την Τενέα έφτασαν στις Συρακούσες (χάρτης 3) με οικιστή τον Ηρακλείδη Αρχία το 734/3 π.Χ. κι ίδρυσαν την αποικία, αφού εκδίωξαν τους Σικελούς κατοίκους.¹²⁴ Αυτό, είχε ως αποτέλεσμα την γέννηση μιας τάξης δουλοπάροικων (κυλλύριων), στενά δεμένων με μια αριστοκρατία γης, τους Γαμόρους.¹²⁵

Είναι πιθανό ότι ενδιάμεσο σταθμό τους απετέλεσε η Κέρκυρα, όπου οι άποικοι του Χερσικράτη ίδρυσαν επί της χερσονήσου του Κανονιού (σημερινή Παλαιόπολη, χάρτης 7), την Χερσούπολη.¹²⁶ Ο Στράβων¹²⁷ κάνει μνεία στον αποικισμό της Κέρκυρας από τους Κορινθίους, στο πλαίσιο της εξιστόρησής του για τον αποικισμό των Συρακουσών. Ο Αρχίας ξεκίνησε να πλέει για τις Συρακούσες την ίδια εποχή που ιδρύθηκε η Νάξος και τα Μέγαρα. Μαζί του στην αποστολή για την Σικελία, ήταν κι ο Μύσκελλος, που ίδρυσε τον Κρότωνα, κι ο Χερσικράτης, ο οικιστής της Κέρκυρας μαζί με άλλους Ηρακλείδες. Οι τελευταίοι, έδιωξαν τους Λιβυρνούς κατοίκους κι αποίκισαν το νησί.

Η ταυτόχρονη αναχώρηση του Αρχία και Χερσικράτη από την Κόρινθο, δείχνει, σύμφωνα με την γνώμη του Antonelli¹²⁸, ότι και οι δύο νέες αποικίες ανήκαν στο πλαίσιο ενός στρατηγικού σχεδίου αποικιακής εξάπλωσης προς δυσμάς. Η Κέρκυρα, χάρη στην εξαιρετική της θέση στην είσοδο του καναλιού του Οτράντο¹²⁹, προσέφερε τις καλύτερες συνθήκες στην μητρόπολή της για μια ομαλή διείσδυση στις αγορές του Σαλέντο, του Ιονίου Πελάγους κι από κει την προώθηση προς το Τυρρηνικό Πέλαγος, την πιο ουσιώδη αγορά απ'όλες.¹³⁰ Όπως αναφέρει η De Fidio¹³¹, τα κίνητρα του Αρχία και του Χερσικράτη για τον αποικισμό των δυο πόλεων ήταν προσωπικά: ο Αρχίας¹³² ωθήθηκε να εγκαταλείψει την Κόρινθο, λόγω ενός λοιμού που είχε πλήξει την περιοχή, εξαιτίας της ακούσιας δολοφονίας του Ακταίονα. Το ίδιο έκανε κι ο Χερσικράτης, ο οποίος είχε αποστερηθεί τα πολιτικά του δικαιώματα.

¹²⁴ Μειδάνη, 2010, 38.

¹²⁵ De Fidio, 1995, 94-95. Για περισσότερα σχετικά με τους Γαμόρους, βλ. Morakis, 2015b.

¹²⁶ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 26.

¹²⁷ Στράβ., 6.2.4.: «...πλέοντα δὲ τὸν Ἀρχίαν εἰς τὴν Σικελίαν καταλιπεῖν μετὰ μέρος τῆς στρατιᾶς τοῦ τῶν Ἡρακλειδῶν γένους Χερσικράτη συνοικιοῦντα τὴν νῦν Κέρκυραν καλουμένην, πρότερον δὲ Σχερίαν. ἐκεῖνον μὲν οὖν ἐκβαλόντα Λιβυρνούς κατέχοντας οἰκίσαι τὴν νῆσον...».

¹²⁸ Antonelli, 2000, 134.

¹²⁹ Το Κανάλι του Οτράντο λειτουργούσε ως «στενό», γι' αυτό και το Ιόνιο Πέλαγος ήταν ουσιώδες ως δίαυλος επικοινωνίας μεταξύ των δυο χερσονήσων, της Βαλκανικής και της Ιταλικής, καθώς και μεταξύ μητροπολιτικής Ελλάδας με τις ελληνικές αποικίες της Δύσης. Χώριζε και ένωane ταυτόχρονα, αυτούς τους τέσσερις πόλους. Bearzot, 2016, 7-8.

¹³⁰ Antonelli, 2000, 134.

¹³¹ De Fidio 1995, 91-92.

¹³² Για περισσότερα σχετικά με την περίπτωση του Αρχία, μέσα από τα μάτια του Θουκυδίδη, βλ. και Morakis, 2011, 468.

Η αποικία απλωνόταν αρχικά στο λαιμό της χερσονήσου του Κανονιού, εγγύτατα στα ΒΑ του τότε Υλλαϊκού Λιμένα (**χάρτης 7**), μέχρι τα μέσα της εύφορης αυτής περιοχής, πλούσιας σε φυσικές οχυρώσεις: βόρεια διακρινόταν από τειχιζόμενο στενό λαιμό (500-600 μ. κατά την αρχαιότητα, ενώ σήμερα 900-1000 μ.), ανατολικά διαθέτει μια βραχώδη κι απότομη παραλία, ενώ στα νότια, η είσοδος του Υλλαϊκού Λιμένα ήταν πετρώδης και στενή, επιτρέποντας τον έλεγχο της δια ξηράς.¹³³

Τα στοιχεία για τη σύσταση της αποικίας στα πρωταρχικά στάδια ύπαρξής της είναι πενιχρά. Οι τάφοι και τα ίχνη πυρών, που ήρθαν στο φως στη συνοικία Φιγαρέτο στο Κανόνι (**χάρτης 7**), μαρτυρούν έλλειψη οργανωμένων νεκροταφείων, ενώ οι οικογενειακές ταφές γύρω από τις οικίες τους παραπέμπουν σε Κορινθιακά έθιμα.¹³⁴ Οι Κορίνθιοι άποικοι, που ασχολούνταν με το εμπόριο και τη ναυτιλία, δέσμευσαν τα καλύτερα κτήματα πλησίον του κέντρου της πόλεως, ενώ οι φτωχοί (ως επί το πλείστον ψαράδες) κι οι εναπομείναντες Λιβυρνοί εκτοπίστηκαν γύρω από τον Υλλαϊκό Λιμένα.¹³⁵

Έχουν προταθεί διάφορες πιθανές χρονολογίες για την ίδρυση της Κορινθιακής αποικίας στην Κέρκυρα. Μερικές από τις επικρατέστερες είναι τα έτη 757, 734, 708, 674¹³⁶, ακόμη και το 594/3 π.Χ.¹³⁷ Αρχαιολογικά τεκμήρια από ανασκαφές σε κτήματα στην Παλαιόπολη, αποκάλυψαν κεραμική της τελευταίας δεκαετίας του 8^{ου} αιώνα π.Χ., σχετίζοντας την ίδρυση της αποικίας στο νησί ακόμα και με αυτή του Τάραντα (**χάρτης 2**) στην Κάτω Ιταλία, άποψη που συμμερίζονται η Πρέκα-Αλεξανδρή κι η Σπετσιέρη-Χωρέμη.¹³⁸ Η τελευταία μάλιστα, υποστηρίζει ότι «η κεραμική που προέρχεται από τα βαθύτερα στρώματα του οικισμού και τα νεκροταφεία, δεν είναι δυνατόν να χρονολογηθεί νωρίτερα από την τελευταία δεκαετία του 8^{ου} π.Χ. αι.». ¹³⁹ Η κεραμική που βρέθηκε στον Τάραντα, φέρεται να σχετίζεται με αυτή του νησιού του βορείου Ιονίου, που λιγότερες ομοιότητες έχει, χρονολογικά, με την αδελφή – αποικία της, τις Συρακούσες.¹⁴⁰ Τον ισχυρισμό περί μεταγενέστερης χρονολόγησης της ίδρυσης επιβεβαιώνει ο Ευσέβιος¹⁴¹, που τοποθετεί την ίδρυση της Κέρ-

¹³³ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 65.

¹³⁴ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 28.

¹³⁵ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 66.

¹³⁶ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2000, 72. Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 64.

¹³⁷ Antonelli, 2000, 59.

¹³⁸ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 28. Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 64.

¹³⁹ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 64.

¹⁴⁰ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 28.

¹⁴¹ Ευσ., *Χρον.*, μτφρ. Ιερωνύμου, § ε, όπου “*Hi qui Partheniae vocabantur Tarentum conderunt et Corinthii Coreyram*”. Βλ. και τη σύγχρονη βιβλιογραφία: Antonelli, 2000, 60.

κυρας κατά την δέκατη όγδοη Ολυμπιάδα, ήτοι κατά την τετραετία 708-705 π.Χ., ταυτόχρονα με την χρονολόγηση του Τάραντα. Άλλοι μελετητές¹⁴² προτείνουν εκδοχή, σύμφωνα με την οποία, η διαφορά στην χρονολόγηση δικαιολογείται, εάν ασπασθούμε ότι οι Κορίνθιοι δημιούργησαν στην Κέρκυρα το 734 π.Χ. μια πρόχειρη βάση – σταθμό ανεφοδιασμού για την πλεύση τους προς τις Συρακούσες, την οποία εν τέλει μετέτρεψαν σε αποικία, έχοντας αντιληφθεί την χρησιμότητά της.

Παρ' όλ' αυτά, οι περισσότεροι μελετητές συμφωνούν με την τοποθέτηση της ίδρυσης της κορινθιακής αποικίας στην Κέρκυρα το 734 π.Χ., ταυτόχρονα με την ίδρυση των Συρακουσών από τους Κορινθίους. Μέσα από την μαρτυρία του Στράβωνα¹⁴³ ότι «τὰς δὲ Συρακούσας Ἀρχίας μὲν ἔκτισεν ἐκ Κορίνθου πλεύσας περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους οἷς ᾤκίσθησαν ἢ τε Νάξος καὶ τὰ Μέγαρα [...] πλέοντα δὲ τὸν Ἀρχίαν εἰς τὴν Σικελίαν καταλιπεῖν μετὰ μέρος τῆς στρατιᾶς τοῦ τῶν Ἡρακλειδῶν γένους Χερσικράτη συνοικιοῦντα τὴν νῦν Κέρκυραν καλουμένην, πρότερον δὲ Σχερίαν», αλλά και μέσα από τα ανασκαφικά δεδομένα, οδηγείται κανείς εύλογα σ' αυτή την τοποθέτηση.¹⁴⁴ Η αναφορά των αποικιστικών αποστολών ίδρυσης των Συρακουσών, της Νάξου και των Μεγάρων, κατά την Intrieri¹⁴⁵, στοχεύει στην σκιαγράφηση του χρονολογικού πλαισίου κι όχι στον συγχρονισμό ή τη γραμμική ακολουθία των γεγονότων. Είναι ιδιαίτερα πιθανή ως πρόταση, λαμβάνοντας υπόψη την ευνοϊκότερη θέση του νησιού στον πλου για την Σικελία, αλλά και την Κάτω Ιταλία, στην οποία ήταν προσανατολισμένοι οι Βακχιάδες. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η διέλευση μέσω των στενών της Κέρκυρας είναι επιβεβλημένη, για ένα ταξίδι κατά μήκος των ακτών, με προορισμό την Μεγάλη Ελλάδα. Γι' αυτό το λόγο, η Κέρκυρα προσέλκυσε το ενδιαφέρον της Κορίνθου, που, από απλό λιμάνι, την μεταμόρφωσε σε σημαντικότερο ενδιάμεσο σταθμό για τις οικονομικές βλέψεις της στη Δύση.¹⁴⁶

Βαρυσήμαντος ήταν αναμφισβήτητα ο ρόλος του μαντείου των Δελφών στην αποικιακή εγκατάσταση των Κορινθίων στην Κέρκυρα -κι όχι μόνο-, καθώς ανέκαθεν οι άνθρωποι συμβουλευόνταν τον θεό Απόλλωνα, πριν από ένα τόσο μεγάλο εγχείρημα. Οι επαφές της Κορίνθου με τους Δελφούς, χρονολογούνται παραδοσιακά κατά την Μέση Γεωμετρική Περίοδο II (περί το 800), αν και αρχαιολογικά τεκμαίρονται κατά την περίοδο διακυβέρνησης των Βακχιαδών -που μάλιστα κατά το 747 διετέλε-

¹⁴² Πρέκα-Αλεξανδρή, 2000, 72. Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 65. Intrieri, 2011a, 178.

¹⁴³ Στράβ. 6.2.4.

¹⁴⁴ Antonelli, 2000, 61, Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 28.

¹⁴⁵ Intrieri, 2011a, 177.

¹⁴⁶ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 28.

σε πρυτανική αρχή, πράγμα το οποίο προώθησε ενεργά την εντατικοποίηση των σχέσεων αυτών. Ο θεός Απόλλωνας, δια της Πυθίας, υπαγόρευσε στους Κορινθίους την μεγάλη αποικιακή της εξάπλωση προς τη Δύση, κι ειδικότερα στη Σικελία με την ίδρυση των Συρακουσών και της Κέρκυρας.¹⁴⁷ Ο Στράβων¹⁴⁸ αναφέρει ότι ο Αρχίας με τον Μύσκελλο, επισκέφθηκαν το Μαντείο πριν ξεκινήσουν το ταξίδι τους, για να πάρουν χρησμό για το αν θα πρέπει να αποζητούν τον πλούτο ή την υγεία. Στον Αρχία έτυχε ο πλούτος, ενώ στον Μύσκελλο η υγεία. Πράγματι, η μετέπειτα αποικία που ίδρυσε ο Αρχίας, οι Συρακούσες, έγινε ξακουστή για τον πλούτο της, ενώ εκείνη του Μύσκελλου, ο Κρότων, για την υγεία της.

Η Κέρκυρα πιθανώς συμμορφώθηκε αρχικά με το ολιγαρχικό καθεστώς της Κορίνθου, μέχρις ότου το πραξικόπημα του Κύψελου επέβαλε την τυραννία. Οι εκδιωγμένοι Βακχιάδες κατέφυγαν στο νησί περί το 657 π.Χ., αναζητώντας καταφύγιο από τους «πραξικοπηματίες». Ο Antonelli¹⁴⁹ ισχυρίζεται ότι το εν λόγω περιστατικό παραπέμπει ή συσχετίζεται με την επακόλουθη ναυμαχία μεταξύ μητρόπολης και αποικίας.

Η ολοένα αυξανόμενη δύναμη που απέκτησε το νησί ως ενδιάμεσος εμπορικός σταθμός της Κορίνθου, έφερε την ρήξη μεταξύ τους. Ο Ηρόδοτος¹⁵⁰ δηλώνει ξεκάθαρα ότι, ήδη από την ίδρυση της αποικίας, οι σχέσεις της με την μητρόπολη δεν ήταν ποτέ αγαστές. Η ναυτική της ισχύς, που σημείωνε εκπληκτική άνοδο με το πέρας των ετών, θορύβησε την Κόρινθο, καθώς η Κέρκυρα θα μπορούσε να επιδοθεί σε πειρατική δραστηριότητα, αλλά και φυσικά να εμποδίσει την ελεύθερη διέλευση κορινθιακών πλοίων από τα στενά της, προς το Ιόνιο. Η πειρατεία ειδικά, θα μπορούσε εύκολα να γίνει δεύτερη φύση των Κερκυραίων, καθώς το νησί διέθετε πάμπολα αγκυροβόλια, ευνοώντας την πειρατεία, που τότε ήταν ένας αξιосέβαστος τρόπος πλουτισμού.¹⁵¹

¹⁴⁷ Antonelli, 2000, 78.

¹⁴⁸ Στράβ., 6.2.4: «...ἄμα δὲ Μύσκελλόν τε φασιν εἰς Δελφοὺς ἐλθεῖν καὶ τὸν Αρχίαν: χρηστηριαζομένων δ' ἐρέσθαι τὸν θεόν, πότερον αἰροῦνται πλοῦτον ἢ ὑγίαιαν: τὸν μὲν οὖν Αρχίαν ἐλέσθαι τὸν πλοῦτον, Μύσκελλον δὲ τὴν ὑγίαιαν: τῷ μὲν δὴ Συρακούσας δοῦναι κτίζειν τῷ δὲ Κρότωνα. καὶ δὴ συμβῆναι Κροτωνιάτας μὲν οὕτως ὑγεινήν οἰκῆσαι πόλιν ὥσπερ εἰρήκαμεν, Συρακούσας δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἐκπεσεῖν πλοῦτον ὥστε καὶ αὐτοὺς ἐν παροιμίᾳ διαδοθῆναι, λεγόντων πρὸς τοὺς ἄγαν πολυτελεῖς ὡς οὐκ ἂν ἐξικνοῖτο αὐτοῖς ἢ Συρακουσίων δεκάτη».

¹⁴⁹ Antonelli, 2000, 61-62.

¹⁵⁰ Ηρόδ., 3.49: «νῦν δὲ αἰεὶ ἐπειτε ἔκτισαν τὴν νῆσον εἰσὶ ἀλλήλοισι διάφοροι, ἐόντες ἐωυτοῖσι».

¹⁵¹ Psoma, 2022, 64.

Η Κόρινθος φέρεται να εκκίνησε την εκστρατεία κατά της Κέρκυρας.¹⁵² Οι αιτίες μπορούν ίσως να αναζητηθούν στην εξάπλωση των νησιωτών στην απέναντι ακτή της Ηπείρου (3.3) και στο Αδριατικό εμπόριο, αγορές που παραδοσιακά ήλεγχε η Κόρινθος, καθώς και στις αυτονομιστικές τάσεις των Κερκυραίων.¹⁵³ Η Μειδάνη¹⁵⁴ υποθέτει ότι η προσπάθεια των Κερκυραίων να επιβάλουν δασμούς ακόμη και στην ίδια τους τη μητρόπολη, ήταν ένας ισχυρός λόγος ρήξης. Οι Βακχιάδες, δεν επρόκειτο να ανεχτούν αυτονομιστικές κινήσεις, γι' αυτό και προχώρησαν σε σύγκρουση με την Κέρκυρα. Μια εκδοχή, που θα μπορούσε να προταθεί για τον συσχετισμό της εγκαθίδρυσης της τυραννίδας του Κύψελου στην Κόρινθο με την επακόλουθη ναυμαχία της τελευταίας με την Κέρκυρα, είναι ότι η ναυμαχία ήταν η απάντηση των φιλοβακχιαδών Κερκυραίων στο *novum status quo*.¹⁵⁵

Περί το 664 π.Χ., επομένως, σημειώνεται η πρώτη ναυμαχία μεταξύ ελληνικών πόλεων, κατά την οποία η Κέρκυρα κατόρθωσε να συντρίψει την μητρόπολή της.¹⁵⁶ Ωστόσο, η Μειδάνη¹⁵⁷ από την πλευρά της τάσσεται υπέρ της επιτυχούς έκβασης της ναυμαχίας για τους Κορινθίους κι όχι για τους Κερκυραίους, λαμβάνοντας υπόψη τα λεγόμενα του Θουκυδίδη ότι η Κόρινθος ήταν πιο πλούσια κι ισχυρή ναυτική δύναμη στην Ελλάδα, άρα θεωρείται δεδομένη η επικράτησή της. Παρ' όλ' αυτά, κατά τη δική μας άποψη, η εκδοχή του Θουκυδίδη δεν αποτελεί ισχυρή κι αδιαμφισβήτητη απόδειξη για την επικράτηση της μητρόπολης επί της αποικίας, εφόσον δεν κάνει σαφή αναφορά. Ο Θουκυδίδης¹⁵⁸ αφηγείται ότι διακόσια εξήντα χρόνια πριν το τέλος -κατά πάσα πιθανότητα- του Πελοποννησιακού πολέμου το 404 π.Χ., έλαβε χώρα η εν λόγω ναυμαχία, χωρίς να δώσει περαιτέρω στοιχεία.¹⁵⁹

Η τελική έκβαση της ναυμαχίας, ήταν αρχή μεγάλων κακών και ανεπανόρθωτης ρήξης μεταξύ των δυο πόλεων. Στην μητρόπολη, η εξουσία πέρασε από τους

¹⁵² Μειδάνη, 2010, 115.

¹⁵³ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 28.

¹⁵⁴ Μειδάνη, 2010, 115.

¹⁵⁵ Antonelli, 2000, 63.

¹⁵⁶ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 28.

¹⁵⁷ Μειδάνη, 2010, 115.

¹⁵⁸ Θουκ., 1.13.4: «...ναυμαχία τε παλαιάτη ὧν ἴσμεν γίνεσθαι Κορινθίων πρὸς Κερκυραίους: ἔτη δὲ μάλιστα καὶ ταύτη ἐξήκοντα καὶ διακόσια ἔστι μέχρι τοῦ αὐτοῦ χρόνου...».

¹⁵⁹ Αυτό που, σύμφωνα με τον Antonelli (2000, 62, σημ. 11), παραμένει αμφιλεγόμενο, είναι αν ο ιστορικός με την έκφραση «μέχρι τοῦ αὐτοῦ χρόνου» εννοεί το τέλος του Αρχιδάμειου Πολέμου το 421 (ανεβάζοντας την χρονολογία έκβασης της ναυμαχίας στο 681) ή στο τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου το 404, απ' όπου και προκύπτει η πλέον κοινά αποδεκτή χρονολογία του 664 π.Χ. Ίσως, να είναι προτιμότερο να διατηρήσουμε τις επιφυλάξεις μας και για τις δυο προτάσεις, καθώς δεν μπορούμε να είμαστε απολύτως σίγουροι.

Βακχιάδες στους Κυψελίδες λίγο μετά τα μέσα του 7^{ου} αιώνα π.Χ.¹⁶⁰ Ο γενάρχης της νέας αυτής δυναστείας, Κύψελος, έκανε προσπάθειες να θέσει εμπόδια στην εδαφική και εμπορική επέκταση των Κερκυραίων στις ακτές της Αδριατικής και της Ηπείρου, με την ίδρυση των αποικιών της Αμβρακίας, του Ανακτορίου και της Λευκάδας (χάρτης 4). Από την άλλη μεριά, ορισμένοι ερευνητές δεν βλέπουν στην ναυμαχία την αρχή μιας ανεπανόρθωτης ρήξης, καθώς η Μειδάνη¹⁶¹ υποστηρίζει ότι ορισμένοι από τους εκδιωγμένους Βακχιάδες αναζήτησαν καταφύγιο στην Κέρκυρα, ενώ δεν πρέπει να παραγνωριστεί και η από κοινού ίδρυση αποικιών επί Κυψελιδών (3.3).

Η μεγάλη ρήξη πρέπει να επήλθε μετά την προσπάθεια του Περιάνδρου να αλλάξει το πολίτευμα της Κέρκυρας και να επιβάλει τυραννίδα, αφού έστειλε τον γιο του, Λυκόφρονα, στο νησί ως τοποτηρητή.¹⁶² Τα θλιβερά γεγονότα που προηγήθηκαν και ακολούθησαν, εξιστορεί ο Ηρόδοτος.¹⁶³

¹⁶⁰ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 28.

¹⁶¹ Μειδάνη, 2010, 115-116.

¹⁶² Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 29. Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 67.

¹⁶³ Ηρόδ. 3.48-53.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Η ναυτική ισχύς της Κέρκυρας

Ο δρόμος για την πολιτική και οικονομική ανεξαρτητοποίηση της Κέρκυρας, άνοιξε όταν ο Περίανδρος πέθανε το 585 π.Χ. Η οικονομική άνθιση έφερε την κοπή ιδίου νομίσματος (6.2) και τη ναυπήγηση ισχυρότατου στόλου. Η Κέρκυρα ανακτά και πάλι την ηγεμονική της θέση στα ιλλυρικο-ηπειρωτικά παράλια, όπως πριν την περίοδο της κατοχής της από τους Κυψελίδες.¹⁶⁴

Με το πέρασμα των χρόνων, η Κέρκυρα κατάφερε να αναρριχηθεί μεταξύ των πιο ισχυρών ναυτικών κι εμπορικών πόλεων του τότε Ελλαδικού χώρου, εξασφαλίζοντας την αυτονόμησή της από την μητρόπολη. Οι «αυτόχθονες» κάτοικοι του νησιού εκμεταλλεύτηκαν όσο μπορούσαν την εμπειρία των Κορινθίων αποίκων στο εμπόριο και την ναυτιλία, συνδυάζοντάς την με την μαεστρία στην ναυτιλία των μυθικών τους προγόνων, των Φαιάκων, καθώς και με τις γνώσεις που πιθανώς αποκόμισαν από τους Λιβυρνούς και Ερετριείς που κατοίκησαν το νησί.¹⁶⁵ Ο Θουκυδίδης¹⁶⁶, εξιστορεί ότι, οι Κερκυραίοι καυχόταν ιδιαίτερα για την καταγωγή τους από τους Φαίακες, που ήταν δεινοί ναυτικοί, κι επομένως, έδειξαν μεγάλο ζήλο κι επιμέλεια στην ναυπήγηση ισχυρότατου πολεμικού στόλου, που, λίγο πριν την έναρξη του Πελοποννησιακού Πολέμου, αριθμούσε περί τα 120 πλοία. Ο Mackie¹⁶⁷ εικάζει ότι αυτή η αξίωση των Κερκυραίων είχε τον στόχο να τους ανεβάσει στα μάτια των υπολοίπων ως ναυτική δύναμη, αφού η μαεστρία στη θάλασσα «κυλούσε στο αίμα τους».

Αυτό το συνονθύλευμα γνώσεων και τεχνικών, αλλά κι «έμφυτου» ταλέντου, πιθανότατα επέτρεψε στους Κερκυραίους να γίνουν δεινότατοι θαλασσοπόροι, με τεράστια οικονομική δύναμη, ώστε να θεωρούνται σχεδόν ισάξιοι με άλλες ναυτικές δυνάμεις της περιόδου, όπως η μητρόπολή τους, Κόρινθος, αλλά και η Αθήνα (3.5.1).

Η εγγύτητα με τις Ηπειρωτικές ακτές, επέτρεψε στους Κερκυραίους να ελέγχουν το στενό θαλάσσιο πέρασμα ανάμεσά τους.¹⁶⁸ Η Κέρκυρα, κατά την πιο πρόωμη φάση της, δεν επιδίωξε να απλώσει τα δίχτυα της προς δυσμάς, αλλά μάλλον, κατά τη

¹⁶⁴ Antonelli, 2000, 124.

¹⁶⁵ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 28.

¹⁶⁶ Θουκ., 1.25: «καὶ χρημάτων δυνάμει ὄντες κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ὁμοῖα τοῖς Ἑλλήνων πλουσιωτάτοις καὶ τῇ ἐς πόλεμον παρασκευῇ δυνατώτεροι, ναυτικῶ δὲ καὶ πολὺ προύχειν ἔστιν ὅτε ἐπαιρόμενοι καὶ κατὰ τὴν Φαιάκων προενοίησιν τῆς Κερκύρας κλέος ἐχόντων τὰ περὶ τὰς ναῦς (ἢ καὶ μᾶλλον ἐξηρτύοντο τὸ ναυτικὸν καὶ ἦσαν οὐκ ἀδύνατοι: **τριήρεις γὰρ εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ὑπήρχον αὐτοῖς ὅτε ἤρχοντο πολεμεῖν**)»

¹⁶⁷ Mackie, 1966, 103.

¹⁶⁸ Boardman, 1980, 225.

διάρκεια της Πρώιμης Αρχαϊκής Εποχής, περιόρισε τα εξερευνητικά και εμπορικά της ενδιαφέροντα, στην ευρύτερη περιοχή της νότιας Αδριατικής.¹⁶⁹

Η Αθήνα, η πλέον ισχυρή πόλη της Ελλάδος, αντιλήφθηκε την κομβική σημασία της Κέρκυρας και επεδίωξε την μεταξύ τους ανάπτυξη εμπορικών σχέσεων, αντικαθιστώντας την Κόρινθο. Στόχος της Αθήνας ήταν οι αγορές της Κέρκυρας και της Μεγάλης Ελλάδας, όπου εντοπίστηκαν αττικά αγγεία σε αμέτρητες ποσότητες. Κατάλληλο εκφραστή γι' αυτή την εντατικοποίηση των σχέσεων με την Κέρκυρα, αποτέλεσε ο Θεμιστοκλής, ο οποίος ήταν γνωστός για την φιλοκερκυραϊκή του πολιτική και θεωρούσε πλεονέκτημα να την έχει στο πλευρό της Αθήνας.¹⁷⁰

3.1. Τα λιμάνια

Η Σπετσιέρη-Χωρέμη¹⁷¹ αναφέρει ότι στην περιοχή του σημερινού Ανεμόμυλου, μπροστά από την εκκλησία της Τριμάρτυρος και την κεντρική πύλη του (κλειστού) εργοστασίου Δεσύλλα, ήρθαν στο φως από τον Δοντά οι λιμενικές εγκαταστάσεις, οι νεώσοικοι και η σκευοθήκη των λιμανιών. Επίσης, άλλες τέτοιες εγκαταστάσεις έχουν βρεθεί και στα οικόπεδα Κοκοττού – Καρδάκη, από τον Χωρέμη. Οι νεώσοικοι που είχαν έρθει τότε στο φως, χρονολογούνται από το τέλος του 7^{ου} αι. π.Χ. και κατά την Βικέλα¹⁷², πρόκειται για «τις αρχαιότερες λιμενικές εγκαταστάσεις αυτού του είδους στη Μεσόγειο».

Στα λιμάνια της Κέρκυρας, βρέθηκαν, ακόμη, αρχαϊκές επιγραφές με καταγραφές χρεών και ναυτικών δανείων μεταξύ ιδιωτών, καταδεικνύοντας τον ρόλο που έπαιζαν αυτά για το εμπόριο.¹⁷³

Εκτός πόλεως, η εύρεση λειψάνων μικρών οικισμών στο βόρειο και ΒΔ τμήμα του νησιού, οδήγησε τους μελετητές στο συμπέρασμα ότι οι ντόπιοι, εκτός των δυο κύριων λιμανιών, αναζήτησαν τόπους ώστε να δημιουργήσουν και άλλα ασφαλή λιμάνια ή όρμους. Κι αυτό, διότι κύριο μέλημά τους ήταν να έχουν περισσότερα λιμάνια – σταθμούς, εγγύτερα προς την Ιταλία, ώστε να διευκολυνθούν ακόμη περισσότερο οι εμπορικές επαφές με την Δύση. Η ύπαρξη αυτών των επινεύσεων ήταν ουσιώδης για τους εμπόρους και ναυτικούς, που αναζητούσαν σταθμούς προσάραξης, μέχρι να

¹⁶⁹ Antonelli, 2000, 135.

¹⁷⁰ Καρύδης, 1936, 35, Πρέκα-Αλεξανδρή, 2000, 73.

¹⁷¹ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 87.

¹⁷² Βικέλα, 2007, 27.

¹⁷³ Αναλυτικότερα, βλ. Calligas, 1971, 86.

κοπάσουν οι καιρικές συνθήκες και να συνεχίσουν το θαλάσσιο ταξίδι τους προς την Αδριατική και τη Μεγάλη Ελλάδα ή να προχωρήσουν πεζή προς την πόλη της Κέρκυρας.¹⁷⁴ Απ' αυτά, η Κασσιώπη στα βόρεια παράλια του νησιού, αν και μεταγενέστερο, υπήρξε σημαντικό λιμάνι εκτός της χώρας της νήσου. Η Psoma¹⁷⁵ εικάζει ότι, στην περιοχή του σημερινού Αγίου Γεωργίου των Πάγων, υπήρχε λιμάνι, παρά την σιωπή των πηγών. Η άποψή της στηρίζεται στην ανεύρεση ενός θησαυρού αργυρών νομισμάτων του β' μισού του 4^{ου}/αρχών του 3^{ου} αι. π.Χ. στην εν λόγω περιοχή (βλ. παρακάτω). Λείψανα οικισμών, που εικάζεται ότι, έπαιξαν αυτό τον ρόλο κατά την αρχαιότητα στο νησί, έχει φέρει στο φως η αρχαιολογική σκαπάνη, ΒΔ στην περιοχή του Αφιώνα και στα βόρεια παράλια του νησιού, στις περιοχές των Καρουσάδων, της Ρόδας, της Αχαράβης και του Αλμυρού (χάρτης 5). Στη θέση Αμμοκούλουμα, οι ανασκαφές αποκάλυψαν εκτεταμένο νεκροταφείο, που χρησιμοποιήθηκε από την ύστερη αρχαϊκή ως την ελληνιστική εποχή, το οποίο εικάζεται ότι ανήκε σε έναν ακμαίο οικισμό της περιοχής.¹⁷⁶

3.1.1. Υλλαϊκός Λιμένας

Στην σημερινή θέση της Λιμνοθάλασσας Χαλικιόπουλου, ΝΔ, τοποθετείτο το Υλλαϊκό Λιμάνι, ο τότε αμιγώς «εμπορικός» λιμένας του νησιού (χάρτης 9).¹⁷⁷ Το όνομα «Υλλαϊκός» πιθανότατα σχετίζεται με τον Κορινθιακό αποικισμό, παραπέμποντας είτε στην φυλή των Υλλέων, κατοίκων της περιοχής, είτε στον γιο του Ηρακλή και της Μελίτης, τον Ύλλο.¹⁷⁸ Η παράδοση του Ύλλου συνδέεται με τον αποικισμό της Περαιάς της Κέρκυρας (3.3) και την νομιμοποίηση των «δικαιωμάτων» της στην ευρύτερη Αδριατική αφού ο ήρωας, μην μπορώντας να ανεχτεί την καταπίεση του Ναυσιθόου, λέγεται ότι εγκατέλειψε την Κέρκυρα για να αποικίσει την Ιλλυρική ενδοχώρα.¹⁷⁹

¹⁷⁴ Σπετσίερη-Χωρέμη, 2011, 90.

¹⁷⁵ Psoma, 2022, 33.

¹⁷⁶ Σπετσίερη-Χωρέμη, 2011, 90-91. Αυτό που κρίνεται ιδιαίτερα σημαντικό, είναι ότι οι εν λόγω οικισμοί δεν ήταν ανεξάρτητοι δήμοι, αλλά διοικητικά υπάγονταν διοικητικά στην πόλη – κράτος των Κερκυραίων, καθώς εντοπίζονται κοινά ονόματα αρχόντων, νομισματικοί τύποι κλπ. Επιπλέον, πουθενά στις πηγές δεν υπάρχει αναφορά για ύπαρξη ονομάτων με τα οποία ταυτίζονταν οι δήμοι ή δημοτικά επίθετα, όπως λ.χ. στην Αττική.

¹⁷⁷ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 29.

¹⁷⁸ Calligas, 1971, 87. Βλ. υποσημείωση τέλους 169, στην Σπετσίερη-Χωρέμη, 2011, 111.

¹⁷⁹ Απ. Ροδ. 4.537-549: «Ύλλον, ὃν εὐειδῆς Μελίτη τέκεν Ἡρακλῆι/δήμω Φαιήκων. ὁ γὰρ οἰκία Ναυσιθόοιο/ Μάκριν τ' εἰσαφίκανε, Διωνύσοιο τιθήνην./ νηϊόμενος παίδων ὄλοδν φόνον: ἔνθ' ὄγε κούρην/ Αἰγαίου ἐδάμασσαν ἐρασσάμενος ποταμοῖο./ νηιάδα Μελίτην: ἡ δὲ σθεναρὸν τέκεν Ύλλον./ οὐδ' ἄρ' ὄγ' ἠβήσας αὐτῆ ἐνὶ ἔλδετο νήσω/ ναίειν, κοιρανέοντος ὑπ' ὄφρυσι Ναυσιθόοιο:/ βῆ δ' ἄλαδε Κρονίην, αὐτόχθονα λαὸν ἀγείρας/ Φαιήκων: σὺν γὰρ οἱ ἄναξ πόρσυνε κέλευθον/ ἤρωσ Ναυσίθοος:». Βλ. και Psoma, 2022, 355-356.

Το λιμάνι αποτελείται από έναν πλατύ κόλπο με βαθιά πρόσκωση στην ξηρά, ενώ η είσοδος του ήταν εύκολα ελεγχόμενη και μπορούσε να αποκλειστεί με τη χρήση αλυσίδας. Στα πρώιμα στάδια του κορινθιακού αποικισμού της νήσου, φαίνεται ότι και ο λιμένας βρισκόταν σε πρώιμη φάση, χωρίς την ανάγκη για λιμενικά έργα, αλλά με το πέρασμα του χρόνου κρίθηκε απαραίτητη η δημιουργία εγκαταστάσεων περιορισμένης έκτασης.¹⁸⁰ Οι νεώσοικοι του 5^{ου} αι. π.Χ., που κατασκευάστηκαν για την εύρυθμη λειτουργία του, αποκαλύφθηκαν σε σωστική ανασκαφή, που διεξήχθη στην περιοχή Φιγαρέτο. Το λιμάνι, αρχικώς, ήταν πλατύτερο και βαθύτερο. Οι αναπόφευκτες προσχώσεις από τα ποτάμια και τους τοπικούς χειμάρρους, που υπέστη με την πάροδο των ετών, δημιούργησε την ανάγκη ενός δεύτερου λιμανιού στην ΒΑ ακτή της βάσης της χερσονήσου της Παλαιόπολης.¹⁸¹ Σήμερα έχει καλυφθεί από τον αεροδιάδρομο του Διεθνούς Αερολιμένα Κέρκυρας «Ιωάννης Καποδίστριας» και από την άνοδο της στάθμης της λιμνοθάλασσας Χαλικιόπουλου.¹⁸²

3.1.2. Το Λιμάνι του Αλκινόου – ό προς τήν ἡπειρον λιμῆν.

Το δεύτερο λιμάνι της πόλης, το Λιμάνι του Αλκινόου, ήταν για τις πολεμικές επιχειρήσεις (**χάρτης 7**).¹⁸³ Εξαιτίας των συνεχών προσχώσεων του Υλλαϊκού λιμένα και της παρακμής του γνώρισε ιδιαίτερη άνθιση κυρίως ως πολεμικό λιμάνι, αλλά ενίοτε και εμπορικό.¹⁸⁴ Σύμφωνα με την Πρέκα-Αλεξανδρή¹⁸⁵, η μορφολογία του γειτονικού εδάφους παρέμενε ίδια κι απaráλλακτη από την αρχαιότητα ως και τις μέρες μας, η θάλασσα εισχωρούσε βαθύτερα στην στεριά και ένας κόλπος με στενό άνοιγμα διαγραφόταν από την ακτογραμμή. Κατά τον Μεσαίωνα παύει να χρησιμοποιείται.¹⁸⁶

Το λιμάνι εκτεινόταν νοτιώς του λόφου της Αγίας Ευφημίας και βορείως του ναού του Αγίου Αθανασίου, στην περιοχή που είναι σήμερα γνωστή ως «Ανεμόμυλος» απέναντι από τις ακτές της Ηπείρου (**χάρτες 5 και 7**).¹⁸⁷ Κατά την κλασική περίοδο, κρίθηκε αναγκαία η προστασία του λιμανιού με ειδικά τεχνικά έργα.¹⁸⁸ Οι ανασκαφές, που διεξήχθησαν στην περιοχή, έφεραν στο φως συμπληρώσεις και τεχνικά έργα βελτίωσης του λιμανιού, όπως τον ισχυρό τοίχο στο οικόπεδο Κοκκοτού, που

¹⁸⁰ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 29-30.

¹⁸¹ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 69.

¹⁸² Metallinou, 2010, 19.

¹⁸³ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 30.

¹⁸⁴ Βικέλα, 2007, 26.

¹⁸⁵ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 30.

¹⁸⁶ Metallinou, 2010, 19.

¹⁸⁷ Θουκ., 3.72.3: «τὸν λιμένα τὸν πρὸς τὴν ἡπειρον». Βλ. επίσης τη σύγχρονη βιβλιογραφία: Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 30. Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 69.

¹⁸⁸ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 69.

θεμελιώθηκε επί θαλάσσιου εδάφους με ΒΑ – ΝΔ κατεύθυνση.¹⁸⁹ Η Metallinou¹⁹⁰ αναφέρει ότι για την συντήρηση μακρών πλοίων και για την ετοιμότητά τους σε περίπτωση μάχης, θα πρέπει να υπήρχε ειδικός χώρος, όπου θα παρέμεναν, διότι, εάν οι τριήρεις έμεναν επί μακρόν στη θάλασσα, το βάρος τους θα αυξανόταν, με αποτέλεσμα να μειωθούν η ταχύτητα κι η ευελιξία τους. Εκτός αυτού, η ίδια αναφέρει και την εύρεση αρχιτεκτονικών λειψάνων ενός κτηρίου, που ομοιάζει με ναό, επιβεβαιώνοντας τις αρχαίες πηγές για την ύπαρξη ναών γύρω από το λιμάνι, καθώς και ναού αφιερωμένου στον ίδιο τον μυθικό βασιλιά των Φαιάκων, Αλκίνοο. Στην ίδια περιοχή πρέπει να βρισκόταν και ναός αφιερωμένος στον Ποσειδώνα, πατέρα του Ναυσιθόου, ο οποίος ήταν σε λειτουργία κατά την Αρχαϊκή Εποχή και μέχρι τους Εμφυλίους του 5^{ου} αι. π.Χ.¹⁹¹

3.1.3. Ο τρίτος λιμένας

Τα λεγόμενα του ψευδο-Σκύλακος¹⁹² για ύπαρξη και τρίτου λιμανιού στην αρχαία πόλη, μέχρι στιγμής δεν επιβεβαιώνονται ανασκαφικά, καθώς ακόμα δεν έχει εντοπιστεί η πιθανή θέση του.¹⁹³ Διάφορες προτάσεις έχουν δοθεί μέχρι στιγμής, μεταξύ των επικρατέστερων, μ.ά. είτε ο όρμος των Καστράδων, είτε βορείως του κόλπου της Γαρίτσας, είτε ο όρμος του Ηραίου, στο Μον Repos (χάρτης 7).¹⁹⁴ Στην περιοχή της Αγίας Ευφημίας, έχει μέχρι στιγμής ανασκαφεί μια μνημειακή κατασκευή τείχους συνολικού μήκους 128 μ., που θα μπορούσε να παίζει ρόλο παράκτιας οχύρωσης του ΒΑ τμήματος της πόλης, αλλά και λιμανιού. Η Metallinou¹⁹⁵ το ταυτίζει με τον τρίτο αυτό λιμένα, κι όχι με του Αλκινόου, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω. Κι αυτό, διότι σύμφωνα με την ίδια, ο Λιμένας του Αλκινόου ήταν πιο κλειστός, κάτι που δεν επέτρεπε την προσάραξη 120 τριήρων.

¹⁸⁹ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 30.

¹⁹⁰ Metallinou, 2010, 19-20.

¹⁹¹ Calligas, 1971, 92.

¹⁹² [Σκύλαξ], *Περ.* 29: «Κατὰ δὲ Χαονίαν νῆσός ἐστι Κέρκυρα καὶ πόλις Ἑλληνίς ἐν αὐτῇ, λιμένας ἔχουσα τρεῖς κατὰ τὴν πόλιν».

¹⁹³ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 30.

¹⁹⁴ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 30,. Οι πηγές της κας Λιάμπη, (2014, 40, σημ. 91) αναφέρουν ότι το λιμάνι έχει βρεθεί στην θέση κάτω από το Μον Ρεπό, ωστόσο μερικοί μελετητές ακόμη εκφράζουν τις αμφιβολίες τους. Με την Λιάμπη φαίνεται να συμφωνεί και η Psoma, 2022, 37, αφού και εκείνη θεωρεί τον όρμο του Μον Ρεπό ως τον επικρατέστερο τόπο εύρεσης του τρίτου λιμένα.

¹⁹⁵ Metallinou, 2010, 20.

3.2. Η ναυπήγηση του στόλου

Η Αρχαϊκή περίοδος, κι ιδιαίτερα το λυκόφως του 6^{ου} κι η αυγή του 5^{ου} αι. π.Χ., είναι η εποχή που η Κέρκυρα γνωρίζει ραγδαία οικονομική, αλλά και καλλιτεχνική άνθιση. Ο ονομαστός για την ισχύ του κερκυραϊκός στόλος, ναυπηγείται στην εν λόγω περίοδο, ενδεχομένως και λόγω της πίεσης που μπορεί να άσκησαν οι πειρατές που δρούσαν στο θαλάσσιο χώρο γύρω της, κάνοντας επιτακτική την ανάγκη για άμυνα.¹⁹⁶ Η Ψωμά¹⁹⁷, ωστόσο, θεωρεί ότι η ναυμαχία μεταξύ Κορίνθου και Κέρκυρας το 664 π.Χ. κι η επικράτηση της Κέρκυρας οφείλονται στην ύπαρξη -από τότε- στόλου με πολυάριθμες τριήρεις, άρα η χρονολογία μετατίθεται σε κάποιο σημείο του 7^{ου} αι. π.Χ. Ο Θουκυδίδης¹⁹⁸, μας πληροφορεί ότι οι πρώτοι που απέκτησαν στόλο ήταν οι ίδιοι οι Κερκυραίοι κι οι Σικελιοί τύραννοι, οι οποίοι κατασκεύασαν τριήρεις λίγο πριν τους Περσικούς Πολέμους κι ήταν μάλιστα από τους πιο αξιόλογους στην Ελλάδα εκείνη την περίοδο¹⁹⁹. Δεν αναφέρει ακριβή αριθμό πλοίων, αλλά αρκέστηκε στην έκφραση «πλήθος ἐγένοντο». Ο Ηρόδοτος²⁰⁰ μας παρέχει ένα πιο συγκεκριμένο αριθμό, που ωστόσο αναφέρεται μόνο στο άγημα των Κερκυραίων για την ναυμαχία στη Σαλαμίνα, το 480 π.Χ. αφού για αυτήν ἐπλήρωσαν νέας ἐζήκοντα. Ανώτερη ναυτική ισχύ, μόνο οι Αθηναίοι διέθεταν. Παρότι αυτό το άγημα δεν έφτασε ποτέ στον προορισμό του, ο αριθμός είναι ενδεικτικός, ίσως, της ισχύος του κερκυραϊκού στόλου τη δεδομένη στιγμή. Εικάζουμε πως, ο αριθμός αυτός ήταν πολύ μεγαλύτερος, καθότι δεν μοιάζει λογικό οι Κερκυραίοι να έστειλαν όλο τους τον στόλο για την συμμετοχή σε μια ναυμαχία που προσπαθούσαν να αποφύγουν.

Στην ακμή του, πριν την έναρξη του Πελοποννησιακού Πολέμου, ο Κερκυραϊκός στόλος αποτελείτο από 120 τριήρεις, με βάση τα λεγόμενα του Θουκυδίδη, όπως αναφέρθηκε ήδη παραπάνω.²⁰¹ Επιπλέον, έναν επαρκή αριθμό θα απαιτούσαν οι ανάγκες του αστικού κέντρου, που συγκέντρωνε ένα μεγάλο όγκο ναυτιλιακών κι εμπορικών δραστηριοτήτων. Ο τεράστιος αριθμός πλοίων του κερκυραϊκού στόλου, υπαγόρευε την ύπαρξη ενός πληθυσμού, που θα τον επάνδρωνε και θα φρόντιζε για τη

¹⁹⁶ Καρύδης, 1936, 35, Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 82.

¹⁹⁷ Psoma, 2022, 65.

¹⁹⁸ Θουκ., 1.14.2: «ὀλίγον τε πρὸ τῶν Μηδικῶν καὶ τοῦ Δαρείου θανάτου, ὃς μετὰ Καμβύσην Περσῶν ἐβασίλευσε, τριήρεις περὶ τε Σικελίαν τοῖς τυράννοις ἐς πλήθος ἐγένοντο καὶ Κερκυραίοις: ταῦτα γὰρ τελευταῖα πρὸ τῆς Ξέρξου στρατείας ναυτικὰ ἀξιόλογα ἐν τῇ Ἑλλάδι κατέστη».

¹⁹⁹ Περισσότερα για τον Σικελικό στόλο, βλ. Morakis, 2015a.

²⁰⁰ Ηρόδ., 7.168.3: «ἔχοντες δύναμιν οὐκ ἐλαχίστην οὐδὲ νέας ἐλαχίστας παρασχόντες ἂν ἀλλὰ πλείστας μετὰ γε Ἀθηναίους».

²⁰¹ Θουκ., 1.25.4.

συντήρησή του.²⁰² Το 435 π.Χ. (ναυμαχία της Επιδάμνου) αναφέρεται ότι η Κέρκυρα διέθετε 120 πλοία, το 433 π.Χ. (ναυμαχία των Συβότων) 100 και στην ναυμαχία του 375 π.Χ. 80-90.

Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, οι δούλοι, δεν αποτέλεσαν πυλώνα μόνο της γεωργικής παραγωγής, αλλά και του στόλου των Κερκυραίων. Με βάση τους υπολογισμούς που έχουν γίνει από τους μελετητές²⁰³, τα στοιχεία δείχνουν ένα μέσο πληθυσμό μεταξύ 28.000-42.000 κατοίκων, εκ των οποίων το 75% δούλοι. Αυτοί οι αριθμοί πρέπει να θεωρηθούν επισφαλείς, λαμβάνοντας υπόψη τους εκάστοτε αστάθμητους παράγοντες. Οι δημοκρατικοί κατά τις εμφύλιες συγκρούσεις του 427-425 π.Χ. στράφηκαν προς τους δούλους, στους οποίους έταξαν απελευθέρωση, εάν τους βοηθούσαν. Ο αριθμός τους εκείνη την περίοδο ήταν πάνω από το 50% του συνολικού πληθυσμού των 70.000 κατοίκων, ήτοι 40.000.²⁰⁴ Διόλου ευκαταφρόνητος αριθμός. Εκτός των άλλων, η παρουσία πολυπληθούς σώματος δούλων στο νησί, πρέπει να αντανakλά και να αντανakλάται στον βαθμό της οικονομικής ευημερίας που είχε φτάσει η Κέρκυρα με την πάροδο του χρόνου.²⁰⁵

3.3. Η Κερκυραϊκή περαιία και οι αποικίες της

Στις ακτές της Ηπείρου, απέναντι από το νησί, οι Κερκυραίοι διέθεταν ναυτικές βάσεις²⁰⁶, την λεγόμενη *Κερκυραϊκή Περαιία*²⁰⁷ ή την *έν τῇ ἡπείρῳ την πέραν οἰκείαν γῆ*²⁰⁸ ήδη από τα τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ.²⁰⁹ Σ' αυτήν, η Κέρκυρα είχε βασίσει τον ανεφοδιασμό της σε πρώτες ύλες (αγροτικά προϊόντα, όπως γάλα και μαλλί, αλλά και ξυλεία για το στόλο) από την ενδοχώρα της Ιλλυρίας και της Ηπείρου.²¹⁰ Η Περαιία της Κέρκυρας, βρισκόταν στην ευρύτερη περιοχή των ακτών της Θεσπρωτίας και της νότιας Χαονίας (**χάρτες 4 και 6**), και είχε δημιουργηθεί καθαρά και μόνο προς όφελος της άνθισης του Κερκυραϊκού εμπορίου με τη Δύση, αλλά και για την

²⁰² Intrieri, 2016, 250.

²⁰³ Κουρκουμέλης, 1994, 239, όπου σχετική βιβλιογραφία.

²⁰⁴ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 44.

²⁰⁵ Intrieri, 2016, 250.

²⁰⁶ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 82.

²⁰⁷ Ως Περαιία, ορίζεται το έδαφος επί της Ηπειρωτικής ενδοχώρας που ανήκει σε ένα νησί, το οποίο βρίσκεται εγγύτατα των ακτών της, αλλά θεωρείται επίσης κι αυτό που απλώς βρίσκεται απέναντι μιας νήσου, χωρίς αυτό απαραίτητα να της ανήκει. Βλ. αναλυτικότερα για τις Περαιίες στην Carusi, 2011, 89 κ.έ.

²⁰⁸ Θουκ., 3.85.2.

²⁰⁹ Psoma, 2022, 37.

²¹⁰ Carusi, 2011, 103-104.

εξασφάλιση του πλήρους ελέγχου του στενού περάσματος ανάμεσα στην νήσο και τις ηπειρωτικές-ιλλυρικές ακτές.²¹¹ Ειδικότερα, πρέπει να αναζητηθεί στο Βουθρωτό (σήμ. Butrint) στην σημερινή Αλβανία.²¹² Σύμφωνα με τον Πτολεμαίο, ο κόλπος του Βουθρωτού ανήκε στους Θεσπρωτούς.²¹³ Ωστόσο, επειδή βρισκόταν σε πολύ μικρή απόσταση από τις ακτές της, το Βουθρωτό αποτέλεσε σημαντικό σύνδεσμο για την Κέρκυρα και το θαλάσσιο εμπορικό δίκτυο με το Ιόνιο, την Αδριατική και τις Ιταλικές ακτές, και ειδικότερα το Κανάλι του Οτράντο.²¹⁴ Μέρος της Κερκυραϊκής Περαίας, αποτελούσε πιθανότατα κατά την Κλασική Περίοδο ο Ωρικός, σύμφωνα με τα λεγόμενα των Funke, Moustakis και Hochschulz,²¹⁵ οι οποίοι υπέθεσαν ότι ο Θουκυδίδης,²¹⁶ εννοεί αυτόν ως την Κερκυραϊκή Περαία. Οι ίδιοι²¹⁷, αλλά και η Ψωμά²¹⁸, προσθέτουν και την Τορώνη (που εντοπιζόταν μεταξύ ποταμού Θύαμη (σημ. ποτ. Καλαμάς²¹⁹) και του κόλπου των Συβότων, τη σημ. χερσόνησο της Λυγιάς, ως μέρος της Κερκυραϊκής Περαίας, πάλι με βάση το ίδιο απόσπασμα του Θουκυδίδα. Το ίδιο ισχύει και για τον Πύργο Ραγίου, παραπλήσιο οχυρό της χερσονήσου της Λυγιάς, που επίσης θεωρείτο ένα εκ των οχυρών που συνιστούσαν την Κερκυραϊκή Περαία.²²⁰ Ωστόσο, οφείλουμε να διατηρήσουμε πάσα επιφύλαξη, αφού δεν γίνεται ονομαστική αναφορά. Με τους Funke, Moustakis και Hochdschulz, φαίνεται ότι συμφωνεί η Κάντα-Κίτσου²²¹, η οποία αναφέρει ότι πολλοί μελετητές ταύτισαν την Τορώνη/Λυγιά με την Κερκυραϊκή Περαία εξαιτίας της γειτνίασής τους. Η εύρεση λιμενικών εγκαταστάσεων κάτω από την Ακρόπολη Γ της Λυγιάς, θα μπορούσε να ενισχύσει αυτήν την υπόθεση.

Όσο επιτακτικός ήταν ο έλεγχος των θαλασσών μέχρι το Κανάλι του Οτράντο, στο ύψος του Ωρικού, τόσο ήταν και ο έλεγχος του Ιλλυρικού στοιχείου μέσω της Επιδάμνου, που επιδιόταν σε πειρατικές δραστηριότητες, ιδιαίτερα κατά τον 4^ο αι. π.Χ. και εξής.²²² Την εποχή αυτή, η Κέρκυρα αποστερήθηκε την Περαία της από

²¹¹ Psoma, 2022, 38.

²¹² Gehrke & Wirbelauer, 2005, 361. Περισσότερα για την ιστορία και αρχαιολογία του Βουθρωτού, βλ. Hernández, 2017.

²¹³ Πτολ., *Γεωγρ.* 3.14.4.

²¹⁴ Hernández, 2017, 213.

²¹⁵ Funke, Moustakis & Hochschulz, 2005, 347.

²¹⁶ Θουκ., 3.85.2.

²¹⁷ Funke, Moustakis & Hochschulz, 2005, 349.

²¹⁸ Psoma, 2022, 38.

²¹⁹ Κάντα-Κίτσου, 2009, 17.

²²⁰ Funke, Moustakis & Hochschulz, 2005, 341.

²²¹ Περισσότερα για την Λυγιά και τον Πύργο Ραγίου, βλ. στην Κάντα-Κίτσου, 2009, 17-20.

²²² Intrieri, 2010, 190-192.

τους Χάονες.²²³ Οι πειρατές παρενοχλούσαν τους Έλληνες εμπόρους στην Αδριατική εκείνη την περίοδο, πράγμα που ενισχύει την υπόθεση περί μεγάλου όγκου μεταφοράς εμπορικών αγαθών από και προς την Αδριατική, στην Κοιλιάδα του ποταμού Πάδου, καθώς δεν υφίσταται πειρατεία, αν δεν υπάρχει δελεαστική λεία.²²⁴

Η Κέρκυρα περί το 627 π.Χ., έστρεψε το ενδιαφέρον της προς τις ανατολικές Αδριατικές ακτές, σε αντίθεση με την μητρόπολή της, που ήταν προσανατολισμένη στην διαφύλαξη της θέσης της στον Κορινθιακό Κόλπο. Αποφασίζει να ιδρύσει στις Ιλλυρικές ακτές την Επίδαμνο (το ρωμαϊκό *Dyrrhachium* και σημερινό Δυρράχιο/αλβ. Durrës), από κοινού όμως με την Κόρινθο. Δυστυχώς δεν υπάρχουν γραπτές μαρτυρίες για τις αντιδράσεις των Ιλλυριών κατοίκων της περιοχής προς αυτήν την εισβολή στα εδάφη τους. Χρειάστηκε αρκετό διάστημα μέχρι να αναπτυχθεί εμπορική δραστηριότητα εκεί. Τα μεταλλεία αργύρου της Ιλλυρίας, πρέπει να έπαιζαν καθοριστικό ρόλο στην στροφή των ελληνικών βλέψεων στην περιοχή.²²⁵ Η ίδια η Κόρινθος, που δεν διέθετε επαρκή ποσότητα μεταλλευμάτων για την βιοτεχνική της δραστηριότητα, στράφηκε στην αποικιακή εξάπλωση, με σκοπό την εξασφάλιση των πρώτων υλών. Κι εφόσον η Ιλλυρία διέθετε αυτό που ζητούσε η Κόρινθος, ήταν λογικό να αρχίσει να εποφθαλμιά και την εκεί εξάπλωση, εκτός από την Μεγάλη Ελλάδα.²²⁶

Εκτός της Επιδάμνου, μαζί με την Κόρινθο συνίδρυσαν την Απολλωνία και μάλλον την Λευκάδα και το Ανακτόριο.²²⁷ Η τελευταία πόλη, μαρτυρείται ως κοινή αποικία Κερκυραίων και Κορινθίων, πολύ πριν το ξέσπασμα του Πελοποννησιακού Πολέμου, το 432/1 π.Χ.²²⁸ Ο Θουκυδίδης²²⁹ αναφέρεται στην από κοινού ίδρυση του Ανακτορίου. Πολύ πιθανόν, η Κέρκυρα να είναι μητρόπολη -μαζί με τους Κνίδιους-, της Κόρκυρας Μέλαινας, ενός νησιού στις Δαλματικές Ακτές (χάρτης 4).²³⁰ Η Κέρκυρα άσκησε πιο έντονη επιρροή στην Επίδαμνο και την Απολλωνία, αφού στα μέσα

²²³ De Sensi Sestito, 2011, 365 και Psoma, 2022, 39. Για τους Χάονες, βλ. την πρόσφατη διπλωματική της Βασιλικής Χαντέλη, *Χάονες: Η ιστορία ενός ηπειρωτικού έθνους*, (διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων), Ιωάννινα 2020.

²²⁴ Beaumont, 1936, 161.

²²⁵ Boardman, 1980, 226.

²²⁶ Williams, 1995, 32.

²²⁷ Λιάμπη, 2014, 43.

²²⁸ Gehrke & Wirbelauer, 2005, 364.

²²⁹ Θουκ., 1.55.1. «ἦν δὲ κοινὸν Κερκυραίων καὶ ἐκείνων [τῶν Κορινθίων]»

²³⁰ Λιάμπη, 2014, 43, σημ. 114. Περισσότερα βλ. και στην Psoma, 2022, 56-62.

του 5^{ου} αι. π.Χ. τα νομίσματά τους εκδίδονται κατά μίμηση της μητρόπολής τους, με μόνη διαφοροποίηση τα αρχικά του εθνικού τους.²³¹

3.4. Ο ρόλος του κερκυραϊκού πολεμικού στόλου στους πολέμους του 5ου αι. π.Χ.

Μηδικοί Πόλεμοι

Ο Ηρόδοτος²³² μας αποκαλύπτει πως, ενώ η Ελλάδα πιεζόταν από τον Περσικό κίνδυνο, οι πρεσβευτές, που είχαν σταλεί στην Σικελία και τον Γέλωνα για να ζητήσουν βοήθεια, έκαναν στάση στην Κέρκυρα, για να αιτηθούν την βοήθεια των Κερκυραίων στο δύσκολο έργο της αναχαίτησης των Περσών στην Σαλαμίνα το 480 π.Χ. Η Κέρκυρα έκανε αποδεκτό το αίτημα με περίσσια προθυμία αρχικά, συγκινημένα από τα δεινά που ταλάνιζαν την υπόλοιπη Ελλάδα, έχοντας έντονο το αίσθημα ευθύνης απέναντί τους, αλλά και φοβούμενη ότι, εάν έπεφτε η Ελλάδα στα χέρια των Περσών, θα συμπαρασυρόταν κι εκείνη μαζί της.

Στην πραγματικότητα όμως, οι Κερκυραίοι κωλυσιεργούσαν επικίνδυνα να ξεκινήσουν με τα 60 πλοία που δεσμεύτηκαν να στείλουν, κι εν τέλει, σταμάτησαν στην Πελοπόννησο, κοντά στην Πύλο και το Ταίναρο, όπου ανέμεναν μαζί με τον Γέλωνα τις εξελίξεις. Θεωρούσαν σχεδόν δεδομένη την ήττα των Ελλήνων εναντίον των Περσών στη Σαλαμίνα και καρτερούσαν να πάρουν το μέρος του Ξέρξη, σε περίπτωση επικράτησής τους, μιας και πίστευαν ότι θα μπορούσαν ν' αποκομίσουν ισχυρότερα οφέλη.

²³¹ Antonelli, 2000, 126, σημ. 27. Περισσότερα για τις αποικίες, βλ. Intieri, 2018, Šašel Kos 2015 και Piccirilli, 1995, 143-145.

²³² Ηρόδ., 7.168: «*Κερκυραίοι δὲ τότε ὑποκρινόμενοι τοῖσι ἀγγέλοισι τοιαύδε ἐποίησαν: καὶ γὰρ τοῦτους παρελάμβανον οἱ αὐτοὶ οἱ περ ἐς Σικελίην ἀπίκοντο, λέγοντες τοὺς αὐτοὺς λόγους τοὺς καὶ πρὸς Γέλωνα ἔλεγον. οἱ δὲ παραντίκα μὲν ὑπίσχοντο πέμψειν τε καὶ ἀμυνέειν, φράζοντες ὡς οὐ σφι περιοπτὴ ἐστὶ ἡ Ἑλλὰς ἀπολλομένη: ἦν γὰρ σφαλῆ, σφεῖς γε οὐδὲν ἄλλο ἢ δουλεύσουσι τῇ πρώτῃ τῶν ἡμερῶν: ἀλλὰ τιμωρητέον εἴη ἐς τὸ δυνατώτατον. ὑπεκρίναντο μὲν οὕτω εὐπρόσωπα: ἐπεὶ δὲ ἔδει βοηθέειν, ἄλλα νοέοντες ἐπλήρωσαν νέας ἐξήκοντα, μόγις δὲ ἀναχθέντες προσέμιζαν τῇ Πελοποννήσῳ, καὶ περὶ Πύλον καὶ Ταίναρον γῆς τῆς Λακεδαιμονίων ἀνεκώχεον τὰς νέας, καταδοκέοντες καὶ οὗτοι τὸν πόλεμον τῇ πεσέεται, ἀελπίτεοντες μὲν τοὺς Ἕλληνας ὑπερβαλέεσθαι, δοκέοντες δὲ τὸν Πέρσῃν κατακρατήσαντα πολλὸν ἄρξειν πάσης τῆς Ἑλλάδος. ἐποίηεν ὧν ἐπίτηδες, ἵνα ἔχωσι πρὸς τὸν Πέρσῃν λέγειν τοιαύδε. ὦ βασιλεῦ, ἡμεῖς, παραλαμβανόντων τῶν Ἑλλήνων ἡμέας ἐς τὸν πόλεμον τοῦτον, ἔχοντες δύναμιν οὐκ ἐλαχίστην οὐδὲ νέας ἐλαχίστας παρασχόντες ἂν ἀλλὰ πλείστας μετὰ γε Ἀθηναίους, οὐκ ἠθελήσαμεν τὸ ἐναντιοῦσθαι οὐδὲ τι ἀποθύμιον ποιῆσαι. τοιαῦτα λέγοντες ἤλπιζον πλέον τι τῶν ἄλλων οἴσεσθαι: τὰ περ ἂν καὶ ἐγένετο, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ. πρὸς δὲ τοὺς Ἕλληνας σφι σκῆψις ἐπεποιήτο, τῇ περ διὴ καὶ ἐχρήσαντο. αἰτιωμένων γὰρ τῶν Ἑλλήνων ὅτι οὐκ ἐβοήθεον, ἔφασαν πληρῶσαι μὲν ἐξήκοντα τριήρας, ὑπὸ δὲ ἐτησιέων ἀνέμων ὑπερβαλεῖν Μαλέην οὐκ οἰοί τε γενέσθαι: οὕτω οὐκ ἀπικέσθαι ἐς Σαλαμίνα, καὶ οὐδεμιῇ κακότητι λειφθῆναι τῆς ναυμαχίας».*

Η κίνηση αυτή των Κερκυραίων δεν ήταν προς τιμήν τους, καθώς απέδειξε πόσο καιροσκόποι ήταν. Ο Διόδωρος²³³ υποστηρίζει ότι οι Κερκυραίοι περίμεναν την έκβαση της μάχης, ώστε να πάρουν το μέρος του νικητή (*καραδοκοῦντες*), είτε αυτοί ήταν οι Έλληνες, είτε οι Πέρσες. Το φρένο που έβαλαν στα καράβια τους στο ακρωτήριο του Μαλέα, με την πρόφαση της θαλασσοταραχής, θα μπορούσε να ερμηνευθεί από τους Έλληνες, να μην ως δείγμα της προθυμίας τους να βοηθήσουν, αλλά δεν μπόρεσαν λόγω ανωτέρας βίας, επομένως θα τους συγχωρούσαν για την υποχώρησή τους. Στην περίπτωση όμως, που οι Πέρσες έβγαιναν νικητές, θα μπορούσαν να παραδοθούν με ευνοϊκούς όρους, όπως πίστευαν.

Ο Καρύδης²³⁴ υποστήριξε ότι η Κέρκυρα έπασχε από έλλειψη «εθνικής» αλληλεγγύης, υπέρμετρο τοπικισμό, προσήλωση στην πολιτική ουδετερότητας, γι' αυτό και τήρησε «αμφοτεροβαρή και αμφίβολη στάση».

Πελοποννησιακός Πόλεμος: Τα Κερκυραϊκά

Μέσα από την μακροσκελέστατη διήγηση του Θουκυδίδη, πληροφορείται κανείς για τα αίτια του Πελοποννησιακού πολέμου²³⁵. Μια εκ των αφορμών αποτέλεσε η μακράιωνη αντιπαράθεση μεταξύ Κορινθίων και Κερκυραίων, ωθούμενη από την ραγδαία ακμή της αποικίας. Η Κόρινθος δεν μπορούσε να δεχτεί αυτή την νέα τάξη πραγμάτων και φρόντιζε διαρκώς να προκαλεί, με αποκορύφωμα τις παρεμβάσεις στις εσωτερικές πολιτικές αψιμαχίες της Επιδάμνου, κατά τις οποίες οι ολιγαρχικοί είχαν εκδιωχθεί από τους δημοκρατικούς, αποτελώντας αφορμή για την εμπόλεμη σύρραξη.²³⁶

Οι δημοκρατικοί Επιδάμνιοι είχαν διώξει τους ολιγαρχικούς από την πόλη. Οι ολιγαρχικοί, όμως, έχοντας στο πλευρό τους ντόπιους Ιλλυριούς, προκαλούσαν διαρκώς την πόλη και τους δημοκρατικούς, δια ξηράς και θαλάσσης, ώσπου οι τελευταίοι αποφάσισαν να ζητήσουν με πρεσβείες την συνδρομή της δικής τους μητρόπολης, της

²³³ Διόδ., 11.15.1: «κατὰ δὲ τοῦτον τὸν καιρὸν Κερκυραῖοι μὲν πληρώσαντες ἐξήκοντα τριήρεις διέτριβον περὶ τὴν Πελοπόννησον, ὡς μὲν αὐτοὶ φασιν, οὐ δυνάμενοι κάμψαι τὸ περὶ τὸν Μαλέαν ἄκρωτήριον, ὡς δὲ τινες τῶν συγγραφέων ἱστοροῦσι, *καραδοκοῦντες* τὰς τοῦ πολέμου ῥοπὰς, ὅπως Περσῶν μὲν κρατησάντων ἐκείνοις δῶσιν ὕδωρ καὶ γῆν, τῶν δ' Ἑλλήνων νικῶντων δόξωσιν αὐτοῖς βεβηθηκέναι».

²³⁴ Καρύδης, 1936, 36.

²³⁵ Για τα Κερκυραϊκά, βλ. και το κεφάλαιο που αφιερώνει η Psoma, 2022, 139-162, όπου παραθέτει πλούσια βιβλιογραφία.

²³⁶ Διόδ. 12.30.2.

Κέρκυρας, επικαλούμενοι την συγγένεια.²³⁷ Οι Ιλλυριοί ήταν υπολογίσιμος σύμμαχος των ολιγαρχικών, καθώς η επίθεσή τους ήταν σφοδρή, κι οι Επιδάμνιοι δημοκρατικοί δεν μπορούσαν να τους αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά, αφού, όπως λέει ο Διόδωρος,²³⁸ δεν ήταν αξιόμαχοι. Οι Κερκυραίοι, από την άλλη, θέλοντας να διατηρήσουν την ουδέτερη στάση που ακολουθούσαν απέπεμψαν τους Επιδαμνίους κέτες στον ναό της Ήρας, οι οποίοι ζητούσαν βοήθεια για συμβιβασμό με τους ολιγαρχικούς κι ειρήνη με τους βαρβάρους.²³⁹ Οι Επιδάμνιοι στράφηκαν στην Κόρινθο, που έψαχνε ευκαιρία για να παρέμβει στα πολιτικά τεκταινόμενα της περιοχής.²⁴⁰ Μάλιστα, απαρνήθηκαν την μητρόπολή τους Κέρκυρα και αντ' αυτής θεωρούσαν μόνο την Κόρινθο, ζητώντας ακόμη και εποίκους²⁴¹, δίνοντας στην τελευταία ένα παραπάνω πάτημα.

Η Κόρινθος, όντας δυσανεκτή με την Κέρκυρα, που ήταν η μόνη από τις αποικίες της που δεν της απέδιδε τα ιερά εθιμικά σφάγια, ούτε τις απαρχές, ως όφειλε, και συγκινημένη από την κατάσταση της Επιδάμνου, έστειλε ενισχύσεις με εποίκους και στρατιώτες να τη φρουρούν.²⁴² Η Κέρκυρα σε απάντηση, έστειλε εναντίον της Κορίνθου 40 ή 50 πλοία κι ένα στρατηγό, ο οποίος διέταξε τους Επιδαμνίους να δεχτούν πίσω τους εξόριστους ολιγαρχικούς.²⁴³ Επιπλέον, έστειλαν στους Κορίνθιους

²³⁷ Θουκ. 1.24.6: «οἱ δὲ ἐν τῇ πόλει ὄντες Ἐπιδάμνιοι ἐπειδὴ ἐπιέζοντο, πέμπουσιν ἐς τὴν Κέρκυραν πρέσβεις ὡς μητρόπολιν οὐδ' ἔχοντες, δεόμενοι μὴ σφᾶς περιορᾶν φθειρομένους, ἀλλὰ τοὺς τε φεύγοντας ζυναλλάξαι σφίσι καὶ τὸν τῶν βαρβάρων πόλεμον καταλῦσαι».

Ὅπως και στον Διόδ. 12.30.2-3: «ἅμα δὲ τοῦτοις πραττομένοις κατὰ τὴν Ἑλλάδα συνέβη τὸν Κορινθιακὸν κληθέντα πόλεμον ἀρχὴν λαβεῖν διὰ τιαύτας τινὰς αἰτίας. Ἐπιδάμνιοι κατοικοῦντες περὶ τὸν Ἀδρίαν, ἄποικοι δ' ὑπάρχοντες Κερκυραίων καὶ Κορινθίων, ἐστασίασαν πρὸς ἀλλήλους. τῆς δ' ἐπικρατοῦσης μερίδος φυγαδευούσης πολλοὺς τῶν ἀντιπραττόντων, οἱ φυγάδες ἀθροισθέντες καὶ παραλαβόντες τοὺς Ἰλλυριοὺς ἔπλευσαν κοινῇ μετ' αὐτῶν ἐπὶ τὴν Ἐπίδαμνον. στρατευσάντων δὲ τῶν βαρβάρων πολλῇ δυνάμει, καὶ τὴν μὲν χώραν κατασχόντων, τὴν δὲ πόλιν πολιορκούντων, οἱ μὲν Ἐπιδάμνιοι, καθ' ἑαυτοὺς οὐκ ὄντες ἀξιόμαχοι, πρέσβεις ἐπέμψαν εἰς Κέρκυραν, ἀξιοῦντες τοὺς Κερκυραίους συγγενεῖς ὄντας βοηθῆσαι. οὐ προσεχόντων δ' αὐτῶν, ἐπρεσβεύσαντο πρὸς Κορινθίους περὶ συμμαχίας, καὶ μόνην ἐκείνην ἐποίησαντο μητρόπολιν: ἅμα δὲ καὶ συνοίκους ἤτοῦντο».

²³⁸ Διόδ. 12.30.2.

²³⁹ Θουκ. 1.24.6-7.

²⁴⁰ Διόδ. 12.30.3

²⁴¹ Διόδ. 12.30.3: «οὐ προσεχόντων δ' αὐτῶν, ἐπρεσβεύσαντο πρὸς Κορινθίους περὶ συμμαχίας, καὶ μόνην ἐκείνην ἐποίησαντο μητρόπολιν: ἅμα δὲ καὶ συνοίκους ἤτοῦντο».

²⁴² Θουκ. 1.25.3-4: «Κορίνθιοι δὲ κατὰ τε τὸ δίκαιον ὑπεδέξαντο τὴν τιμωρίαν, νομίζοντες οὐχ ἦσσαν ἑαυτῶν εἶναι τὴν ἀποικίαν ἢ Κερκυραίων, ἅμα δὲ καὶ μίσει τῶν Κερκυραίων, ὅτι αὐτῶν παρημέλουν ὄντες ἄποικοι: οὔτε γὰρ ἐν πανηγύρεσι ταῖς κοιναῖς διδόντες γέρα τὰ νομιζόμενα οὔτε Κορινθίῳ ἀνδρὶ προκαταρχόμενοι τῶν ἱερῶν ὡσπερ αἱ ἄλλαι ἀποικίαι, περιφρονοῦντες δὲ αὐτοὺς καὶ χρημάτων δυνάμει ὄντες κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ὁμοῖα τοῖς Ἑλλήνων πλουσιωτάτοις». Καὶ Διόδ. 12.30.4 «οἱ δὲ Κορίνθιοι τοὺς μὲν Ἐπιδαμνίους ἐλεοῦντες, τοὺς δὲ Κερκυραίους μισοῦντες διὰ τὸ μόνους τῶν ἀποίκων μὴ πέμπειν τὰ κατειρημένα ἱερεῖα τῇ μητροπόλει, ἔκριναν βοηθεῖν τοῖς Ἐπιδαμνίοις. διόπερ ἀποίκους τε ἐξέπεμψαν εἰς τὴν Ἐπίδαμνον καὶ στρατιώτας ἰκανοὺς φρουρῆσαι τὴν πόλιν».

²⁴³ Ο Θουκ. (1.26.4) πληροφορεῖ για 40, ἐνῶ ο Διόδ. (12.30.5) για 50 πλοία, πράγμα που μπορεῖ να οφείλεται στην γενικότερη τάση του Διοδώρου να μην εἶναι ιδιαίτερα προσεκτικὸς με τοὺς ἀριθμοὺς καὶ να τοὺς δίνει πάντα κατὰ προσέγγιση.

φρουρούς, πρέσβεις για να διαπραγματευτούν ειρηνικά τα της αποικίας, αλλά το μόνο που εισέπραξαν ήταν περιφρόνηση.²⁴⁴

Το 435 π.Χ., η Κέρκυρα ήρθε αντιμέτωπη με την Κόρινθο σε θαλάσσια σύγκρουση στην Λευκίμμη.²⁴⁵ Η Κόρινθος διέθετε 70 άριστα εξοπλισμένα πλοία, ενώ η Κέρκυρα 80, κατά τον Διόδωρο²⁴⁶ Χάρη στο ισχυρότατο ναυτικό της, επικράτησε της Κορίνθου στη ναυμαχία κι υποχρέωσαν την Επίδαμνο να παραδοθεί πολιορκώντας την. Οι ξένοι άποικοί της θα πωλούνταν ως δούλοι κι οι Κορίνθιοι θα φυλακίζονταν μέχρι να αποφανθεί η Κέρκυρα για την τύχη τους.²⁴⁷ Έτσι, μετατράπηκε σε θαλασσοκράτειρα της ευρύτερης περιοχής του Ιονίου, μη διστάζοντας να παρενοχλεί κάθε σύμμαχο της Κορίνθου.²⁴⁸

Οι Κορίνθιοι την επόμενη χρονιά (434 π.Χ.) ξεκίνησαν την ναυπήγηση ενός ακόμη πιο ισχυρού στόλου, την κατασκευή όπλων και βλημάτων, καθώς και την επισκευή των τριήρων που είχαν επιστρατεύσει στην ναυμαχία της Λευκίμμης, αλλά και να αιτούνται από συμμάχους.²⁴⁹ Για δυο χρόνια κράτησε η προετοιμασία τους, σύμφωνα με τον Θουκυδίδη.²⁵⁰ Το ίδιο έπραξαν κι οι Κερκυραίοι, με καθόλου λιγότερο ζήλο.²⁵¹

3.5. Συμμαχίες με την Αθήνα

3.5.1 Η έπιμαχία του 433 π.Χ.

Τον Ιούλιο του 433 π.Χ. η Κέρκυρα έστειλε πρεσβεία στην Αθήνα, με σκοπό την σύναψη συμμαχίας, καθώς ήταν πιεσμένη από τις πολεμικές προεργασίες των Κορινθίων.²⁵² Μέχρι τότε, η Κέρκυρα δεν είχε κάποια άλλη ελληνική πόλη σύμμαχο, ούτε είχε φιλοδοξίες να γίνει μέλος της Αθηναϊκής ή Σπαρτιατικής συμμαχίας, όμως ο

²⁴⁴ Διόδ., 12.30.5.

²⁴⁵ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 43.

²⁴⁶ Διόδ., 12.31.2: «κατὰ δὲ τὴν Ἑλλάδα Κορίνθιοι πρὸς Κερκυραίους διαπολεμοῦντες καὶ παρασκευασάμενοι ναυτικὰς δυνάμεις, συνεστήσαντο ναυμαχίαν. οἱ μὲν οὖν Κορίνθιοι ἔχοντες ναῦς ἑβδομήκοντα καλῶς ἐξηρτυμένας, ἐπέπλευσαν τοῖς πολεμίοις· οἱ δὲ Κερκυραῖοι τριήρεσιν ὀγδοήκοντα ἀντιταχθέντες ἐνίκησαν τῇ ναυμαχίᾳ, καὶ τὴν Ἐπίδαμνον ἐκπολιορκήσαντες τοὺς μὲν ἄλλους αἰχμαλώτους ἀπέκτειναν, τοὺς δὲ Κορινθίους δῆσαντες εἰς φυλακὴν παρέδωσαν».

²⁴⁷ Θουκ. 1.29.5: «καὶ ἐνίκησαν οἱ Κερκυραῖοι παρὰ πολὺ καὶ ναῦς πέντε καὶ δέκα διέφθειραν τῶν Κορινθίων. τῇ δὲ αὐτῇ ἡμέρᾳ αὐτοῖς ζυνέβη καὶ τοὺς τὴν Ἐπίδαμνον πολιορκοῦντας παραστήσασθαι ὁμολογία ὥστε τοὺς μὲν ἐπὶ λυδάς ἀποδόσθαι, Κορινθίους δὲ δῆσαντας ἔχειν ἕως ἂν ἄλλο τι δόξῃ»

²⁴⁸ Διόδ. 12.31.3: «οἱ δὲ Κερκυραῖοι θαλαττοκρατοῦντες τῆς κατ' ἐκείνους τοὺς τόπους θαλάττης ἐπέπλεον τοῖς Κορινθίων συμμάχοις καὶ τὴν χώραν αὐτῶν ἐπόρθουν».

²⁴⁹ Διόδ. 12.32.2.

²⁵⁰ Θουκ., 1.31.1.

²⁵¹ Διόδ. 12.32.3.

²⁵² Parmeggiani, 2016, 29.

φόβος την οδήγησε να στραφεί προς τους Αθηναίους.²⁵³ Μάλιστα, οι Κερκυραίοι φρόντισαν να τονίσουν στους Αθηναίους τα πλεονεκτήματα μιας πιθανής συμμαχίας μαζί τους. Πρώτον, η θέση της στον δρόμο προς την Μεγάλη Ελλάδα, της επέτρεπε να παρεμποδίσει την διέλευση των Πελοποννησιακών πλοίων προς αυτή την κατεύθυνση.²⁵⁴ Δεύτερον, η ναυτική της ισχύς, που μόνο από την Αθηναϊκή ήταν κατώτερη.²⁵⁵ Τρίτον, την οικονομική της αυτάρκεια και ανεξαρτησία που τους επιτρέπει να είναι οι ίδιοι διαιτητές και δικαστές του εαυτού τους, να μην αρμενίζουν σε ξένα λιμάνια, ενώ όλοι οι υπόλοιποι να αναγκάζονται να σταθμεύσουν στα δικά τους.²⁵⁶

Αν ένας τόσο δυνατός στόλος έπεφτε σε Πελοποννησιακά χέρια, θα ήταν καταστροφικό για τις βλέψεις των Αθηναίων, οι οποίοι εποφθαλμιούσαν την επέκταση προς την Μεγάλη Ελλάδα, στον δρόμο για την οποία, η Κέρκυρα είχε αναμφίβολα θέση – κλειδί. Η Αθήνα εκείνη την περίοδο είχε συνάψει συνθήκες με το Ρήγιο και τους Λεοντίους, αλλά η ιωνικό-αθηναϊκή παρουσία στους Θουρίους είχε εξασθενήσει κατά το 434 π.Χ. Αδιαμφισβήτητα, η επιλογή της Κερκυραϊκής πλευράς από τους Αθηναίους, αντί της Κορινθιακής, αποτέλεσε βαθύ πλήγμα στις σχέσεις μεταξύ των δυο τελευταίων, αφού οι Κορίνθιοι ήλπιζαν στην μη ανάμειξη των Αθηναίων στην διένεξή τους με την ατίθαση αποικία τους.²⁵⁷

Η Αθήνα, ήταν υποχρεωμένη να ακούσει και τις δυο πρεσβείες και να αποφανθεί ποιας εκ των δύο πόλεων το μέρος θα πάρει. Το δίλημμα ήταν μεγάλο, καθώς στην πρώτη τους εκκλησία έκλιναν περισσότερο προς τους Κορινθίους, αλλά εν τέλει στην δεύτερη, απεφάνθησαν πως δεν ήταν συμφέρουσα η καταπάτηση της Τριακονταετούς Ειρήνης του 446 π.Χ. και, με γνώμονα αυτό, συνήψαν συμμαχία αμυντικού χαρακτήρα (*έπιμαχίαν*) με τους Κερκυραίους.²⁵⁸ Οι Κορίνθιοι, χωρίς τη συμμαχία των Αθηναίων, προχώρησαν στην επάνδρωση 90 τριήρων κι άλλων 60 των συμμάχων

²⁵³ Θουκ., 1.31.2: «πυθνανόμενοι δὲ οἱ Κερκυραῖοι τὴν παρασκευὴν αὐτῶν ἐφοβοῦντο, καὶ (ἦσαν γὰρ οὐδενὸς Ἑλλήνων ἔνσπονδοι οὐδὲ ἐσεγράψαντο ἑαυτοὺς οὔτε ἐς τὰς Αθηναίων σπονδὰς οὔτε ἐς τὰς Λακεδαιμονίων) ἔδοξεν αὐτοῖς ἐλθοῦσιν ὡς τοὺς Αθηναίους ζυμμάχους γενέσθαι καὶ ὠφελίαν τινὰ πειρᾶσθαι ἀπ' αὐτῶν εὐρίσκεισθαι».

²⁵⁴ Θουκ. 1.36.2.

²⁵⁵ Θουκ. 1.33.1: «...ναυτικόν τε κεκτῆμεθα πλὴν τοῦ παρ' ὑμῖν πλεῖστον».

²⁵⁶ Θουκ. 1.37.3: «καὶ ἡ πόλις αὐτῶν ἅμα αὐτάρκη θέσιν κειμένη παρέχει αὐτοὺς δικαστὰς ὧν βλάπτουσί τινα μᾶλλον ἢ κατὰ ζυνήκας γίγνεσθαι, διὰ τὸ ἥκιστα ἐπὶ τοὺς πέλας ἐκπλέοντας μάλιστα τοὺς ἄλλους ἀνάγκη καταίροντας δέχεσθαι».

²⁵⁷ Parmeggiani, 2016, 35-36.

²⁵⁸ Θουκ. 1.44.1: «Ἀθηναῖοι δὲ ἀκούσαντες ἀμφοτέρων, γενομένης καὶ δις ἐκκλησίας, τῇ μὲν προτέρᾳ οὐχ ἦσαν τῶν Κορινθίων ἀπεδέξαντο τοὺς λόγους, ἐν δὲ τῇ ὑστεραίᾳ μετέγνωσαν Κερκυραίοις ζυμμάχια μὲν μὴ ποιήσασθαι ὥστε τοὺς αὐτοὺς ἐχθροὺς καὶ φίλους νομίζειν (εἰ γὰρ ἐπὶ Κόρινθον ἐκέλευον σφίσι οἱ Κερκυραῖοι ζυμπλεῖν, ἐλύοντ' ἂν αὐτοῖς αἱ πρὸς Πελοποννησίους σπονδαί), ἐπιμαχίαν δ' ἐποίησαν τῇ ἀλλήλων βοηθεῖν, ἐάν τις ἐπὶ Κέρκυραν ἢ ἢ Ἀθήνας ἢ τοὺς τούτων ζυμμάχους»

τους.²⁵⁹ Σώμα 10 αθηναϊκών τριήρων αποστέλλεται, επομένως, ως ενίσχυση του ήδη πολυπληθούς κερκυραϊκού στόλου των 110 πλοίων για να κατατροπώσει στην ναυμαχία των Συβότων την ίδια χρονιά, τα 150 πλοία των Κορινθίων και των συμμάχων τους.²⁶⁰

Γι' αυτήν την αποστολή, κατά τον Πλούταρχο²⁶¹, ευθύνεται η παρέμβαση του Περικλή, που μεσολάβησε στον λαό των Αθηνών για να βοηθήσουν την Κέρκυρα. Και σ' αυτό το σημείο, τονίζεται η ναυτική δύναμη του νησιού, που την έκανε δελεαστικό σύμμαχο για την Αθήνα. Βέβαια, η αποστολή μόνο 10 πλοίων από τον Περικλή, δεν ήταν απαξίωση προς το δράμα των Κερκυραίων, αλλά είχε ως στόχο να εκθέσει τον επικεφαλής τους, Λακεδαιμόνιο, τον γιο του άσπονδου εχθρού του Κίμωνα.

Ο Διόδωρος²⁶² κάνει λόγο για 120 τριήρεις μαζί με την πρώτη αποστολή των Αθηναίων και τα 20 ακόμη που έφτασαν εκ των υστέρων, κι έκριναν το τελικό αποτέλεσμα υπέρ τους.

Η διαταγή που έλαβαν οι Αθηναίοι στρατηγοί Λακεδαιμόνιος, Διότιμος και Πρωτέας, όταν εστάλησαν στην Κέρκυρα με τα πρώτα 10 πλοία, ήταν ρητή: «μη ναυμαχεῖν Κορινθίοις, ἢν μὴ ἐπὶ Κέρκυραν πλέωσι καὶ μέλλωσιν ἀποβαίνειν ἢ ἐς τῶν ἐκείνων τι χωρίων: οὕτω δὲ κωλύειν κατὰ δύναμιν. προεῖπον δὲ ταῦτα τοῦ μὴ λύειν ἔνεκα τὰς σπονδάς.»²⁶³ Οποιαδήποτε επέμβαση των Αθηναίων κατά των Κορινθίων, χωρίς αυτοί να έχουν προκαλέσει την Κέρκυρα, ή -ακόμη χειρότερα- αποβιβαστεί στο νησί με εχθρικές προθέσεις, θα συνιστούσε *casus belli*. Η παράβαση της εντολής δεν άργησε, με την άφιξη των τριήρων στα Σύβοτα, όπου πράγματι, οι Αθηναίοι συγκρούστηκαν με τους Κορινθίους, πριν επιχειρήσουν να αποβιβαστούν στο νησί.²⁶⁴

Προϊόν της αθηναϊκής παρέμβασης στα κερκυραϊκά ζητήματα, ήταν το ξέσπασμα ενός απάνθρωπου εμφύλιου σπαραγμού μεταξύ ολιγαρχικών και δημοκρατι-

²⁵⁹ Διόδ. 12.33.3: «οἱ δὲ Κορίνθιοι τῆς τῶν Ἀθηναίων συμμαχίας ἀποτυχόντες, ἐνενήκοντα μὲν αὐτοὶ τριήρεις ἐπλήρωσαν, παρὰ δὲ τῶν συμμάχων ἐζήκοντα προσελάβοντο. ἔχοντες οὖν ναῦς κατηρησμένας ἑκατὸν πενήκοντα, καὶ στρατηγὸς ἐλόμενοι τοὺς χαρισστάτους, ἀνήχθησαν ἐπὶ τὴν Κέρκυραν, κεκρικότες διὰ τὰς ναυμαχίαις.»

²⁶⁰ Parmeggiani, 2016, 29.

²⁶¹ Πλούτ., Περ., 29.1-2: «μετὰ ταῦτα κυμαίνοντος ἤδη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, Κερκυραίοις πολεμουμένοις ὑπὸ Κορινθίων ἐπέισε τὸν δῆμον ἀποστεῖλαι βοήθειαν καὶ προσλαβεῖν **ἔρρωμένην ναυτικὴν δυνάμει νῆσον**, ὡς ὅσον οὐδέπω Πελοποννησίων ἐκπεπολεμημένων πρὸς αὐτούς»

²⁶² Διόδ., 12.33.4: «οἱ δὲ Κερκυραῖοι πυνθανόμενοι τὸν τῶν πολεμίων στόλον μὴ μακρὰν ἀπέχειν, ἀντανήχθησαν τριήρεσιν ἑκατὸν εἴκοσι σὺν ταῖς τῶν Ἀθηναίων. γενομένης δὲ ναυμαχίας ἰσχυρᾶς, τὸ μὲν πρῶτον ἐπεκράτησαν οἱ Κορίνθιοι, μετὰ δὲ ταῦτα τῶν Ἀθηναίων ἐπιφανέντων ἄλλαις εἴκοσι ναυσίν, ἃς ἀπεστάλκεσαν ἐν τῇ δευτέρᾳ συμμαχίᾳ, συνέβη νικῆσαι τοὺς Κερκυραίους. τῇ δ' ὑστεραίᾳ πάντων τῶν Κερκυραίων ἐπιπλευσάντων οὐκ ἀνήχθησαν οἱ Κορίνθιοι.»

²⁶³ Θουκ., 1.45.3.

²⁶⁴ Parmeggiani, 2016, 31.

κών που κράτησε από το 427 ως το 425 π.Χ. Ο Θουκυδίδης²⁶⁵ κι ο Διόδωρος²⁶⁶ παραδίδουν τις αιτίες για το ξέσπασμα αυτό, που είχε ως αφορμή την σύρραξη στην Επίδαμνο²⁶⁷. Οι Αθηναίοι δεν θα άφηναν σε καμία περίπτωση να πέσει η Κέρκυρα σε Πελοποννησιακά χέρια, λόγω των βλέψεων τους προς τη Δύση και την κομβικότητα της Κέρκυρας γι' αυτές, άρα, η επέμβαση ήταν αναμενόμενη.²⁶⁸

3.5.2 Η Ένταξη στην Β' Αθηναϊκή Συμμαχία (375 π.Χ.)

Το 378 π.Χ. η Αθήνα, για να αναχαιτίσει αποτελεσματικά τη Σπάρτη, προχώρησε σε αμυντική συμμαχία με τους Θηβαίους, ενώ στην συνέχεια προσχώρησαν σ' αυτή η Χίος, η Μυτιλήνη, η Ρόδος και το Βυζάντιο.²⁶⁹ Η συμμαχία είχε ρητό σκοπό, την αναχαίτιση της Σπάρτης, που θα έπρεπε να επιτρέψει την ειρηνική κι ελεύθερη διαβίωση των Ελλήνων, χωρίς να απειλείται η ακεραιότητα της επικράτειάς τους, ενώ θα ήταν σε ισχύ η κοινή ειρήνη του Βασιλέως (386 π.Χ.).²⁷⁰

Η Κέρκυρα εντάχθηκε στη συμμαχία το 375 π.Χ.²⁷¹ Το κείμενο της συμμαχίας²⁷² διασώζεται ολόκληρο σε μαρμαρίνη στήλη που φυλάσσεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.²⁷³ Για λόγους οικονομίας, παρατίθενται μόνο οι στίχοι 1-15, χωρίς τους όρκους:

συμμαχία Κορκυραίων και Αθηναίων εις
τὸν αἰὲ χρόνον. ἐάν τις ἴη ἐ[πι] πολέμωι ε-
[ι]ς τ[ῆ] γ χώραν τῆγ Κορκυραίων ἢ ἐπὶ τὸν δῆ-
μον τὸγ Κορκυραίων, βοηθεῖν Ἀθηναῖος π-
αντὶ σθένει καθότι ἂν ἐπαγγέλλωσιν Κο-
ρκυραῖοι κατὰ τὸ δυνατόν· καὶ ἐάν τις ἐπ-
ὶ τὸν δῆμον τὸν Ἀθηναίων ἢ ἐπὶ τῆγ χώραν
τῆν Ἀθηναίων ἐπὶ πολέμωι ἴη ἢ κατὰ γῆν
ἢ κατὰ θάλατταν, βοηθεῖν Κορκυραῖος πα-
ντὶ σθένει κατὰ τὸ δυνατόν, καθότι ἂν [ἐ]π-
αγγέλλωσιν Ἀθηναῖοι. πό[λ]ε[μ]ον δὲ καὶ εἰ-
ρήνην μὴ ἐξεῖναι Κορκυραῖοις ποιήσασ-

²⁶⁵ Θουκ., 3.70.1.

²⁶⁶ Διόδ., 12.57.

²⁶⁷ Για τους εμφυλίους των Κερκυραίων, βλ. σχετικό κεφάλαιο στην Psoma, 2022, 191 κ.ε.

²⁶⁸ Fantasia, 2008, 174.

²⁶⁹ Σακελλαρίου, 2019, 428.

²⁷⁰ IG II2 43.

²⁷¹ Gehrke & Wirbelauer, 2005, 361.

²⁷² IG II/III3 97.

²⁷³ Guarducci, 2019, 127.

θαι [ἄ]νευ Ἀθηναίων καὶ [τοῦ π]λήθους τῶν συμμάχων· ποιεῖν δὲ καὶ ἄλλα κατὰ τὰ δόγματα τῶν συμμάχων. [...]

Στόχος των Αθηναίων με την σύναψη αυτής της συμμαχίας ήταν η στρατιωτική σύμπραξη με την Κέρκυρα, εξ ου και καλείται συμμαχία.²⁷⁴ Ο ρόλος της Κέρκυρας είναι φυσικά υποδεέστερος σε σχέση με εκείνον της Αθήνας, που διατηρεί ηγεμονική θέση και με καλύτερους όρους. Η Κέρκυρα δεσμεύεται να μην ξεκινήσει καμία ενέργεια που θα παραγνορίζει την έγκριση της Αθήνας και των συμμάχων.²⁷⁵ Η Κέρκυρα, όπως κι η πλειονότητα των συμμάχων της Αθήνας, θα διατηρούσε την αυτονομία, την ελευθερία και το πολίτευμά της, δεν θα της επιβαλλόταν φρουρά, ούτε άρχοντας, ούτε φορολογία.²⁷⁶

Η σύμπραξη με την Κέρκυρα ήταν συμφέρουσα, διότι όπως και το 433 π.Χ., έτσι και τότε, συνέχιζε να αποτελεί δέλεαρ λόγω του κομβικού σημείου για τον παράπλου από και προς Πελοπόννησο, Ήπειρο και Σικελία.²⁷⁷ Γι' αυτό και κατά την στάση των ολιγαρχικών της Κέρκυρας το 361 π.Χ., οι Αθηναίοι έστειλαν βοηθητικό στόλο στους δημοκρατικούς, που παρά τις αλλεπάλληλες σφαγές και θηριωδίες, ηττήθηκαν.²⁷⁸

Ωστόσο, μέχρι το 346 π.Χ. επήλθε ρήξη στις σχέσεις της με την Αθήνα, αφού απουσιάζει από την λίστα των νησιωτών συμμάχων της Αθήνας, ενώ τότε περίπου η Κέρκυρα στρέφεται -θέλοντας ή μη- στο πλευρό της Κορίνθου και του Τιμολέοντα (4.4).²⁷⁹

²⁷⁴ Guarducci, 2019, 130.

²⁷⁵ Intrieri, 2015, 92. Guarducci, 2019, 130.

²⁷⁶ IG II2 43.

²⁷⁷ Ξεν. Ελλ. 6.2.9. «ἔτι δὲ κείσθαι τὴν Κέρκυραν ἐν καλῷ μὲν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου καὶ τῶν πόλεων αἱ ἐπὶ τοῦτον καθήκουσιν, ἐν καλῷ δὲ τοῦ τὴν Λακωνικὴν χώραν βλάπτειν, ἐν καλλίστῳ δὲ τῆς τε ἀντιπέρας Ἠπείρου καὶ τοῦ εἰς Πελοπόννησον ἀπὸ Σικελίας παράπλου».

²⁷⁸ Σακελλαρίου, 2019, 432.

²⁷⁹ Intrieri, 2011b, 432.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 Πολιτικο-στρατιωτικές διαδράσεις μεταξύ Κέρκυρας και Μεγάλης Ελλάδας

4.1. Κέρκυρα και Κόρινθος στην εκστρατεία κατά του Ιπποκράτη της Γέλας

Το 492 π.Χ. η Κέρκυρα ενώθηκε με την Κόρινθο για να συνδράμουν τις Συρακούσες και να αναχαιτίσουν τον τύραννο της Γέλας, Ιπποκράτη.²⁸⁰

Φιλολογική μαρτυρία μας γι' αυτή τη συνεργασία, αποτελεί ο Ηρόδοτος.²⁸¹ Για τα περί Καμάρινας (χάρτης 3) γίνεται κάποια αναφορά στον Θουκυδίδη²⁸² και για την προέλαση του στρατεύματος του Ιπποκράτη μετά την μάχη του Ελώρου, στον Διόδωρο.²⁸³ Για το γεγονός, έχουμε κι άλλα σπαράγματα πηγών, κυρίως αποσπασμάτων και σχολίων.²⁸⁴ Η αρχαιολογική τεκμηρίωση έρχεται από τον Δοντά,²⁸⁵ που αναφέρει ένα έλασμα που βρέθηκε στην Κέρκυρα και σχετίζεται με το εν λόγω γεγονός.

²⁸⁰ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2000, 76.

²⁸¹ Ηρόδ., 7.154: «...μετὰ δὲ οὐ πολλὸν χρόνον δι' ἀρετὴν ἀπεδέχθη πάσης τῆς ἵππου εἶναι ἵππαρχος· πολιορκέοντος γὰρ Ἰπποκράτους Καλλιπολίτας τε καὶ Ναξίους καὶ Ζαγκλαίους τε καὶ Λεοντίνοους καὶ πρὸς Συρηκοσίους τε καὶ τῶν βαρβάρων συγχοῦς, ἀνὴρ ἐφαίμετο ἐν τούτοις τοῖσι πολέμοισι ἐὼν ὁ Γέλων λαμπρότατος. τῶν δὲ εἶπον πολίων τουτέων πλὴν Συρηκουσέων οὐδεμία διέφυγε δουλοσύνην πρὸς Ἰπποκράτους· Συρηκοσίους δὲ Κορίνθιοι τε καὶ Κερκυραῖοι ἐρρύσαντο μάχῃ ἐσσωθέντας ἐπὶ ποταμῷ Ἐλώρω, ἐρρύσαντο δὲ οὗτοι ἐπὶ τοῖσιδε καταλλάξαντες, ἐπ' ᾧ τε Ἰπποκράτῃ Καμάριναν Συρηκοσίους παραδοῦναι. Συρηκοσίων δὲ ἦν Καμάρινα τὸ ἀρχαῖον.»

²⁸² Θουκ., 6.5.3 «καὶ Καμάρινα τὸ πρῶτον ὑπὸ Συρακοσίων ᾤκισθη, ἔτεσιν ἐγγύτατα πέντε καὶ τριάκοντα καὶ ἑκατὸν μετὰ Συρακουσῶν κτίσιν· οἰκιστὰὶ δὲ ἐγένοντο αὐτῆς Δάσκων καὶ Μενέκωλος. ἀναστάτων δὲ Καμαριναίων γενομένων πολέμῳ ὑπὸ Συρακοσίων δι' ἀπόστασιν, χρόνῳ Ἰπποκράτης ὕστερον Γέλας τύραννος, λύτρα ἀνδρῶν Συρακοσίων αἰχμαλώτων λαβὼν τὴν γῆν τὴν Καμαριναίων, αὐτὸς οἰκιστῆς γενόμενος κατόκισε Καμάριναν. καὶ αὐτὸς ὑπὸ Γέλωνος ἀνάστατος γενομένη τὸ τρίτον κατ᾽ ᾤκισθη ὑπὸ Γελῶνων.»

²⁸³ Διόδ., 10.28.1-2: «ὅτι Ἰπποκράτης ὁ Γελῶς τύραννος τοὺς Συρακοσίους νενικηκῶς κατεστρατοπέδευσεν εἰς τὸ τοῦ Διὸς ἱερόν. κατέλαβε δὲ αὐτὸν τὸν ἱερέα καὶ τῶν Συρακουσίων τινὰς καθαιροῦντας ἀναθήματα χρυσᾶ, καὶ μάλιστα ἰμάτιον τοῦ Διὸς περιαιρουμένους ἐκ πολλοῦ κατεσκευασμένον χρυσοῦ. καὶ τούτοις μὲν ἐπιπλήξας ὡς ἱεροσύλοις ἐκέλευσεν ἀπελθεῖν εἰς τὴν πόλιν, αὐτὸς δὲ τῶν ἀναθημάτων ἀπέσχετο, φιλοδοξῆσαι θέλων καὶ νομίζων δεῖν τὸν τηλικούτον ἐπαναιρούμενον πόλεμον μηθὲν ἐξαμαρτάνειν εἰς τὸ θεῖον, ἅμα δὲ νομίζων διαβάλλειν τοὺς προεστῶτας τῶν ἐν Συρακούσαις πραγμάτων πρὸς τὰ πλήθη διὰ τὸ δοκεῖν αὐτοὺς πλεονεκτικῶς, ἀλλ' οὐ δημοτικῶς οὐδ' ἴσως ἄρχειν.»

²⁸⁴ Φιλ., FHG 3.17/ Σχόλ. Πινδ., Ολ. 5.19: «Φίλιππος δὲ ἐν τῇ τρίτῃ φησὶν, ὅτι Γέλων Καμάριναν κατέστρεψεν Ἰπποκράτης δὲ, πολεμῶν Συρακουσίους καὶ πολλοὺς αἰχμαλώτους λαβὼν, ὑπὲρ τοῦ ἀποδοῦναι τούτους ἔλαβε τὴν Καμάριναν καὶ συνᾴκισεν αὐτήν.»

²⁸⁵ Βλ. περισσότερα στο: Δοντάς, 1963, 325.

Ο Ιπποκράτης είχε διαδεχτεί τον δολοφονηθέντα αδελφό του, Κλέανδρο, που κυβερνούσε τη Γέλα επί επτά έτη. Μέλος της σωματοφυλακής του νέου τυράννου της Γέλας, ήταν κι ο Γέλων, ο οποίος διακρίθηκε και ανελίχθηκε στο αξίωμα του ιπάρχου, μετά από τις υπηρεσίες που παρείχε στον Ιπποκράτη εναντίον της Καλλίπολης, της Ζάγκλης, της Νάξου, των Λεοντίνων και των Συρακουσών. Οι Συρακούσες όμως δεν υποτάχθηκαν στον Ιπποκράτη. Ακολούθησε μάχη στον ποταμό Έλωρο (χάρτης 3), όμως οι τελευταίες γλίτωσαν χάρη στην καίρια επέμβαση των Κορινθίων και των Κερκυραίων. Οι πάλαι ποτέ εχθροί, ενώθηκαν για την σωτηρία της συγγενικής τους πόλης, που το είχε ανάγκη εκείνη την τόσο κρίσιμη στιγμή κι έγιναν οι διαπραγματευτές της ειρήνευσης μεταξύ των Συρακουσών και του Ιπποκράτη.

Ο όρος ήταν να παραχωρήσουν οι Συρακούσες την Καμάρινα στον τύραννο, που παλαιότερα ήταν κτήση τους. Ο Θουκυδίδης²⁸⁶ μαρτυρεί ότι περί το 600/599 π.Χ. η Καμάρινα αποικίστηκε από τις Συρακούσες, με οικιστές τον Δάσκωνα και τον Μενέκωλο. Όταν όμως οι Καμαριναίοι αποστάτησαν από την μητρόπολη, νικήθηκαν και εκδιώχθηκαν από την πόλη τους. Μετά τη νίκη του Ιπποκράτη στον Έλωρο επί των Συρακουσίων, εκείνος στρατοπέδευσε στο ιερό του Δία, έπιασε αιχμάλωτους τον ιερέα και μερικούς Συρακούσιους, που είχαν αποσπάσει χρυσά αναθήματα και το μάτιο του χρυσού αγάλματος του Δία. Ο Ιπποκράτης τους τιμώρησε για την ιεροσυλία τους και τους διέταξε να εγκαταλείψουν την πόλη.

Με την διαμεσολάβηση των Κερκυραίων και των Κορινθίων, ο Ιπποκράτης απελευθέρωσε τους Συρακούσιους που είχε αιχμαλωτίσει, ενώ πολεμούσε εναντίον τους και πήρε ως αντάλλαγμα την Καμάρινα. Έτσι, η Καμάρινα αποικίστηκε εκ νέου, με τον Ιπποκράτη οικιστή, μέχρι την εκ νέου εκδίωξη των κατοίκων της από τον Γέλωνα.²⁸⁷

Σύμφωνα με την Ψωμά²⁸⁸ η απέχθεια προς τα τυραννικά καθεστάτα, αλλά και η συγγένεια μεταξύ των τριών πόλεων (μητρόπολη και αδελφές αποικίες) δεν ήταν τα μοναδικά κίνητρα για την αποστολή βοήθειας μέσω αυτής της απελευθερωτικής εκστρατείας. Πρωτεύοντα ρόλο, κατά τη δική της ματιά, έπαιξε ο φόβος παρεμπόδισης των εμπορικών συναλλαγών, αλλά και τυχόν βλέψεων για μετέπειτα κατάκτηση της Κέρκυρας κι άλλων κορινθιακών αποικιών, που θα γεννιούνταν στον Ιπποκράτη. Ω-

²⁸⁶ Θουκ., 6.5.3.

²⁸⁷ Για την μάχη στον ποταμό Έλωρο, βλ. περισσότερα στον: Corani, 2005.

²⁸⁸ Psoma, 2022, 129-130.

στόσο, όπως κι η ίδια τονίζει, θα πρέπει κανείς να δει με επιφύλαξη αυτή την υπόθεση, μιας και οι πηγές παραμένουν σιωπηλές ως προς αυτό.

4.2. Σικελική Εκστρατεία

Ο Διόδωρος²⁸⁹ υποστηρίζει ότι, οι Αθηναίοι είχαν ανέκαθεν βλέψεις για τη Σικελία, η οποία διακρινόταν από εύφορα εδάφη, που θα μπορούσαν να ικανοποιήσουν τις διατροφικές ανάγκες της Αθήνας. Καθοριστικό ρόλο για την απόφαση να αποσταλεί εκστρατευτικό σώμα στην μεγαλόνησο της Ιταλίας, ήταν ο Γοργίας. Έτσι, ψηφίστηκαν αφενός η αποστολή συμμαχικής δύναμης στους Λεοντίους (**χάρτης 3**) με πρόφαση την ανάγκη και την παράκληση των συγγενών τους, Εγεσταίων, και αφετέρου η επαναφορά των Λεοντίων στην πατρίδα τους.²⁹⁰ Οι ιωνικής καταγωγής Αθηναίοι κίνησαν εναντίον των δωρικής καταγωγής Συρακουσίων μαζί με πληθώρα όμορων Ελλήνων συμμάχων, κυρίως νησιωτών: Λημνίων, Ιμβριωτών, Αιγινήτων κ.ά. Η ανάμειξη της Κέρκυρας στην Σικελική Εκστρατεία το 415-413 π.Χ., φαίνεται παράδοξη, στο βαθμό που αντιλαμβάνεται κανείς ότι οι Κερκυραίοι ήταν εξίσου δωρικής καταγωγής και αδελφή-αποικία των Συρακουσών. Η πρόφαση για την συμμετοχή τους ήταν ότι δρούσαν, λόγω της αιώνιας εχθρότητάς τους προς την μητρόπολή τους, Κόρινθο.²⁹¹

Η συμμαχία των Αθηναίων με την Κέρκυρα είναι μια σχέση αρκετά περίπλοκη. Για τον Θουκυδίδη²⁹² είναι αφύσικη, διότι δεν προέρχεται από την συγγένεια, αλλά είναι καρπός γεννημένος από το συμφέρον. Η Κέρκυρα είχε *ανάγκη* την Αθήνα και, επιπλέον, διακατεχόταν από μίσος για την Κόρινθο.²⁹³ Το ίδιο συνέβαινε και από την πλευρά της Αθήνας, για την οποία ήταν *ζυμφέρον* να έχει μια ισχυρή ναυτική δύναμη στο πλευρό της σε ένα τόσο φιλόδοξο εγχείρημα, όπως η Σικελική εκστρατεία.²⁹⁴ Εξάλλου, το ίδιο τονίζει κι ο Διόδωρος,²⁹⁵ αποδίδοντας το γεγονός ότι οι Αθηναίοι παραγκώνισαν την Κόρινθο για την συμμαχία με τους Κερκυραίους κατά την

²⁸⁹ Διόδ., 12.54.1.

²⁹⁰ Θουκ. 6.33.2: «...πρόφασιν μὲν Ἐγεσταίων ζυμμαχία καὶ Λεοντίων κατοικίσει, τὸ δὲ ἀληθὲς Σικελίας ἐπιθυμία, μάλιστα δὲ τῆς ἡμετέρας πόλεως, ἡγούμενοι, εἰ ταύτην σχοῖεν, ῥαδίως καὶ τᾶλλα ἔξειν.» και Διόδ. 12.54.1.

²⁹¹ Θουκ. 7.57.7: «...Κερκυραῖοι δὲ οὐ μόνον Δωριῆς, ἀλλὰ καὶ Κορινθιοὶ σαφῶς ἐπὶ Κορινθίους τε καὶ Συρακοσίους, τῶν μὲν ἄποικοι ὄντες, τῶν δὲ ζυγγενεῖς, ἀνάγκη μὲν ἐκ τοῦ εὐπρεποῦς, βουλήσει δὲ κατὰ ἔχθος τὸ Κορινθίων οὐχ ἤσσαν εἶποντο». **Βλ. και Psoma, 2022, 170.**

²⁹² Θουκ., 7.57.7.

²⁹³ Intrieri, 2015, 54.

²⁹⁴ Intrieri, 2015, 54.

²⁹⁵ Διόδ., 12.54.2.

προστριβή των δυο για την Επίδαμνο, επειδή η θέση της νήσου ήταν εξαιρετική στον δρόμο προς την Σικελία.

Η συμμαχία των δύο πόλεων είχε ευδοκιμήσει ήδη από την πρώτη απόπειρα του 433, με την σύναψη της Επιμαχίας. Η Κέρκυρα, βέβαια, και τότε εξ ανάγκης θυσίασε την τάση της προς απομονωτισμό, μπροστά στον κορινθιακό κίνδυνο και κατέφυγε στην Αθήνα και τη βοήθειά της. Μετά τον κίνδυνο, θέλησε ξανά να πάρει τις αποστάσεις της, πράγμα μη εφικτό εξαιτίας του εν εξελίξει Πελοποννησιακού Πολέμου. Κι αυτό να μην συνέβαινε, πάλι ακατόρθωτο θα ήταν να διατηρήσει την ουδετερότητά της, εφόσον η Αθήνα είχε συνειδητοποιήσει τα οφέλη της διατήρησης μιας βάσης στο νησί. Συνεπώς, η Πελοποννησιακή συμμαχία έπρεπε να αποκλειστεί εντελώς από την περιοχή, καθώς κι η οποιαδήποτε βοήθεια που, ενδεχομένως, θα αποτολμούσαν να παράσχουν στους συμμάχους τους Σικελιώτες.²⁹⁶

Άρα, η Αθήνα έπρεπε να παράσχει στην Κέρκυρα την διασφάλιση της άμυνας έναντι των κορινθιακών βλέψεων, χωρίς να δώσει την εντύπωση ότι θα υποδουλωνόταν σε αντάλλαγμα γι' αυτή την υπηρεσία. Τα συνακόλουθα γεγονότα του αιματηρού Κερκυραϊκού εμφυλίου του 411 π.Χ., ήταν η τρανή απόδειξη ότι, αυτή η προσπάθεια της Αθήνας απέτυχε παταγωδώς.²⁹⁷

Όταν η Αθήνα ξεκίνησε τις προπαρασκευαστικές διαδικασίες για την έναρξη της εκστρατείας στη Σικελία, η Κέρκυρα έγινε η βάση συγκέντρωσης των συμμάχων πριν την αναχώρηση.²⁹⁸ Από την Κέρκυρα, τα καράβια με τις προμήθειες, τα φορτηγά και φυσικά οι σύμμαχοι, θα ξεκινούσαν για να διασχίσουν το Ιόνιο, με προορισμό την Ιαπυγία.²⁹⁹ Η Intieri³⁰⁰ επισημαίνει ότι ο Θουκυδίδης, απ' όπου αντλούμε την πληροφορία, δεν κάνει απολύτως ξεκάθαρο εάν οι Κερκυραίοι ενώθηκαν με το εκστρατευτικό σώμα, του οποίου ηγούντο οι Νικίας, Αλκιβιάδης και Λάμαχος. Ούτε κάνει κάποια νύξη για προσπάθεια αποκλεισμού των αγημάτων προς την Σικελία από τον Γύλιππο και τους Κορινθίους, μέσω της θαλάσσιας διαδρομής Λευκάδας-Τάραντα **(χάρτης 1)**. Το άγημα πλοίων που απέστειλε ο Δημοσθένης το 413 π.Χ. απεδείχθη πενιχρό. Ο Ευρυμέδοντας, φτάνοντας στην Κέρκυρα, ζήτησε την επάνδρωση 15 τρι-

²⁹⁶ Intieri, 2015, 54-55.

²⁹⁷ Intieri, 2015, 55.

²⁹⁸ Θουκ. 6.32.3.

²⁹⁹ Θουκ. 6.30.1: «...ἐς Κέρκυραν ζυλλέγεσθαι ὡς ἐκεῖθεν ἀθρώοις ἐπὶ ἄκραν Ἰαπυγίαν τὸν Ἰόνιον διαβαλοῦσιν...».

³⁰⁰ Intieri, 2015, 55-56.

ήρων και την επιστράτευση οπλιτών.³⁰¹ Για πολλοστή φορά, η Κέρκυρα υποχρεούται απρόθυμα, όχι μόνο να παράσχει τα πλοία της για μια επιχείρηση των Ελλήνων, αλλά και να μετατραπεί σε ορμητήριο για τη Δύση.

Οι Αθηναίοι, είχαν προσεταιριστεί, ακόμη, την Ζάκυνθο, την Κεφαλλονιά, τις Ακαρνανικές πόλεις και τη Ναύπακτο, ώστε να δημιουργήσουν βάσεις για την εκστρατεία τους, που θα παρεμπόδιζαν τη διέλευση των Λακεδαιμονίων και των Κορινθίων, που έστελναν αγήματα προς τις Συρακούσες. Ωστόσο εκείνοι, προωθήθηκαν στην σπαρτιατική αποικία στην Κάτω Ιταλία, τον Τάραντα, απευθείας από τον Κορινθιακό Κόλπο, χωρίς να περάσουν από τα παράλια που φυλούσαν οι πόλεις που προαναφέρθηκαν.³⁰² Όταν το εκστρατευτικό σώμα των Αθηναίων και των συμμάχων τους έφτασε στο ακρωτήριο Ιαπυγία και τον Τάραντα (**χάρτης 2**) και προσπάθησε να πλεύσει κοντά στις ακτές, οι πόλεις εκεί δεν τους άφησαν να προσαράξουν, ούτε να ανεφοδιαστούν, μάλλον επειδή τους είχαν προσεταιριστεί οι Συρακούσιοι. Ο Τάραντας, ειδικά, δεν επέτρεψε τον ανεφοδιασμό των Αθηναίων και των συμμάχων, ούτε καν με νερό, ως χώρα φιλικά διακείμενη προς τους Συρακουσίους. Εν τέλει, μόνο το Ρήγιο τους δέχτηκε, κακήν κακώς, εκτός της πόλεως, στο ιερό της Αρτέμιδος.³⁰³

4.3. Ο Διονύσιος Α' των Συρακουσών κι οι βλέψεις του προς το Ιόνιο

Μια νέα αιματηρή εμφύλια διαμάχη ξεσπά στην Κέρκυρα το 411 π.Χ., την επαύριον της πανωλεθρίας των Αθηναίων στη Σικελία το 415-413 π.Χ. Υποθέτουμε ότι τα γεγονότα συνδέονται μεταξύ τους, καθώς η Κέρκυρα είχε αναγκαστεί να συμμετάσχει στο πλευρό της Αθήνας για το φιλόδοξο εγχείρημά της, που βέβαια απέτυχε παταγωδώς. Συνεπώς, στην Κέρκυρα τα πράγματα δεν εξελίχθηκαν καλά, καθώς η σύμμαχός της, Αθήνα, ταλανιζόταν από την μετατροπή του πολιτεύματος, μετά την κατάληψη του φρουρίου της Δεκέλειας από τη Σπάρτη (413 π.Χ.). Η παρουσία της Αθήνας στο Ιόνιο, έθεσε σε κίνδυνο τις ήδη εύθραυστες ισορροπίες στην πολιτική σκηνή της Κέρκυρας, που ακόμη προσπαθούσε να επουλώσει τις πληγές τις από τον εμφύλιο του 427-425 π.Χ. Αναπόφευκτα, η ένταση μεταξύ ολιγαρχικών και δημοκρατικών επανήλθε στο προσκήνιο.³⁰⁴

³⁰¹ Θουκ. 7.31.5.

³⁰² Psoma, 2022, 170-171.

³⁰³ Θουκ. 6.34.3, 6.44.2.

³⁰⁴ Intrieri, 2015, 57.

Ο Διόδωρος,³⁰⁵ ιστορεί ότι, από τη μια πλευρά, οι μεν ολιγαρχικοί, θέλοντας να συγκεντρώσουν την εξουσία στα χέρια τους, προσεταιρίστηκαν τους Σπαρτιάτες, με τους οποίους μοιράζονταν την ίδια περίπου ιδεολογία. Από την άλλη πλευρά, οι δημοκρατικοί, στράφηκαν προς την Αθήνα, ώστε να αποτρέψουν ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Αν η Κέρκυρα γινόταν ολιγαρχική, θα ήταν έρμαιο των Σπαρτιατών, που έψαχναν ευκολότερη δίοδο προς την Δύση, άρα τα συμφέροντα της Αθήνας θα θίγονταν ανεπανόρθωτα. Οι Αθηναίοι ανταποκρίθηκαν στο αίτημα, με την αποστολή του Κόνωνα.³⁰⁶

Η σιωπή που επικρατεί στις πηγές αναφορικά με την Κέρκυρα μετά απ' αυτό το γεγονός και για 25 χρόνια ακόμα, οδήγησε στην υπόθεση ότι, το νησί έδειξε συγκαταβατική στάση απέναντι στην Σπάρτη και ήρθε πιο κοντά της. Η Κέρκυρα μετά το τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου, πρέπει να αναθεωρήσει την οικονομική της πολιτική, αλλά σίγουρα διατηρεί την αυτονομία της, μέχρι τα γεγονότα του 375 π.Χ. Ίσως στο μεσοδιάστημα αυτό, η Σπάρτη, με τον Αθηναϊκό παράγοντα εκτός Δυτικής Ελλάδας, επιθυμούσε να αναθερμάνει τις σχέσεις φιλίας της με το νησί του Ιονίου.³⁰⁷

Η Σπάρτη, μπόρεσε, εν τέλει, μετά από επίπονες διαδικασίες, να κατακτήσει τον έλεγχο των θαλάσσιων δρόμων από και προς την Ιταλία και τη Σικελία.³⁰⁸ Μάλιστα, έκανε ένα βήμα παραπέρα στο άνοιγμά της προς τη Δύση, με την ανάπτυξη σχέσεων με τον τύραννο των Συρακουσών, Διονύσιο Α' (διακυβ. 406-367 π.Χ.). Οι Συρακούσιοι είχαν ζητήσει την συνδρομή των Ελλήνων της Ιταλίας και των Σπαρτιατών, ώστε ν' αντιμετωπίσουν τον Καρχηδονιακό κίνδυνο το 406 π.Χ. Στον Διονύσιο οι Σπαρτιάτες είχαν βρει ένα έρεισμα, όπως κι εκείνος σ' αυτούς. Ο Διονύσιος μπορούσε να υπολογίζει σε μισθοφόρους, ενώ η Σπάρτη σε ένα σύνδεσμο στην Δύση, χωρίς την Κόρινθο για μεσολαβητή. Εντούτοις, ο Διονύσιος δεν χαλάρωσε καθόλου τους δεσμούς με την Κόρινθο, αν και σε δεύτερη μοίρα, λόγω της συνεργασίας με την Σπάρτη. Ο Συρακούσιος Θεόδωρος, προσπάθησε με λόγους να ξεσηκώσει το λαό των Συρακουσών, όπως και τους Κορίνθιους της μητρόπολης και τους Σπαρτιάτες, που ηγούνταν πλέον της Ελλάδας, έτσι ώστε να συμμαχήσουν για την αναχαίτηση των Καρχηδονίων και την πτώση της τυραννίας του Διονυσίου. Η Σπάρτη με τον απεσταλμένο της, Φαρακίδη δήλωσε το «παρών» στο πρώτο εγχείρημα, αλλά αναγνώρι-

³⁰⁵ Διόδ., 13.48.3: «οί μὲν γὰρ προέχοντες τοῖς ἀξιώμασι τῶν Κορκυραίων ὀρεγόμενοι τῆς ὀλιγαρχίας ἐφρόνουν τὰ Λακεδαιμονίων, ὁ δὲ δημοτικὸς ὄχλος ἔσπευδε τοῖς Ἀθηναίοις συμμαχεῖν».

³⁰⁶ Intrieri, 2015, 57

³⁰⁷ Intrieri, 2015, 61.

³⁰⁸ Intrieri, 2015, 60-61.

σε την εξουσία του Διονυσίου και έκανε ξεκάθαρη τη θέση της ότι δεν επρόκειτο να συμβάλει στην ανατροπή του πολιτεύματος.³⁰⁹

Ο Διονύσιος το 395 π.Χ. μπόρεσε να απαλλαγεί από τον Καρχηδονιακό κίνδυνο, και έτσι, να παρουσιαστεί ως απελευθερωτής των ελληνικών πόλεων της Σικελίας. Ο φιλόδοξος στόχος του ήταν η μετατροπή των Συρακουσών στην πιο ισχυρή δύναμη της Δύσης.³¹⁰

Η Αθήνα, με την ήττα της στην Σικελική εκστρατεία και την ήττα στον Πελοποννησιακό Πόλεμο, στερήθηκε το δίκτυο συμμάχων και στήριξης που είχε χτίσει επί τόσα χρόνια. Αυτή η αποστέρηση, είχε επηρεάσει σημαντικά τις οικονομικές δραστηριότητές της και τον ανεφοδιασμό της σε σιτάρι από την Σικελία και άλλα προϊόντα από την Αδριατική. Επιπλέον, η αναπροσαρμογή του ρόλου της Κέρκυρας στον δρόμο για την Αδριατική και τη Μεγάλη Ελλάδα, επέφερε μεγάλη αβεβαιότητα και ανασφάλεια στις θαλάσσιες διαδρομές, εξαιτίας της επιδείνωσης των πειρατικών επιδρομών των Ιλλυριών, των Ιατύγων και των Πευκέτιων στον Κανάλι του Οτράντο (χάρτης 1).³¹¹

Μετά το 388 π.Χ. μεταξύ Συρακουσών και Αθήνας, δημιουργείται ένα νέο, λεπτό νήμα σχέσεων που εμπλέκει εμμέσως την Κέρκυρα και τον θαλάσσιό της χώρο: παρά την σιωπή των πηγών, αυτό δεν φαίνεται να μας εμποδίζει να το ξετυλίξουμε. Σχέδιο του Διονυσίου Α΄ ήταν να διεισδύσει σταδιακά στην Αδριατική, στόχος που πέτυχε με την ίδρυση πόλεων και την απόκτηση του πλήρους ελέγχου του Ιονίου Πόρου, για να εξασφαλίσει τον ομαλό πλουτ προς την Ήπειρο (χάρτης 1).³¹²

Αναφέροντας τον Ιόνιο Πόρο, αναπόφευκτα τον συνδέουμε με την Κέρκυρα και την στρατηγική της θέση στο χείλος του. Ο Ξενοφώντας³¹³ τονίζει ότι βρίσκεται τόσο ιδανικά κοντά στις ηπειρωτικές ακτές, που μπορεί να ελέγχει τους παράκτιους πλόες από την Σικελία προς την Πελοπόννησο. Η Intieri³¹⁴ παρατηρεί εύστοχα ότι ενώ στον Θουκυδίδη γίνεται μνεία στην Ιταλία, ο Ξενοφώντας αναφέρεται μόνο στην Σικελία, καταδεικνύοντας τον ηγεμονικό ρόλο του Διονυσίου Α΄ και το ενδιαφέρον που έδειξε για την Ήπειρο.

³⁰⁹ Intrieri, 2015, 64-65.

³¹⁰ Intrieri, 2015, 67.

³¹¹ Intrieri, 2015, 70.

³¹² Διοδ. 15.13.1. Βλ. και τη σύγχρονη βιβλιογραφία: Intrieri, 2015, 72-73.

³¹³ Ξεν. Ελλ. 6.2.9: «έν καλλίστω δὲ τῆς τε ἀντιπέρας Ἠπειροῦ καὶ τοῦ εἰς Πελοπόννησον ἀπὸ Σικελίας παράπλου».

³¹⁴ Intrieri, 2015, 73.

Για να δημιουργήσει δεσμούς με την Πελοπόννησο, ο Διονύσιος θα έπρεπε να αναπτύξει, πρωτίστως, σχέσεις και με την Κέρκυρα, ακόμη κι αν αυτή δεν ήταν πια τόσο κρατερή σε στρατιωτικό επίπεδο και σε στόλο. Ωστόσο, η αναπροσαρμογή του ρόλου της, της επέτρεπε να δει πιο ευνοϊκά την συμβολή που θα μπορούσε να προσφέρει, ενισχυμένη βέβαια από τον στόλο των Συρακούσιων, εν είδει «θαλάσσιας αστυνομίας».³¹⁵ Βέβαια, και το Κανάλι του Οτράντο, ήταν εξίσου ουσιώδους σημασίας για τα επεκτατικά του σχέδια.³¹⁶

Στη συνέχεια ο Διονύσιος επέδραμε ως τους Δελφούς, σύλησε το ιερό και απέκτησε μεγάλη λεία, ενώ ύστερα στράφηκε προς τους Ιλλυριούς, με τους οποίους συνήψε συμμαχία, μέσω του φυγάδα στις Συρακούσες, Αλκέτα των Μολοσσών.³¹⁷ Αργότερα, οι Πάριοι, που είχαν αποικίσει την νήσο Φάρο στην Αδριατική, συμάχησαν κι αυτοί με τον Διονύσιο. Αυτός έστειλε αποικιστικό σώμα στην Αδριατική και έχτισε την πόλη Λισσό στις ακτές της Ιλλυρίας (**χάρτης 1**), δημιουργώντας ένα ορμητήριο για τις εκεί επιχειρήσεις του.³¹⁸

Η επεκτατική πολιτική του τυράννου των Συρακουσών στην Αδριατική, το Κανάλι του Οτράντο και το Ιόνιο, είναι συνυφασμένη με τα γεγονότα που ακολούθησαν στην Κέρκυρα, 10 χρόνια αργότερα. Ο Διονύσιος δεν επιθυμούσε την σύμπραξη της Αθήνας με την Κέρκυρα, διότι αυτό θα επέτρεπε στους Αθηναίους να πλέουν στα ύδατα που ο ίδιος θεωρούσε πλέον κτήμα του.³¹⁹

Η Intrieri³²⁰ χαρακτηρίζει περίπλοκη την χρονολογική ανασύνθεση των γεγονότων των επιχειρήσεων του Αθηναίου, Τιμόθεου, και θα τολμήσουμε να συμφωνήσουμε μαζί της, αφού το νήμα των διηγήσεων του Διοδώρου και του Ξενοφώντα, είναι ιδιαίτερα σύνθετο και μεροληπτικό. Ο Ξενοφώντας³²¹ ιστορεί ότι ο Τιμόθεος το 375 π.Χ.³²² έπλευσε από την Πελοπόννησο με 60 πλοία και κατέκτησε την Κέρκυρα. Η κατοχή της ήταν σημαντική, ώστε να αναχαιτισθεί ο στόλος των Συρακουσίων που, ως αρωγή των Σπαρτιατών, θα μπορούσε να προκαλέσει μεγάλα προβλήματα στον ανεφοδιασμό της Αθήνας σε σιτάρι, κι όχι μόνο. Μερικά χρόνια νωρίτερα, το 387

³¹⁵ Intrieri, 2015, 74.

³¹⁶ Bearzot, 2016, 13.

³¹⁷ Διόδ., 15.13.2.

³¹⁸ Διόδ., 15.13.5.

³¹⁹ Bearzot, 2016, 13.

³²⁰ Intrieri, 2015, 81-82.

³²¹ Ξεν., Ελλ. 5.4.64: «ὁ μέντοι Τιμόθεος περιπλεύσας Κέρκυραν μὲν εὐθὺς ὑφ' ἑαυτῷ ἐποίησατο: οὐ μέντοι ἠνδραποδίσαστο οὐδὲ ἄνδρας ἐφωγάδευσεν οὐδὲ νόμους μετέστησεν: ἐξ ὧν τὰς περὶ ἐκεῖνα πόλεις πάσας εὐμενεστέρας ἔσχεν».

³²² Bearzot, 2016, 18.

π.Χ., οι Συρακούσιοι είχαν παρεμποδίσει την διέλευση από τον Ελλήσποντο, κι είχαν σταθεί στο πλευρό των Σπαρτιατών στον πόλεμο της Δεκέλειας. Επομένως, δικαιολογείται περίτρανα η αθηναϊκή επέμβαση στην Κέρκυρα και το Ιόνιο, για την εξασφάλιση των συμφερόντων της Αθήνας.³²³

Ο Τιμόθεος δεν άλλαξε όμως την καθεστηκία τάξη του νησιού, ούτε το υποδούλωσε, έτσι ώστε αυτό να είναι ευνοϊκά διακείμενο προς αυτόν. Όταν κατέστη απαραίτητο, μάλιστα, η Κέρκυρα του παραχώρησε 10 πλοία, με τα οποία αύξησε το στόλο του σε 70.³²⁴ Αυτό που διαφαίνεται στα λόγια του Ξενοφώντα, είναι ότι, ο Τιμόθεος είχε πειθώ, αφού δεν χρειάστηκε να ασκήσει βία για την κατάληψη αυτή.³²⁵

Η Αθήνα συνθηκολόγησε, αργότερα, με τη Σπάρτη και δόθηκε εντολή στον Τιμόθεο να αποπλεύσει για την Αθήνα. Όμως, όταν εκείνος, στο δρόμο για το γυρισμό άφησε τους Ζακυνθίους εξόριστους στην πατρίδα τους, οι ντόπιοι κατέφυγαν στην Σπάρτη για να διαμαρτυρηθούν.³²⁶ Όντας δυσαρεστημένοι με τον Τιμόθεο, και θεωρώντας την κίνησή του παράβαση της συνθήκης, αποφάσισαν να στείλουν τον Μνάσιππο στο Ιόνιο και την Κέρκυρα με 60 πλοία (από Κόρινθο, Λευκάδα, Αμβρακία, Ήλιδα, Ζάκυνθο, Αχαΐα, Επίδαυρο, Τροιζήνα, Ερμιόνη), αλλά και πρέσβεις στον Διονύσιο των Συρακουσών, ώστε να μην χαιρετίσει την εξουσία της Κέρκυρας από την Αθήνα.³²⁷ Ο κίνδυνος που ελλόχευε για τους ολιγαρχικούς Κερκυραίους, που ήταν φίλα προσκείμενοι προς την Σπάρτη κι η έκκλησή τους για βοήθεια δεν ήταν παρά μια πρόφαση για εκείνη, που θεωρούσε την Κέρκυρα και το Ιόνιο ακρογωνιαίολίθο, προκειμένου να εντείνει τις επαφές με τη Δύση, καθώς οι επαφές με τον Διονύσιο ήταν σημαντικό πλεονέκτημα.³²⁸ Έστειλαν, επομένως, 22 τριήρεις με τον Αλκίδα, ο οποίος -τάχα- θα πήγαινε στη Σικελία, ώστε να καταλάβει την πόλη με την βοήθεια

³²³ Psoma, 2022, 222.

³²⁴ Ξεν., Ελλ. 5.4.66.

³²⁵ Intrieri, 2015, 84

³²⁶ Ξεν., Ελλ. 6.2.1.

³²⁷ Ξεν. Ελλ. 6.2.4/ «ἐπιστήσαντες δὲ ναύαρχον Μνάσιππον ἐκέλευον τῶν τε ἄλλων ἐπιμελεῖσθαι τῶν κατ' ἐκείνην τὴν θάλατταν καὶ στρατεύειν ἐπὶ Κέρκυραν. ἔπεμψαν δὲ καὶ πρὸς Διονύσιον διδάσκαυτες ὡς καὶ ἐκείνῳ χρήσιμον εἶη τὴν Κέρκυραν μὴ ὑπ' Ἀθηναίους εἶναι.». βλ. επίσης σύγχρονη βιβλιογραφία: De Sensi Sestito, 2011, 363. Bearzot, 2016, 18.

³²⁸ Διόδ., 15.46.1: «ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις τῶν ἐκ Κορκύρας τινὲς φίλοι Λακεδαιμονίων ἐπαναστάντες τῷ δήμῳ, παρεκάλεσαν τοὺς Σπαρτιάτας ἀποστείλαι ναυτικὴν δύναμιν, ὑπισχνόμενοι παραδώσειν αὐτοῖς τὴν Κόρκυραν. οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι, τὴν Κόρκυραν εἰδότες μεγάλῃν ῥοπὴν ἔχουσαν τοῖς ἀντεχομένοις τῆς θαλάττης, ἔσπευσαν κύριοι γενέσθαι ταύτης τῆς πόλεως.» βλ. και Carlier, 2005, 63, Bearzot, 2016, 18.

των φυγάδων³²⁹. Οι δημοκρατικοί στράφηκαν στην Αθήνα για βοήθεια με την αποστολή πρέσβων, ενώ, παράλληλα, φρουρούσαν επιμελώς την πόλη τους για την επικείμενη άφιξη των Σπαρτιατών. Οι Αθηναίοι ψήφισαν την προετοιμασία ναυτικής δύναμης, για να ενισχύσουν την Κέρκυρα.³³⁰

Ο ναύαρχος Μνάσιππος, με 1500 μισθοφόρους και σώμα από την Σπάρτη, έπλευσε προς την Κέρκυρα με 65 τριήρεις.³³¹ Με την άφιξή του στην Κέρκυρα, κυριεύσε 4 πλοία, ενώ άλλα 3 πυρπολήθηκαν από τους Κερκυραίους, για να μη τα καταλάβει ο εχθρός. Στο μεταξύ, ο Σπαρτιάτης ναύαρχος νίκησε τους Κερκυραίους που είχαν καταλάβει ένα ύψωμα.³³² Ο Μνάσιππος κι οι άντρες του κατασκήνωσαν έξω από την πόλη, σ' ένα λόφο που απείχε 1 χλμ.,³³³ απ' όπου έπλητταν τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις, τους αμπελώνες και τις μεγαλοπρεπείς οικίες των κατοίκων, έκλειναν την δίοδο των Κερκυραίων προς τα χωράφια, και με το ναυτικό του, είχε αποκλείσει τα λιμάνια, έτσι ώστε να κόψει εντελώς τον ανεφοδιασμό και να τους κάμψει.³³⁴

Οι Κερκυραίοι, για άλλη μια φορά, έπρεπε να αιτηθούν την συμμαχία της Αθήνας, με το επιχείρημα ότι, εάν η Κέρκυρα έπεφτε στα χέρια των Σπαρτιατών, η Αθήνα θα εισέπραττε γερό πλήγμα.³³⁵ Οι Σπαρτιάτες είχαν βρει την πρόφαση που ζητούσαν, άλλωστε, για να επεκταθούν στο Ιόνιο Πέλαγος, κι η κατοχή της Κέρκυρας θα τους έδινε το κλειδί για την επέκταση στην Δύση. Η Κέρκυρα, με το γνωστό δέλεαρ της θέσης της, προσπάθησε να πείσει ξανά τους Αθηναίους και τα κατάφερε, αφού οι Αθηναίοι σίγουρα δεν θα άφηναν ένα τέτοιο πλεονέκτημα να γλιστρήσει από τα

³²⁹ Διόδ., 15.46.2: «εὐθὺς οὖν ἔπεμψαν εἰς τὴν Κόρκυραν τριήρεις εἴκοσι καὶ δύο, τὴν ἡγεμονίαν Ἀλκίδα παραδόντες. τοῦτον δὲ τὸν στόλον προσεποιήθησαν εἰς Σικελίαν ἀποστεῖλαι, ἵνα ὡς φίλοι προσδεχθέντες ὑπὸ τῶν Κορκυραίων κατάσχωσι τὴν πόλιν μετὰ τῶν φυγάδων».

³³⁰ Διόδ., 15.46.3: «οἱ δ' Ἀθηναῖοι ψηφισάμενοι βοηθεῖν τοῖς Κορκυραίοις... εἰς δὲ τὴν Κόρκυραν παρεσκευάζοντο ναυτικὴν δύναμιν ἐκπέμπειν».

³³¹ Ξεν., *Ελλ.* 6.2.5. «καὶ ὁ μὲν δὴ Μνάσιππος, ἐπεὶ συνελέγη αὐτῷ τὸ ναυτικόν, ἔπλευσεν εἰς τὴν Κέρκυραν: εἶχε δὲ καὶ μισθοφόρους σὺν τοῖς ἐκ Λακεδαιμόνος μετ' αὐτοῦ στρατευομένοις οὐκ ἐλάττους χιλίων καὶ πεντακοσίων.» καὶ Διόδ., 15.47.1. «Λακεδαιμόνιοι δὲ στρατηγὸν καταστήσαντες Μνάσιππον ἐξαπέστειλαν ἐπὶ τὴν Κόρκυραν, ἔχοντα τριήρεις μὲν ἐξήκοντα καὶ πέντε, στρατιώτας δὲ χιλίους καὶ πεντακοσίους».

³³² Διόδ., 15.47.2.

³³³ Δοντάς, 1965, 139, ο οποίος τον ταυτίζει με τον λόφο του Σωτήρος.

³³⁴ Ξεν., *Ελλ.* 6.2.6-8: «ἐπεὶ δὲ ἀπέβη, ἐκράτει τε τῆς γῆς καὶ ἐδήου ἐξεργασμένην μὲν παγκάλως καὶ πεφτυεμένην τὴν χώραν, μεγαλοπρεπεῖς δὲ οἰκίσεις καὶ οἰνωνας κατεσκευασμένους ἐπὶ τῶν ἀγρῶν: [...] ἔπειτα δὲ κατεστρατοπέδευσατο τῷ μὲν πεζῷ ἐπὶ λόφῳ ἀπέχοντι τῆς πόλεως ὡς πέντε στάδια, πρὸ τῆς χώρας ὄντι, ὅπως ἀποτέμνοιτο ἐντεῦθεν, εἴ τις ἐπὶ τὴν χώραν τῶν Κερκυραίων ἐξίτοι: τὸ δὲ ναυτικὸν εἰς τὰπι θάτερα τῆς πόλεως κατεστρατοπέδευσεν, ἔνθεν ὥστ' ἂν τὰ προσπλέοντα καὶ προαισθάνεσθαι καὶ διακωλύειν. πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἐπὶ τῷ λιμένι, ὅποτε μὴ χειμῶν κωλύοι, ἐφόρμει ἐπολιόρκει μὲν δὴ οὕτω τὴν πόλιν. ἐπεὶ δὲ οἱ Κερκυραῖοι ἐκ μὲν τῆς γῆς οὐδὲν ἐλάμβανον διὰ τὸ κρατεῖσθαι κατὰ γῆν, κατὰ θάλατταν δὲ οὐδὲν εἰσῆγετο αὐτοῖς διὰ τὸ ναυκρατεῖσθαι, ἐν πολλῇ ἀπορίᾳ ἦσαν».

³³⁵ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 45.

χέρια τους.³³⁶ Έτσι, εστάλησαν από την Αθήνα ο Κτησικλής με 600 πελταστές κι ο Τιμόθεος, ο γιος του Κόνωνα, με 60 πλοία.³³⁷ Ο Διόδωρος³³⁸ αναφέρει ότι απεστάλη από την Αθήνα *ἐπὶ βοήθειαν τοῖς Κορκυραίοις μετὰ νεῶν ἐξήκοντα*, αλλά πριν φτάσει, έπλευσε προς τη Θράκη και στο Αιγαίο, ώστε να μαζέψει συμμάχους και να εξοπλίσει καλύτερα τα πλοία, καταφέροντας να φτάσει τα 90.³³⁹ Η καθυστέρηση του αποστέρησε την στρατηγία, καθώς ο δήμος ήταν ήδη αρνητικά διακείμενος απέναντί του και τον έπαυσε. Στη θέση του, έστειλε τον Ιφικράτη και καταδίκασε τον Τιμόθεο για κωλυσιεργία, με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας. Μεταξύ των αντιπάλων του βρισκόταν ο Καλλίστρατος και ο ίδιος ο Ιφικράτης.³⁴⁰ Όταν, αργότερα, είδαν ότι έκανε φιλότιμες προσπάθειες να βοηθήσει τους Κερκυραίους, *μετενόησεν ὁ δήμος και πάλιν αὐτῶ τὴν στρατηγίαν ἀποκατέστησεν*. Ο Τιμόθεος μπόρεσε να μαζέψει ακόμη 40 τριήρεις, φτάνοντας τον αριθμό των 130, ενώ παράλληλα ενέτεινε τον ανεφοδιασμό σε σιτάρι και πολεμοφόδια.

Οι Κερκυραίοι πολιορκημένοι εξόρμησαν, όταν τους δόθηκε η ευκαιρία με την σταδιακή εξασθένιση της πολιορκίας του Μνάσιππου και πολέμησαν τον εχθρό, καλύπτοντας τα νώτα τους με το μέγεθος των τάφων τους. Οι έριδες στο εχθρικό στρατόπεδο στάθηκαν πολύτιμος αρωγός στην επικράτησή τους, εξαναγκάζοντας τους αντιπάλους σε φυγή.³⁴¹ Ο Μνάσιππος είχε προηγουμένως σταματήσει τις πληρωμές των μισθοφόρων, πεπεισμένος ότι δεν θα τους χρειαζόταν πλέον, λόγω της αυτομόλησης των Κερκυραίων.³⁴²

Ο Κτησικλής αιφνιδίασε τους πολιορκητές, καταλαμβάνοντας νύχτα την πόλη και παραδίδοντάς την στους δημοκρατικούς. Κατέσφαξε διακόσιους από τους πολιορκητές, δολοφόνησε τον Μνάσιππο και άλλους, ενώ πολióρκησε τους πολιορκητές

³³⁶ Ξεν., *Ελλ.* 6.2.9. Για περισσότερα, βλ. στην Intrieri, 2011b, 431.

³³⁷ Ξεν., *Ελλ.* 6.2.10-11.

³³⁸ Διόδ., 15.47.2-3: *«ἀπεστάλκεισαν Τιμόθεον τὸν Κόνωνος ἐπὶ βοήθειαν τοῖς Κορκυραίοις μετὰ νεῶν ἐξήκοντα: οὗτος δὲ πρὸ τῆς συμμαχίας ταύτης πλεύσας ἐπὶ Θράκης, και πολλὰς πόλεις ἐπὶ συμμαχίαν προκαλεσάμενος, προσέθηκε τριάκοντα τριήρεις. τότε δὲ καθυστερῶν τῆς τῶν Κορκυραίων συμμαχίας τὸ μὲν πρῶτον ἀπέβαλε τὴν στρατηγίαν, τοῦ δήμου χαλεπῶς πρὸς αὐτὸν διατεθέντος: ὡς δὲ παρέπλευσεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἄγων πρέσβων πλῆθος τῶν τὴν συμμαχίαν συντιθεμένων και τριάκοντα τριήρεις προστεθεικῶς, πάντα δὲ τὸν στόλον εὖ κατεσκευακῶς πρὸς τὸν πόλεμον, μετενόησεν ὁ δήμος και πάλιν αὐτῶ τὴν στρατηγίαν ἀποκατέστησεν. προσκατεσκευάζον δὲ και ἄλλας τριήρεις τετταράκοντα, ὥστε τὰς πάσας γίνεσθαι ἑκατὸν και τριάκοντα: ἐποιοῦντο δὲ και σίτου και βελῶν και τῶν ἄλλων τῶν εἰς πόλεμον χρησίμων ἀξιολόγους παρασκευάς. κατὰ δὲ τὸ παρὸν στρατηγὸν ἐλόμενοι Κτησικλέα μετὰ στρατιωτῶν πεντακοσίων ἐξέπεμψαν βοηθήσοντα τοῖς Κορκυραίοις».*

³³⁹ Ξεν., *Ελλ.* 6.2.12.

³⁴⁰ Ξεν., *Ελλ.* 6.2.13 και Δημ., 49.9: *«διὰ τὸ μὴ περιπλεῦσαι Πελοπόννησον, ἐπὶ κρίσει δὲ παρεδεδότο εἰς τὸν δήμον αἰτίας τῆς μεγίστης τυχῶν, ἐφειστήκει δὲ αὐτῶ Καλλίστρατος και Ιφικράτης».*

³⁴¹ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 45.

³⁴² Ξεν., *Ελλ.* 6.2.16.

της πόλης.³⁴³ Μετά τη δολοφονία του Μνάσιππου, ανέλαβε ο υποναύαρχος Υπερμένης, ο οποίος, αμέσως, ξεκίνησε να επανδρώνει πλοία, δίχως όμως επιτυχία, αφού τα πληρώματα αυτομόλησαν αμέσως, αφήνοντας πίσω τους πολεμοφόδια, τρόφιμα, κρασί και τραυματίες. Ο φόβος της άφιξης των Αθηναίων, τους οδήγησε στην Λευκάδα, για να σωθούν.³⁴⁴

Από την άλλη μεριά, το αθηναϊκό ενισχυτικό σώμα με επικεφαλής τον Ιφικράτη παρέμεινε στο Ιόνιο, προχωρώντας σε ληστρικές επιδρομές.³⁴⁵ Υπέταξε την Κεφαλλονιά και κατευθύνθηκε προς την Κέρκυρα. Στο μεταξύ πληροφορήθηκε για την καθυστερημένη άφιξη ενός ενισχυτικού σώματος απεσταλμένου από τον Διονύσιο, ώστε να ενισχύσει τους Σπαρτιάτες, αναγκάζοντας τον Ιφικράτη να τοποθετήσει σκοπούς σε καίρια σημεία για να τους «υποδεχθεί» καταλλήλως. Μόλις έφτασαν τα πλοία, τα αιχμαλώτισε μαζί με τα πληρώματά τους, τα οδήγησε στην Κέρκυρα και ζήτησε λύτρα από τους άντρες τους.³⁴⁶ Όταν πλησίαζε το τέλος του πολέμου, έφτασαν καθυστερημένα ο Τιμόθεος κι ο Ιφικράτης με τους Αθηναίους. Ωστόσο, δεν έπραξαν κάτι αξιόλογο, πέραν της αιχμαλωσίας των Σικελικών τριήρων του Διονυσίου Α΄, με στρατηγούς τον Κισσίδη και τον Κρίνιππο.³⁴⁷ Ο Τιμόθεος πούλησε τους αιχμαλώτους ως δούλους, κέρδισε 60 τάλαντα από λύτρα αλλά και από τα λάφυρα πολέμου από τις Σικελικές τριήρεις³⁴⁸, με τα οποία πλήρωσε τους στρατιώτες και εξασφάλισε τον ανεφοδιασμό τους.

4.4. Η Κέρκυρα στο πλευρό του Τιμολέοντα

Η Κόρινθος, προσπάθησε να αναθερμάνει τις εμπορικές και πολιτικές της επαφές με τη Δύση. Όταν οι Συρακούσες, βρέθηκαν υπό Καρχηδονιακό ζυγό, έστειλε τον Κορίνθιο Τιμολέοντα να την απελευθερώσει το 344 π.Χ. Η Κέρκυρα έκρινε πως

³⁴³ Διόδ., 15.47.5-6.

³⁴⁴ Ξεν., *Ελλ.* 6.2.25-26.

³⁴⁵ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 45.

³⁴⁶ Ξεν. *Ελλ.* 6.2.33-36. Βλ. και νεότερη βιβλιογραφία. De Sensi Sestito, 2011, 363-364. Η Psoma (2022, 244) αναφέρει ότι εννέα από τις δέκα τριήρεις των Συρακούσιων αιχμαλωτίστηκαν, καθώς ο Μελάνιππος ο Ρόδιος διέφυγε. Η ίδια, ακολουθώντας τις πηγές της, αναφέρει ότι υπάρχει και η εκδοχή των ένδεκα τριήρων, εκ των οποίων μόλις η μια κατέφερε να διαφύγει. Βλ. περισσότερα στην ίδια και για τον φερόμενο ως τόπο αιχμαλωσίας τους.

³⁴⁷ Διόδ. 15.47.7: «τοῦ δὲ περὶ τὴν Κόρκυραν πολέμου σχεδὸν ἤδη τέλος ἔχοντος κατέπλευσεν ὁ στόλος τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Κόρκυραν, ἔχων στρατηγὸς Τιμόθεον καὶ Ἰφικράτην. οὗτοι δὲ τῶν καιρῶν ὑστερηκότες ἄλλο μὲν οὐδὲν ἔπραξαν μνήμης ἄξιον, τριήρεσι δὲ Σικελικαῖς περιτυχόντες, ὡς Διονύσιος ἦν ἀπεσταλκὸς Λακεδαιμονίοις ἐπὶ συμμαχίαν, ὧν ἠγοῦντο Κισσίδης καὶ Κρίνιππος, αὐτάνδρους εἶλαν, οὕσας ἐννέα: τοὺς δ' ἄλόντας λαφυροποιήσαντες, καὶ πλείω τῶν ἐξήκοντα τάλαντων ἀθροίσαντες, ἐμισθοδότησαν τὴν δύναμιν».

³⁴⁸ Psoma, 2022, 245-246.

έπρεπε να βοηθήσει στην απελευθερωτική εκστρατεία.³⁴⁹ Ο Διόδωρος³⁵⁰ ιστορεί ότι ο Τιμολέων επιλέχθηκε δια εκλογής από τους συμπολίτες του ως στρατηγός για την επιχείρηση απελευθέρωσης των Συρακουσών. Συγκέντρωσε 700 μισθοφόρους, επάνδρωσε 4 τριήρεις και 3 ταχύπλοα πλοία κι αναχώρησε από την Κόρινθο, για να κάνει στάση στην Λευκάδα και την Κέρκυρα, απ' τις οποίες έλαβε 3 ακόμη τριήρεις.

Δεν γίνεται σαφές εάν ήταν η Κέρκυρα εκείνη που παρείχε τα δυο από τα τρία πλοία στον Τιμολέοντα. Από τον Πλούταρχο³⁵¹ ιστορείται ότι *«ναῦς δὲ Κορινθίας μὲν ἔχων ἑπτὰ, Κερκυραίας δὲ δύο καὶ τὴν δεκάτην Λευκαδίων προσπαρασχόντων ἀνήχθη»*, άρα το μυστήριο της συνεισφοράς των Κερκυραίων λύνεται, αν δεχτούμε ως απόλυτο το δεδομένο που μας παρέχει ο βιογράφος.³⁵² Όπως και να έχει, σε σύγκριση με την ναυτική δύναμη που διέθετε κάποτε, ο αριθμός των 1 ή 2 πλοίων (με βάση τον Πλούταρχο) με τα οποία συνεισέφερε στην επιχείρηση του Τιμολέοντα, ήταν οπωσδήποτε ισχνός. Βέβαια, ήταν μικρός ο αριθμός των πλοίων με τα οποία ο Κορίνθιος στρατηγός έπλευσε προς την Σικελία.

Από την άλλη, βάσει των λεγομένων του Διοδώρου,³⁵³ ο Τιμολέων ενισχύθηκε, φτάνοντας στο Μεταπόντιο (**χάρτης 1**), από τους Ρηγίνους κι απέπλευσε προς την Σικελία για να έρθει αντιμέτωπος με τους Καρχηδονίους, που είχαν προσπαθήσει να τον πείσουν να μην μεταβεί στην Σικελία με απεσταλμένους πρέσβεις. Εντούτοις, ο Τιμολέων μπόρεσε να μαζέψει κι άλλους συμμάχους με την άφιξή του στη Σικελία.³⁵⁴ Τη στιγμή που οι Συρακούσες -που τότε εξουσιάζονταν από τον Διονύσιο Β'- κατελήφθησαν από τον Ικέτα (εκτός από την Νήσο Ορτυγία, **χάρτης 3**), ο Τιμολέων συγκέντρωσε τις δυνάμεις του (ενισχυμένες από Ταυρομένιους), αιφνιδίασε τον Ικέτα και κατέλαβε τις Συρακούσες.

Ενδεχομένως αρχικά, ο Τιμολέοντας, αντιμετώπισε μεγάλες δυσκολίες για να καταβάλει τους μισθούς των μισθοφόρων. Τουλάχιστον 1000 από αυτούς τον εγκατέλειψαν πριν την μάχη του ποταμού Κριμισού, λόγω αυτής της καθυστέρησης.³⁵⁵ Πα-

³⁴⁹ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2000, 76.

³⁵⁰ Διόδ., 16.66.

³⁵¹ Πλούτ., *Τιμ.* 8.3.

³⁵² Βλ. και νεότερη βιβλιογραφία, De Vido, 2011, 11. Η Psoma, 2022, 252, δέχεται ως δεδομένο τον αριθμό των δυο τριήρων που απέστειλαν οι Κερκυραίοι στην εκστρατεία του Τιμολέοντα.

³⁵³ Διόδ., 16.66.6-7.

³⁵⁴ Διόδ., 16.67-68.

³⁵⁵ Talbert, 1971, 54.

ρά τις αρχικές δυσκολίες, με τη νίκη του Τιμολέοντα, οι Έλληνες αποκόμισαν τεράστια λεία σε χρυσό και άργυρο, λιγότερη σε χαλκό και σίδηρο.³⁵⁶

Αξίζει να σημειωθεί ότι εκείνη την περίοδο, η Κέρκυρα και άλλες Κορινθιακές αποικίες αναγκάστηκαν να υιοθετήσουν το κορινθιακό εικονογραφικό πρότυπο του Πηγάσου στην εμπρόσθια όψη και της Αθηνάς Χαλινίτιδος στην οπίσθια³⁵⁷, για την χρηματοδότηση της εκστρατείας του Τιμολέοντος, αλλά κυρίως για τις επιταγές των εμπορικών δραστηριοτήτων (Πιν. 17, αρ. 7-8). Σύμφωνα με τον Talbert³⁵⁸, είναι εξαιρετικά πιθανό η υιοθέτηση αυτών των τύπων να οφείλεται στο σημαντικό βαθμό δημοτικότητάς τους για το Δυτικό εμπόριο, αφού Πήγασοι βρέθηκαν στην Σικελία σε μεγάλες ποσότητες. Φαίνεται ότι η Κόρινθος έδρασε ως «*Bureau de change*» εκείνη την εποχή στην Δυτική Ελλάδα, καθώς οι έμποροι που ήθελαν να ταξιδέψουν στην Σικελία, διαπίστωσαν πόσο δημοφιλείς ήταν οι Πήγασοι εκεί, άρα επιδίωκαν να ανταλλάσσουν τα νομίσματα των πόλεων τους με αυτούς. Η εκδίδουσα αρχή ήταν κάθε φορά δυνατόν να αναγνωριστεί από τα δευτερεύοντα σύμβολα που απεικονίζονταν συνήθως πίσω από την κεφαλή της Αθηνάς και το εθνικό ΚΟΡ ή Κ.³⁵⁹ Η Ψωμά³⁶⁰ αναφέρει ότι υπήρξαν δυο ρεύματα εισαγωγής των Κορινθιακών Πηγάσων στην Κερκυραϊκή νομισματοκοπία -κι όχι μόνο-, αφού τέτοιοι απαντώνται στην Κάτω Ιταλία, από τα τέλη της δεκαετίας του 360 π.Χ. και φυσικά από τις δεκαετίες 340-330 π.Χ. Αυτό, κατά πάσα πιθανότητα οφείλεται στις εισαγωγές σικελικού σίτου, που σημείωσαν εξαιρετική άνοδο κατά την περίοδο αυτή.

4.5. Η Κέρκυρα στα χέρια του Κλεώνυμου

Η Κέρκυρα το 303 π.Χ. κατελήφθη από τον Σπαρτιάτη στρατηγό, Κλεώνυμο.³⁶¹ Τα γεγονότα που οδήγησαν σ' αυτή την κατάκτηση, ήταν σύνθετα, καθώς σχετίζονται με την αποικία της Σπάρτης στην Κάτω Ιταλία, τον Τάραντα. Ο Τάραντας εκείνη την εποχή, βλέποντας ανησυχητικά την Ρωμαϊκή επέκταση στην βόρεια Ιαπυγία και τον ποταμό *Αΰφιδο* (σήμ. Οφάντο³⁶², **χάρτης 2**) της Απουλίας, έκανε έκκληση

³⁵⁶ Πλούτ., *Τιμ.* 29.1.

³⁵⁷ Λιάμπη, 2014, 42.

³⁵⁸ Talbert, 1971, 54.

³⁵⁹ Τσούρτη, 2000, 444-445. Για τη σημειολογική επιλογή των δευτερεύοντων συμβόλων στην οπίσθια όψη, βλ. την πρόσφατη συμβολή των Liampi – Papaevangelou-Genakos, 2022.

³⁶⁰ Psoma, 2022, 100-101.

³⁶¹ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 54.

³⁶² Τον ποταμό Αΰφιδο, αναφέρει ο Πολύβιος (3.110.8): «*παρὰ τὸν Αΰφιδον καλούμενον ποταμόν... δι' οὗ ῥέοντα συμβαίνει τὸν Αΰφιδον τὰς μὲν πηγὰς ἔχειν ἐν τοῖς πρὸς τὸ Τυρρηνικὸν κλίμασι τῆς Ἰταλίας, ποιῆσθαι δὲ τὴν ἐκβολὴν εἰς τὸν Ἀδρίαν — τῷ δὲ τρίτῳ πέραν*». Κι ο Στράβ., 4.3.9: «*ἐκ δὲ*

για βοήθεια στη μητρόπολή του. Η Σπάρτη ανταποκρίθηκε αμέσως, με την αποστολή του Κλεώνυμου, αδελφού του Ακρότατου.³⁶³ Ο Κλεώνυμος πέτυχε την σύναψη ειρήνης μεταξύ του Τάραντα, της Ρώμης και της Λευκανίας. Οι τελευταίες δυο δεσμεύονταν με την υποχρέωση να μην πλέουν πέρα από το ακρωτήριο Λακίνιο.³⁶⁴ Επόμενος στόχος του ήταν να καταφέρει πλήγμα στην Σικελία, κι ιδιαίτερα στον Αγαθοκλή, τον οποίο ήθελε να ρίξει και να αποκαταστήσει την ανεξαρτησία των Σικελιωτών.³⁶⁵ Η οικονομική δυσχέρεια στάθηκε εμπόδιο στις φιλοδοξίες του Κλεώνυμου, αναγκάζοντάς τον να στραφεί στην Κέρκυρα, προς αναζήτηση χρημάτων για την πληρωμή των μισθοφόρων του, αλλά και στην χρήση των κερκυραϊκών τριήρων, για την μεταφορά τους. Με την κατάληψη του νησιού, ο Κλεώνυμος υποχρέωσε τους Κερκυραίους σε οικονομική ενίσχυση και εγκατέστησε φρουρές.³⁶⁶ Ο Κλεώνυμος θριάμβευσε εκτός Ιταλίας, κατακτώντας την Κέρκυρα -αφού και αυτός είχε αντιληφθεί την καίρια σημασία της για τις επιχειρήσεις στα ιλλυρικο-ηπειρωτικά παράλια, την Αδριατική και προς την Ιταλική Χερσόνησο.³⁶⁷

Καθώς οι Ιταλοί επιτέθηκαν εκ νέου στον Τάραντα, αυτός πλέον άλλαξε πλώρη και στράφηκε στον τύραννο των Συρακουσών, Αγαθοκλή. Ο Αγαθοκλής, αποκρίθηκε θετικά στην έκκληση για βοήθεια των Ταραντίνων, περί το 300 π.Χ. Πέτυχε την σύμπραξη των Βρεττίων, μετά την επικράτησή του σε μάχη μεταξύ τους και ύστερα αναμείχθηκε σε έριδες του κυρίως Ελλαδικού χώρου.³⁶⁸ Στο μεταξύ, ο Κλεώνυμος απομακρύνθηκε άρον άρον από την Κέρκυρα, κατά μία εκδοχή από τους ίδιους τους Κερκυραίους,³⁶⁹ ενώ κατά μία άλλη, μετά από παρέμβαση του Αγαθοκλή.³⁷⁰

4.6. Η Κέρκυρα μεταξύ Αγαθοκλή, Πύρρου και Δημητρίου Πολιορκητή

Ενώ οι Κερκυραίοι είχαν απαλλαχθεί πλέον από τον Κλεώνυμο, νέος κίνδυνος εποφθαλμιούσε, αφού ο Κάσσανδρος αποφάσισε να καταλάβει το νησί τους.³⁷¹ Για τουλάχιστον μια εικοσαετία, το ενδιαφέρον του για την περιοχή, παρέμενε αμείωτο.

Βαρίου πρὸς τὸν ποταμὸν Αὔφιδον, ἐφ' ᾧ τὸ ἐμπόριον τῶν Κανυσιτῶν, τετρακόσιοι: ὁ δ' ἀνάπλους ἐπὶ τὸ ἐμπόριον ἐνενήκοντα».

³⁶³ De Sensi Sestito, 2011, 366.

³⁶⁴ Psoma, 2022, 266.

³⁶⁵ Bearzot, 1994, 250.

³⁶⁶ Psoma, 2022, 266.

³⁶⁷ Meister, 1984, 406.

³⁶⁸ Meister, 1984, 406.

³⁶⁹ Meister, 1984, 406.

³⁷⁰ Bearzot, 1994, 250.

³⁷¹ Meister, 1984, 406.

Από το 314 π.Χ. είχε ήδη καταλάβει την Απολλωνία και την Επίδαμνο. Την πρώτη τη χρησιμοποίησε ως βάση, και στην δεύτερη απλώς εγκατέστησε φρουρά. Τον επόμενο χρόνο, οι Κερκυραίοι εκδιώξαν τους στρατιώτες του Κασσάνδρου από τις δυο πόλεις, απελευθέρωσαν την Απολλωνία και παρέδωσαν στον Ιλλυριό βασιλιά Γλαυκία την Επίδαμνο, δείχνοντας ξεκάθαρη αντιμακεδονική στάση και περισσότερο φιλοηπειρωτική.³⁷²

Όσο ο Κάσσανδρος είχε περικυκλώσει το νησί, ο Αγαθοκλής επενέβη αποτελεσματικά, κατόπιν παράκλησης των απελπισμένων νησιωτών, οι οποίοι επικαλέστηκαν την συγγενεία τους με τους Συρακούσιους.³⁷³ Στο πλευρό του είχε για συμμάχους Πευκέτιους και Ιάπυγες, για να διασφαλιστεί ο ομαλός πλους προς την Ελλάδα και την Κέρκυρα, λόγω της πειρατείας στο Κανάλι του Οτράντο.³⁷⁴ Είναι ευκόλως εννοούμενο, ότι τυχόν κατάκτηση της Κέρκυρας από οποιαδήποτε ξένη δύναμη, θα έδινε το ελεύθερο στους επίδοξους κατακτητές να εισέλθουν στην Αδριατική και στη Δύση, της οποίας ήταν κυρίαρχος κι ένιωθε τώρα ν' απειλείται.³⁷⁵ Η έκκληση βοήθειας των Κερκυραίων προς τον Αγαθοκλή ήταν η ξεκάθαρη δήλωση της προτίμησής τους προς τη Δύση, αφού η υποταγή σε έναν παντοδύναμο τύραννο, φάνηκε περισσότερο δελεαστική από το πέρασμα σε μακεδονικό έλεγχο. Το κίνητρο του Αγαθοκλή για να αποδεχθεί το αίτημα των Κερκυραίων, δεν ήταν σε καμία περίπτωση μόνον η συγγενική τους σχέση, ως αδελφές αποικίες.³⁷⁶ Ο Αγαθοκλής δεν αγνοούσε ότι η Κέρκυρα πριν μερικά χρόνια είχε πέσει στα χέρια του Κλεωνύμου, άρα ο κίνδυνος ενός νέου, επίδοξου καρπωτή του νησιού, ελλόχευε και τον γέμιζε με ανησυχία. Η μετατροπή της νήσου σε μια βάση-ορμητηρίου προς τον ίδιο, αλλά και προς τις Συρακούσες, δεν ήταν ελκυστική.³⁷⁷ Επομένως, η ανταπόκριση στο αίτημα των Κερκυραίων, μπορούμε να εικάσουμε ότι, ήρθε μάλλον αβίαστα και με μεγάλη προθυμία.

Ο Αγαθοκλής, κατά μίμηση του Διονυσίου Α', θέλησε να επεκτείνει την σφαίρα επιρροής του στην Αδριατική και να ελέγξει τους θαλάσσιους δρόμους προς την Δύση. Κατανίκησε τον Κάσσανδρο και τον μακεδονικό στόλο, αναγκάζοντας τον

³⁷² Bearzot, 1994, 248.

³⁷³ Meister, 1984, 406, De Sensi Sestito, 2011, 367, Psoma, 2022, 267.

³⁷⁴ De Vido, 2008, 345. De Sensi Sestito, 2011, 368. Περισσότερα για την Πειρατεία στο Κανάλι του Οτράντο, βλ. Lombardo, 2004.

³⁷⁵ Meister, 1984, 406.

³⁷⁶ Psoma, 2022, 268.

³⁷⁷ Bearzot, 1994, 250

πρώτο να εκκενώσει το νησί, το οποίο, στη συνέχεια πέρασε υπό την κατοχή του.³⁷⁸ Αν, σύμφωνα με την Bearzot³⁷⁹, θεωρήσουμε ότι δεν μιλάμε για «παραδοσιακή» κατάληψη της νήσου, αλλά για απελευθέρωση, ο Αγαθοκλής αρκέστηκε στην απομάκρυνση του Κασσάνδρου. Αφού έστησε τρόπαιο, αποσύρθηκε, άρα έτσι, δικαιολογείται η μη εγκατάσταση φρουρών στην Κέρκυρα. Ίσως να επρόκειτο για ένα είδους «προτεκτοράτου» του Αγαθοκλή στην Κέρκυρα, που λειτουργούσε ως βάση των Συρακούσιων στην μητροπολιτική Ελλάδα.³⁸⁰

Η Κέρκυρα, παρ' όλ' αυτά, δεν έμεινε πολλά χρόνια στα χέρια του Αγαθοκλή, εφόσον ο τελευταίος την παραχώρησε ως προίκα στην κόρη του Λάνασσα για τον γάμο της με τον Πύρρο της Ηπείρου.³⁸¹ Πιθανότατα, μέρος της προίκας, εκτός από την Κέρκυρα, να ήταν η Ιθάκη κι η Λευκάδα, οι οποίες μεταβιβάστηκαν και στον δεύτερο σύζυγο της Συρακούσιας πριγκίπισσας, Δημήτριο Πολιορκητή. Είναι πρόδηλο το ενδιαφέρον για εκείνη τη γεωπολιτικής σημασίας περιοχή στην διαμάχη μεταξύ των Διαδόχων του Μ. Αλεξάνδρου, μια ολόκληρη γενιά μετά τον θάνατό του.³⁸² Όμως, ο Αγαθοκλής, φαίνεται ότι προτίμησε να παραχωρήσει την Κέρκυρα ως προίκα στην θυγατέρα του, διότι ήταν απασχολημένος με άλλα πολεμικά μέτωπα με τους Βρέττιους και την Καρχηδόνα. Επομένως, καταλληλότερος για την εποπτεία του νησιού δεν ήταν άλλος από τον Πύρρο.³⁸³

Υπάρχει και μυθολογική εξήγηση για την πράξη αυτή του Αγαθοκλέους. Ο μύθος αντλείται από τον Διόδωρο³⁸⁴, και σύμφωνα με αυτόν, ο Δίας έδωσε στην κόρη του με την Δήμητρα, Περσεφόνη, ως προίκα την Σικελία, για τον γάμο της με τον Πλούτωνα. Σ' αυτόν τον μύθο, σύμφωνα με την Antonetti³⁸⁵, είναι αδιανόητο να μην αντιληφθεί κανείς τους παραλληλισμούς Δίας/Αγαθοκλής, Περσεφόνη/Λάνασσα και Πλούτωνα/Πύρρος, αλλά και Σικελία/Κέρκυρα. Αυτός ο παραλληλισμός είναι αρκετά ενδιαφέρον και εξηγεί, ίσως, τα κίνητρα του Αγαθοκλή.

³⁷⁸ Meister, 1984, 406. Βλ. και De Vido, 2015, 179, περισσότερο για το ιδεολογικό βάρος της κατάκτησης του νησιού, αφενός ως γερό στήριγμα των βλέψεων του Αγαθοκλή στο Ιόνιο, αφετέρου ως δείγμα των ικανοτήτων του.

³⁷⁹ Bearzot, 1994, 254-255.

³⁸⁰ De Vido, 2008, 361. Intrieri, 2011b, 447. Antonetti, 2015, 193.

³⁸¹ Meister, 1984, 406.

³⁸² Antonetti, 2015, 191.

³⁸³ De Sensi Sestito, 2011, 367.

³⁸⁴ Διόδ., 5.2.3: «οἱ ταύτην οὖν κατοικοῦντες Σικελιωταὶ παρειλήφασιν παρὰ τῶν προγόνων, ἀεὶ τῆς φήμης ἐξ αἰῶνος παραδεδομένης τοῖς ἐγκόνοις, ἱερὰν ὑπάρχειν τὴν νῆσον Δήμητρος καὶ Κόρης: ἔνιοι δὲ τῶν ποιητῶν μυθολογοῦσι κατὰ τὸν τοῦ Πλούτωνος καὶ Φερσεφόνης γάμον ὑπὸ Διὸς ἀνακάλυπτρα τῆ νύμφῃ δεδόσθαι ταύτην τὴν νῆσον.»

³⁸⁵ Antonetti, 2015, 202.

Πρόβλημα, ωστόσο, προκύπτει από τις γραπτές μαρτυρίες, καθώς παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές για το πώς περιήλθε η Κέρκυρα στον Πύρρο. Από τη μια πλευρά, ο Πλούταρχος,³⁸⁶ αφηγείται ότι με το γάμο (το 299 π.Χ. ή το 295 π.Χ.³⁸⁷) που συνήψε ο Πύρρος με την κόρη του Αγαθοκλή, Λάνασσα, έλαβε ως προίκα την Κέρκυρα την οποία είχε κυριεύσει δυο χρόνια πριν ο Συρακούσιος τύραννος. Από την άλλη, ο Πausanias³⁸⁸ παραδίδει διαφορετικά δεδομένα, αφού ο περιηγητής μιλά για επίθεση στην Κέρκυρα από τον Ηπειρώτη Βασιλέα.

Με ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει να αντιμετωπιστεί η μαρτυρία του Πausanias, σύμφωνα με τον οποίο, ο Πύρρος είχε αντιληφθεί την χρησιμότητα της Κέρκυρας, αφού πρώτο του μέλημα ήταν η κατάληψή της, μόλις ανέλαβε τα βασιλικά του καθήκοντα. Η χρονολόγηση για το 295 π.Χ. ως έτος κατάκτησης του νησιού από τον Πύρρο, υπολογίζεται με βάση την χρονική ακολουθία των γεγονότων. Με την έκφραση «*πρώτοις επέθετο Ἑλλήνων Κορκυραίοις*» δηλώνεται η έναρξη των επιχειρήσεων του Πύρρου κατά των υπόλοιπων Ελλήνων, οι οποίες ολοκληρώθηκαν με την οριστική εκδίωξή του από την Μακεδονία το 285 π.Χ.³⁸⁹ Η Κέρκυρα βρίσκεται εγγύτατα της δικής του επικράτειας και γι' αυτό το λόγο, ο Πύρρος δεν επιθυμούσε να γίνει αυτή ορμητήριο κάποιου άλλου υποψήφιου κατακτητή. Επομένως, σύμφωνα με την παρατήρηση της Bearzot,³⁹⁰ δεν πρέπει να θεωρήσουμε την κατάληψη της Κέρκυρας ως μια κίνηση επιθετικού επεκτατισμού, αλλά ως μια αναγκαιότητα που εξασφάλιζε την άμυνα απέναντι σε κάθε απειλή. Για την κατάληψη της Κέρκυρας, ο Πύρρος ζήτησε την αρωγή των Ταραντίνων στον πόλεμο, με βάση την εξιστόρηση του Πausanias.³⁹¹

Εκτός αυτού, πρέπει να αντιλήφθηκε την αξία της ως εν δυνάμει ορμητήριο προς την Ιταλική χερσόνησο, την Σικελία και κατά των Ρωμαίων. Ο Ηπειρώτης βασιλέας, ήταν ο πρώτος που τόλμησε να συγκρουστεί με την Ρώμη.³⁹² Κι αυτό διότι οι Ταραντίνοι είχαν βοηθήσει τον Πύρρο να καταλάβει την Κέρκυρα και περίμεναν από

³⁸⁶ Πλούτ., Πυρ. 9.1. «*προίκα προσφερομένην αὐτῷ τὴν Κερκυραίων πόλιν...ήλωκυϊαν ὑπὸ Ἀγαθοκλέους*».

³⁸⁷ Meister, 1984, 407.

³⁸⁸ Πaus., 1.11.6: «*...Πύρρος δὲ βασιλεύσας πρώτοις επέθετο Ἑλλήνων Κορκυραίοις, κειμένην τε ὁρῶν τὴν νῆσον πρὸ τῆς αὐτοῦ χώρας καὶ ἄλλοις ὀρμητήριον ἐφ' αὐτὸν οὐκ ἐθέλων εἶναι. μετὰ δὲ ἀλοῦσαν Κόρκυραν ὅσα μὲν Λυσιμάχῳ πολεμήσας ἔπαθε καὶ ὡς Δημήτριον ἐκβαλὼν Μακεδονίας ἤρξεν ἐς ὃ αὐθις ἐξέπεσεν ὑπὸ Λυσιμάχου, τάδε μὲν τοῦ Πύρρου μέγιστα ἐς ἐκεῖνον τὸν καιρὸν δεδήλωκεν ἤδη μοι τὰ ἐς Λυσιμάχου ἔχοντα*»

³⁸⁹ Bearzot, 1994, 243.

³⁹⁰ Bearzot, 1994, 244.

³⁹¹ Πaus. 1.12.1: «*προὔπαρχούσης μὲν ἐς αὐτὸν εὐεργεσίας, ὅτι οἱ πολεμοῦντι [ενν. οἱ Ταραντίνοι] τὸν πρὸς Κόρκυραν πόλεμον ναυσὶ συνήραυτο*».

³⁹² Πaus. 1.11.7: «*Ῥωμαίοις δὲ οὐδένα Πύρρου πρότερον πολεμήσαντα ἴσμεν Ἑλληνα*»

αυτόν την ανταπόδοση της ευεργεσίας τους, όταν βρέθηκαν στο έλεος των Ρωμαίων κι ήταν ανήμποροι να τους αντιμετωπίσουν μόνοι τους.³⁹³

Όσον αφορά στο πώς κατέληξε εν τέλει η Κέρκυρα στα χέρια του Πύρρου, ως προίκα ή ως δορίκτητος χώρα, η Bearzot³⁹⁴ αποδίδει τη σύγχυση στον Πausανία, του οποίου η αξιοπιστία έχει αμφισβητηθεί αρκετά. Η ίδια, υποστηρίζει ότι, ο Πausανίας ενδεχομένως μπέρδεψε την κατάκτηση του 281 π.Χ., που θα εξασφάλιζε στον Πύρρο το ορμητήριο για την Δύση, με την αναίμακτη απόκτηση της νήσου, ως προϊόν διακρατικής διπλωματίας μεταξύ Συρακουσών και Ηπειρωτών. Η θέση αυτή δικαιολογείται, αν σκεφτεί κανείς ότι οι Ταραντίνοι δεν είχαν κάποιο όφελος από την επέμβαση στην Κέρκυρα το 295 π.Χ., αλλά μάλλον αρκετά αργότερα. Έχουν προταθεί διαφορετικές ερμηνείες³⁹⁵ γι' αυτή την αδικαιολόγητη διαφορά δεκατεσσάρων ετών, με κυρίαρχη εκείνη της ανάκτησης της Κέρκυρας από τον Δημήτριο, μετά την απώλεια της νήσου, λόγω του γάμου του με τη Λάνασσα, μάλλον κατά το 287/6 π.Χ. Η συμμετοχή των Ταραντίνων σε αυτή την επιχείρηση, βρίσκει πιο στέρεο έδαφος. Κατά μια άλλη οπτική, είναι ότι ο Πausανίας σύγχυσε την κατάκτηση του 303 π.Χ. από τον Κλεώνυμο, καθώς ο τελευταίος αναχώρησε από τον Τάραντα, δικαιολογώντας ίσως την ανάμειξη των Ταραντίνων. Από την άλλη, αποκλείεται να είχε τόσο μεγάλη απόκλιση ο Πausανίας, εμπλέκοντας γεγονότα και πρόσωπα. Η επίλυση του προβλήματος, μπορεί να βρίσκεται στην άποψη ότι υπήρξε προστριβή ανάμεσα στους Αγαθοκλή και Πύρρο, η οποία εν τέλει επιλύθηκε δια της διπλωματικής οδού, με την σύναψη του γάμου με την Λάνασσα.³⁹⁶ Νομίζουμε ότι αυτή η τελευταία πρόταση είναι πειστική για την συνοχή των γεγονότων, που δεν απορρίπτει ούτε τον Πausανία, αλλά ούτε και τον Πλούταρχο ως πηγές.

Η Κέρκυρα, μετά από μια σύντομη περίοδο ανεξαρτησίας, υποτάσσεται στον Δημήτριο Πολιορκητή.³⁹⁷ Με βάση τον Πλούταρχο,³⁹⁸ αυτό συνέβη εξαιτίας της δυσάρεσκειας της Λάνασσας προς τον σύζυγό της, Πύρρο, ο οποίος την παραμελούσε για άλλες «βάρβαρες» γυναίκες. Εκείνη, εξακολουθώντας να θέλει να είναι παντρεμένη με βασιλιά, τον χώρισε το 291 π.Χ.³⁹⁹ και στράφηκε στον Δημήτριο, ο οποίος ήταν «επιρρεπής στους γάμους». Όταν παντρεύτηκαν, ο Δημήτριος, απέσπασε την

³⁹³ Πaus. 1.12.1.

³⁹⁴ Bearzot, 1994, 244.

³⁹⁵ Bearzot, 1994, 245, όπου η σχετική βιβλιογραφία.

³⁹⁶ Bearzot, 1994, 246, όπου η σχετική βιβλιογραφία.

³⁹⁷ Πρέκα – Αλεξανδρή, 2010, 54.

³⁹⁸ Πλούτ., *Πυρρ.* 10.5.

³⁹⁹ Intrieri, 2011a, 197.

πόλη από τον Πύρρο, αφού ο γάμος του τελευταίου με τη Λάνασσα πλέον δεν υφίστατο κι η προίκα της επεστράφη⁴⁰⁰, εγκατέστησε φρουρές στο νησί. Η Antonetti⁴⁰¹, στέκεται στην διήγηση του Πλουτάρχου, κι ειδικά στον ρόλο της Λάνασσας, και το πραγματικό κίνητρο για τη σύναψη του νέου γάμου. Η Λάνασσα επιδίωκε έναν ακόμη πιο λαμπρό γάμο, πιο βασιλικό. Η πολυγαμία⁴⁰² του Δημητρίου, δεν στάθηκε εμπόδιο σ' αυτό. Μέσω των γάμων του, ο Δημήτριος είχε δημιουργήσει ένα δίκτυο επικοινωνίας με τους υπόλοιπους Διαδόχους, και είχε τονώσει κατά πολύ την ισχύ του. Επομένως, αντιλαμβανόμαστε το λόγο για τον οποίο η Λάνασσα προτίμησε εκείνον για νέο της σύζυγο, που μπροστά του, ο Πύρρος φαινόταν κατώτερος.

Φυσικά, για την σύναψη αυτού του γάμου, θα έπρεπε η Λάνασσα να έχει την συγκατάθεση του πατέρα της, Αγαθοκλή. Ο Αγαθοκλής, ενδεχομένως, να είχε επίγνωση ότι ο Δημήτριος θα ήταν ένας ισχυρότερος σύμμαχος στο πλευρό του και πήρε το μέρος του στην διένεξη μεταξύ του πρώην και του νυν γαμπρού του.

Οι έτεροι βασιλείς προσπαθούσαν με απεσταλμένους κι επιστολές να προειδοποιήσουν τον Πύρρο για τις προπαρασκευαστικές ενέργειες του Δημητρίου, αλλά εκείνος επέμενε να αφήσει τον Μακεδόνα βασιλέα να κάνει πρώτος την κίνησή του. Ο Πύρρος, στερημένος από την σύζυγό του, αλλά και την Κέρκυρα, είχε ένα επιπλέον κίνητρο να αντεπιτεθεί.⁴⁰³ Τελικά ανέκτησε την Κέρκυρα το 281 π.Χ., η οποία παρέμεινε στην σφαίρα επιρροής της Ηπειρωτικής Συμμαχίας μέχρι και το 232 π.Χ.⁴⁰⁴

4.7. Από τους Ιλλυριούς στην οικειοθελή υποταγή στην Ρώμη

Η Ιλλυρία, που κατά την αρχαιότητα κάλυπτε την περιοχή της σημ. Αλβανίας και της Δαλματίας, χαρακτηριζόταν ως τόπος καταγωγής «ημιπολιτισμένων βαρβάρων». Το αμάλγαμα φυλών που κατοικούσε εκεί, συνέδεε μια κοινή γλώσσα αι παιδεία. Όσοι ζούσαν στις περιοχές του νότου και πλησίον των παραλίων κι ερχόταν σε συχνή επαφή με τις εκεί ελληνικές αποικίες και την ηπειρωτική Χαονία, είχαν πετύχει

⁴⁰⁰ Η περίπτωση της Κέρκυρας ως προικοδότημα φαίνεται να είναι μοναδική, όπως και ότι πέρασε από τον ένα σύζυγο στον άλλο. Η προίκα συνήθως έμενε στα χέρια της γυναίκας και μπορούσε να μεταβιβαστεί μόνο στα παιδιά της, ενώ ο σύζυγος είχε μόνο την επικαρπία και έπρεπε να εγγυηθεί για την επιστροφή της στο ακέραιο, σε περίπτωση διαζυγίου. Για το θέμα, βλ. Antonetti, 2015, 195.

⁴⁰¹ Antonetti, 2015, 200-201.

⁴⁰² Ο Δημήτριος ήταν ήδη παντρεμένος με την Φύλα (κόρη του Αντιπάτρου, αδελφή του Κασσάνδρου και χήρα του Κρατερού), την Ευρυδίκη, την Δηιδάμεια (αδελφή του Πύρρου), και αρραβωνιασμένος με την Πτολεμαΐδα (ανιψιά του και κόρη του Πτολεμαίου και της Ευρυδικής), την οποία παντρεύτηκε το 287 π.Χ. Βλ. Antonetti, 2015, 201.

⁴⁰³ Πλούτ. Πύρρ. 10.4.

⁴⁰⁴ Thiry, 2001, 136.

κάποιο βαθμό αστικοποίησης. Η περιοχές αυτές, ωστόσο, εξακολουθούσαν να μαστίζονται από φιλόδοξους δυνάστες, όπως ο βασιλιάς Άγρων, της φυλής των Αρδιαίων. Ο Άγρων είχε βρει ερείσματα στα πρόσωπα τοπικών προυχόντων, όπως του Δημήτριου του Φάριου και του Σκερδιλαΐδα των Λαβρατών, για να διαμορφώσει μια ένωση μεταξύ τους.⁴⁰⁵

Εκμεταλλεόμενος τις έριδες και τις διαμάχες των Ελλήνων γειτόνων του, ο Άγρων φρόντισε να εντατικοποιήσει τις επιχειρήσεις του κατά των ελληνικών πόλεων.⁴⁰⁶ Οι Ιλλυριοί, είχαν εκμεταλλευτεί σωστά τα κατά τόπους ορμητήρια που προσέφεραν τα ανατολικά παράλια της Αδριατικής, από την σημερινή Κροατία ως τη βόρεια Αλβανία. Έδραζαν στην περιοχή της Σκόδρας και στον κλειστό κόλπο του Ριζώνα (σήμε. Κότορ, **χάρτης 1**), απ' όπου, με τις λέμβους τους (ελαφρά επιδρομικά πλοιάρια) είχαν επεκτείνει τις δραστηριότητές τους μέχρι τα παράλια της Ηπείρου και της Ακαρνανίας.⁴⁰⁷ Η κατάληψη της Φοινίκης, πόλης της ηπειρωτικής Χαονίας (**χάρτης 6**), κομβικής ανάμεσα στην Ήπειρο και την Ιλλυρία, προσέφερε στον Άγωνα ορμητήριο για τις επιδρομές του στις περιοχές αυτές.⁴⁰⁸ Ο Αππιανός⁴⁰⁹, αναφέρει ότι ο Άγρων κατείχε σχεδόν όλο τον Ιόνιο Κόλπο, που κάποτε ανήκε στον Πύρρο και τους απόγονούς του. Αφού κατέλαβε μέρος της Ηπείρου, εγκατέστησε φρουρές στην Κέρκυρα, την Επίδαμνο και την Φάρο (**χάρτης 1**), και στράφηκε προς το υπόλοιπο Ιόνιο Πέλαγος και την Αδριατική. Γι' αυτό το λόγο, η νήσος Ίσσα ζήτησε την βοήθεια των Ρωμαίων. Οι τελευταίοι, έβλεπαν με καχυποψία τους Ιλλυριούς, οι οποίοι, λόγω της πειρατικής δραστηριότητάς τους, αποτελούσαν ισχυρό εμπόδιο για την ασφάλεια των ναυτικών διαδρομών των ιταλικών πλοίων.⁴¹⁰

Ο θάνατός του, σήμανε μια νέα εποχή για την Ιλλυρία, καθώς η χήρα του, Τεύτα, ανέλαβε την εξουσία ως αντιβασιλίς του ανήλικου τέκνου του αποθανόντος, του μικρού Πίννη, αν και δεν ήταν εκείνη η μητέρα του, κατά τον Αππιανό.⁴¹¹ Παράλληλα, ο Δημήτριος ο Φάριος είχε παραδώσει την Κόρκυρα Μέλαινα (**χάρτης 1**) με προδοσία στους Ρωμαίους.⁴¹² Η Τεύτα είχε να διαχειριστεί μια χαοτική κατά-

⁴⁰⁵ Waterfield, 2018, 33.

⁴⁰⁶ Waterfield, 2018, 33.

⁴⁰⁷ Μπουραζέλης, 2017, 151.

⁴⁰⁸ Waterfield, 2018, 33.

⁴⁰⁹ Αππ., *Ιλλ.* 3.2.7: «Άγρων ἦν βασιλεὺς Ἰλλυριῶν μέρος ἀμφὶ τὸν κόλπον τῆς θαλάσσης τὸν Ἴόνιον, ὃν δὴ καὶ Πύρρος ὁ τῆς Ἠπείρου βασιλεὺς κατείχε καὶ οἱ τὰ Πύρρου διαδεξάμενοι».

⁴¹⁰ Μπουραζέλης, 2017, 151.

⁴¹¹ Αππ., *Ιλλ.*, 3.2.7.

⁴¹² Αππ., *Ιλλ.* 3.2.7: «Δημήτριος δ' ὁ Φάρου ἡγούμενος Ἄγρωνι Φάρου τε γὰρ αὐτῆς ἦρχε, καὶ ἐπὶ τῆδε Κορκύρας' παρέδωκεν ἄμφω Ῥωμαίοις ἐπιπλέουσιν ἐκ προδοσίας»

σταση κατά τη λήψη των καθηκόντων της, αφού συμάχησαν εναντίον της Ηπειρώ-
τες, Αιτωλοί κι Ακαρνάνες και άλλοι, για να διεκδικήσουν εκ νέου την Φοινίκη.⁴¹³ Οι
δυο αντίπαλοι στρατοί παραλίγο να έρθουν αντιμέτωποι στην Πασσαρόνα (πόλη της
Μολοσσίας, **χάρτης 4**), όμως η Τεύτα απέσυρε τον στρατό της για να αντιμετωπίσει
εσωτερικές έριδες με δικούς της συμμάχους. Κι ενώ οι Έλληνες είχαν εφησυχαστεί
για την Τεύτα, εκείνη, το 230 π.Χ., όταν οι έριδες, που την ανάγκασαν να αποσυρθεί,
είχαν κατασταλεί, επανήλθε με την επέκτασή της στην Ίσσα (σήμ. Βις, **χάρτης 1**),
ένα νησί με ελληνική παρουσία κοντά στην Φάρο (σήμ. Χβαρ, **χάρτης 1**), που ανήκε
στον κομβικό δρόμο προς το αδριατικό εμπόριο, μαζί με την Κέρκυρα. Η βασίλισσα
είχε ήδη καταλάβει την Φάρο και την Κέρκυρα Μέλαινα.⁴¹⁴

Η Ίσσα και η Κέρκυρα αποτελούσαν δέλεαρ για την Τεύτα, η οποία θα μπο-
ρούσε να επικρατήσει στην ευρύτερη περιοχή και να αυξήσει σημαντικά τα κέρδη
της. Το 229 π.Χ., πολιορκώντας παράλληλα την Ίσσα, εξεστράτευσε κατά της αποι-
κίας της Κέρκυρας, Επιδάμνου, η οποία προσέφερε ένα έξοχο πέρασμα προς την Μα-
κεδονία. Η Επιδάμνος είχε, επίσης, κι ένα έξοχο λιμάνι κι είχε εξελιχθεί σε δεσπό-
ζουσα εμπορική πόλη των Ιλλυρικών ακτών. Οι Επιδάμνιοι αντιστάθηκαν γενναία κι
έτσι οι Ιλλυριοί έστρεψαν την προσοχή τους προς την Κέρκυρα, την οποία άρχισαν
να πολιορκούν.⁴¹⁵

Οι Κερκυραίοι, οι Επιδάμνιοι κι οι Απολλωνιάτες ζήτησαν την συνδρομή των
Ακαρνάνων και των Αιτωλών, οι οποίοι ήταν ήδη εχθροί με τους Ιλλυριούς, κι αυτοί
ανταποκρίθηκαν, στέλλοντας στόλο για την λύση της πολιορκίας της Κέρκυρας. Οι
Ιλλυριοί όμως, ήταν σε ευνοϊκότερη θέση, καθώς, προς ενίσχυση του στόλου των μι-
κρών караβιών που διέθεταν, είχαν και μεγαλύτερα πλοία, που τους δάνεισαν ευχα-
ρίστως οι Ακαρνάνες. Η καθοριστική ναυμαχία δόθηκε στα ανοιχτά των Παξών, όπου
οι Ιλλυριοί επικράτησαν. Η παράδοση των Κερκυραίων ήταν αναπόφευκτη, όπως κι η
εγκατάσταση μιας φρουράς των κατακτητών υπό τον Δημήτριο τον Φάριο. Οι υπό-
λοιποι Ιλλυριοί, συνέχισαν την πολιορκία της Επιδάμνου, ενώ κέρδισαν παράλληλα
την συμμαχία των Ηπειρωτών, που ένιωσαν απογοητευμένοι από την συμμαχία τους
με τους Αιτωλούς και τους Αχαιούς και είχαν ηττηθεί στην ναυμαχία των Παξών. Οι
σύμμαχοι που μπόρεσε να μαζέψει στο πλευρό της η Τεύτα, την μετέτρεψαν από μια

⁴¹³ Waterfield, 2018, 34.

⁴¹⁴ Waterfield, 2018, 35.

⁴¹⁵ Waterfield, 2018, 35-36

βασίλισσα ενός λαού πειρατών, σε μια «αυτοκράτειρα μιας μικρής αυτοκρατορίας», όπως την χαρακτηρίζει ο Waterfield.⁴¹⁶

Την ίδια χρονιά, το 229 π.Χ., οι Ρωμαίοι ξεκίνησαν εκστρατείες στην Βαλκανική Χερσόνησο, εποφθαλμιώντας σε οικονομικά οφέλη που προσφέρονταν απλόχερα από μια τέτοια κατάκτηση.⁴¹⁷ Ενώ ήδη από το 241 π.Χ. είχαν εξασφαλίσει την ανεμπόδιστη ναυσιπλοΐα στο Τυρρηνικό πέλαγος, κάτι τέτοιο δεν συνέβαινε στην Αδριατική, όπου κυριαρχούσαν οι Ιλλυριοί, αλλά κι η Αιτωλική Συμπολιτεία, ήδη από τον 4^ο αι. π.Χ.⁴¹⁸

Συχνά, έφταναν στ' αυτιά της Ρώμης διαμαρτυρίες για βιαιότητες προς τους Ιταλούς εμπόρους που επιχειρούσαν να πλεύσουν στην Αδριατική, μέχρι που η Σύγκλητος, αποφάσισε να αντιδράσει. Με πρεσβεία προς την Τεύτα, οι Ρωμαίοι εξέφρασαν τη δυσαρέσκειά τους για την κατάσταση. Η Τεύτα ήταν αδιάλλακτη στη στάση της και στον ισχυρισμό της ότι οι ενέργειες και τα καθήκοντα εποπτείας του κράτους της δεν συνέπιπταν με τις πράξεις του λαού της.⁴¹⁹

Η δολοφονία ενός από τους δυο πρεσβευτές τους, ο οποίος την απείλησε με κυρώσεις από την Ρώμη, αν συνέχιζε να ενοχλεί ιδιώτες Ρωμαίους⁴²⁰, ήταν μόνο η αφορμή για να κινηθεί ένα πολυάριθμο ρωμαϊκό εκστρατευτικό σώμα 22.000 ανδρών και 200 πλοίων προς αυτή την κατεύθυνση.⁴²¹ Η ολοένα αυξανόμενη ισχύς της Τεύτας και των Ιλλυριών, θα τους έκοβε την ομαλή κίνηση στην Αδριατική, επομένως έπρεπε να την εμποδίσουν.

Τότε ξέσπασε ο Α΄ Ιλλυρικός πόλεμος (229-228 π.Χ).⁴²² Οι ύπατοι του έτους, Γναίος Φούλβιος Κεντούμαλος κι ο Λεύκιος Ποστούμιος Αλβίνος, ξεκίνησαν ο μien για την Κέρκυρα κι ο δε για να μετατρέψει την Απολλωνία σε ρωμαϊκή βάση και στρατόπεδο. Ο Δημήτριος ο Φάριος, τον οποίο είχε τοποθετήσει η Τεύτα με φρουρές στην Κέρκυρα, παραδόθηκε πριν καν ο Φούλβιος αγκυροβολήσει στο νησί, κι έγινε σύμβουλος των Ρωμαίων μέχρι το τέλος του πολέμου.⁴²³ Σ' αυτόν οι Ρωμαίοι μεταβίβασαν το μεγαλύτερο μέρος της επικράτειας αλλά και της εξουσίας της Τεύτας, η ο-

⁴¹⁶ Waterfield, 2018, 36-37.

⁴¹⁷ Waterfield, 2018, 50.

⁴¹⁸ Μπουραζέλης, 2017, 151.

⁴¹⁹ Μπουραζέλης, 2017, 151.

⁴²⁰ Μπουραζέλης, 2017, 152.

⁴²¹ Waterfield, 2018, 50-51.

⁴²² Μπουραζέλης, 2017, 152.

⁴²³ Waterfield, 2018, 51.

ποία είχε πλέον ταπεινωθεί από τον πόλεμο.⁴²⁴ Η Φάρος κι η Μέλαινα Κέρκυρα υποτάχθηκαν στον Φούλβιο, για τον οποίο, η κατοχή της τελευταίας αποτελούσε κρυφό άσσο στο μανίκι του, καθώς μπορούσε ευκολότερα να αποκόψει τους Ιλλυριούς από τους Ακαρνάνες συμμάχους τους. Η πολιορκία της Επιδάμνου και της Ίσσας ήταν η σημαντική κίνηση των Ρωμαίων, καθώς έτσι έληξε ο πόλεμος.⁴²⁵

Η Τεύτα κι ο γιος της, ο Πίννης, κι όλη η αυλή με το θησαυροφυλάκιο κατέφυγαν στον Ριζώνα. Αυτή η κίνηση της Τεύτας δεν ήταν ιδιαίτερα σοφή, διότι εγκλωβίστηκε και έδωσε στους Ρωμαίους την δυνατότητα επίβλεψής της.⁴²⁶ όροι περιορισμένης πλεύσης στα όρια της Λισσού, με πάνω από δυο άοπλες λέμβους.⁴²⁷

Η Κέρκυρα, η Απολλωνία, η Επίδαμνος και κάποια ηπειρωτικά φύλα, αναζήτησαν την φιλία (*amicitia*) της Ρώμης, πράγμα που σήμαινε ότι θα απολάμβαναν την εύνοια και την προστασία της, με αντάλλαγμα την συμμαχία τους.⁴²⁸ Πρώτη κ Η Ρώμη αναζητούσε συμμάχους στην ΒΔ Ελλάδα, κι ειδικότερα στις παράκτιες περιοχές, ώστε να ανακόψουν την πορεία του Φιλίππου Ε΄ προς την Ιταλία, καθιστώντας το Ιόνιο Πέλαγος *mare Romanum*.⁴²⁹

Με την υποταγή της Κέρκυρας το 229 π.Χ. στη Ρώμη, το νησί διατήρησε την αυτονομία του και στη νομισματοκοπία. Την περίοδο αυτή, η Κέρκυρα εκδίδει αργυρά δίδραγμα και δραχμές με κεφαλές κισσοστεφούς Διονύσου, πεπλοφόρου Διώνης (Πίν. 18, αρ. 11-12), της Αφροδίτης και του Απόλλωνος στον εμπροσθότυπο, ενώ στον οπισθότυπο, κεφαλή Πήγασου και την επιγραφή ΚΟΡ. Η κεφαλή Ηρακλέους στον εμπροσθότυπο και πλώρας πλοίου, της επιγραφής ΚΟΡΚΥΡΑΙΩΝ και ονόματα των πρυτάνεων, κυριαρχούν στα χάλκινα νομίσματα.⁴³⁰

⁴²⁴ Μπουραζέλης, 2017, 152.

⁴²⁵ Waterfield, 2018, 51.

⁴²⁶ Waterfield, 2018, 51.

⁴²⁷ Μπουραζέλης, 2017, 152.

⁴²⁸ Μπουραζέλης, 2017, 152.

⁴²⁹ Thiry, 2001, 137.

⁴³⁰ Τσούρτη, 2000, 445. Για τη χάλκινη νομισματοκοπία της Κέρκυρας κατά τους Αυτοκρατορικούς Χρόνους, από τον Αντωνίνο τον Ευσεβή ως τον Γορδιανό Α΄, βλ. Moucharte, 1986.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 Πολιτικές και θεσμικές διαδράσεις μεταξύ Κέρκυρας και Μεγάλης Ελλάδας

Η Κέρκυρα, κατά την διάρκεια της ιστορίας της, υπήρξε και ολιγαρχική και δημοκρατική.⁴³¹ Οι πολιτικοί της θεσμοί και η φυλετική της διάκριση εισήχθησαν με την εγκατάσταση των Κορινθίων του Χερσικράτη στην νήσο, κατά τον αποικισμό της.⁴³² Οι φυλές που απαντώνται στην Κέρκυρα ήταν οκτώ: Αφορείς, Αμφινείς, Μακχίдай, Υνθιάνες, Φιλόξενοι, Πολίται και Υλλείς.⁴³³ Εκείνη και οι Συρακούσες, μοιράζονταν, αρχικά, το ίδιο ολιγαρχικό πολίτευμα με την μητρόπολή τους, Κόρινθο.⁴³⁴ Η Κέρκυρα, από το β' μισό του 5^{ου} αι. π.Χ. κι εξής, φαίνεται να έχει δημοκρατικό πολίτευμα.⁴³⁵

Η λαϊκή της συνέλευση δεν αποκαλείται Εκκλησία, αλλά με τον δωρικό όρο *Άλία*, η οποία είναι αρμόδια για την έκδοση ψηφισμάτων, τα οποία πάντα ξεκινούν με την φράση «*ἔδοξε ταῖ ἀλίαι*», ήτοι «η αλία ψήφισε/στην αλία φάνηκε σωστό...».⁴³⁶ Το ψήφισμα που εκδίδει η *Άλία*, αποκαλείται *Άλιασμα*, όπως θα φανεί και από τις επιγραφές που ακολουθούν. Αποτελείται κι αυτή από Βουλή (*Βωλά* ή μεταγενέστερα, *βουλά*), όπως όλες οι δημοκρατικές πόλεις, με επαυξημένες, ωστόσο, αρμοδιότητες, δηλαδή δικαστική και διοικητική εξουσία.⁴³⁷ Η Βουλή, όπως φαίνεται από ένα ψήφισμα⁴³⁸, το οποίο χρονολογείται πριν το 229 π.Χ., ενέκρινε αποφάσεις μαζί με την αλία, όπως προκύπτει από την φράση «*κα δοκῆι βουλαῖ καὶ ἀλίαι καλῶς ἔχειν*». Η κερκυραϊκή *βωλά*, αποτελείται από δυο επιτροπές, τους Πρόβουλους και τους Πρόδικους. Οι Πρόβουλοι, που αντιπροσώπευαν κάθε φυλή κι ήταν οκτώ στον αριθμό⁴³⁹ ήταν υπεύθυνοι των πολιτικών και διοικητικών υποθέσεων κι επιφορτισμένοι με την προκαταρκτική συζήτηση των προτάσεων προς έγκριση, ενώ οι Πρόδικοί των δικαστικών.⁴⁴⁰ Οι *Πρόδικοι βουλαῖς* είχαν αρμοδιότητες εκτελεστικές. Οι Πρόβουλοι

⁴³¹ Mustoxidi, 1848, 97.

⁴³² Mustoxidi, 1848, 103

⁴³³ Βλ. περισσότερα στην Psoma, 2022, 309 κ.ε., όπου περισσότερη βιβλιογραφία και ετυμολογίες ονομάτων.

⁴³⁴ Mustoxidi, 1848, 103.

⁴³⁵ Σακελλαρίου, 2019, 588.

⁴³⁶ Βλ. ενδεικτικά Τιμητικό ψήφισμα IG IX,1 685 και τη νεότερη βιβλιογραφία: Crema, 2007, 243, De Vido, 2010, 265, Σακελλαρίου, 2019, 588.

⁴³⁷ Σακελλαρίου, 2019, 588.

⁴³⁸ IG IX, 1 694, στ. 140.

⁴³⁹ Psoma, 2022, 310.

⁴⁴⁰ Βλ. Pietragnoli, 2010, 246, De Vido, 2010, 262, Σακελλαρίου, 2019, 588.

δρούσαν σε συνεννόηση με τους Πρόδικους και ήλεγχαν από κοινού τις αποφάσεις της *Αλίας*, ενώ δεν λάμβανε κανένας απ' τους δυο τελικές αποφάσεις, απλά μάλλον τις ενέκριναν.⁴⁴¹ Αυτό, άρχισε να γίνεται εντονότερο κατά τον 4^ο αι. π.Χ.⁴⁴² Κατά τον Σακελλαρίου,⁴⁴³ ο Προστάτης των Προδίκων, ήταν πιθανώς σαν προϊστάμενός τους, ενώ ο *Πρύτανις*, το αντίστοιχο για τους Προβούλους.

Ο Glotz⁴⁴⁴ χαρακτηρίζει τους Προβούλους ως ένα ολιγάνθρωπο συμβούλιο, μια επιτροπή. Ο Αριστοτέλης,⁴⁴⁵ αναφέρει ότι ήταν θεσμικοί άρχοντες που συζητούσαν προκαταρκτικά ζητήματα για Ο ίδιος⁴⁴⁶ το αναφέρει ως αξίωμα που κλείνει προς την ολιγαρχία, σε αντίθεση με τη βουλή, που είναι δημοκρατικό. Πρόκειται για ειδική, μη δημοκρατική αρχή, η οποία προεγκρίνει θέματα που θα επικυρώσει ο δήμος. Ο αριθμός τους είναι περιορισμένος, θέματα που θα συζητούσε κατόπιν η βουλή, ώστε να μην σπαταλήσει πολύτιμο χρόνο και αν παραπέμπει και αυτό σε ολιγαρχία, όταν συνυπάρχει με δημοκρατικό πολίτευμα, οι Πρόβουλοι έχουν ανώτερες αρμοδιότητες σε σχέση με τους βουλευτές.⁴⁴⁷

Η Κέρκυρα, εφαρμόζει τον θεσμό του Προξένου, καθώς διαθέτει, ένα ευρύ δίκτυο «διεθνών» επαφών, το οποίο εξασφαλιζόταν ακριβώς με την ύπαρξη αυτών των αξιωματούχων.⁴⁴⁸ Θυμίζουμε την περίπτωση του αδικοχαμένου πρόξενου, Μενεκράτη από την Οιάνθεια της Λοκρίδας (τέλη 7^{ου}- αρχές 6^{ου} π.Χ.)⁴⁴⁹, το κενοτάφιο του οποίου βρέθηκε στην περιοχή της Γαρίτσας στην Κέρκυρα. Ο Μενεκράτης πέθανε σε ναυάγιο, σε μια διαδρομή από ή προς την Κέρκυρα, και φαίνεται ότι οι Κερκυραίοι είχαν μεγάλη εκτίμηση στο πρόσωπό του, αφού ανέγειραν μνημείο προς τιμήν του, σε περίοπτη θέση. Την κορυφή του, μάλλον, κοσμούσε ένας λέοντας, που βρέθηκε μερικά μέτρα παραπέρα, χωρίς αυτό να είναι επιβεβαιωμένο. Μετά τον θάνατό του, τον

⁴⁴¹ Σακελλαρίου, 2019, 588. Από την επιγραφή IG IX, 1 682 και την έκφραση «*κα προβούλοις και προδίοις δοκῆι καλῶς ἔχειν*» προκύπτει ότι απλώς ενέκριναν την απόφαση.

⁴⁴² De Vido, 2010, 265.

⁴⁴³ Glotz, 2010, 98. Σακελλαρίου, 2019, 588.

⁴⁴⁴ Glotz, 2010, 97-98.

⁴⁴⁵ Αριστ., Πολ., 6, 1322β 15. «*καλεῖται δὲ ἔνθα μὲν πρόβουλοι διὰ τὸ προβουλεύειν, ὅπου δὲ πλήθος ἔστι, βουλή μᾶλλον*»

⁴⁴⁶ Αριστ., Πολ., 6.1323α 5: «*ὀλιγαρχικὸν δ' οἱ πρόβουλοι*». Αναλυτικότερα, βλ. την μελέτη του L. Pietragnoli, 2015, όπου η σχετική βιβλιογραφία και πηγές.

⁴⁴⁷ Αριστ., Πολ., 4. 1299β 30-35. «*οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἰδιαί τινες εἰσὶν, οἷον ἡ τῶν προβούλων: αὕτη γὰρ οὐ δημοκρατικὴ. βουλή δὲ δημοτικόν: δεῖ μὲν γὰρ εἶναί τι τοιοῦτον ᾧ ἐπιμελὲς ἔσται τοῦ δήμου προβουλεύειν, ὅπως ἀσχολῶν ἔσται, τοῦτο δ', ἐὰν ὀλίγοι τὸν ἀριθμὸν ᾧσιν, ὀλιγαρχικόν: τοὺς δὲ προβούλους ὀλίγους ἀναγκαῖον εἶναι τὸ πλῆθος, ὥστ' ὀλιγαρχικόν. ἀλλ' ὅπου ἄμφω αὐτὰ αἱ ἀρχαί, οἱ πρόβουλοι καθεστᾶσιν ἐπὶ τοῖς βουλευταῖς: ὁ μὲν γὰρ βουλευτὴς δημοτικόν, ὁ δὲ πρόβουλος ὀλιγαρχικόν*».

⁴⁴⁸ De Vido, 2010, 265.

⁴⁴⁹ Το όνομα αναγράφεται σε επιγραφή ενός αμφορέα από τον Τάραντα (Montedoro) με τη μορφή ΜΕΝΕΚΡΑΤΕΥ[Σ] βλ. IG XIV 2393, 357.

διαδέχτηκε στην προξενική αρχή ο αδερφός του, ο Πραξιμένης.⁴⁵⁰ Σώζεται επιγραφή, επί τα λαιά, σε δωρική διάλεκτο⁴⁵¹:

ἠυιοῦ Γλασίου Μενεκράτεος τόδε σᾶμα
Οἰανθέος γενεάν. τόδε δ' αὐτοῖ δᾶμος ἐποίει·
ἔξ γὰρ πρόξενρος δάμου φίλος· ἀλλ' ἐνὶ πόντο·ι
ᾧ ἔλετο, δαμόσιον δὲ καρὸ[ν πένθησαν *ἡάπαντες*].·
Πραξιμένης δ' αὐτοῖ γ[αίας] ἀπὸ πατρίδος ἐνθὸ·ν·
σὺν δάμο·ι τόδε σᾶμα κασιγνέτιο πονέ·θε··· :

Ἡ Κέρκυρα, επηρεασμένη ἀπὸ τὴν μητρόπολή της, ἀκολουθοῦσε τὸν θεσμό του μοναδικοῦ Πρυτάνεως, ὡς ἐπώνυμου ἀρχοντα. Ὁ Πρύτανις συγκέντρωνε στὰ χέρια του τὴν ἐξουσία ολόκληρης τῆς αριστοκρατικῆς τάξης, ἀφοῦ διατελοῦσε πρόεδρος τῆς Βουλῆς, με ἐκτελεστικὴ ἐξουσία, ὅπως ἓνας ἀρχηγὸς κράτους. Ἐνῶ διαφέρει ἀπὸ τὸν παραδοσιακὴ εἰκόνα που γνωρίζουμε ἀπὸ τοὺς Πρυτάνεις τῆς Ἀθήνας, αὐτὴ ἡ διαφοροποίηση εἶναι γνωστὴ στὴν Μικρὰ Ἀσία καὶ στὸ ΒΑ Αἰγαίو.⁴⁵²

Οἱ επαφές τῆς Κέρκυρας με τὴν Μεγάλῃ Ἑλλάδα καὶ τὴ Σικελία ἐπεκτάθηκαν καὶ στοὺς πολιτικοὺς θεσμοὺς. Ὡστόσο, αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ἡ ἴδια ἦταν αὐτὴ που μετέδωσε τοὺς θεσμοὺς αὐτοὺς στὴ Δύση, καθὼς ὡς φαίνεται ἡ Κόρινθος ἦταν ἐκεῖνη που ἐπαίξε τὸν σημαντικότερο ρόλο στὴ διάδοσή τους.

Ἡ *Ἀλία* εἶναι καθαρὰ δωρικὸ στοιχεῖο, που ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, ἀπαντᾶται στὶς συντηρητικὲς κοινότητες τῆς Δύσης, καὶ δη στὸ θεσμικὸ λεξιλόγιο τῶν Συρακουσῶν, ἀλλὰ καὶ σε ἄλλες περιφερειακὲς κοινότητες⁴⁵³ μεταξύ αὐτῶν, ὁ Ἀκράγαντας (**χάρτης 3**) τῆς Σικελίας καὶ τὸ Ρήγιο τῆς Κάτω Ἰταλίας (**χάρτης 2**), οἱ ὁποῖες διαθέτουν καὶ *Ἀλία* καὶ *βωλά*, ὅπως προτείνει ὁ Glotz.⁴⁵⁴ Ἡ Psoma⁴⁵⁵ ἀναφέρει μεταξύ αὐτῶν καὶ τὴν Σικελικὴ πόλη Νακὼνη (μάλλον τὸ σημερινὸ Monte Navone), ὅπως φαίνεται ἄλλωστε κι ἀπὸ τὶς ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες.⁴⁵⁶ Ἄ.Μια ἀποσπασματικὰ σωσμένη ἐπιγραφή⁴⁵⁷ που βρέθηκε στὴν Ὀλυμπία, ἀλλὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν Σελινούντα (**χάρτης 3**) καὶ χρονολογεῖται μεταξύ 6^{ου}/5^{ου} αἰ. π.Χ., γραμμὲν σε βουστροφηδὸν γραφῆ, με βάση τὴν ἀποκατάσταση θεωρεῖται ὅτι στὸν στίχο 4 περιλαμβάνει τὸν ὄρο *ἡλία*.

⁴⁵⁰ Guarducci, 2019, 456-457.

⁴⁵¹ IG, IX 1, 867. Guarducci, 2019, 456.

⁴⁵² Glotz, 2010, 102.

⁴⁵³ De Vido, 2010, 261.

⁴⁵⁴ Glotz, 2010, 94.

⁴⁵⁵ Psoma, 2022, 316.

⁴⁵⁶ SEG 30.1119 Π. 3, 9, 12.

⁴⁵⁷ IGASMG I² 52

Σε μια επιγραφή⁴⁵⁸ από την αρχαία Φιντιάδα (σήμ. Licata, Σικελία) που ωστόσο δεν έχει χρονολογηθεί, εντοπίζονται οι εκφράσεις «ἔδοξε τᾷ ἀλίαι» και «ἀλίασμα», όπως στα Κερκυραϊκά ψηφίσματα, ενώ σε μια άλλη⁴⁵⁹ που χρονολογείται μετά το 281 π.Χ., αναφέρεται μόνο το «ἀλίασμα», βάσει των εκτιμήσεων των επιγραφολόγων. Επομένως, εικάζουμε πως η Φιντίας ήταν μια εκ των πόλεων που είχε το θεσμό της αλίας. Οι τουλάχιστον οκτώ επιγραφές⁴⁶⁰ από την Εντέλλα (σήμ. Rocca di Entella) της Σικελίας γίνονται μάρτυρες της εκεί ύπαρξης του θεσμού. Πρόκειται ως επί το πλείστον για τιμητικά ψηφίσματα που τιμούν πόλεις και πρόσωπα, τα οποία χρονολογούνται όλα μεταξύ 254-241 π.Χ. και έχουν χαραχθεί σε χάλκινες στήλες. Όλες τους εμπεριέχουν την τυπική φράση «ἔδοξε καὶ τᾷ ἀλίαι» (με μικροδιαφορές), ενώ ορισμένες αποκαλούν το ψήφισμα «ἀλίασμα». Στην Μεγάλη Ελλάδα, και πιο συγκεκριμένα στην Ηράκλεια (σήμ. Policoro, **χάρτης 2**), σε μια εκτενέστατη επιγραφή που αποδίδεται σε δυο χάλκινες στήλες,⁴⁶¹ και αφορά στις εκτάσεις που ανήκουν στα ιερά του Διονύσου και της Αθηνάς Πολιάδος, χρονολογούμενη περί το 350 π.Χ., στους στίχους 11 και 115 της πρώτης στήλης και στον 10 της δεύτερης, γίνεται αναφορά στον όρο *άλία*.

Τον θεσμό του Επώνυμου Πρυτάνεως απαντά κανείς στο Ρήγιο και τον Κρότωνα (**χάρτης 2**), που τον υιοθέτησαν από την Κόρινθο, πιθανώς με μεσολαβητή την Κέρκυρα.⁴⁶² Μια επιγραφή⁴⁶³ του 2^{ου}-1^{ου} π.Χ. αι. από το Ρήγιο, τιμητικό ψήφισμα υπέρ του Γναίου Αυφιδίου σε μια χάλκινη παραλληλόγραμμη πλάκα, που θα κοσμούσε έναν βωμό με ζωφόρο και ιωνικούς κίονες, επιβεβαιώνει την ύπαρξη του θεσμού του πρυτάνεως, με τη γραφή *πρυτάνιος*, του οποίου το όνομα πιθανώς καθόριζε το έτος σύνταξης της επιγραφής. Γενικότερα, στις επιγραφές του Ρηγίου⁴⁶⁴ παρατηρείται ότι ο θεσμός του Πρυτάνεως εμφανίζεται από τον 2^ο αι. π.Χ. και εξής, πολύ μετά από την πιθανολογούμενη εισαγωγή του στην Κέρκυρα. Μεταξύ άλλων, από το ακόλουθο ψήφισμα⁴⁶⁵ προκύπτει ότι το Ρήγιο διέθετε εκείνη την περίοδο τον θεσμό της αλίας, της οποίας τα ψηφίσματα αποκαλούνται και εδώ αλιάσματα:

⁴⁵⁸ IG XIV 256.

⁴⁵⁹ IG XIV 257.

⁴⁶⁰ SEG 30.1117, SEG 30.1118, SEG 30.1119, SEG 30.1121, SEG 30.1122, SEG 30.1123 SEG 35.999.

⁴⁶¹ IG XIV 645.

⁴⁶² Glotz, 2010, 102. Antonetti, 2011, 54-55.

⁴⁶³ IG XIV 612.

⁴⁶⁴ Βλ. IG XIV 612, 615, 617-619.

⁴⁶⁵ IG XIV 612.

*ἐπὶ πρυτάνιος · Νικάνδρου τοῦ Νικοδάμου· βουλᾶς προστατέοντος
 Σωσιπόλιος τοῦ Δαματρίου Χιω., Ἰππίου δυοδεκάται, ἔδοξε τᾷ ἀλία
 καθάπερ τᾷ ἐσκλήτῳ καὶ τᾷ βουλᾷ· ἐπεὶ ὁ στραταγὸς τῶν Ρω-
 μαίων Γναῖος Αὐφίδιος Τίτου υἱὸς εὖνους ὑπάρχει τᾷ ἀμῖ πόλει,
 ἄξιος φαινόμενος τᾶς αὐτοῦ καλοκάγαθίας, δεδόχθαι Γναῖον
 Αὐφίδιον Τίτου υἱὸν στραταγὸν Ρωμαίων στεφανῶσαι ἐν τῷ ἀγῶνι
 τοῖς πρώτοις Ἀθανίοις ἐλαί<α>ς στεφάνῳ καὶ πρόξενον καὶ
 εὐεργέταν ποιῆσαι τοῦ δάμ<ο>υ τῶν Ρηγίνων καὶ ἐγγόνους αὐτοῦ
 εὐνοίας ἔνεκεν ἃς ἔχον διατελεῖ εἰς τὸν δᾶμον τῶν Ρηγίνων· τὰν δὲ
 βουλὰν τὸ ἀλίαςμα κολαψαμέναν εἰς χαλκώματα δισά, τὸ μὲν
 ἀναθέμειν εἰς τὸ βουλευτήριον, τὸ δὲ ἀποστεῖλαι Γναίῳ Αὐφιδίῳ.*

Σε μια μακροσκελέστατη επιγραφή⁴⁶⁶ από το Ταυρομένιο (σημ. Ταορμίνα, **χάρτης 3**) της Σικελίας, που χωρίζεται σε τρεις στήλες και χρονολογείται μεταξύ του τέλους του 2^{ου} και αρχών του 1^{ου} αι. π.Χ. εμφανίζονται τρία διαφορετικά άτομα ως Πρόβουλοι. Ωστόσο, στην επιγραφή δίδονται μόνον τα αρχικά Πρ. που οι επιγραφολόγοι, προφανώς, αποκατέστησαν με τον θεσμό των Προβούλων -πάντα με τη δέουσα επιφύλαξη, αφού έχει προταθεί και η εκδοχή Πρ[ύτανις].⁴⁶⁷ Μια άλλη, αποσπασματική επιγραφή⁴⁶⁸ της περιόδου από την ίδια περιοχή, π. 3^{ος} – 1^{ος} αι. π.Χ., αναφέρει τον θεσμό, αλλά και σε αυτή την περίπτωση η ταύτιση είναι επισφαλής. Σε επιγραφή⁴⁶⁹ από την Άλαισα (σημ. Santa Maria delle Palate, **χάρτης 3**) της βόρειας Σικελίας, που χρονολογείται μεταξύ του 250-150 π.Χ. η ύπαρξη του θεσμού είναι ξεκάθαρη.

Μέσω του Τιμολέοντα και της μεταρρύθμισής του, εισήχθη στις Συρακούσες ο θεσμός της *ἀμφιπολίας* (*ἀμφίπολος*: προσωνύμιο για τον ιερέα) για το ιερατείο του Ολυμπίου Διός, το οποίο στη συνέχεια υιοθετείται και από την Κέρκυρα και τις αποικίες της.⁴⁷⁰ Στην Κέρκυρα η ύπαρξη του θεσμού μαρτυρείται από ένα και μοναδικό ψήφισμα⁴⁷¹ των τελών του 3^{ου} αι. π.Χ., όπου αναφέρεται μεταξύ άλλων ο Αλκίνοος, ο οποίος μοιραζόταν το ιερό του τέμενος με τον Δία, υποδηλώνοντας σύνδεση με τον πατέρα όλων των θεών, όπως στις Συρακούσες.⁴⁷²

⁴⁶⁶ IG XIV 427/IGLPalermo 115.

⁴⁶⁷ SEG 4:54.

⁴⁶⁸ SEG 38:973 B

⁴⁶⁹ SEG 31:825.

⁴⁷⁰ Crema, 2007, 247. Antonetti, 2011, 54-55.

⁴⁷¹ IG IX I, 683.

⁴⁷² Psoma, 2022, 388.

Πρόκειται για έναν καθαρά θρησκευτικού περιεχομένου όρο, που είτε συνιστά ιερατικό αξίωμα, είτε τίτλο αξιώματος της πόλης των Συρακουσών.⁴⁷³ Το συγκεκριμένο αξίωμα της *ἀμφιπολίας* του Ολυμπίου Διός ήταν ενιαύσιο και κληρωτό μεταξύ τριών υποψηφίων εκ των ισάριθμων επιφανέστερων γενών της πόλεως. Ήταν συμβολικό και τιμητικό, με ορισμένα τυπικά καθήκοντα. Την πληροφορία για την εισαγωγή του θεσμού στις Συρακούσες, αντλεί κανείς από την διήγηση του Διοδώρου.⁴⁷⁴ Μόλις ο Τιμολέοντας απελευθέρωσε τις Συρακούσες και κατέλυσε την τυραννική εξουσία του Διονυσίου Β΄, προέβη σε μεταρρυθμίσεις, με την εισαγωγή του θεσμού της *ἀμφιπολίας*, ενιαύσιου θρησκευτικού αξιώματος. Ο πρώτος αμφίπολος του ναού του Ολυμπίου Διός των Συρακουσών ήταν κάποιος Καλλιμένης, γιος του Αλκάδα. Ο θεσμός διατηρήθηκε μέχρι και τα χρόνια του ιστορικού και την Ρωμαϊκή εποχή, αν και βαθμιαία παρήκμασε, αφού διατηρήθηκε επί 300 χρόνια. Ο θεσμός ανευρίσκεται σε μια αχρονολόγητη επιγραφή⁴⁷⁵ από τις Συρακούσες, η οποία έχει μεταγραφεί στα λατινικά, και ο θεσμός απαντάται ως *Amphilobi*.

dum esset sacerdos Syriae deae
 Tiberius Tiberii f(ilius)
 Pontifex fil(ius) Dapsili
 Amphilobi vero Paeadia qui fuit Theodori qui fuit
 Morrecini qui iusta fecere 5
 praesides Syriae deae singulis annis
 P(ublius) Plo<ti>us P(ubli) filius
 M(arcus) Pomponius di[— —]
 L(ucius) Lucinius [— — — —]
 L(ucius) Octavius L[— — — —] 10
 T(itus) Phaecius [— — — — —]
 Attale[— — — — — — — — —]
 Eutich[— — — — — — — — —]

Ο Kaibel προτείνει την αρχαιοελληνική εκδοχή της εν λόγω επιγραφής ως εξής:

ἐπὶ ἱερέων (ἱερατευόντων) θεᾶς Συρίας

⁴⁷³ Ευσταθίου, 2009, 648, όπου σχετική βιβλιογραφία.

⁴⁷⁴ Διόδ., 16.70.4-6: «Τιμολέων δὲ παραλαβὼν τὴν Νῆσον καὶ φρούρια τὰ τῶ Διονυσίῳ πρότερον ὑπακούοντα τὰς μὲν κατὰ τὴν Νῆσον ἀκροπόλεις καὶ τὰ τυραννεῖα κατέσκαψε, τοῖς δὲ φρουρίοις ἀπέδωκε τὴν ἐλευθερίαν. / εὐθὺς δὲ καὶ νομογραφεῖν ἤρξατο, τιθεὶς δημοκρατικούς νόμους καὶ τὰ περὶ τῶν ἰδιωτικῶν συμβολαίων δίκαια καὶ τᾶλλα πάντα ἀκριβῶς διέταξε, πλείστην φροντίδα τῆς ἰσότητος ποιούμενος. / κατέστησε δὲ καὶ τὴν κατ' ἐνιαυτὸν ἐντιμοτάτην ἀρχὴν, ἣν ἀμφιπολίαν Διὸς Ὀλυμπίου καλοῦσιν Συρακόσιοι: καὶ ἤρθε ἡ πρώτη ἀμφίπολος Διὸς Ὀλυμπίου Καλλιμένης Ἀλκάδα καὶ τὸ λοιπὸν διετέλεσαν οἱ Συρακόσιοι τοὺς ἐνιαυτοὺς ἐπιγράφοντες τοῦτοις τοῖς ἄρχουσι μέχρι τῶνδε τῶν ἱστοριῶν γραφομένων καὶ τῆς κατὰ τὴν πολιτείαν ἀλλαγῆς: τῶν γὰρ Ῥωμαίων μεταδόντων τοῖς Σικελιώταις τῆς πολιτείας ἢ τῶν ἀμφιπόλων ἀρχὴ ἐταπεινώθη, διαμείνασα ἔτη πλείω τῶν τριακοσίων...».

⁴⁷⁵ IG XIV 9

Τιβερίου τοῦ Τιβερίου?
Ἀρχάρου τοῦ Δαψίλου
ἀμφιπόλου δὲ Παι... τοῦ Θεοδώρου
τοῦ Μορυχίδου (?)
Προστάται θεᾶς Συρίας κατενιαύσιοι

Μια ἄλλη ἐπιγραφή,⁴⁷⁶ ἀπὸ τὴν πόλη Κεντόριπα τῆς Σικελίας (**χάρτης 3**), ἀναφέρει κάποιον Ἀρτεμίσκο που διετέλεσε ἀμφίπολος. Δὲν δίδεται χρονολογία τῆς ἐν λόγῳ ἐπιγραφῆς.

[ἐ]πι Ἡρακλείου τοῦ Α[—]- 1
[—]ο<υ> Ἀριστονίκου
Διὶ Ὠρίφ **ἀνφιπολεύσας**
[Ἀρ]τεμίσκος Νύμ<φ>ωνος
Κάβαμος {²⁷Κάβα<λλ>ος?} ²⁷ ἐκ τῶν αὐτοῦ. 5

Ἐν κατακλείδι, δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ υποστηρίξει μὲ βεβαιότητα ὅτι οἱ ἀνωτέρω θεσμοὶ που ἐντοπίζονται σὲ ἐπιγραφές ἐπὶ Κατωϊταλικῆς καὶ Σικελικῆς ἐδάφους, προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀμεση ἐπαφή τῶν πόλεων αὐτῶν μὲ τὴν Κέρκυρα. Ἡ Κόρινθος μάλλον εἶναι ἡ «υπεύθυνη» γιὰ τὴ διάδοσή τους στὴ Δύση, μὲσω τῶν ἀποικιῶν τῆς, που υιοθέτησαν τοὺς θεσμοὺς τῆς μητρόπολός τους, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπαφῶν τῶν κοντινῶν περιοχῶν μὲ αὐτές. Συνεπῶς, δὲν προκύπτει ρητὴ μεσολάβηση τῆς Κέρκυρας, ἐπομένως οφείλουμε νὰ διατηρήσουμε ἐπιφυλάξεις, ἕως ὅτου ἀποδειχθεῖ, μὲσω τῶν νέων ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων που θὰ προκύψουν στο μέλλον καὶ κυρίως μὲσω κάποιας ἐπιγραφικῆς μαρτυρίας.

⁴⁷⁶ IG XIV 574.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 Οικονομικές και εμπορικές διαδράσεις μεταξύ Κέρκυρας και Μεγάλης Ελλάδας

Η αναφορά του Θουκυδίδη⁴⁷⁷ στην πρώτη ναυμαχία των Κερκυραίων με τους Κορινθίους, γίνεται, κατά την άποψη της Intieri,⁴⁷⁸ με σκοπό την ανάπτυξη της σκέψης του ιστορικού για την αλληλένδετη σχέση μεταξύ οικονομικής άνθισης και θαλάσσιας υπεροχής. Στα προεόρτια της σύγκρουσης για την Επίδαμνο, η Κέρκυρα είχε ξεπεράσει την Κόρινθο σε στόλο, κι είχε εξισωθεί με τις πιο πλούσιες ελληνικές πόλεις της εποχής. Ο βαθμός αυτάρκειας στον οποίο είχαν φτάσει οι Κερκυραίοι, τους είχε επιτρέψει να κρατηθούν μακριά από συμμαχίες, αλλά και να αυτοπροσδιορίζονται όπως εκείνοι επιθυμούσαν. Σε αντίθεση, λ.χ., με την Αθήνα, η Κέρκυρα δεν ήταν τόσο εξαρτημένη από άλλα κράτη για τον ανεφοδιασμό της, αφού η πρωτογενής παραγωγή της δημιουργούσε πλεόνασμα ικανό για να εξαχθεί και να τροφοδοτήσει και άλλες αγορές. Η υποχρεωτική διέλευση πλοίων από τα στενά και η επιβεβλημένη στάση στο νησί για ανεφοδιασμό, επέφεραν απρόσκοπτη εισροή, απορρόφηση και εκροή αγαθών μέσω των ξένων εμπόρων από διάφορα μέρη προς την Αδριατική. Οι Έλληνες ενδιαφέρονταν πολύ για ορισμένα προϊόντα, στα οποία η Κέρκυρα είχε πρόσβαση λόγω της θέσης της: τα μέταλλα της νότιας Ιλλυρίας, το ήλεκτρο από τη Βαλτική, το βιτούμιο από τις αλβανικές κοιλάδες, το ρίζωμα του φυτού ίριδα, που χρησιμοποιούσαν οι Κορίνθιοι για τα αρώματά τους,⁴⁷⁹ τέλος, τους σκλάβους και το σιτάρι.⁴⁸⁰ Επομένως, οι Κερκυραίοι δεν χρειάζονταν να μοχθήσουν για να εξάγουν τα προϊόντα τους, ούτε και για να εισάγουν ό,τι τους έλειπε, ώστε να τους είναι αναγκαία κάποια οικονομικής φύσεως συμμαχία.

6.1. Εμπόριο και μεταφορά των προϊόντων

Η ραγδαία ανάπτυξη της εμπορικής δραστηριότητας της Κέρκυρας με άλλους λαούς της εποχής ξεκινά στην Αρχαϊκή Περίοδο.⁴⁸¹ Η Κέρκυρα εκμεταλλεύτηκε όλες τις δυνατότητές της, που της προσπόριζαν ένα μέλλον με οικονομική ευμάρεια. Στα

⁴⁷⁷ Θουκ., 1.13.4.

⁴⁷⁸ Intieri, 2010, 181-185.

⁴⁷⁹ Το ρίζωμα της ίριδας από την Ιλλυρία, ήταν ιδιαίτερα περιζήτητο, λόγω της εξαιρετικής ποιότητας της συγκεκριμένης ποικιλίας, που εφύετο στις δασώδεις περιοχές των ιλλυρικών κοιλάδων των ποταμών Drin και Narenta. Βλ. De Fidio, 1995, 101.

⁴⁸⁰ Intieri, 2010, 188.

⁴⁸¹ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 67.

μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ., ήταν ήδη ανάμεσα στους πλουσιότερους Έλληνες,⁴⁸² κατάσταση που συνεχίστηκε και κατά τον 4^ο αι. π.Χ., παρά τις συνεχείς δυσκολίες. Εκτός του ότι είχε αξιοποιήσει στον μέγιστο δυνατό βαθμό την ευφορία του εδάφους της και την πρωτογενή παραγωγή που πλεόναζε -κατόπιν εξαγόταν-, επωφελήθηκε της γεωγραφικής της θέσης. Αυτή, παρείχε την δυνατότητα στην Κέρκυρα να επιβάλει δασμούς στα διερχόμενα πλοία που προσάραζαν στα λιμάνια της για να ανεφοδιαστούν και να συνεχίσουν το ταξίδι τους.⁴⁸³ Ήταν, επιπλέον, τόπος απορρόφησης και διαμετακομιστικό κέντρο των προϊόντων που εισέρχονταν στο νησί, μέσω των διερχόμενων πλοίων από την Αδριατική και τη Δύση προς την Κέρκυρα και αντίστροφα.⁴⁸⁴

Κατά την άποψή μας, η σύγκριση, που κάνει η Intieri⁴⁸⁵ μεταξύ Κέρκυρας και Τάραντα, είναι αρκετά εύστοχη για την κατανόηση του ρόλου που έπαιξε το νησί ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση: ο Τάραντας και η Κέρκυρα πέτυχαν τον μέγιστο βαθμό ευδαιμονίας, χάρη στην ευνοϊκή θέση τους. Το λιμάνι του Τάραντα (**χάρτες 1 και 2**) ήταν υποχρεωτικό σημείο προσάραξης των πλοίων από τους θαλάσσιους δρόμους από και προς την Σικελία, την Ελλάδα και την Αδριατική, καθώς και των χερσαίων δρόμων της Ιταλικής ενδοχώρας. Τέτοιες επαφές, έκαναν τον Τάραντα σημείο αναφοράς σε ένα ευρύτερο οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο, που αφορούσε, όχι μόνο όσους δραστηριοποιούνταν στις θαλάσσιες και λιμενικές δραστηριότητες, αλλά και τις ελληνικές πόλεις και τους ιθαγενείς κατοίκους των εν λόγω περιοχών. Το πρόσθετο πλεονέκτημα του Τάραντα ήταν ότι, εξαιτίας της μορφολογίας του Ιταλικού εδάφους, βρισκόταν σε καίριο σημείο ανάμεσα σε μια αλίμενη ζώνη, όπως την χαρακτηρίζει ο Πολύβιος.⁴⁸⁶ Η Κέρκυρα, όπως σημειώνει η Intieri,⁴⁸⁷ μπορούσε κάλλιστα να είναι το ομόλογο του Τάραντα στον κυρίως Ελλαδικό χώρο. Μοιραζόταν τις ίδιες αγορές με τον Τάραντα, κι επιπροσθέτως, την ευρύτερη περιοχή της Ιλλυρίας και της Ηπείρου, όπου είχε βάσεις – αποικίες.

⁴⁸² Θουκ. 1.13.4: «...καὶ χρημάτων δυνάμει ὄντες κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ὁμοῖα τοῖς Ἑλλήνων πλουσιωτάτοις».

⁴⁸³ Στον λόγο των Κορινθίων (που αναπαράγει ο Θουκ. 1.37.3) στην πρεσβεία προς τους Αθηναίους για τη σύναψη της Επιμαχίας του 433 π.Χ. γίνεται μνεία στους ξένους που αναγκάζονταν να σταματούν στην Κέρκυρα για τον ανεφοδιασμό τους κατά τη διάρκεια των πλόων προς την Ιταλία: «διὰ τὸ ἤκιστα ἐπὶ τοὺς πέλας ἐκπλέοντας μάλιστα τοὺς ἄλλους ἀνάγκη καταίροντας δέχεσθαι».

⁴⁸⁴ Intieri, 2016, 244.

⁴⁸⁵ Intieri, 2016, 244-245.

⁴⁸⁶ Πολ., 10.1.1-2: «ὄντων γὰρ ἀπὸ τοῦ πορθμοῦ καὶ τῆς Ρηγίνων πόλεως σταδίων εἰς Τάραντα πλειόνων ἢ δισχιλίων, εἰς τέλος ἀλίμενον εἶναι συμβαίνει τὴν πλευρὰν τῆς Ἰταλίας ταύτην πλὴν τῶν ἐν Τάραντι λιμένων: ἡ τέτραπται μὲν εἰς τὸ Σικελικὸν πέλαγος, νεύει δὲ πρὸς τοὺς κατὰ τὴν Ἑλλάδα τόπους, ἔχει δὲ τῶν τε βαρβάρων ἔθνῶν τὰ πολυανθρωπότατα καὶ τῶν Ἑλληνίδων πόλεων τὰς ἐπιφανεστάτας».

⁴⁸⁷ Intieri, 2016, 245.

Πλάι στις απαραίτητες λιμενικές εγκαταστάσεις για την εύρυθμη λειτουργία των δύο ή τριών λιμανιών της Κέρκυρας, αποκλείεται να μην υπήρχε ένας ικανοποιητικός αριθμός καταστημάτων και δομών για τις εμπορικές δραστηριότητες. Την ύπαρξή τους τεκμηριώνουν οι γραπτές μαρτυρίες και τα αρχαιολογικά κατάλοιπα, που έχουν έρθει στο φως. Εκτός αυτού, η πρώιμη παρουσία αγορανομίας, τουτέστιν, αρχόντων επιφορτισμένων με την επίβλεψη παντός είδους οικονομικής δραστηριότητας, αλλά και οι πιστωτικές συναλλαγές μεταξύ ιδιωτών μεταξύ 6^{ου} – 5^{ου} αι. π.Χ. ακόμη και με γυναίκες-μέρη της συμφωνίας, μαρτυρά την οικονομική δυναμική του νησιού.⁴⁸⁸

Κατά την διάρκεια της κλασικής περιόδου, η Κέρκυρα εντατικοποιεί τις εμπορικές σχέσεις της, ελέγχοντας κρίσιμες αγορές, όπως της Ιταλίας, και τους θαλάσσιους δρόμους προς αυτή.⁴⁸⁹ Ο στόλος αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της οικονομικής της άνθισης, διότι με αυτόν μεταφέρονταν τα προϊόντα της προς τις εξωτερικές αγορές και εισήγαγε σικελικό σιτάρι.⁴⁹⁰ Εκτός των άλλων, παρείχε προστασία στα διερχόμενα πλοία, κατά των ληστρικών επιδρομών των πειρατών της περιοχής. Αυτές οι υπηρεσίες που προσέφερε το νησί ήταν ιδιαίτερα κερδοφόρες κι έτσι δημιουργήθηκε γόνιμο έδαφος για την οικονομική του ευμάρεια.⁴⁹¹

Μετά το θάνατο του Περιάνδρου το 585 π.Χ., η Κέρκυρα έστρεψε το βλέμμα της προς ανατολάς και δυσμάς, και δη προς το Κανάλι του Οτράντο (**χάρτης 1**).⁴⁹² Έως το β' μισό του 6^{ου} αι. π.Χ. η Κέρκυρα είχε προχωρήσει στο σχέδιο εξερεύνησης της Αδριατικής, φτάνοντας μέχρι και το επίπεδο των εμπορικών δρόμων του Πάδου. Ένας κορινθιακός αρύβαλλος των πρώτων δεκαετιών του 6^{ου} αι. π.Χ., που ήρθε στο φως στην Φερράρα τη δεκαετία του 1930, είναι μια υποδήλωση της πρωιμότητας των εμπορικών επαφών της Κέρκυρας με την βόρεια Αδριατική και το δέλτα του ποταμού Πάδου.⁴⁹³

6.1.1. Οι Κερκυραϊκοί Οζυπύθμενοι Αμφορείς στην Κέρκυρα και τη Δύση

Οι Κερκυραϊκοί οζυπύθμενοι αμφορείς (τα *Αδριανὰ Κεράμια*) ήταν ιδιαίτερου τύπου αγγεία μεταφοράς οίνου, λαδιού κι άλλων προϊόντων.⁴⁹⁴ Η παραγωγή τους ξεκίνησε κατά τον 6^ο αι. π.Χ. και συνεχίστηκε ως και το β' μισό του 3^{ου} αι. π.Χ., περιο-

⁴⁸⁸ Intrieri, 2016, 245, όπου η σχετική βιβλιογραφία.

⁴⁸⁹ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 83.

⁴⁹⁰ Λιάμπη, 2014, 43.

⁴⁹¹ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 83.

⁴⁹² Antonelli, 2000, 131.

⁴⁹³ Antonelli, 2000, 139.

⁴⁹⁴ Kourkoumelis, 1990, 42.

δο κατά την οποία υπέστη πολλές τυπολογικές μετατροπές (βλ. ενδεικτικά **Πιν. 14, εικ. 39**).⁴⁹⁵ Εκτός από το εμπόριο, τα αρχαιολογικά κατάλοιπα δείχνουν ότι είχαν χρησιμοποιηθεί και για ενταφιασμούς.⁴⁹⁶ Θεωρούνται από τα πιο κοινά κι εύχρηστα αγγεία που παράχθηκαν κατά την αρχαιότητα,⁴⁹⁷ τα οποία επαίνεσε μάλιστα και ο Πλίνιος ο Πρεσβύτερος⁴⁹⁸ για τη στερεότητά τους. Όπου κι αν εντοπίστηκαν (αμπάρια ναυαγισμένων πλοίων, εργαστήρια κεραμικής, αποθήκες, οικίες), οι κερκυραϊκοί οξυπύθμενοι αμφορείς αποτελούν σημάδι οικονομικής ανάπτυξης και εμπορικών σχέσεων, σύμφωνα με τον Κουρκουμέλη.⁴⁹⁹ Τέτοιου είδους αγγεία δεν ήταν αποκλειστικό εύρημα της Κέρκυρας, αλλά κάθε πόλη είχε τον δικό της τύπο, με στόχο την προστασία του παραγωγού και του πελάτη.⁵⁰⁰

Κοινό χαρακτηριστικό τους ήταν το ατρακτοειδές σώμα, οι κάθετες λαβές κι η κωνική απόληξη της βάσης, που χρησίμευε ως στήριξη σε ειδικές υποδοχές πλοίων ή αποθηκών.⁵⁰¹ Μέχρι πρότινος, ταυτοποιείτο λανθασμένα ως Κορινθιακός Β΄ τύπος, έως ότου ήρθε στο φως ο «Κερκυραϊκός Κεραμεικός», ανατρέποντας τα μέχρι τότε δεδομένα και βαφτίζοντάς το πλέον ως «κερκυραϊκό δημιούργημα».⁵⁰² Η λάθος ταύτιση, σύμφωνα με την Σπετσιέρη-Χωρέμη⁵⁰³, οφείλεται στα πολυάριθμα δείγματα από την Κόρινθο. Ωστόσο, μέχρι στιγμής, επειδή μόνο στην Κέρκυρα βρέθηκε εργαστήριο παραγωγής τους, χαρακτηρίστηκε «κερκυραϊκός». Ο Κουρκουμέλης⁵⁰⁴, συμπληρώνει ότι είναι απίθανη η παραλληλότητα της χρήσης ενός κοινού τύπου από δυο πόλεις, εφόσον τις χωρίζει μια μεγάλη χιλιομετρική απόσταση. Ο ίδιος, σε παλαιότερη μελέτη⁵⁰⁵, υπογραμμίζει ότι δεν μπορούν να θεωρηθούν Κορινθιακοί Β΄, διότι, η Κόρινθος δεν φημίζονταν για την παραγωγή κρασιού, σε αντίθεση με την Κέρκυρα.

Μεταξύ 4^{ου}-2^{ου} αι. π.Χ. κι ύστερα, συναντά κανείς σφραγίδες με ποικίλα θέματα, όπως φύλλα κισσού, σταφυλές, ρόδακες κ.λπ. στις λαβές των αμφορέων, θέμα-

⁴⁹⁵ Για την τυπολογική εξέλιξη του Κερκυραϊκού αμφορέα, βλ. αναλυτικότερα τους Kourkoumelis, 1990, 44 και του ίδιου, 2000, 155-156, αλλά και Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 76-77, 119.

⁴⁹⁶ Κουρκουμέλης, 2000, 155.

⁴⁹⁷ Kourkoumelis, 1990, 42. Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 76.

⁴⁹⁸ Πλίν., *NH* 35.46 §161: “*Hadrianis firmitas*”.

⁴⁹⁹ Kourkoumelis, 1990, 42.

⁵⁰⁰ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 76.

⁵⁰¹ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 76.

⁵⁰² Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 119.

⁵⁰³ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 85.

⁵⁰⁴ Κουρκουμέλης, 2000, 154.

⁵⁰⁵ Kourkoumelis, 1990, 43.

τα που ωστόσο δεν έχουν ικανοποιητική ερμηνεία⁵⁰⁶. Κατά την Πρέκα-Αλεξανδρή⁵⁰⁷, τα θέματα των σφραγίδων ομοιάζουν μ' εκείνα της κερκυραϊκής νομισματοκοπίας, κάνοντας πρόδηλο ότι ακρογωνιαίο λίθο της κερκυραϊκής οικονομίας αποτελούσε η αμπελουργία κι η παραγωγή του περίφημου κερκυραϊκού οίνου, πράγμα το οποίο βρίσκει έρεισμα στις φιλολογικές μαρτυρίες και τα αρχαιολογικά σπαράγματα. Ίσως αυτές οι σφραγίδες να αποτελούσαν κάποιο είδος επίσημου ελέγχου προέλευσης του αγγείου.⁵⁰⁸

Οι αγορές της Σικελίας και της Νότιας Ιταλίας ήταν από τις πιο ουσιώδεις για την απορρόφηση του κερκυραϊκού οίνου (και αμφορέων, κατ' επέκταση), όπως και η Βόρεια Αδριατική.⁵⁰⁹ Σημαντικό ρόλο για την διοχέτευση των αγγείων στις αδριατικές αγορές, πρέπει να έπαιξε η αποικία της Κέρκυρας, Επίδαμνος, που βρίσκεται πλησιέστερα προς την Κάτω Αδριατική.⁵¹⁰ Ένα χωρίο του ψευδο-Αριστοτέλη⁵¹¹ αναφέρει ότι οι Κερκυραϊκοί αμφορείς πωλούνταν στα αδριατικά εμπορικά κέντρα μεταξύ της Μεντορικής και της Ιστρίας, κι έφταναν μέχρι τον Πόντο.

Αυτό που υπογραμμίζεται⁵¹², ωστόσο, είναι ότι δεν γνωρίζουμε ούτε την συχνότητα των ταξιδιών, ούτε την ποσότητα του εξαγόμενου οίνου, ούτε της παραγωγής των αμφορέων, ούτε πόσο απέδιδαν οι κερκυραϊκοί αμπελώνες ή αν το νησί στρεφόταν στην Περαιά του, για να συμπληρώσει τις εξαγωγικές του ανάγκες.

Πολυάριθμους κερκυραϊκούς αμφορείς έχει φέρει στο φως η αρχαιολογική σκαπάνη σε πληθώρα πόλεων της Ιταλίας και της Σικελίας, όπως: Μπρίντεζι, Τάραντα, Γέλα, Καμάρινα, Συρακούσες, Λεοντίνες, Spina (χάρτες 2, 3, 9, 10).⁵¹³ Επίσης, στην ευβοϊκή πόλη της Σικελίας, Μεσσήνη, έχουμε στοιχεία για τέσσερις κερκυραϊκούς αμφορείς μεταφοράς προϊόντων. Η κομβική της θέση στο ομώνυμο Στενό της Μεσσήνης, της επέτρεψε να αναπτύξει ευρύ δίκτυο εμπορικών σχέσεων με το Тур-

⁵⁰⁶ Ο Kourkoumelis (1990, 45) αναφέρει τον 3^ο αι. π.Χ., ενώ σε μεταγενέστερη μελέτη του (2006, 645), θεωρεί τον 4^ο αι. ως σημείο έναρξης της σφράγισης των αμφορέων. Αυτή η απόκλιση εξηγείται λόγω των νέων ανασκαφικών δεδομένων που ήρθαν στο φως.

⁵⁰⁷ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 77.

⁵⁰⁸ Kourkoumelis, 1990, 45. Kourkoumelis, 2000, 157.

⁵⁰⁹ Kourkoumelis, 2000, 161.

⁵¹⁰ Antonelli, 2000, 145.

⁵¹¹ [Αριστ.], *Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων* 839b: «Λέγεται δὲ μεταξύ τῆς Μεντορικῆς καὶ τῆς Ἰστριανῆς ὄρος τι εἶναι τὸ καλούμενον Δέλφιον, ἔχον λόφον ὑψηλόν. ἐπὶ τοῦτον τὸν λόφον ὅταν ἀναβάνωσιν οἱ Μέντορες οἱ ἐπὶ τοῦ Ἀδρίου οἰκούντες, ἀποθεωροῦσιν, ὡς ἔοικε, τὰ εἰς τὸν Πόντον εἰσπλέοντα πλοῖα. εἶναι δὲ καὶ τινὰ τόπον ἐν τοῖς ἀνά μέσον διαστήμασιν, εἰς ὃν ἀγορᾶς κοινῆς γινομένης πωλεῖσθαι παρὰ μὲν τῶν ἐκ τοῦ Πόντου ἐμπόρων ἀναβαινόντων τὰ Λέσβια καὶ Χῖα καὶ Θάσια, παρὰ δὲ τῶν ἐκ τοῦ Ἀδρίου τοὺς Κερκυραϊκοὺς ἀμφορεῖς.»

⁵¹² Kourkoumelis, 2000, 161-162.

⁵¹³ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2000, 73 και στην ίδια, 2010, 119. Christien, 2015, 121.

ρηνικό και το Ιόνιο Πέλαγος, την κυρίως Ελλάδα, το Αιγαίο και την Ανατολή. Συνεπώς, παρά τον πενιχρό αριθμό αμφορέων από την Κέρκυρα, δεν αποκλείεται να ήταν κι εκείνη ανάμεσα σ' αυτό το δίκτυο επαφών.⁵¹⁴ Το ίδιο πρέπει να ισχύει και για τους αμφορείς που βρέθηκαν στο Cavallino του Λέτσε.⁵¹⁵ Η σχετική έρευνα του D'Andria δημοσιεύτηκε το 1977, και από τότε ο Κορινθιακός Β' τύπος που αναφέρει, έχει αποδειχθεί ότι είναι κερκυραϊκός, όπως προαναφέρθηκε. Σε άλλη δημοσίευσή του,⁵¹⁶ αναφέρεται εντατικοποίηση των εμπορικών σχέσεων Κέρκυρας-Οτράντο, καθώς τα ανασκαφικά ευρήματα έφεραν στο φως υδρίες και κρατήρες με κοντό χείλος, που αποδίδονται σε Κερκυραϊκά εργαστήρια. Σε έρευνα του 1985⁵¹⁷, υποστηρίζει ότι μερική από την κεραμική σε ζώνες από το β' μισό του 7^{ου} αι. π.Χ., που βρέθηκε διάσπαρτη στο Κανάλι του Οτράντο, αλλά και σε ντόπιους πληθυσμούς στις νότιες Απουλίας προς τις Αδριατικές ακτές, είναι κερκυραϊκής προελεύσεως, όπως επίσης κι εκείνη των αποικιών που βλέπουν στον Κόλπο του Τάραντα.

Στο Εθνικό Μουσείο της Αδρίας⁵¹⁸ εκτίθεται ένας κερκυραϊκός αμφορέας του τέλους του 6^{ου}/ αρχών του 5^{ου} αι. π.Χ., που η Cattaneo-Cassano⁵¹⁹, το 1995, λανθασμένα ταύτιζε με τον Κορινθιακό Β'. Οι διεξαχθείσες ανασκαφές στον οικισμό του S. Basilio, έφεραν στο φως τέτοιους αμφορείς, μαζί με άλλους από άλλες πόλεις. Στο πόνημά της Cattaneo-Cassano⁵²⁰ διακρίνει κανείς τα στοιχεία που επιβεβαιώνουν ότι πρόκειται για Κερκυραϊκό, κι όχι για Κορινθιακό Β' αμφορέα.

Στην Κέρκυρα η αρχαιολογική σκαπάνη αποκάλυψε σημαντικό αριθμό εργαστηρίων κεραμικής.⁵²¹ Μεταξύ των δυο λιμένων, του Υλλαϊκού και του λιμένα του Αλκινούου, στον συνοικισμό Φιγαρέτο, κατά την αρχαιότητα, φαίνεται ότι άκμαζε μια εργατοτεχνική συνοικία.⁵²² Πλησίον του Υλλαϊκού λιμένα, τοποθετείται ένα εκτεταμένο εργαστήριο κεραμικής, ο «Κερκυραϊκός Κεραμεικός», ονομαστός για την τροφοδοσία της εσωτερικής και εξωτερικής αγοράς του νησιού με κερκυραϊκούς ο-

⁵¹⁴ Μοράκης, 2019, 282.

⁵¹⁵ D'Andria, 1977, 540-541.

⁵¹⁶ D'Andria, 1995, 496.

⁵¹⁷ D'Andria, 1985, 364-365.

⁵¹⁸ Στην Αδρία κατά την αρχαιότητα, έφταναν ελληνικά και προ-ελληνικά πλοία από το Αιγαίο, καθώς ήταν σημαντικός πόλος για τους δρόμους των καραβανιών ήδη από την 2^η χιλιετία, ως σημείο σύνδεσης της βόρειας Αδριατικής και της νοτιοκεντρικής Ευρώπης, απ' όπου εισέρρεαν πολύτιμα μέταλλα. Η σημασία του έγκειται στο ότι ολόκληρη η Αδριατική θάλασσα που βρέχει τις ακτές της Ιταλικής Χερσονήσου, της Δαλματίας και της Ιλλυρίας, πήρε το όνομά της απ' αυτήν την περιοχή, κοντά στον κόλπο της Βενετίας. Βλ. αναλυτικότερα την μελέτη του Braccisi, 2001, 11-12.

⁵¹⁹ Cattaneo-Cassano, 1995, 381-382.

⁵²⁰ Cattaneo-Cassano, 1995, Πιν. 1.

⁵²¹ Λιάμπη, 2014, 43.

⁵²² Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 112.

ξυπύθμενους αμφορείς.⁵²³ Η θέση του ανάμεσα στα δυο λιμάνια διευκόλυνε την μεταφορά κενών αμφορέων στον τόπο, όπου παράγονταν τα προϊόντα, ενώ στις πιο απομακρυσμένες περιοχές, θα βρίσκονταν τοπικά εργαστήρια προμήθειας αμφορέων, όμως, προς το παρόν, δεν έχουν εντοπιστεί.⁵²⁴

Ο πυρήνας του Κεραμεικού βρισκόταν στο πρώην κτήμα Μικάλεφ και αποτελείτο από διώροφους κεραμικούς κλιβάνους και τους αναγκαίους βοηθητικούς χώρους.⁵²⁵ Ο Κεραμεικός συνόρευε με περιοχές πλούσιες σε κερκυραϊκό πηλό, όπως η σημ. Γαρίτσα, οι Κουλίνες, τα Τρία Γεφύρια, το Μαντούκι κι οι Αλυκές, οι οποίες απέχουν από 1 ως 4 χλμ. από το εργαστήριο. Ο πηλός αυτός (με την ονομασία καγιάς) είναι χρώματος γκριζοπράσινου, εύπλαστος, αλλά είναι αναγκαίο να καθαρίζεται από χαλίκια κι όστρεα. Χρησιμοποιείτο και κόκκινος πηλός από μικρότερες πηγές στην βόρεια Κέρκυρα, στην περιοχή της Κασσιόπης, καθώς και πηλός εισαγόμενος από την Ήπειρο.⁵²⁶

Τα λείψανα του εργαστηρίου διατηρούνται ακόμα, εντός ενός στεγασμένου και περιφραγμένου χώρου, όπου διακρίνονται μια πρόχειρη παραλληλεπίπεδη κατασκευή, δεκατρείς κεραμικοί κλίβανοι από την Ύστερη Αρχαϊκή ως το τέλος της Ελληνιστικής περιόδου, λεκάνες για κατεργασία και καθαρισμό του πηλού, φρέατα για την άντληση νερού και αγωγοί για διοχέτευση στο εργαστήριο, αποθέτες για τα ελαττωματικά προϊόντα, ένα ιερό και λείψανα αποθηκών. Αμέτρητα όστρακα αμφορέων μέσα στους κλιβάνους, που ήρθαν στο φως κατόπιν των ανασκαφικών εργασιών στην περιοχή, ενισχύουν την υπόθεση ότι ήταν το κύριο προϊόν του εργαστηρίου.⁵²⁷ Τα όστρακα αυτά, επέτρεψαν την μελέτη της εξέλιξης του κερκυραϊκού αμφορέα.⁵²⁸ Εκτός από τους οξυπύθμενους αμφορείς, το εργαστήριο μάλλον παρήγαγε και ειδώλια, πήλινα αγαλμάτια, κεράμους, διάφορα αγγεία, υφαντικά και αλιευτικά είδη.⁵²⁹ Η παραγωγή, τοπικής κοροπλαστικής στο συγκεκριμένο εργαστήριο, τεκμαίρεται από την εύρεση των μητρών κατασκευής τους.⁵³⁰

Στον Αλμυρό Αχαράβης, (χάρτης 5) στη Βόρεια Κέρκυρα, μια σωστική ανασκαφή το 2005-2006 αποκάλυψε έναν κεραμικό κλίβανο και τμήμα κτηριακού συ-

⁵²³ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 40.

⁵²⁴ Κουρκουμέλης, 2000, 156.

⁵²⁵ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 40.

⁵²⁶ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 120.

⁵²⁷ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 119.

⁵²⁸ Κουρκουμέλης, 2006, 643.

⁵²⁹ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 112.

⁵³⁰ Λιάμπη, 2014, 43.

γκροτήματος κλασικής εποχής. Μεταξύ των ευρημάτων, εντοπίστηκαν διάφορα θραύσματα αμφορέων, που μας οδηγούν στην υπόθεση ότι ίσως επρόκειτο για ένα «αποκεντρωμένο» κέντρο παραγωγής τους. Το πιο ουσιώδες εύρημα της ανασκαφής, ωστόσο, αποτελεί ο κλίβανος, ο τύπος του οποίου απαντάται σε αντίστοιχους, μεγαλύτερων διαστάσεων κλίβανους στη Μεγάλη Ελλάδα⁵³¹. Ανάλογος έχει βρεθεί και στους Επιζεφύριους Λοκρούς (χάρτης 2) και προέρχεται από τον 5^ο αι. π.Χ. Η αποκάλυψη των εργαστηρίων κεραμικής στην Κέρκυρα, αποδεικνύει την παράδοση του νησιού στην παραγωγή -και κατόπιν- εξαγωγή κεραμικών προϊόντων, αφού εντοπίζονται διάσπαρτα περισσότερα από ένα εργαστήρια.⁵³²

Τα ενάλια αρχαιολογικά δεδομένα είναι πολύτιμη πηγή γνώσεων καθώς επιβεβαιώνουν το δίκτυο εμπορικών σχέσεων που αναπτύσσει μια πόλη με άλλες.⁵³³ Το Ιόνιο Πέλαγος, θεωρείται από τους ναυτικούς ως μια θάλασσα ήρεμη, χωρίς εκπλήξεις, αν και ήδη από την αρχαιότητα, σημειώνονται ναυάγια σε όλες τις περιόδους της. Οι άνεμοι φυσούν από τα βόρεια και ΒΔ, βοηθώντας την πλοήγηση από τα ανατολικά προς τα δυτικά και το αντίστροφο. Ωστόσο, αυτές οι συνθήκες μπορούν ν' αλλάξουν ανά πάσα στιγμή και να δημιουργήσουν πολύ δυσμενείς προοπτικές για ένα ήρεμο ταξίδι.⁵³⁴

Το Αρχαιολογικό Μουσείο της Κέρκυρας διαθέτει πάνω από 50 αμφορείς προερχόμενους από την θάλασσα.⁵³⁵ Η εξερεύνηση 18 ναυαγίων (χάρτης 9) κοντά σε μεσογειακά λιμάνια, αποκάλυψαν την ύπαρξη πολυάριθμων κερκυραϊκών αμφορέων⁵³⁶, αλλά και κορινθιακών τύπου Α'. Πιθανότατα, παρά τις τεταμένες σχέσεις Κορίνθου – Κέρκυρας καθ' όλη τη διάρκεια της αρχαιότητας, η μητρόπολη να έστελνε πλοία στην Κέρκυρα για ανεφοδιασμό και ανατροφοδότηση από την τοπική αγορά. Τα 14 από τα 18 ναυάγια βρίσκονται στον δρόμο για την Ιταλία και χρονολογούνται από τα μέσα του 6^{ου} ως και το β' μισό του 3^{ου} αι. π.Χ. (χάρτης 10).⁵³⁷ Στην νότια Ιταλία, αναφέρονται ονομαστικά από τον Κουρκουμέλη⁵³⁸, όλα τα ναυάγια που περιείχαν κερκυραϊκούς οξυπύθμενους αμφορείς, που προφανώς έμελλε να φτάσουν στις

⁵³¹ Για τον κλίβανο και τα τυπολογικά του χαρακτηριστικά, βλ. Κάντα-Κίτσου – Μπουνιά, 2022, 759-760, όπου εκτενέστατη βιβλιογραφία.

⁵³² Κάντα-Κίτσου – Μπουνιά, 2022, 767.

⁵³³ Κουρκουμέλης, 2000, 160.

⁵³⁴ Κουρκουμέλης, 2013, 469.

⁵³⁵ Κουρκουμέλης, 2013, 470.

⁵³⁶ Λιάμπη, 2014, 43.

⁵³⁷ Κουρκουμέλης, 2000, 160-161.

⁵³⁸ Κουρκουμέλης, 2000, 158, σημ. 14, όπου η σχετική βιβλιογραφία. Ο κατάλογος συμπληρώνεται στο: Κουρκουμέλης, 2013, 469.

αποικίες της Μεγάλης Ελλάδας. Αυτά τα ναυάγια τοποθετούνται στην Κεντρική και Κάτω Ιταλία: το Circeo (Κεντρική Ιταλία, ακτές Λατίου), το Savellettri (Μπρίντεζι), το La Madonnina (πλησίον του Τάραντα) και στην Καλλίπολη της Απουλίας. Τα υπόλοιπα, βρίσκονται στην βόρεια, ΒΑ, ανατολική και ΝΑ ακτή της Σικελίας: στο Capo Rosocolmo, στη Γέλα, στις Συρακούσες, στην Ognina, στο Marzameni, στο Plemmirio, στην Punta Braccetto, στο Stentinello, στην Vulpiglia, και στο Gosetti (χάρτες 9 και 10).

6.1.2 Ο Κερκυραϊκός Οίνος

Η Κέρκυρα, φημιζόταν για το κρασί της, τον περίφημο *άνθοσμια οἶνο*, ο οποίος εξαγόταν εντός των κερκυραϊκών οξυπύθμενων αμφορέων, πέραν του ότι ένα μέρος του έπαιρναν μαζί τους οι στρατοί. Ένα γεγονός που σχετίζεται με τον οίνο και την σημασία του στο νησί, αποτελεί η έναρξη του εμφυλίου το 427 π.Χ. στην Κέρκυρα και το περιστατικό με τον επικεφαλής των δημοκρατικών, Πειθία.⁵³⁹ Ο τελευταίος, είχε κατηγορήσει τους πέντε πιο πλούσιους άντρες για την αποκοπή των «χαράκων» που στήριζαν τα κλήματα, από τα ιερά τεμένη του Διός και του Αλκινόου. Η κατηγορία θα ήταν βάσιμη, μόνον εάν αυτοί οι πλουσιότατοι άνδρες ασχολούνταν με την καλλιέργεια της αμπέλου. Η τιμωρία για την κοπή κάθε χάρακα, ανερχόταν σε ένα στατήρα, ποσό που μόνο οι εύποροι θα μπορούσαν να καταβάλουν, άρα εδώ πιστοποιείται η ενασχόληση κυρίως των ευκατάστατων πολιτών με την ιδιαίτερα ανθηρή οινοπαραγωγή στην Κέρκυρα.⁵⁴⁰ Ο Κερκυραϊκός οίνος ήταν τόσο εξαιρετικός, που μνημονεύεται ότι, αργότερα, το 373 π.Χ. οι στρατιώτες του Μνάσιππου, κατά την πολιορκία, αρνούσαν να πιούν κρασί, εάν αυτό δεν είχε την ευωδία άνθους, όπως ο Κερκυραϊκός οίνος.⁵⁴¹ Ο Αθήναιος⁵⁴², παραθέτοντας απόσπασμα από τον Φαινία, περιγράφει ότι ο *άνθοσμιας οἶνος* παραγόταν με την προσθήκη ποσότητας 1 οινοχόης θαλασσινού νερού σε 50 με μούστο, ώστε να έχει το άρωμα ανθέων. Κι εφόσον μπο-

⁵³⁹ Θουκ., 3.70.4. Για τον Πειθία ως *εθελοπρόξενο* των Αθηναίων και *προστάτη του δήμου*, βλ. Psoma, 2022, 529-533.

⁵⁴⁰ Κουρκουμέλης, 2006, 641.

⁵⁴¹ Ξεν., *Ελλ.* 6.2.6,

⁵⁴² Αθην., *Δειπν.*, 1.31f.-32a 58: «περὶ δὲ τῆς τοῦ ἀνθοσμίου οἴνου σκευασίας Φαινίας ὁ Ἐρέσιός φησι τάδε: ' γλεύκει παραγεῖται παρὰ χοῦς πενήκοντα εἰς θαλάσσης καὶ γίνεται ἀνθοσμίας.' καὶ πάλιν 'ἀνθοσμίας γίνεται ἐκ νέων ἀμπέλων ἰσχυρότερος ἢ ἐκ παλαιῶν.' : ἐξῆς τέ φησι : ' τὰς ὀμφακώδεις συμπατήσαντες ἀπέθεντο καὶ ἀνθοσμίας ἐγένετο.' Θεόφραστος δ' ἐν Θάσῳ φησι τὸν ἐν τῷ πρυτανείῳ διδόμενον θαυμαστὸν εἶναι τὴν ἡδονὴν ἠρτυμένος γάρ ἐστιν. ' ἐμβάλλουσι γὰρ εἰς τὸ κεράμιον σταῖς μέλιτι φουράσαντες, ὥστε τὴν ὀσμὴν ἀπ' αὐτοῦ, τὴν δὲ γλυκύτητα ἀπὸ τοῦ σταιτὸς λαμβάνειν τὸν οἶνον'»

ρούσε να παλαιωθεί, κατά τον Κουρκουμέλη,⁵⁴³ είναι απόδειξη της καλής ποιότητας του οίνου. Ακόμη, φαίνεται ότι η κερκυραϊκή ποικιλία ήταν λευκός οίνος. Μπορούσε επίσης να χρησιμοποιηθεί ως φάρμακο, καθώς βοηθούσε στην πέψη.⁵⁴⁴

Αξίζει να σημειωθεί ότι, οι Κερκυραίοι επέλεξαν να απεικονίσουν στα νομίσματά τους σύμβολα, που αποτελούν σαφή δήλωση της σημασίας της παραγωγής οίνου και της εξαγωγής του μέσω των Κερκυραϊκών οξυπύθμενων αμφορέων. Τον 4^ο αι. π.Χ., εκτός των ήδη υπάρχοντων αργυρών νομισμάτων, εκδόθηκαν χάλκινα νομίσματα μικρών υποδιαίρέσεων (από 1,25 γρ. έως 5,33 γρ.) με απεικονίσεις αμφορέων στην εμπρόσθια όψη και σταφυλιών στην οπίσθια.⁵⁴⁵ Τον 3^ο αι. π.Χ. εμφανίζονται κι άλλες εκδόσεις με σύμβολα που παραπέμπουν στον οίνο και, ίσως, του μέσου εξαγωγής του: είναι ο συνδυασμός πλώρας πλοίου στην εμπρόσθια όψη και αγγείου πόσης (κανθάρου) με δευτερεύον σύμβολο το σταφύλι επάνω από τον κάνθαρο στην οπίσθια.⁵⁴⁶

Η Ενάλια Αρχαιολογία και η εξερεύνηση των ναυαγίων της Μεσογείου, μας επέτρεψε να χαρτογραφήσουμε το δίκτυο εμπορικών αγορών του κερκυραϊκού οίνου, το οποίο απλώνεται σχεδόν σε όλη τη λεκάνη της (χάρτης 9). Μέσα από τους αμφορείς που ανασύρθηκαν από τα ναυάγια του Stentinello των Συρακουσών και του Savelletri του Μπρίντεζι, μαρτυρείται η ανάπτυξη εμπορικών σχέσεων με την Μεγάλη Ελλάδα και Σικελία. Εκτός αυτών, έφτανε μέχρι και την Δυτική Μεσόγειο (ναυάγιο της Μαγιόρκα) και την Βόρεια Αφρική (Αλεξάνδρεια, Βεγγάζη, Καρχηδόνα).⁵⁴⁷

6.2. Η μαρτυρία των νομισματικών «θησαυρών»

6.2.1 Απεικονίσεις των κερκυραϊκών νομισμάτων

Η οικονομική άνθιση της Κέρκυρας, καθώς και το ταχύτατα ακμάζον κερκυραϊκό εμπόριο, σκιαγραφείται μέσα από την απήχηση των κερκυραϊκών νομισμάτων απ' άκρου εις άκρον της Μεσογείου.⁵⁴⁸

Η Κέρκυρα διέθετε ποικιλία εικονογραφικών τύπων στην νομισματοκοπία της.⁵⁴⁹ Ο τύπος της αγελάδας που θηλάζει μοσχάρακι στην εμπρόσθια όψη και το φυ-

⁵⁴³ Κουρκουμέλης, 2006, 642.

⁵⁴⁴ Psoma, 2015, 148.

⁵⁴⁵ SNG Bel. II. αρ. 1884-1891.

⁵⁴⁶ SNG Bel. II. αρ. 1908.

⁵⁴⁷ Kourkoumelis, 1988, 163.

⁵⁴⁸ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 72.

τικό κόσμημα εντός έγκοιλου τετραγώνου είναι προσφιλές δίπτυχο στις απεικονίσεις των κερκυραϊκών αργυρών στατήρων, που διατηρήθηκε επί μακρόν και υιοθετήθηκε από τις αποικίες της, την Επίδαμνο και την Απολλωνία.⁵⁵⁰ Στις μικρότερες υποδιαιρέσεις του κερκυραϊκού στατήρα, δεσπόζουν προτομές βοδιών ως εμπροσθότυπος και έναστρο μοτίβο σε έγκοιλο τετράγωνο ως οπισθότυπος (**Πιν. 17, αρ. 1**). Ο ίδιος τύπος της αγελάδας ή τμήμα της, εξακολουθεί να απεικονίζεται στα νομίσματα του 4^{ου} αι. π.Χ. (**Πιν. 17, αρ. 4**).⁵⁵¹

Οι τύποι που παρουσιάζουν, στην προκειμένη περίπτωση, μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την παρούσα διπλωματική εργασία, είναι εκείνοι που φέρουν σύμβολα Διονυσιακής λατρείας και σχετίζονται με το κύριο εξαγωγίμο προϊόν της Κερκυραϊκής υπαίθρου, τον οίνο. Τον 4^ο αι. π.Χ. στις υποδιαιρέσεις του στατήρα της παρατηρεί κανείς συχνότερα τους τύπους: αμφορέα, κανθάρους, θύρσους, κεφαλές Διονύσου κ.λπ.⁵⁵² Ειδικότερα η εισαγωγή του αμφορέα, τον οποίο εύλογα η Λιάμπη⁵⁵³ χαρακτήρισε «σημειολογική επιλογή», είναι η τρανή απόδειξη της εξέχουσας σημασίας του αγγείου και του κερκυραϊκού οίνου στο εμπόριο με άλλες πόλεις.⁵⁵⁴ Η παραπομπή στη λατρεία του Διονύσου και τον οίνο, διατηρείται στα δευτερεύοντα σύμβολα που συνοδεύουν τις Κορινθιακού τύπου κοπές που υιοθέτησε η Κέρκυρα με τη συμμετοχή της στην εκστρατεία του Τιμολέοντα. Το φύλλο άμπελου και το αγγείο πόσης αποτέλεσαν διακριτικό σύμβολο της εκδότριας αρχής πίσω από την προτομή της θεάς Αθηνάς (**Πιν. 17, αρ. 7-8**).⁵⁵⁵

Τα χάλκινα νομίσματα της Κέρκυρας (3^{ος}-1^{ος} αι. π.Χ.), εν αντιθέσει, φέρουν παραστάσεις πλοίων και αποτελούν εξίσου ξεκάθαρη δήλωση της ουσιώδους θέσης που κατείχε ανά τους αιώνες το θαλάσσιο εμπόριο για την οικονομική ευμάρεια του νησιού.⁵⁵⁶ Οι απεικονίσεις των χάλκινων κερμάτων του 3^{ου} αι. π.Χ., με πύρα πλοίου⁵⁵⁷, μπορεί, επίσης, να σχετίζονται με ναυτικούς αγώνες προς τιμήν του Διονύσου, του Ποσειδώνα και του Ακτίου Απόλλωνα (**Πιν. 18, αρ. 10**). Έχουν σωθεί ονόματα αγωνιστικών πλοίων, όπως ΑΛΚΑ, ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, ΕΥΚΛΕΙΑ, ΕΥΝΟΜΙΑ, ΘΗΡΑ,

⁵⁴⁹ Για τους τύπους της κερκυραϊκής νομισματοκοπίας ως το 229 π.Χ., βλ. Fried. 1982, καθώς και *SNG München* 627-700.

⁵⁵⁰ Τσούρτη, 2000, 444. Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 72.

⁵⁵¹ Τσούρτη, 2000, 444.

⁵⁵² Τσούρτη, 2000, 445, Λιάμπη, 2014, 41, Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 72.

⁵⁵³ Λιάμπη, 2014, 41.

⁵⁵⁴ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 72.

⁵⁵⁵ Antonetti, 2011, 56.

⁵⁵⁶ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 72.

⁵⁵⁷ *SNG Euphratis*. II 1908.

ΚΟΡΚΥΡΑ, ΚΩΜΟΣ, ΚΥΠΡΙΣ, ΛΑΟΝΙΚΑ, ΝΕΟΤΗΣ, ΝΙΚΑ, ΠΑΛΛΑΣ, ΠΡΩΤΑ, ΣΩΤΕΙΡΑ, ΦΑΜΑ, κλπ.⁵⁵⁸

Κατά την Αρχαϊκή Περίοδο συνέβαινε πολλές φορές τα κερκυραϊκά νομίσματα να είναι ανεπίγραφα, όμως από το 450 π.Χ. και εξής προστίθεται και το εθνικό τους.⁵⁵⁹ Η ταυτοποίηση της εκδότριας αρχής γινόταν με τα τρία πρώτα γράμματά του εθνικού σε δωρική διάλεκτο: ΚΟΡ[ΚΥΡΑΙΩΝ].⁵⁶⁰ Σταδιακά κάνουν την εμφάνισή τους αρχικά ονομάτων, μάλλον πρυτάνεων, κυρίως κατά τον 3^ο και 2^ο αι. π.Χ.⁵⁶¹

6.2.2 Χρονολογικά ζητήματα

Ο ορισμός συγκεκριμένης χρονολογίας έναρξης της Κερκυραϊκής νομισματοκοπίας είναι ιδιαίτερα προβληματικός, αφού έχουν προταθεί διαφορετικές ερμηνείες, με βάση τα εκάστοτε διαθέσιμα ευρήματα. Ενώ μέχρι πριν μια δεκαπενταετία σχεδόν, θεωρείτο από την Fried⁵⁶² ότι η Κέρκυρα ξεκίνησε απευθείας με κοπή αργυρών στατήρων, ο Kagan⁵⁶³ υποστήριξε πειστικά ότι η έναρξη της Κερκυραϊκής νομισματοκοπίας τοποθετείται στο β' μισό του 6^{ου} αι. π.Χ. με μικρές υποδιαίρεσεις, λ.χ. ημίδραγμα με προτομές ταύρου κι έγκοιλα τετράγωνα.⁵⁶⁴ Στην υπόλοιπη ΒΔ Ελλάδα, παρατηρείται έντονη καθυστέρηση στην κοπή νομίσματος μέχρι και τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ., αφού φαίνεται ότι μόνον τα νομισματοκοπεία της Κέρκυρας, της Λευκάδας της Ζακύνθου και του Κρανίου Κεφαλονιάς ήταν ενεργά κατά τους Μηδικούς Πολέμους.⁵⁶⁵

Ο αρχαιότερος δημοσιευμένος «θησαυρός» που περιλαμβάνει αργυρά νομίσματα από την Κέρκυρα, προέρχεται από τον Τάραντα⁵⁶⁶ (π. 500-490 π.Χ., βλ. παρακάτω) και οδήγησε τους μελετητές στο συμπέρασμα ότι είναι απίθανος ο ορισμός ενός *terminus post quem* πριν το 525 π.Χ., με βάση τα όσα παραθέτει ο Kagan.⁵⁶⁷ Η συγχρονία των ευρημάτων από τον Τάραντα και από την Στρατιά της Κέρκυρας (CH VIII, 41) ενισχύουν την υπόθεση ότι οι μεγαλύτερες εκδόσεις ξεκινούν τον 5^ο αι. π.Χ., όταν και οι ανάγκες χρηματοδότησης της ναυπήγησης στόλου και της ανέγερ-

⁵⁵⁸ Τσούρτη, 2000, 445. *SNG Euboeidis II*, 1909-1919.

⁵⁵⁹ Gehrke & Wirbelauer, 2005, 363.

⁵⁶⁰ Τσούρτη, 2000, 444.

⁵⁶¹ Λιάμπη, 2014, 42.

⁵⁶² Για την αυτόνομη νομισματοκοπία της Κέρκυρας, από τις πρώιμες κοπές ως το 229 π.Χ., βλ. Fried. 1982.

⁵⁶³ Kagan, 2009, 4 κ. έ.

⁵⁶⁴ Stazio, 1995, 181.

⁵⁶⁵ Lucchelli, 2010, 291.

⁵⁶⁶ IGCH 1874. Για τη χρονολόγηση των νομισμάτων του Τάραντα, βλ. Fischer-Bossert, 1999.

⁵⁶⁷ Kagan, 2009, 4 κ. έ.

σης ναών το επέβαλαν. Τα ευρήματα από τον «θησαυρό» της δυτικής Μικράς Ασίας⁵⁶⁸ (π. 500 π.Χ) περιείχαν, μεταξύ άλλων, αβέβαιες νομισματικές αξίες. Μια εξ αυτών (αρ. 52), που φέρει προτομή αγελάδας, με βάρος 2,85 γρ. και χρονολογείται κατά τον 6^ο αι. π.Χ., ταυτοποιήθηκε ως κερκυραϊκό ημίδραχμο από τον Kagan.⁵⁶⁹ Κι ο θησαυρός από τα Άδανα της Κιλικίας (6^{ος} αι. π.Χ.) περιείχε νόμισμα (5,82 γρ.) που αρχικά είχε λανθασμένα χαρακτηριστεί πρώιμο Θρακο-μακεδονικό, αλλά ο Kagan⁵⁷⁰ θεωρεί κερκυραϊκό. Με βάση αυτό, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η Κέρκυρα συγκαταλέγεται ανάμεσα στις πρώτες Ελληνικές πόλεις που έκοψαν αργυρό νόμισμα, αν και μικρότερων υποδιαίρέσεων, μέσα στον 6^ο αι. π.Χ.

6.2.3. Σταθμητικός Κανόνας και Νομισματική Πολιτική

Ως βάση διάρθρωσης του κερκυραϊκού σταθμητικού κανόνα ορίζεται ο στατήρ βάρους 11,6 γρ. Υποδιαίρεσεις του αποτελούν το ημιστάτηρο (5,8 γρ.), το τέταρτο του στατήρα (2,9 γρ.), το όγδοο του στατήρα (1,46 γρ.), ο οβολός (0,96 γρ.) και το ημιωβόλιο (0,49 γρ.).⁵⁷¹ Αργότερα, οι μικρές υποδιαίρεσεις αντικαταστάθηκαν με χάλκινα νομίσματα.⁵⁷² Από την μια πλευρά, ο Stazio⁵⁷³ ισχυρίζεται ότι ο σταθμητικός κανόνας των 11,6 γρ. ισοδυναμούσε με 2 ή 4 Κορινθιακές δραχμές, από την άλλη ο Kagan τάσσεται υπέρ της ισοτιμίας με τα 2/3 του αθηναϊκού τετράδραχμου.⁵⁷⁴ Για την παραγωγή νομισμάτων, οι Κερκυραίοι χρησιμοποιούσαν κράμα περιεκτικότητας 80% σε άργυρο,⁵⁷⁵ καθώς δεν είχαν πρόσβαση σε δικά τους μεταλλεία αργύρου, ώστε να μπορεί να κόψουν καθαρό νόμισμα. Ασφαλώς πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν κι η αυθεντικότητα του νομίσματος που απαιτούσε πρόσμειξη αργύρου με άλλα υλικά.

Για την καταγωγή του κερκυραϊκού σταθμητικού κανόνα, οι επικρατέστερες υποθέσεις⁵⁷⁶ προσδιορίζουν την προέλευσή του από την Αίγινα, την Κόρινθο, την Ασία ή ένα μείγμα όλων αυτών. Η Τσούρτη⁵⁷⁷ πιστεύει ότι πλησιάζει περισσότερο προς τον Αιγινητικό, παρά στον Κορινθιακό ή Ευβοϊκό. Ο Gardner⁵⁷⁸ θεωρεί το χαμηλότερο βάρος του Κερκυραϊκού σταθμητικού κανόνα επιρροή από την Ετρουρία ή

⁵⁶⁸ IGCH 1165.

⁵⁶⁹ Kagan, 2009, 6.

⁵⁷⁰ Για περαιτέρω λεπτομέρειες βλ. Kagan, 2009, 7.

⁵⁷¹ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 72.

⁵⁷² Psoma, 2022, 90.

⁵⁷³ Stazio, 2000, 56.

⁵⁷⁴ Kagan, 2013, 3.

⁵⁷⁵ Psoma, 2015, 154.

⁵⁷⁶ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 72. Psoma, 2015, 154.

⁵⁷⁷ Τσούρτη, 2000, 443.

⁵⁷⁸ Gardner 1974, 140.

την Κεντρική Ιταλία, πράγμα που φαίνεται να ευσταθεί, εφόσον είχαν αναπτύξει σχέσεις.

Όταν, κατά το γ' τέταρτο του 6^{ου} αι. π.Χ., η Κέρκυρα εισήγαγε το δικό της σταθμητικό κανόνα, τον υιοθέτησαν κι ορισμένες πόλεις του Ιονίου και της Μεγάλης Ελλάδας.⁵⁷⁹ Η μετρολογία κι οι υποδιαιρέσεις του αποτέλεσαν σημαντική διευκόλυνση για τις συναλλαγές με διάφορους εμπορικούς σταθμούς που δέχονταν κορινθιακό ή αιγινητικό νόμισμα, όπως το Ρήγιο, η Ζάγκλη/Μεσσήνη, η Νάξος κι οι ευβοϊκές πόλεις.⁵⁸⁰ Η θέση των πόλεων αυτών στο πέρασμα για το Τυρρηνικό Πέλαγος, άρα προς την Δύση, ίσως υπαγόρευε την υιοθέτηση αυτού του βολικού σταθμητικού κανόνα.⁵⁸¹ Το Ρήγιο, μάλιστα, φέρει ως οπισθότυπο μιας ΑΡ δραχμής του 490-484 π.Χ., προτομή κεφαλής μοσχαριού κατά τομή, όπως παρατηρείται και στις υποδιαιρέσεις κερκυραϊκών νομισμάτων,⁵⁸² οδηγώντας μας εύλογα στην υπόθεση ότι υπήρξε αλληλεπίδραση και προσπάθεια μίμησης, όχι μόνο στον σταθμητικό κανόνα, αλλά και στους εικονογραφικούς τύπους. Και η Ζάγκλη/Μεσσήνη φαίνεται να χρησιμοποιεί κερκυραϊκό μοτίβο, αφού σε αργυρό τετράδραχμό της (491/0 π.Χ.) χρησιμοποιεί την πρώρα πλοίου, όπως ακριβώς κι η Κέρκυρα.⁵⁸³ Η υιοθέτηση του κερκυραϊκού σταθμητικού κανόνα από την Κεφαλλονιά, τη Ζάκυνθο, τις παραπάνω Κατω-ιταλικές και Σικελικές πόλεις, και την Ιμέρα⁵⁸⁴, κατά την άποψή μας, είναι πειστήριο των επαφών μεταξύ αυτών και του νησιού του βόρειου Ιονίου.

Η Κέρκυρα, λόγω του ρόλου της στο εμπόριο, μπόρεσε να δημιουργήσει την δική της νομισματική πολιτική. Αυτό κατέστη δυνατό με την προστασία του νομίσματός της με τη μη παραχώρηση ελευθερίας συναλλαγών και πληρωμών (legal tender) με άλλα νομίσματα στην επικράτειά της, επιβάλλοντας το συνάλλαγμα ξένων νομισμάτων και τη χρήση του δικού της, μάλλον με μεγαλύτερη συναλλαγματική ισοτιμία. Κατά πάσα πιθανότητα, η Κέρκυρα ήταν από τους πρώτους που ανέπτυξαν αυτή την πολιτική.⁵⁸⁵

Δείγματα από τις εκδόσεις της Κέρκυρας και της Επιδάμνου (του 6^{ου}-5^{ου} αι. π.Χ.) που επανακόπηκαν από νομισματοκοπεία της Ιταλίας κι επιβεβαιώνουν τις ε-

⁵⁷⁹ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 68.

⁵⁸⁰ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 72.

⁵⁸¹ Stazio, 2000, 56 κ.έ.

⁵⁸² Μοράκης, 2019, 154, εικ. 12.

⁵⁸³ Μοράκης, 2019, 282, εικ. 26.

⁵⁸⁴ Τσούρτη, 2000, 443.

⁵⁸⁵ Psoma, 2015, 154-155 και στην ίδιας, 2022, 91.

μπορικές -κι όχι μόνον- επαφές μεταξύ τους, έχουμε από τον Τάραντα (1), την Καυλωνία (3), τους Θουρίους (1) και το Μεταπόντιο (6) (χάρτης 2).⁵⁸⁶

6.2.4. «Θησαυροί»

Ανασκαφικά νομίσματα, που να αποδεικνύουν τις αμφίδρομες οικονομικές σχέσεις μεταξύ Κέρκυρας, Κάτω Ιταλίας και Σικελίας, δυστυχώς δεν έχουν δημοσιευθεί, εκτός από μεμονωμένες περιπτώσεις. Γι' αυτό το λόγο, θα εστιάσουμε στους νομισματικούς θησαυρούς, στους οποίους συνυπάρχουν με Κερκυραϊκά, Κατωϊταλικά ή/και Σικελικά νομίσματα, που βρέθηκαν εκείθεν κακείθεν του Ιονίου. Παρότι δεν εντοπίστηκαν σε πολλούς θησαυρούς, ενισχύουν την θέση μας περί οικονομικών διαδράσεων μεταξύ των εξεταζόμενων περιοχών. Τα θησαυρικά νομίσματα, μετακινούνταν είτε από στρατούς, είτε από εμπόρους και ταξιδιώτες.

Οι «θησαυροί», δηλαδή μικρότερα ή μεγάλα σύνολα νομισμάτων που ανευρέθησαν τυχαία ή σε ανασκαφές σε ένα συγκεκριμένο σημείο, πολλές φορές εντός αγγείων, αποκρύφθηκαν σε στιγμές έκτακτης ανάγκης (όπως πχ. ένας πόλεμος, μια ληστρική επιδρομή, φυσική καταστροφή, ναυάγια κ.ά.) ή ένεκα αποταμίευσης, ή τέλος, αποτελούν ταφικά κτερίσματα. Οι κάτοχοί τους δεν μπόρεσαν να τους ανασύρουν από το σημείο απόκρυψης, επομένως, παρέμειναν, μέχρι την αποκάλυψή τους, κρυμμένοι στη γη, για να προσφέρουν στους ερευνητές σήμερα πολύτιμα στοιχεία για την νομισματική κυκλοφορία.

Στη συνέχεια, καταγράφονται τα νομίσματα του νομισματοκοπέιου της Κέρκυρας, τα οποία ήταν καταχωμένα σε «θησαυρούς» που εντοπίστηκαν επί Κερκυραϊκού εδάφους, μαζί με ορισμένων Κατωϊταλιωτικών και Σικελικών πόλεων, καθώς και Κερκυραϊκά νομίσματα που ανακαλύφθηκαν στους θησαυρούς της Κάτω Ιταλίας και Σικελίας (βλ. χάρτη εντός κειμένου για τις θέσεις εντοπισμού).

Θησαυροί που εντοπίστηκαν στην Κέρκυρα

1. Κέρκυρα 1997, CH X, 54.

Χρονολογία απόκρυψης: περ. τέλη 4^{ου}-αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

Περιεχόμενο: 206 αργυρές κοπές.

Ο θησαυρός περιείχε κοπές του Μεγάλου Αλεξάνδρου (1 τετράδραχμο από την Πέλλα και 2 δραχμές από την Άβυδο), του Λυσιμάχου (1 δραχμή από την Έφεσο), της Κορίνθου (22 στατήρες και 1 δραχμή), της Λευκάδας (4 στατήρες και 2

⁵⁸⁶ Stazio, 1976, 317. Stazio, 2000, 56.

δραχμές), του Ανακτορίου (3 στατήρες), της Κέρκυρας (107 στατήρες, 7 δίδραχμα και 15 δραχμές), του Δυρραχίου (29 στατήρες), της Απολλωνίας (1 στατήρα), του βασιλιά των Ιλλυριών Μονούνιου (5 στατήρες) και **μόνον (1) δραχμή από τη Λευκανία/Λευκανία (σημ. Μπαζιλικάτα της Κάτω Ιταλίας)**. Δυστυχώς οι εκδότες του CH δεν δίνουν περισσότερα στοιχεία για τον τύπο και την χρονολόγηση του νομίσματος.

2. Κέρκυρα, πριν το 2010.⁵⁸⁷

Χρονολογία απόκρυψης: π. 3^{ος} αι. π.Χ.

Περιεχόμενο: 6 αργυρές κοπές.

Ο εν λόγω θησαυρός, εντοπίστηκε στην Κέρκυρα πριν το 2010, και η σύστασή του αποτελείται από **(6) αργυρά νομίσματα του Μεταποντίου**.

3. Άγιος Γεώργιος των Πάγων, ΒΔ Κέρκυρα 2006⁵⁸⁸.

Χρονολογία απόκρυψης: π. 275-270 π.Χ.

Περιεχόμενο: 25 αργυρές κοπές, 1 νόμισμα από ήλεκτρο, 1 ενώτιο. Θησαυρός μέσα σε όλη (pot hoard).

Η σύσταση του εν λόγω «θησαυρού» αποτελείται από Κορινθιακά, ως επί το πλείστο αργυρά νομίσματα, όπως και της Λευκάδας, του Ανακτορίου. Τον «θησαυρό» συμπλήρωσαν επίσης **(2) δίδραχμα του Τάραντα και (1) σικελοκαρχηδονιακό shekel από ήλεκτρο**.

Το Σικελοκαρχηδονιακό νόμισμα έφερε στην εμπρόσθια όψη την κεφαλή της θεάς Tanit/Περσεφόνης και στην οπίσθια όψη αλόγο, με ορατή τη γραμμή εδάφους, εντός στικτού κύκλου.

Το πρώτο δίδραχμο από τον Τάραντα, έφερε στην εμπρόσθια όψη ένα γυμνό, έφιππο αγόρι, που με το ένα χέρι κρατά τα ηνία κάτω από την κοιλιά του αλόγου τοποθετείται ένας κάρθαρος ενώ μπροστά στο σηκωμένο πόδι του, υπάρχει το μονόγραμμα Θ. Στην οπίσθια όψη, φέρει πάλι γυμνό ιπέα πάνω σε δελφίни, με το ένα χέρι να κρατά κάρθαρο, ενώ με το άλλο να στηρίζεται πάνω στο δελφίни. Κάτω, φέρει την επιγραφή ΤΑΡΑΣ, δηλώνοντας αφενός την εκδότρια αρχή, κι αφετέρου τον επώνυμο ήρωα που εικονίζεται στην οπίσθια όψη. Οι Μπονέλου, Προβατά και Κάντα Κίτσου, εξέφρασαν την άποψη ότι μπορεί να πρόκειται και για τον μυθικό οικιστή των Ταραντινών, Φάλαντο. Το νόμισμα χρονολογείται μεταξύ του 365-355 π.Χ.

⁵⁸⁷ Psoma, 2022, 523, όπου σχετική βιβλιογραφία.

⁵⁸⁸ Μπονέλου 2019, 893 και Bonelou et al., 2022, 785 κ.ε.

Το δεύτερο δίδραχμο από τον Τάραντα, έφερε στην εμπρόσθια όψη ένα γυμνό πολεμιστή σε άλογο που καλπάζει, κρατώντας κυκλική ασπίδα και δυο δόρατα στο αριστερό και στο δεξί χέρι αντίστοιχα. Κάτω από την κοιλιά του αλόγου αναγράφονται τα αρχικά ΦΙ και κάτω από τα δόρατα τα αρχικά ΑΡ. Στην οπίσθια όψη φέρει γυμνό ιππέα σε δελφίни που πηδά στα κύματα. Αριστερά υπάρχει η επιγραφή ΦΙΛΙΣ και δεξιά ένας αετός με κλειστά φτερά, ως δευτερεύον σύμβολο. Το εν λόγω νόμισμα χρονολογείται περί το 290-281 π.Χ. και συνδέεται με τον Αλέξανδρο το Μολοσσό.⁵⁸⁹

4. Φιγαρέτο/Κανόνι, Κέρκυρα π.2010;⁵⁹⁰

Χρονολογία απόκρυψης: 3^{ος} αι. π.Χ.

Περιεχόμενο: 19 αργυρές και 5 χάλκινες κοπές.

Ο σχετικά πρόσφατος αυτός θησαυρός αποτελείται από **(2) στατήρες και (5) χάλκινα νομίσματα της Κέρκυρας**, (7) στατήρες, (6) δραχμές και (1) ημίδραχμο της Κορίνθου, (1) δραχμή του Αλεξάνδρου Γ', (1) στατήρα της Απολλωνίας και **(1) δραχμή από το Μεταπόντιο**.

Θησαυροί που εντοπίστηκαν στην Κάτω Ιταλία

1. Ionian Shore, Bruttium 1908, IGCH, 1916.

Χρονολογία απόκρυψης: π. 375-360 π.Χ.

Περιεχόμενο: 108 νομίσματα (100 ταυτοποιημένα και 8 αβέβαιης κοπής). Πολλοί στατήρες Τάραντα, Μεταποντίου, Θουρίων, Κρότωνα, Τέρινας, **Κερκυραϊκοί στατήρες**, Πήγασοι Κορίνθου και αποικιών (Λευκάδας και Αμβρακίας)

Οι Κερκυραϊκοί στατήρες φέρουν το σύνηθες δίπτυχο της αγελάδας που θηλάζει μοσχάρακι και του διπλού έναστρου μοτίβου σε τετράγωνα. Δυστυχώς οι εκδότες του *IGCH* δεν παρέχουν σαφείς πληροφορίες για την ποσότητα των Κερκυραϊκών στατήρων που απάρτιζαν τον εν λόγω θησαυρό, πιθανολογώντας ότι περιελάμβανε γύρω στους 100.

2. Τάραντας 1911, IGCH 1874.

Χρονολογία απόκρυψης: 507/6 π.Χ. ή 500-490 π.Χ.

Περιεχόμενο: 600 αργυρές κοπές. Εντός αγγείου, μαζί με 6 κιλά ράβδων και επεξεργασμένου αργύρου.

⁵⁸⁹ Bonelou et al., 2022, 786-789.

⁵⁹⁰ Psoma, 2022, 523, όπου σχετική βιβλιογραφία.

Ο θησαυρός του Τάραντα ήρθε στο φως το 1911, και περιέχει περίπου εξακόσια ΑΡ νομίσματα.⁵⁹¹ Στον εν λόγω θησαυρό, εντοπίζονται νομίσματα από τις εξής πόλεις: το Μεταπόντιο (149+), την Ποσειδωνία (5), την Σύβαρη (135), την Υέλη (96), τον Κρότωνα (80+), την Ιμέρα (5), την Άκανθο (5), τον Σελινούντα (8), τη Λητή (18), την Μένδη (2), την Ποτίδαια (3), την Άργιλο (3), την Πεπάρηθο (1), την Αθήνα (8), την Αίγινα (15), την Κόρινθο (13), την Θάσο (11), την Καρθαία (1), τη Νάξο (2), την Τήνο (2), την Θήρα (1), την Φώκαια (3), την Χίο (1), την Κάλυμνο (1), την Κυρήνη (2).⁵⁹²

Μεταξύ όλων αυτών, και **14 αργυροί κερκυραϊκοί στατήρες με τον τύπο της αγελάδας που θηλάζει μοσχαρακι στην εμπρόσθια όψη και διπλού έναστρου μοτίβου σε έγκοιλα τετράγωνα στην οπίσθια όψη.**⁵⁹³

Ο θησαυρός εκτιμάται ότι αποκρύφθηκε μεταξύ 508-490 π.Χ.

3. San Giorgio⁵⁹⁴ Ionico, Τάραντας πριν το 1976, CH IV, 34' CH VI, 26.⁵⁹⁵

Χρονολογία απόκρυψης: α' μισό του 3^{ου} αι. π.Χ. (μετά το 290 π.Χ.)

Περιεχόμενο: εν μέρει άγνωστο.

Η σύσταση του άνωθεν θησαυρικού συνόλου αποτελείται από κοπές των Κατωιταλικών πόλεων της Υέλης, του Τάραντα, του Μεταποντίου, των Θουρίων, της Ηρακλείας, της Νεάπολης, της Ρώμης, Πηγάσους της Κορίνθου, της Αλύζιας, του Ανακτορίου, του Άργους Αμφιλοχικού, των Κορόντων, της Λευκάδας, της Μητρόπολης, του Θύρρειου, της Αμβρακίας **και της Κέρκυρας.**

Βάσει των όσων καταγράφει η Μπονέλου⁵⁹⁶ δεν υπάρχουν στοιχεία για τον αριθμό του συνόλου των νομισμάτων, πόσο μάλλον για τον ακριβή αριθμό των κοπών της Κέρκυρας. Αυτό που διαπιστώνει κανείς από την μελέτη των CH IV, 34 είναι ότι η σύσταση του θησαυρού παρουσιάζει αποκλίσεις: αναφέρονται νομίσματα μόνον από την Υέλη, τον Τάραντα, το Μεταπόντιο, την Νεάπολη, τους Θουρίους, την Ηράκλεια, 6 δίδραχμα της Ρώμης, της Κορίνθου και Ακαρνανικοί Πήγασοι. Εικάζεται ότι η απόκλιση αυτή οφείλεται σε λανθασμένες εκτιμήσεις των συγγραφέων του καταλό-

⁵⁹¹ Stazio, 1995, 185. Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 84.

⁵⁹² IGCH 1874. Μοράκης, 2019, 426.

⁵⁹³ IGCH 1874.

⁵⁹⁴ Στο CH IV, αναφέρεται λανθασμένα ως San Giovanni Ionico.

⁵⁹⁵ Μπονέλου, 2019, 891.

⁵⁹⁶ Μπονέλου, 2019, 892.

γου το 1978, αφού, η Μπονέλου⁵⁹⁷ έκρινε πρόσφατα (2019) ότι κάποια από τα νομίσματα ήταν Κερκυραϊκά.

Θησαυροί που εντοπίστηκαν στην Σικελία

1. Μεσσήνη 1868, IGCH 2188.

Χρονολογία απόκρυψης: αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

Περιεχόμενο: 243 αργυρές κοπές.

Μεταξύ των κοπών, βρέθηκαν Πήγασοι από την Κόρινθο, την Αλύζια, το Ανακτόριο, το Άργος, το Δυρράχιο, την Λευκάδα, τους Λοκρούς Επιζεφύριους, τις Συρακούσες, το Θύρρειον **και την Κέρκυρα σε αβέβαιη ποσότητα**. Δεν δίνονται στοιχεία για την ποσότητα των νομισμάτων από κάθε μια απ' αυτές τις εκδότριες αρχές, ενώ υπάρχουν και κάποια αβέβαιης προελεύσεως.

2. Σικελία (Παλέρμο) 1877, IGCH 2149' CH X. 409.

Χρονολογία απόκρυψης: π. 310 π.Χ.

Περιεχόμενο: 65 αργυρές κοπές.

Η πλειοψηφία των κοπών του θησαυρού αυτού, προέρχονται από την Κόρινθο (32), Αμβρακία (3), Ανακτόριο (2), Άργος (1), Δυρράχιο (6), Λευκάδα (19), Θύρρειον (1 ενώτιο) και **μόλις (1) αργυρό νόμισμα από την Κέρκυρα, που έφερε το εθνικό ΚΟΡ**. Δεν δίνονται λεπτομέρειες για τον τύπο ή την ακριβέστερη χρονολόγησή του.

3. Σικελία 1912-1913, IGCH 2147.

Χρονολογία απόκρυψης: π. 310 π.Χ.

Περιεχόμενο: 277+ αργυρές κοπές.

Όπως και στην περίπτωση ανωτέρω, ως επί το πλείστο, ο θησαυρός περιείχε μεγάλο αριθμό Κορινθιακών νομισμάτων (179) και άλλων 11 πόλεων: Συρακούσες (μερικά τετράδραχμα και 1 δραχμή προ του Αγαθοκλέους), Αμβρακία (1), Ανακτόριο (27), Άργος (6), Δυρράχιο (1), Λευκάδα (44), Λοκροί (2), Μέσμα (2), Θύρρειον (8), Άγνωστης προέλευσης (4) και **μόλις (1) από την Κέρκυρα**. Δεν δίνονται λεπτομέρειες για τον τύπο ή την ακριβέστερη χρονολόγησή του.

4. Ανατολική Σικελία 1983, CH X, 400.

Χρονολογία απόκρυψης: τέλη 4^{ου} αι. π.Χ.

⁵⁹⁷ Μπονέλου, 2019, 891-892.

Περιεχόμενο: 769 αργυρές κοπές.

Ο εν λόγω θησαυρός, ο οποίος ήταν εξαιρετικά πλούσιος σε περιεχόμενο, περιείχε σε μεγάλο μέρος του συνόλου του στατήρες της Κορίνθου (554), του Δυρραχίου (11), της Λευκάδας (72), του Ανακτορίου (24), του Θύρρειου (13), του Άργους (3), του Εχίνου (1), της Μητροπόλεως της Μ. Ασίας (1), της Στράτου (1), των Επιζεφύριων Λοκρών (29), της Μέδμας (10), των Συρακουσών (15), επίσης Σικελοκαρχηδονιακά τετράδραχμα (8) **και μόλις (1) στατήρα από την Κέρκυρα**. Δεν δίνονται λεπτομέρειες για τον τύπο ή την ακριβή χρονολόγησή του.

5. Licata (αρχ. Φιντίας) 1926, IGCH 2130.

Χρονολογία απόκρυψης: π. 350-340 π.Χ.

Περιεχόμενο: 92 αργυρές κοπές.

Στον θησαυρό της Licata στην νότια Σικελία, βρέθηκαν το 1926, (2) **αργυρά κερκυραϊκά νομίσματα**. Ο εκδότης του IGCH δεν δίνουν στοιχεία για τον τύπο ή τη χρονολόγηση του νομίσματος. Μεταξύ άλλων, περιείχε Κορινθιακά νομίσματα (54 από τα 92), ενώ τα υπόλοιπα προέρχονταν από άλλες πόλεις της Σικελίας: Ρήγιο (1), Γέλα (4), Λεοντίνες (2), Μεσσήνη/Ζάγκλη (1), Σελινούντας (1), Συρακούσες (3). Εκτός αυτών, υπήρχαν νομίσματα από την κυρίως Ελλάδα: Αθήνα (4), Αμβρακία (4), Επίδαμνο/Δυρράχιο (2), Λευκάδα (13), Ποτίδαια (1).

6. Pachino, Costa Fondonia, Σικελία 1957, IGCH 2151.

Χρονολογία απόκρυψης: π. 300 π.Χ.

Περιεχόμενο: 642 αργυρές κοπές μέσα σε αγγείο (pot hoard).

Ο θησαυρός περιείχε νομίσματα από 20 διαφορετικές εκδότριες αρχές: Καμαρινα, Μεσσήνη, Συρακούσες, Σικελο-καρχηδονιακό, Rash Melcarth, Αλέξανδρος Γ', Αθήνα, Κόρινθος (473), Αλύζεια, Αμβρακία, Ανακτόριο, Άργος, Δυρράχιο, Λεοντίνες, Λευκάδα, Λοκροί, Συρακούσες (B), Θύρρειον, άγνωστης αρχής και **μόλις (1) από την Κέρκυρα**. Δεν δίνονται λεπτομέρειες για τον τύπο ή την ακριβή χρονολόγησή του.

7. Δυτική Σικελία 1984, CH X, 411.

Χρονολογία απόκρυψης: π. 280 π.Χ.

Περιεχόμενο: 393 αργυρές κοπές.

Και σε αυτή την περίπτωση, η αθροιστική πλειοψηφία των αργυρών στατήρων προέρχεται από την Κόρινθο (131), το Δυρράχιο (3), τη Λευκάδα (51), την Αμ-

βρακία (11), το Ανακτόριο (62), το Θύρρειο (59), το Άργος (64), την Αλύζεια (2), την Μητρόπολη (4), τους Λοκρούς (1), τις Συρακούσες (2), από άγνωστες αρχές (2). **Από την Κέρκυρα προέρχονται (3) στατήρες.** Δεν δίνονται λεπτομέρειες για τον τύπο ή την ακριβή χρονολόγησή του.

Παρατηρήσεις

Με βάση τα παραπάνω στοιχεία από τους εκείθεν κακείθεν του Ιονίου ευρεθέντες θησαυρούς, μπορούν να εξαχθούν ορισμένα συμπεράσματα:

Η νομισματική κυκλοφορία κερκυραϊκών αργυρών νομισμάτων προς την Κάτω Ιταλία και τη Σικελία, πιθανόν ξεκίνησε προς τα τέλη του 6^{ου} αι. με αρχές 5^{ου} αι. π.Χ. Ο αρχαιότερος χρονολογικά θησαυρός, που περιείχε Κερκυραϊκά νομίσματα, ήταν εκείνος του Τάραντα, η χρονολογία απόκρυψης του οποίου, τοποθετείται ακριβώς σε αυτή την περίοδο. Οι υπόλοιποι θησαυροί που έχουμε στη διάθεσή μας, χρονολογούνται ως επί το πλείστον μεταξύ 4^{ου}-3^{ου} αι. π.Χ., ενώ δεν προκύπτουν στοιχεία για νομίσματα σε θησαυρούς του 5^{ου} ή μετά τον 3^ο αι. π.Χ.

Οι τέσσερις θησαυροί που έχουν έρθει στο φως επί κερκυραϊκού εδάφους και εμπεριέχουν Κατωϊταλικά και Σικελικά νομίσματα, δεν μπορεί να είναι ενδεικτικοί της νομισματικής κυκλοφορίας τέτοιων νομισμάτων στο νησί. Ο αρχαιότερος, σ' αυτή την περίπτωση, είναι εκείνος της Κέρκυρας (1997, *CH X*, 54) και χρονολογείται μεταξύ του τέλους του 4^{ου} και των αρχών του 3^{ου} π.Χ. αι., ενώ από την περιοχή Πάγοι της Κέρκυρας (2006), μεταξύ 275-270 π.Χ., όπως και οι δυο θησαυροί από το Φιγαρέτο και την Κέρκυρα, που χρονολογήθηκαν κατά τον 3^ο αι. π.Χ. περίπου. Να τολμήσουμε, άραγε, να υποθέσουμε ότι τότε οι εγχρήματες συναλλαγές μεταξύ των τριών περιοχών γνώρισαν μεγαλύτερη ακμή; Το ερώτημα μένει ανοικτό, διότι, όπως αναφέραμε παραπάνω, έχουν εντοπιστεί Κερκυραϊκά και Επιδαμνιακά νομίσματα του 6^{ου}-5^{ου} αι. π.Χ., που επανακόπηκαν από Κατωϊταλικά νομισματοκοπεία στον Τάραντα (1), την Καυλωνία (3), τους Θουρίους (1) και το Μεταπόντιο (6), επιβεβαιώνοντας τις εμπορικές και άλλες πυκνες επαφές μεταξύ τους ήδη από εκείνη την περίοδο.⁵⁹⁸ Στο Μουσείο Παλαιόπολης της Κέρκυρας εκτίθεται (1) νόμισμα των Θουρίων (**Πίν. 15, εικ. 38**), το οποίο βρέθηκε σε ανασκαφές στην ευρύτερη περιοχή και χρονολογείται μεταξύ 4^{ου}-3^{ου} αι. π.Χ., αλλά δεν έχει δημοσιευθεί.

⁵⁹⁸ Stazio, 1976, 317. Stazio, 2000, 56.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι, και στους εκείθεν και κακείθεν θησαυρούς, ο αριθμός νομισμάτων της μιας ή της άλλης εκδότριας αρχής, είναι μικρός, σε σχέση με τον όγκο των εξαγωγίμων προϊόντων του νησιού προς την Ιταλία, τη Σικελία και την υπόλοιπη Μεσόγειο. Σε όλους τους θησαυρούς που παραθέσαμε, ο αριθμός είναι μονοψήφιος (με εξαίρεση τα 14 νομίσματα της Κέρκυρας στον Τάραντα) και συνήθως δεν ξεπερνά τα 3 νομίσματα, ανά θησαυρό. Στις περισσότερες περιπτώσεις, εντοπίζεται συνήθως μόλις 1 αργυρό νόμισμα. Χάλκινα νομίσματα δεν έχουν βρεθεί σε κανένα θησαυρικό σύνολο από αυτά που εξετάσαμε, καθώς αφενώς σπάνια ταξιδεύουν τόσο μακριά, αφετέρου δεν συνυπάρχουν, παρά σπάνια, με θησαυρούς με αργυρά. Δυστυχώς, όσον αφορά τα Κερκυραϊκά νομίσματα, δεν έχουμε για κάθε περίπτωση ακριβή αριθμό των νομισμάτων που συμπεριελάμβανε κάθε θησαυρός (*IGCH, 1916 CH IV, 34 CH VI, 26 IGCH 2188*), ενώ συχνά δεν αναφέρεται ούτε ο τύπος, αλλά ούτε και η υποδιαίρεση.

Αν παρατηρήσει κανείς τα περιεχόμενα των θησαυρών, διαπιστώνει, επίσης, ότι -σχεδόν- από κανέναν δεν λείπουν τα Κορινθιακά νομίσματα. Πολλές φορές, μάλιστα, πλειοψηφούν έναντι των νομισμάτων άλλων πόλεων. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με αυτή την παρουσία νομισμάτων από άλλες εκδότριες αρχές, αλλά και τον πενιχρό αριθμό των Κερκυραϊκών, ενδεχομένως ενισχύει τον ισχυρισμό ότι η Κέρκυρα ήταν ως επί το πλείστον απλώς ένας σταθμός ανεφοδιασμού εμπορικών πλοίων από τον κυρίως Ελλαδικό χώρο, με κατεύθυνση την Ιταλία και τη Σικελία. Τα Κερκυραϊκά νομίσματα συνυπάρχουν πολλάκις με Κατωιταλικά και Σικελικά μέσα στον ίδιο θησαυρό, άρα εύκολα μπορεί κανείς να χαρτογραφήσει πιθανούς εμπορικούς δρόμους, μέχρι το τελικό σημείο απόκρυψης. Ιδίως με τη Σικελία, οι οικονομικές συναλλαγές ήταν περισσότερες (7 θησαυροί, ενώ μόλις 3 από την Κάτω Ιταλία), και πιθανότατα γι' αυτό «ευθύνονται» η εκστρατεία του Τιμολέοντος, και κυρίως το σικελικό σιτάρι, απ' το οποίο πολλές πόλεις της Ελλάδας ήταν εξαρτημένες για την κάλυψη των διατροφικών τους αναγκών.

Η πενιχρή παρουσία των Κερκυραϊκών νομισμάτων σε θησαυρούς της Κάτω Ιταλίας και Σικελίας, όπως επίσης και η ακόμη πενιχρότερη παρουσία Κατωιταλικών και Σικελικών νομισμάτων στους δυο θησαυρούς από την Κέρκυρα, δεν σημαίνει, αυτομάτως, ότι οι επαφές μεταξύ των τριών πόλων ήταν το ίδιο ισχνές. Ευελπιστούμε ότι, οι μελλοντικές ανασκαφές που θα διεξαχθούν στην Κέρκυρα, την Κάτω Ιταλία και Σικελία, θα φέρουν στο φως περισσότερα νομίσματα, ώστε να μπορέσουμε να

έχουμε πληρέστερη εικόνα για την νομισματική κυκλοφορία και τις μεταξύ τους οικονομικές σχέσεις. Τέλος, η ανασκαφική μαρτυρία είναι ισχνή, εφόσον δεν έχουν δημοσιευθεί συστηματικά τα ανασκαφικά νομίσματα, τόσο από την Κέρκυρα, όσο και από την Κάτω Ιταλία και Σικελία, ώστε να υπάρχουν ενδείξεις ή και αποδείξεις περί της εισόδου των νομισμάτων στις παραπάνω περιοχές.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΘΗΣΑΥΡΩΝ						
Τόπος εύρεσης	IGCH/CH	Χρονολογία απόκρυψης	Κερκυραϊκές εκδόσεις	Κατωϊταλικές εκδόσεις	Σικελικές Εκδόσεις	Λοιπά
Κέρκυρα 1997	CH X, 54.	τέλη 4ου-αρχές 3ου αι. π.Χ. περ.	107	(1) Λευκανία	-	+
Κέρκυρα πριν το 2010	-	3 ^{ος} αι. π.Χ.	-	(6) Μεταπόντιο	-	-
Αγ. Γεώργιος Πάγων, Κέρκυρα 2006	-	π. 275-270 π.Χ.	-	(2) Τάραντας	(1) Σικελοκαρχηδονιακό shekel	+
Φιγαρέτο, Κέρκυρα πριν το 2010	-	3 ^{ος} αι. π.Χ.	2 στατήρες 5 χάλκινα	(1) Δραχμή Μεταπόντιο	-	+
Ionian Shore, Bruttium 1908	IGCH, 1916	π. 375-360 π.Χ.	++	+++ Τάραντας +++ Μεταπόντιο +++ Θούριοι +++ Κρότωνας +++ Τέρρινα		+
Τάραντας 1911	IGCH 1874	507/6 π.Χ. ή 500-490 π.Χ.	14	(149+) Μεταπόντιο (5) Ποσειδωνία, (135) Σύβαρις (96) Velia, (80+) Κρότων	(5) Ιμέρα (8) Σελινούνας	+
San Giorgio Ionico, Τάραντας πριν το 1976	CH IV, 34' CH VI, 26.	α' μισό του 3 ^{ου} αι. π.Χ. (μετά το 290 π.Χ.)	+	Υέλη, Τάραντας, Μεταποντιο, Θούριοι, Ηρακλεία, Νεάπολη	-	+

Μεσσήνη 1868	<i>IGCH</i> 2188.	αρχές 3 ^{ου} αι. π.Χ.	αβέβαιη ποσότητα.	Λοκροί Επι- ζεφύριοι	Συρακούσες	+
Παλέρμο 1877	<i>IGCH</i> 2149· <i>CH</i> X. 409.	π. 310 π.Χ.	(1) με εθνι- κό ΚΟΡ.	-	-	+
Σικελία 1912-1913	<i>IGCH</i> 2147.	π. 310 π.Χ.	(1)	(2) Λοκροί (2) Μέσμα	Συρακούσες (μερικά τετρά- δραγμα και 1 δραχμή προ του Αγαθο- κλέους),	+
Ανατολική Σικελία 1983	<i>CH</i> X, 400.	τέλη 4 ^{ου} αι. π.Χ.	(1) στατήρ	(29) Λοκροί Επιζεφύριοι (10) Μέδμα	(15) Συρακου- σες (8) Σικελο- καρχηδονιακά τετράδραγμα	+
Licata 1926	<i>IGCH</i> 2130	π. 350-340 π.Χ.	(2)	(1) Ρήγιο	(3) Συρακού- σες (1) Σελινού- ντας (4) Γέλα (2) Λεοντίνοι (1) Μεσσή- νη/Ζάγκλη	+
Pachino, Costa Fondovia, Σικελία 1957	<i>IGCH</i> 2151	π.300 π.Χ.	(1)	Λοκροί Επι- ζεφύριοι	Καμαρινα, Μεσσήνη Συ- ρακούσες Σικελο- καρχηδονιακό	+
Δυτική Σι- κελία 1984	<i>CH</i> X, 411.	π. 280 π.Χ.	(3) στατήρες	(1) Λοκροί Επιζεφύριοι	(2) Συρακού- σες	+

Χάρτης των σημείων εντοπισμού των θησαυρών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 Πολιτισμικές Διαδράσεις μεταξύ Κέρκυρας και Μεγάλης Ελλάδας

Η Κέρκυρα δέχτηκε έντονες καλλιτεχνικές επιρροές από τη μητρόπολή της, Κόρινθο, καθώς και την Αθήνα, την Σπάρτη, την Σάμο και άλλες Ιωνικές πόλεις. Οι Κορίνθιοι που εγκαταστάθηκαν στο νησί για να εργαστούν επί Περιάνδρου, μεταλαμπάδευσαν τις τεχνικές τους γνώσεις στους Κερκυραίους. Οι τελευταίοι, συνδυάζοντας την τεχνογνωσία και τις επιδράσεις από τις προαναφερθείσες πόλεις, ανέπτυξαν σταδιακά μια δική τους «καλλιτεχνική σχολή», τόσο στην γλυπτική και αρχιτεκτονική, όσο και στην κεραμική, που διαδόθηκε και στην αντίπερα όχθη του Ιονίου και της Αδριατικής, προς τη Μεγάλη Ελλάδα. Η γειτνίασή της με τον Δυτικό Ελληνισμό της Κάτω Ιταλίας και Σικελίας κι οι μεταξύ τους διαρκείς εμπορικές, οικονομικές, πολιτικές και στρατιωτικές επαφές, έφεραν και στην Κέρκυρα, μεταξύ άλλων, καλλιτεχνικές και πολιτισμικές επιρροές από διάφορα σημαντικά κέντρα της Κάτω Ιταλίας, της Σικελίας και των πόλεων της Αδριατικής.⁵⁹⁹

7.1. Μύθοι και λατρείες

Αμφίδρομες ήταν, όπως θα φανεί κατωτέρω, οι επιρροές στους μύθους και τις λατρείες. Ενίοτε, κύρια λειτουργία των μύθων ήταν η «νομιμοποίηση» της παρουσίας ενός λαού σ' έναν ξένο τόπο εγκατάστασης, με την αναζήτηση συγγενικών δεσμών μεταξύ τους, από τον μυθικό κύκλο. Οι λατρείες των αρχαίων Ελλήνων ταξίδεψαν μαζί με τις ομάδες αποίκων στους τόπους μετεγκατάστασης και συνοδεύθηκαν από την ανέγερση μεγαλόπρεπων ιερών. Σημαντικό σύνδεσμο μεταξύ της Κέρκυρας, των Κατωϊταλικών αποικιών και της Σικελίας, αποτέλεσε αναμφίβολα η μητρόπολή της, Κόρινθος. Κοινές λατρείες εντοπίζονται σε όλες τις κορινθιακές αποικίες των εν λόγω περιοχών.

7.1.1 Η λατρεία της Αρτέμιδος

Οφείλουμε να αναφέρουμε την λατρεία της Αρτέμιδος, η οποία μεταφυτεύτηκε από την Κόρινθο στην Κέρκυρα, κι από εκεί στις αποικίες της Δύσης. Στην Κόρινθο και τις αποικίες της, δυο μήνες από το ημερολόγιο είναι αφιερωμένοι σ' αυτήν: ο Αρταμίτιος (7^{ος} μήνας), καθώς και ο Εύκλειος. Στην Κέρκυρα λατρεύτηκε με ποικίλες

⁵⁹⁹ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 83-84.

υποστάσεις, μεταξύ των οποίων εκείνες της Αρτέμιδος *Λοχείας*, *Κουροτρόφου/Παιδοτρόφου*, *Κυνηγού*, *Πότνιας*, *Αγροτέρας* και *Κλειδούχου*.⁶⁰⁰ Γνωρίζουμε ότι, εκτός από το ναό της στην Κέρκυρα, ανεγέρθηκε ναός της Αρτέμιδος και στις Συρακούσες από τους Κορίνθιους,⁶⁰¹ στην νήσο Ορτυγία, σπαράγματα του οποίου διατηρούνται έως σήμερα στην Piazza del Duomo (**χάρτης 11**). Τον ναό (**Πίν. 1, εικ. 1-2**), που ανήκει στον ιωνικό ρυθμό, ανακάλυψε κατά τις διεξαχθείσες ανασκαφές μεταξύ του 1910 και 1913 ο αρχαιολόγος Πάολο Όρσι.⁶⁰² Η κεραμεική που ήρθε στο φως σε υστερότερες ανασκαφές, επέτρεψε την χρονολόγηση της ανέγερσης του ναού περί τα τέλη του 6^{ου} π.Χ. αι., ωστόσο οι εργασίες φαίνεται ότι διακόπηκαν απότομα. Σ' αυτό, σύμφωνα με την γνώμη του Quantin⁶⁰³ πιθανόν να συνέβαλε η ήττα των γαμόρων στον ποταμό Έλωρο το 493 π.Χ. Μια οινοχόη πρωτοκορινθιακής περιόδου (**Πίν. 2, εικ. 3-4**), που βρέθηκε στον ιερό χώρο του ναού και απεικονίζει την θεά με την ιδιότητά της ως Πότνια Θηρών, προστάτιδα, δηλαδή, των άγριων ζώων, αποτελεί την πιο πρώιμη μαρτυρία για την λατρεία της Αρτέμιδος στις Συρακούσες, μόλις μερικά χρόνια μετά τον αποικισμό τους.⁶⁰⁴ Στις Συρακούσες, η Άρτεμις ταυτίζεται με τη νύμφη Αρέθουσα, η οποία έχει δώσει το όνομά της στην πηγή, που υφίσταται έως τις μέρες μας στο νησί της Ορτυγίας⁶⁰⁵. Η Άρτεμις, έχει συχνά χαρακτηριστεί ως η θεά των αποίκων, καθώς εκείνοι την τιμούσαν με την ίδρυση μεγαλόπρεπων ιερών στους τόπους μετεγκατάστασής τους, που ξεπερνούσαν ακόμη κι αυτά της μητρόπολης.⁶⁰⁶

Όπως προμνημονεύτηκε, ειδικά η λατρεία της Αρτέμιδος εξαπλώθηκε όπου κι οι Έλληνες άποικοι, καθώς θεωρήθηκε προστάτιδα-θεά της μετανάστευσης. Η Άρτεμις, φυσικά, δεν ήταν η μοναδική θεά που «πέρασε τα σύνορα» του κυρίως Ελλαδικού χώρου. Ακολούθησε όλο το Πάνθεον. Στην προκειμένη περίπτωση θα μας απασχολήσουν ορισμένες, μόνον, θεότητες, αλλά και μύθοι, που φαίνεται να συνδέονται με την Κέρκυρα και τις σχέσεις της με περιοχές της Μεγάλης Ελλάδας.

7.1.2 Ο Φαίακας κι η συγγένεια Κερκυραίων με τους Επιζεφύριους Λοκρούς και τον Κρότωνα

Η συγγένεια μεταξύ των Κερκυραίων και των Επιζεφύριων Λοκρών στην Κάτω Ιταλία ανάγεται στον Φαίακα, γιο του Ποσειδώνα και της Κερκύρας και μυθικό

⁶⁰⁰ Psoma, 2022, 376-378.

⁶⁰¹ Βλ. υποσημείωση τέλους αρ. 161, στο: Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 111.

⁶⁰² Quantin, 2011, 214.

⁶⁰³ Quantin, 2011, 214.

⁶⁰⁴ Περισσότερα για την οινοχόη, βλ. στο Pelagatti, 1999.

⁶⁰⁵ Για την Αρέθουσα βλ. Cahn, 1984, 582-584.

⁶⁰⁶ Simon, 1996, 173-174.

γενάρχη των Κερκυραίων, ο οποίοι, ως απόγονοι του Φαίακα, παρουσιάζονται ως αυτόχθονες στη νήσο.⁶⁰⁷ Ο Φαίακας απέκτησε δυο γιους, τον μυθικό βασιλιά των Φαίακων, Αλκίνοο, και τον Λόκρο. Μετά από μια *στάση*, φυσικό επακόλουθο του θανάτου του ντόπιου βασιλιά, ο Αλκίνοος τον διαδέχτηκε, ενώ ο Λόκρος διέφυγε από την Κέρκυρα με προορισμό την Ιταλία, μαζί με μια ομάδα συμπατριωτών του.⁶⁰⁸ Στις ακτές της Ιταλίας, ο Λόκρος γίνεται δεκτός από τον Βασιλιά των Ιταλιωτών, Λακίνιο ή Λατίνο, που του δίνει για γυναίκα την κόρη του, Λαυρίνη.⁶⁰⁹ Ωστόσο, ο Λόκρος δολοφονήθηκε κατά λάθος από τον Ηρακλή, ο οποίος, γεμάτος τύψεις, προχώρησε σε ίδρυση μιας πόλης, που έφερε το όνομά του δολοφονηθέντος.⁶¹⁰ Άλλη παράδοση, που γεννήθηκε πιθανώς κατά την Ελληνιστική περίοδο, θεωρεί τον ήρωα Κρότωνα επίσης αδελφό του Αλκινόου. Αυτή η διεύρυνση της γενεαλογίας των Φαίακων, μπορεί να εξηγήσει κατά κάποιον τρόπο τους δεσμούς συγγένειας μεταξύ Κέρκυρας και Μεγάλης Ελλάδας.⁶¹¹ Η συγγένεια νομιμοποιεί, τρόπον τινά, την οποιαδήποτε παρουσία της Κέρκυρας πάνω στις Ιταλικές ακτές που βρέχονται από το Ιόνιο Πέλαγος αλλά και των Μεγαλοελλαδιτών στην Κέρκυρα.⁶¹²

7.1.3 *Η Δήμητρα ως «δασκάλα» των Κερκυραίων και των Σικελών για την καλλιέργεια σίτου.*

Μιλήσαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, για τον μύθο, κατά τον οποίο η Δήμητρα δίδαξε στους Τιτάνες να καλλιεργούν τη γη, κρύβοντας στη συνέχεια το όργανο αυτού του «μαθήματος», το δρεπάνι, στην «ιερή γη που αναθρέφει τους Φαίακες».⁶¹³ Με τον ίδιο τρόπο, οι πρωτόγονη, αλλά η *Διοτρεφής*⁶¹⁴ Σικελία, ή Σικανία, είχε μάθει να καλλιεργεί σιτάρι.⁶¹⁵

Αναφορικά με το δρεπάνι και την κάρπωση του μύθου από την Ζάγκλη, (από το «ζάγκλον», έχω αναφερθεί ήδη σε προηγούμενες ενότητες (1.3, 2.3)

⁶⁰⁷ Psoma, 2022, 364.

⁶⁰⁸ Antonetti, 2009, 323, Intrieri, 2011a, 193, Psoma, 2022, 364.

⁶⁰⁹ Intrieri, 2011a, 193, όπου αναλυτικότερη βιβλιογραφία.

⁶¹⁰ Psoma, 2022, 364.

⁶¹¹ Antonetti, 2009, 324.

⁶¹² Intrieri, 2011a, 201, Psoma, 2022, 365.

⁶¹³ Απ. Ρόδ. 4.986-491.

⁶¹⁴ LSJ, *διοτρεφής*.

⁶¹⁵ Διοδ. 5.5.1: «λέγουσι Δημητρός ποτ' ἄρρητον κόρην/Πλούτωνα κρυφίους ἀρπάσαι βουλεύμασι./ δῶναί τε γαίας εἰς μελαμφοεῖς μυχούς./ πόθῳ δὲ μητέρ' ἠφανισμένης κόρης/ μαστῆρ' ἐπελθεῖν πᾶσαν ἐν κύκλῳ χθόνα./καὶ τὴν μὲν Αἰτναίοισι Σικελίαν πάγοις/ πρὸς γέμουσαν ρεύμασιν δυσεμβόλοις/ πᾶσαν στενάξαι, πένθεσιν δὲ παρθένου/ σίτων ἄμοιρον διοτρεφὲς φθίνειν γένος./ ὅθεν θεὰς τιμῶσιν εἰς τὰ νῦν ἔτι.»

7.1.4 Η λατρεία του Διομήδη

Ο Διομήδης, ο Αιτωλός ήρωας που εξόντωσε το επικίνδυνο δράκο και φώλιαζε στην Κέρκυρα, ενοχλώντας τους μυθικούς Φαίακες, λατρευόταν στο νησί, ήδη από την εποχή των Βακχιαδών. Οι Φαίακες του είχαν ζητήσει, μάλιστα, βοήθεια για να αντιμετωπίσουν στη συνέχεια το Βρινδήσιο.⁶¹⁶ Η λατρεία του ήρωα σε πολλές περιοχές της Αδριατικής, πρέπει να μεταφυτεύτηκε κατά την αρχαϊκή εποχή, χάρη στις θαλάσσιες διαδρομές και τους θαλασσοπόρους που την διέσχιζαν.⁶¹⁷ Ο Διομήδης ήταν ο θεός – προστάτης των ναυτικών που έπλεαν στα νερά της. Εφόσον η Κέρκυρα ήταν η πρώτη που άσκησε επιρροή στην Ιλλυρία, με την ίδρυση των αποικιών της στην περιοχή, δικαιολογείται η εκεί μεταφορά της λατρείας.⁶¹⁸

Τον μύθο του Διομήδη φέρεται ότι εκμεταλλεύτηκε ο Διονύσιος Α΄ των Συρακουσών, ώστε να εδραιώσει προπαγανδιστικά την τυραννική του εξουσία στην Απουλία.⁶¹⁹ Ο μύθος του Διομήδη, γνώρισε ευρεία διάδοση σε δυο αποικίες του Διονυσίου Α΄ στην Αδριατική, την Αδρία και την Ανκόνα, που ωστόσο δεν ήταν οι μοναδικές, καθώς συνδέεται, ακόμη, με το Gargano και τις Νήσους Tremiti. Από εκεί, ο μυθικός ήρωας Διομήδης εδραιώθηκε ως ηγεμονική προσωπικότητα της περιοχής, όπως κι ο Διονύσιος που φιλοδοξούσε επιβολή της κυριαρχίας του σε όλη την Αδριατική. Έτσι, χρησιμοποίησε προς όφελός του τον μύθο για να νομιμοποιήσει την παρουσία του. Στην συνέχεια, ο Αγαθοκλής, ως «διάδοχος» της πολιτικής του Διονυσίου Α΄, επίσης καρπώθηκε τον μύθο.⁶²⁰

Η αιτωλική καταγωγή του ήρωα (ήταν ανιψιός του Οινέου, βασιλέα της Αιτωλίας), διόλου τυχαία είναι, διότι αντικατοπτρίζει τις βλέψεις της Κέρκυρας για την κορινθιακή αποικιακή δραστηριότητα μετά τους Κυψελίδες.⁶²¹ Στην ευρύτερη περιοχή της Αιτωλίας και Ακαρνανίας βρίσκονταν και το Ανακτόριο, αλλά και η Λευκάδα κι άλλα κορινθιακά κέντρα, μέρη τα οποία με την πάροδο του χρόνου πέρασαν, κατά διαστήματα, στην σφαίρα επιρροής της Κέρκυρας. Η Κέρκυρα διεκδικούσε, εκτός αυτών, την ίδια την προσωπικότητα του Διομήδη. Μέσω των ακτών της Αιτωλίας και

⁶¹⁶ Βλ. Psoma, 2022, 356 για πληρέστερη βιβλιογραφία.

⁶¹⁷ Antonelli, 2000, 129.

⁶¹⁸ Šašel Kos, 2015, 1.

⁶¹⁹ Antonelli, 2000, 129. Braccesi, 2001, 16.

⁶²⁰ Coppola, 1988, 221-222.

⁶²¹ Antonelli, 2000, 130.

της Ακαρνανίας, θα ήταν σε θέση να «ακραγγίξει», όπως το θέτει ο Luca Antonelli⁶²², τα εδάφη της Απουλίας και να διαδώσει εκεί τον μύθο του Διομήδη.

7.1.5 Η ταύτιση της Νύμφης Κόρκυρας με την Λάνασσα

Στην ενότητα 4.6 αναφέραμε ότι η Κέρκυρα προσφέρθηκε ως προίκα της Λάνασσας στους συζύγους της, Πύρρο και κατόπιν Δημήτριο Α΄. Υπάρχει μια πολύ ενδιαφέρουσα μελέτη της Laura Antonetti,⁶²³ στην οποία διατυπώθηκε η άποψη ότι Λάνασσα ταυτίστηκε με την Νύμφη Κέρκυρα. Τα στοιχεία που παραθέτει η Antonetti, είναι πειστικά, κατά την άποψή μου. Την εποχή αυτή, τον 3^ο αι. π.Χ., στις χάλκινες νομισματικές κοπές της Κέρκυρας παρουσιάζεται η προτομή της κισσοστεφούς Κόρκυρας στην εμπρόσθια όψη. Στην Κέρκυρα έλαβε χώρα ο γάμος της Λάνασσας με τον Πύρρο, και η μετατροπή από κόρη σε Νύμφη.

Την Ελληνιστική περίοδο, φαίνεται να ανακτά κύρος η λατρεία των Νυμφών στα νησιά του Ιονίου, πράγμα που ίσως δικαιολογείται από αυτό που στηρίζαμε ανωτέρω, δηλαδή ότι και η Ιθάκη και η Λευκάδα ήταν μέρος της προίκας. Η Νύμφη Κέρκυρα ανήκε σ' αυτές, που είχαν απαχθεί, βιαστεί και κατόπιν, γεννήσει τους γενάρχες των πόλεων, στις οποίες έλαβε χώρα ο βιασμός τους. Στην περίπτωση αυτή, η ταύτιση Νύμφης Κόρκυρας/Λάνασσας και Ποσειδώνα/Δημητρίου, είναι πιο σαφής, αφού ο Δημήτριος εμφανίζεται ως θαλασσοκράτωρ, που είχε ως θεό προστάτη τον Ποσειδώνα.

Ο μύθος της Κόρκυρας είχε «νοθευτεί», καθώς τον 3^ο αιώνα π.Χ. ξεκίνησε νέα παράδοση, κατά την οποία αντί για κόρη του Ασωπού, εμφανιζόταν ως κόρη του Διός. Αυτή η νόθευση του μύθου, εξυπηρετούσε στο ότι η Λάνασσα, ως παντρεμένη και μητέρα δεν μπορούσε πλέον να εμφανίζεται ως Κόρη/Περσεφόνη/παρθένα, αλλά ως Νύμφη. Ωστόσο, ο Ασωπός δεν εξυπηρετούσε τον Αγαθοκλή, που ήθελε να εμφανίζεται ως Δίας. Ο δεύτερος γάμος με τον Πολιορκητή/Ποσειδώνα, καταδεικνύει την «αρπαγή» της νύμφης από τον πρώτο της σύζυγο, τον Πύρρο, έστω κι αν η Λάνασσα ήταν αυτή που τον εγκατέλειψε, αφού ο τελευταίος την αποστερείται ακουσίως.

⁶²² Antonelli, 2000, 131.

⁶²³ Antonetti, 2015, 205-208, όπου πληρέστερη βιβλιογραφία.

7.2. Αρχιτεκτονική και γλυπτική των Ναών

7.2.1 Ναϊκή κι επιτύμβια Αρχιτεκτονική και Γλυπτική

Όσον αφορά τη ναϊκή αρχιτεκτονική και τον γλυπτό διάκοσμο των ιερών της Κέρκυρας, έχει υποστηριχθεί ότι ο τύπος του ψευδοδίπτερου ναού και το άδυτο στο πίσω μέρος του αποκλίνουν σημαντικά από τους δωρικούς ναούς του κυρίως Ελλαδικού χώρου. Αντιθέτως, φαίνεται να παρουσιάζουν ομοιότητες με ανάλογα πρότυπα ναών της Κάτω Ιταλίας και της Σικελίας. Ενδεχομένως αυτή η τάση άρχισε στην Κέρκυρα, από τους αποίκους που προέρχονταν από μεγάλα κέντρα, όπως η Κόρινθος, και κατόπιν μεταδόθηκε προς τη Μεγάλη Ελλάδα. Το ίδιο ισχύει και για τα δωρικά φυλλωτά κιονόκρανα των ναών.⁶²⁴

Η Κέρκυρα, ως ενδιάμεσος εμπορικός σταθμός ανεφοδιασμού και με ευνοϊκότερη θέση στον πλού από και προς τις ακτές της Κάτω Ιταλίας και Σικελίας, λειτούργησε ενίοτε και ως «αναμεταδότης» των καλλιτεχνικών ρευμάτων της Κορίνθου, καθώς εμφίλοχούσαν σ' αυτή μέσω των εμπορικών επαφών και, κατόπιν, διοχετεύονταν στην Μεγάλη Ελλάδα. Στην ναϊκή αρχιτεκτονική της Μεγάλης Ελλάδας κυριαρχεί το δωρικό-αχαϊκό στοιχείο, το οποίο, με κάποιες μεμονωμένες εξαιρέσεις, ακολουθεί μια κοινή γραμμή στα επιμέρους στοιχεία του. Μεταξύ αυτών, λογίζονται τα εξής: η συνένωση των τυπολογιών των φορμών με δωρικά χαρακτηριστικά (κίονες, κιονόκρανα ζωφόρος και τρίγλυφα) μαζί με τα βασικά δομικά στοιχεία του ιωνικού ρυθμού (κυρίως στη σημασία των αξόνων στο φυτό, την οριζόντια διάρθρωση των θριγκών και τον πλούσιο διάκοσμο).⁶²⁵

Στοιχεία της ιδιομορφίας αυτής, μπορούν να αναγνωριστούν στις πήλινες ζωφόρους προσώπων του ναού στο Μον Repos, τα πήλινα αρχιτεκτονικά μέλη του Αρτεμίσιου, τα φυλλωτά κιονόκρανα, τα τρίγλυφα με την πλούσια κι οργανική διαμόρφωσή τους. Τα ακροκέραμα με γυναικείες κεφαλές που ομοιάζουν με εκείνα του Θέρμου, έχουν αντίστοιχα στον Τάραντα και το Μεταπόντιο. Ένα κιονόκρανο από το Cavallino του Λέτσε (Πίν. 2, εικ. 5), φέρει μια ιδιαίτερα κυματιστή διακόσμηση, που παρατηρείται μόνο σε πήλινα αρχιτεκτονικά μέλη από την Κέρκυρα και την Ολυμπία, σε μια οροφή που εικάζεται ότι επρόκειτο για τον θησαυρό των Επιδαμνίων, αλλά και σε ένα ιωνικό ναό του Μεταποντίου (Πίν. 3, εικ. 6-8).⁶²⁶ Αν και πενιχρής ποσότητας

⁶²⁴ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2000, 73-74.

⁶²⁵ Mertens, 1985, 433.

⁶²⁶ Mertens, 1985, 434-435.

δείγματα, έχουν την σημασία τους, καθώς τονίζουν την ύπαρξη αμφίδρομων καλλιτεχνικών επιρροών.

7.2.1.1 Ο αρχιτεκτονικός «Τύπος του Ιονίου Πελάγους»

Στις αρχαϊκές αποικίες στην Μεγάλη Ελλάδα (Ποσειδωνία, Μεταπόντιο, Σύβαρις κι ίσως στο Foce del Sele) εντοπίζεται μια παραλλαγή του δωρικού ρυθμού στην αρχιτεκτονική, που μέχρι πριν κάποιες δεκαετίες θεωρείτο «αρχαϊκός», όμως, όπως απεδείχθη αργότερα, η προέλευσή του πρέπει ν' αναζητηθεί στο Ιόνιο και τη ΒΔ Ελλάδα.⁶²⁷ Ο Hernández⁶²⁸ πρεσβεύει την άποψη ότι σε αυτόν τον ιδιόμορφο τύπο δωρικού ρυθμού, που έχει αποκληθεί «Τύπος του Ιονίου Πελάγους» σημειώνονται ορισμένα ιωνικά χαρακτηριστικά: φυλλωτά κιονόκρανα, παραστάδες *sofa anta* και ημικίονες. Το χαρακτηριστικότερο, ίσως, και πιο πρώιμο παράδειγμα αυτού του τύπου, συνιστά η επιτύμβια στήλη του Ξενβάρεως (βλ. παρακάτω) από την Κέρκυρα, ενώ στοιχεία του ρυθμού παρατηρούνται και στα κιονόκρανα του ναού της Αρτέμιδος, όπως και στις προαναφερθείσες Ιταλικές πόλεις. Το φυλλωτό κιονόκρανο, γενικότερα, θεωρείται σήμα κατατεθέν της Αρχαϊκής Αρχιτεκτονικής, όπως αυτή αντικατοπτρίζεται σε αρχαϊκούς ναούς της Ποσειδωνίας.⁶²⁹ Από τον 6^ο αι. π.Χ. παρατηρείται συστηματικότερη χρήση αυτού του τύπου κιονόκρανου από δυτικές περιοχές.

Στον τύπο ανήκει κι η περίπτωση του κιονόκρανου «πολυθρονωτής παραστάδας» (*sofa anta capital*), κύρια χαρακτηριστικά του οποίου αποτελούν οι γλυφές (*cavetto*), καθώς και οι μικρές κρεμαστές σπείρες σε κάθε πλευρά του.⁶³⁰ Αυτό το είδος κιονόκρανου, είναι γνωστό από αρχαϊκά δείγματα από την Πελοπόννησο, την Κέρκυρα και τον Δυτικό Ελληνισμό. Στη Σύβαρη, έχουν εντοπιστεί αποσπασματικά σωσμένα τμήματα κιονοκράνων «πολυθρονωτών παραστάδων» από το α' μισό του 6^{ου} αι. π.Χ. (Πίν. 13 εικ. 30), όπου μαρτυρείται για πρώτη φορά η ύπαρξη του τύπου. Τα τμήματα αυτά φέρουν την ίδια διακόσμηση, που χαρακτηρίζεται από περίγραμμα φύλλων και βελών σε ζωφόρο στη βάση του άβακα.⁶³¹ Το ίδιο στυλ ακολουθούν για τους ναούς τους οι πόλεις της Κάτω Ιταλίας (με σπαράγματά του να εντοπίζονται στην Βασιλική της Ποσειδωνίας, στον «Θησαυρό» του Ηραίου του Foce del Sele κ.α., βλ. ενδεικτικά Πίν. 13, εικ. 31), καθώς και της Σικελίας, την ίδια περίπου εποχή,

⁶²⁷ Barletta, 1990, 45.

⁶²⁸ Hernández, 2017, 217.

⁶²⁹ Barletta, 1990, 45.

⁶³⁰ Barletta, 1990, 52-53.

⁶³¹ Barletta, 1990, 53, όπου εκτενέστερη βιβλιογραφία.

δηλαδή στον ναό G του Σελινούντα, αλλά και στα Μέγαρα Υβλαία, με μικροδιαφορές, που επεξηγεί η Barletta.⁶³²

Ερωτηματικό παραμένει το αν μπορεί να υποστηριχτεί ότι η Κέρκυρα αποτέλεσε το διαμεσολαβητή των νέων αυτών αρχιτεκτονικών τάσεων, που έφταναν από την μακρινή Πελοπόννησο, αφού δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο να οφείλεται σε μετακίνηση τεχνιτών από την Πελοπόννησο στην Κέρκυρα, κι από εκεί προς την Μεγάλη Ελλάδα.

7.2.1.2 Το Κερκυραϊκό Ηραϊόν

Το Ηραϊόν της Κέρκυρας, ήταν ένα εκ των σημαντικότερων ναϊκών οικοδομημάτων, που στέγαζε μια από τις πιο μεγάλες λατρείες του νησιού (Πίν. 5, εικ. 9-10). Η λατρεία της Ήρας Ακραίας, της θεάς - προστάτιδας των άκρων ή των κορυφών, ήταν μια εκ των πολλών που μεταφυτεύτηκαν από την Κόρινθο στην Κέρκυρα με τον αποικισμό της τελευταίας, με τη διαφορά ότι, ο πρώτος ναός ανεγέρθηκε προς τις αρχές του 6^{ου} αι. π.Χ.⁶³³ Η Ήρα, φέρεται να αποτελεί μια από τις μείζονες θεότητες, όχι μόνο στην Κόρινθο, απ' όπου και προέρχεται, αλλά και στις αποικίες, Κέρκυρα και Συρακούσες. Ως θεά του γάμου και της οικογένειας, τιμάται με την αφιέρωση του ένατου μήνα του ημερολογίου των Κορινθίων και των Δυτικών αποικιών της, του *Γαμήλιου*.⁶³⁴

Το ιερό τοποθετείται πάνω στον λόφο των αρχαίων *μετεώρων*⁶³⁵ (του κτήματος Mon Repos), ο οποίος είναι καταπράσινος και παραθαλάσσιος, εξασφαλίζοντας πρόσβαση δια ξηράς και θαλάσσης. Το ενεπίγραφο ορόσημο (ήορος) που βρέθηκε σε κοντινή περιοχή, έδωσε την πληροφορία για την υπόσταση με την οποία λατρευόταν η Ήρα στο ιερό. Απόδειξη της σπουδαιότητας και της μεγαλοπρέπειάς του αποτελούν τα εξαιρετα πηλίνα αρχιτεκτονικά του μέλη και τα πολυάριθμα αναθήματα που αφιέρωναν οι πιστοί.⁶³⁶

Τα ακροκέραμα με λεοντοκεφαλές (Πίν. 6, εικ. 11), γυναικείες μορφές και τις γοργόνειες κεφαλές (Πίν. 6, εικ. 12) από την οροφή του ναού της Ήρας, αποτελούν εξέχοντα δείγματα κερκυραϊκής πηλοπλαστικής, που ξεκινούν από τον 7^ο αι. π.Χ. Τέ-

⁶³² Barletta, 1990, 54, εικ 10.

⁶³³ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 32. Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 66, 73-74.

⁶³⁴ Psoma, 2022, 371.

⁶³⁵ Στον εν λόγω λόφο, εκτός του Ηραίου, κτίστηκαν κι άλλοι ναοί, όπως ακριβώς συνέβαινε και σε άλλες αποικίες των Ελλήνων στην Μεγάλη Ελλάδα, όπου χτίζονταν πολλοί ναοί σε μια συγκεκριμένη έκταση. Αυτό φανερώνει το πόσο μεγάλη επιρροή άσκησαν οι αποικίες μεταξύ τους, (Πρέκα-Αλεξανδρή, 2011, 32).

⁶³⁶ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 73-74.

τοια παραδείγματα, εκτός από την Κέρκυρα και τις Αιτωλικές πόλεις Θέρμο και Καλυδώνα, απαντούν και σε ναούς της Μεγάλης Ελλάδας.⁶³⁷ Από τη μια πλευρά, στον Τάραντα, ένα θραύσμα ακρωτηρίου, που ενίοτε χαρακτηρίζεται και ψευδο-λακωνικό, παραπέμπει στα δείγματα αυτά. Πρόκειται για την κεφαλή της Γοργούς, στην οποία είναι διακριτή η οφιοπλόκαμος κόμμωση. Συμπληρωματική μορφή που δημιουργεί ένα αφηγηματικό σκηνικό, είναι μια ακέφαλη μορφή με χιτώνα και θήκη για ξίφος, σηκωμένα τα χέρια ψηλά, η οποία εικάζεται ότι απέδιδε τον Περσέα ή τον Χρυσάορα⁶³⁸ και σχετίζεται με την εικονογραφία του αετώματος του Αρτεμισίου, που θα εξετάσουμε παρακάτω. Το γοργόνειον φαίνεται να είναι προσφιές θέμα και σε ένα άλλο πήλινο ακροκέραμο του Τάραντα (**Πίν. 6, εικ. 13**). Από την άλλη, οι μαρμάρινες υδροροές με λεοντοκεφαλές από τις σίμες των μακρών πλευρών του νέου ναού της Ήρας (αναφέρεται στον β' ναό, που κτίστηκε περί το 440-430 π.Χ.) μοιάζουν με εκείνες του ιερού του Απόλλωνα στο Μεταπόντιο,⁶³⁹ όπως και με εκείνες της Βασιλικής της Ποσειδωνίας (**Πίν. 6, εικ. 14**).

7.2.1.3 Ο Ναός της Αρτέμιδος

Αναφέραμε ανωτέρω, ότι από την Κόρινθο μεταφυτεύτηκαν αρκετές λατρείες στην Κέρκυρα, μεταξύ των οποίων και αυτή της Αρτέμιδος. Η τελευταία κατόπιν πέρασε και στις κορινθιακές αποικίες της Μεγάλης Ελλάδας (Συρακούσες), όπως και στην Απολλωνία και την Αμβρακία. Η επίδραση της λατρείας εκεί ήταν μεγάλη, αφού ήταν άρρηκτα συνυφασμένη με την αποικιακή δράση των Ελλήνων, και ιδιαίτερα των Κορινθίων. Θεωρείτο θεότητα – σωτήρας της κοινότητας, που την προστάτευε από την πιθανή εχθρική δράση των αυτόχθονων κατοίκων της αποικίας.⁶⁴⁰ Στην Κέρκυρα και τις Συρακούσες, η λατρεία εγκαθιδρύεται έναν αιώνα αργότερα από την μετεγκατάσταση των Κορινθίων αποίκων, ενώ αργότερα μεταφέρεται και στην Απολλωνία.⁶⁴¹

Στην Κέρκυρα, στην περιοχή πλησίον του Υλλαϊκού Λιμένα, δίπλα από την σημερινή γυναικεία μονή των Αγίων Θεοδώρων (**χάρτης 7**), χτίστηκε το ιερό της Αρτέμιδος. Το πρώτο ιερό ανεγέρθηκε στην αυγή του 6^{ου} αι. π.Χ., μόλις ανακατέλαβε ο Περίανδρος το νησί, ενώ το δεύτερο περί το 585 π.Χ. από Κορίνθιους εργάτες που

⁶³⁷ Βικέλα, 2007, 27.

⁶³⁸ Lippolis, 1995, 529-530.

⁶³⁹ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2000, 76.

⁶⁴⁰ Quantin, 2011, 225.

⁶⁴¹ Quantin, 2011, 212.

ήρθαν για να εργαστούν στην Κέρκυρα.⁶⁴² Η απεικόνιση του αετώματος (**Πίν. 6-7, εικ. 15-16**), της Γοργούς στο κέντρο, που πλαισιώνεται από τους γιους της, Χρυσάορα και Πήγασο, είναι η εναργής δήλωση της επιστροφής της Κέρκυρας στην κορινθιακή κυριαρχία, λόγω του σημειολογικού στοιχείου του Πήγασου.⁶⁴³ Η παρουσία του έχει οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για ένα προπαγανδιστικό μήνυμα για την μεγαλοπρέπεια της εξουσίας που πρόσφατα είχε αποκατασταθεί στο νησί.⁶⁴⁴

Ο μεγαλοπρεπής, ψευδοδίπτερος ναός της Αρτέμιδος (**Πίν. 15, εικ. 40**), ήταν από τους μεγαλύτερους στην Αρχαιότητα, γνωστός για την αρχιτεκτονική και το γλυπτό του διάκοσμο. Το δυτικό αέτωμα του ναού με την Γοργώ είναι το αρχαιότερο σωζόμενο της αρχαίας ελληνικής γλυπτικής. Είναι έργο μεγάλων διαστάσεων, άρτιας απόδοσης των μορφών, εκτέλεσης και πλαστικότητας. Ο ιδιαίτερος καλλιτεχνικός χαρακτήρας του γλυπτού, είναι ένα κράμα κορινθιακών και δυτικών επιρροών.⁶⁴⁵

Σύμφωνα με την Antonetti⁶⁴⁶ η ίδια εικονογραφία διαπιστώνεται στο αέτωμα του πρώτου ναού της Ορτυγίας στις Συρακούσες, στο *Αθήναιον*, καθώς και στο αρχαίο τέμενος του Sant' Omobono στη Ρώμη (**Πίν. 8, εικ. 19-21**). Στο *Αθήναιον* των Συρακουσών, βρέθηκε τετράγωνη, πολύχρωμη, πήλινη, διακοσμητική πλάκα του, εκεί, πρώτου ναού, η οποία κοσμούσε το αέτωμα, εν είδει γοργόνειας σικελιώτικης μάσκας. Πλησίον, βρέθηκαν θραύσματα άκρων από άλλες πήλινες φιγούρες, οι οποίες επιτρέπουν μια ανασύνθεση δυο αιλουροειδών ύψους σχεδόν ενός μέτρου, με δέρμα κηλιδωτό, όπως εκείνων της Κέρκυρας. Από την εικονογραφία του *Αθήναιου*, απουσιάζουν οι λοιπές φιγούρες του αετώματος της Κέρκυρας, ενώ παραμένει ο Πήγασος, κι ένας νεαρός, η ταυτότητα του οποίου αμφισβητείται. Η Γοργώ δεσπόζει και στις μετόπες του ναού (**Πίν. 7, εικ. 18**) και θυμίζει πολύ εκείνη του Κερκυραϊκού Αρτεμισίου. Η Mertens-Horn⁶⁴⁷ είναι δύσπιστη ως προς την ταύτιση του νεαρού με τον Περσέα, επειδή δεν ταιριάζει με την συνήθη απεικόνισή του σε άλλα αετώματα, ούτε συνάδει με την παρουσία του Πηγάσου, που γεννήθηκε μετά τον αποκεφαλισμό της Γοργούς. Οι δυο ναοί δεν αποκλείεται να είναι σύγχρονοι μεταξύ τους. Ο ναός του Sant' Omobono, φέρεται να είναι σύγχρονος με τον ναό της Κέρκυρας, και συνδέεται με τον Ταρκύνιο Πρίσκο, γιο του Βακχιάδη Δημάρατου, ο οποίος ήταν πλούσιος έ-

⁶⁴² Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 75.

⁶⁴³ Antonelli, 2000, 123.

⁶⁴⁴ Cigaina, 2015, 52.

⁶⁴⁵ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 75-78.

⁶⁴⁶ Antonetti, 2001, 11.

⁶⁴⁷ Mertens-Horn, 1995, 260-261.

μπορος από την Κόρινθο κι είχε διαφύγει στην Ετρουρία. Στα κτήρια αυτά, βέβαια, αναπαρίσταται μόνον η Γοργώ και οι λεοντοπάνθηρες, που προστατεύουν τον ιερό χώρο.⁶⁴⁸ Η ανασύσταση του αετώματος που παρουσιάζεται στην Mertens-Horn⁶⁴⁹, παρουσιάζει μόνο τους λεοντοπάνθηρες, όμως η ίδια εικάζει ότι πρέπει σίγουρα να επισκιάζονταν από την φιγούρα της Γοργούς, καθώς αυτή συνοδευόταν μάλλον κι από τον Πήγασο, λόγω του θραύσματος μεγάλου φτερού που βρέθηκε κατά τις ανασκαφές.

Όπως προμνημονεύτηκε ανωτέρω, στην Ορτυγία ήρθαν στο φως ίχνη ναού, αφιερωμένου στην Αρτέμιδα, που χρονολογούνται κατά προσέγγιση μεταξύ του 6^{ου} και 5^{ου} αι. π.Χ.⁶⁵⁰ Ο Cigaina⁶⁵¹ υποστηρίζει ότι μια πιο λεπτομερής ανάλυση του Γοργόνειου, των λεοντοπανθήρων και των γυμνών αντρικών μορφών, απέδειξε ότι παρουσιάζουν συγγενικά στοιχεία με την τέχνη της «Μεσο-Κορινθιακής Περιόδου» (595/590-570 π.Χ.). Αυτό τεκμηριώνεται από την πήλινη μικρογλυπτική, από την αγγειογραφία και από άλλα, μεμονωμένα έργα που παραπέμπουν σε κορινθιακές επιρροές που αναγνωρίζονται και στην κεφαλή της θεάς στο Laganello των Συρακουσών (Πίν. 9, εικ. 22). Ένας πήλινος βωμός που βρέθηκε στην περιοχή Bosco Littorio (Πίν. 7, εικ. 17), το αρχαίο εμπορείο της Γέλας, παρουσιάζει αξιοσημείωτες ομοιότητες με την Γοργώ του κερκυραϊκού αετώματος.⁶⁵²

Μερικά αρχιτεκτονικά τμήματα του ναού, όπως τα φυλλωτά κιονόκρανα, οι διακοσμητικές λεπτομέρειες της σίμης, το άδυτο και δη ο τύπος του ψευδοδίπτερου ναού, αντικατοπτρίζονται και σε αντίστοιχα μνημεία της Μεγάλης Ελλάδας, αποδεικνύοντας ότι τα Κερκυραϊκά αποτέλεσαν πηγή τεχνοτροπικής έμπνευσης για τα Κατω-ιταλικά και Σικελικά.⁶⁵³ Το άδυτον και τα πεπλατυσμένα πτερά, είναι ιδιομορφίες που μαρτυρούν καλλιτεχνικούς δεσμούς με τον Ελληνισμό της Δύσης, καθώς στον Σελινούντα, έχουμε πληθώρα τέτοιων δειγμάτων.⁶⁵⁴ Ο ναΐσκος, που ήταν αφιερωμένος στη λατρεία της Δήμητρας, αποτελεί ένα παράδειγμα μιας λιτής κατασκευής ναΐσκου με άδυτο (Πίν. 9 εικ. 23).⁶⁵⁵ Στο Cavallino του Λέτσε, στην Απουλία της Ιταλίας, απέναντι από την Κέρκυρα, εντοπίστηκαν πιο ταπεινές μιμήσεις των πήλινων αρ-

⁶⁴⁸ Quantin, 2011, 214.

⁶⁴⁹ Mertens-Horn, 1995, 271-272.

⁶⁵⁰ Quantin, 2011, 214.

⁶⁵¹ Cigaina, 2015, 47.

⁶⁵² Cigaina, 2015, 69.

⁶⁵³ Βικέλα, 2007, 26-27. Metallinou, 2010, 18.

⁶⁵⁴ Cigaina, 2015, 48.

⁶⁵⁵ Holloway, 1991, 66.

χιτεκτονικών επενδύσεων του ναού της Αρτέμιδος, όπου «η πλάκα που σχηματίζει τη σίμη κατεβαίνει για να επενδύσει και το γείσο».⁶⁵⁶ Έως ότου αποκαλυφθούν αυτά τα στοιχεία, επικρατούσε ευρέως η άποψη ότι η ζώνη της Μεσσαπίας-Ιαπυγίας (χάρτης 2), δεν είχε εμπορικές επαφές με την Ελλάδα. Κι όμως, οι εν λόγω περιοχές έρχονταν σε επαφή με τον Ελληνικό κόσμο, μέσω της λακωνικής αποικίας του Τάραντα, ο οποίος είχε επαφές με την Κόρινθο και την Κέρκυρα. Αυτές έδειχναν, άλλωστε, ενδιαφέρον, εκτός από τους πόρους των ανατολικών ακτών της Αδριατικής, και για την εκτροφή βοοειδών της Ιαπυγίας.⁶⁵⁷ Ομοιότητες με το κερκυραϊκό πρότυπο, έχουν παρατηρηθεί και σε δωρικά κιονόκρανα του Τάραντα από τον ναό του Ποσειδώνα (Πίν. 10, εικ. 24), όπως επίσης και στο Ηραϊόν του Silaro, την «Βασιλική» της Ποσειδωνίας και στο ναό της Αθηνάς (Πίν. 12, εικ. 29).⁶⁵⁸ Δεν είμαστε απολύτως σίγουροι αν επρόκειτο για Κερκυραϊκό τύπο που διοχετεύτηκε στην Μεγάλη Ελλάδα ή το αντίστροφο. Στον κυρίως Ελλαδικό χώρο, τα γείσα της στέγης των ναών δεν φέρουν κάλυψη, ενώ στην Μεγάλη Ελλάδα φέρουν, όπως και στην Κέρκυρα. Η μόνη διαφορά είναι, ότι χρησιμοποιείται διαφορετική κι όχι ενιαία πλάκα για την κάλυψή του.⁶⁵⁹

Ο ναός της Αρτέμιδος στην Κέρκυρα, παρουσιάζει κοινά χαρακτηριστικά με ένα μεγάλο, λίθινο ναϊκό οικοδόμημα του α΄ μισού του 6^{ου} αι. π.Χ., τον ναό του Απόλλωνα στις Συρακούσες (Πίν. 11, εικ. 27), κάνοντας πρόδηλο τον βαθμό εξάρτησης των δυο περιοχών από την Κόρινθο, σε επίπεδο ιστορικό και πολιτισμικό. Κοινό χαρακτηριστικό των δυο ναών, είναι η δυσανάλογη αύξηση του ύψους του επιστυλίου, με σκοπό την αντιμετώπιση της αύξησης του βάρους του, λόγω της εισαγωγής λίθινου αετώματος και επιστυλίου. Στο κερκυραϊκό οικοδόμημα, το βάθος, το ύψος του κανόνα (regula) και της ταινίας, επιτρέπουν μια αναπαράσταση του συνολικού του ύψους, που διαφέρει από τις συνηθισμένες. Το ύψος του κανόνα και της ταινίας μαζί ορίζονται στα 36 εκατοστά, καθιστώντας επιβεβλημένο ένα επιστύλιο πάνω από 1,80 μ. Το ύψος της ζωφόρου βρισκόταν στα 1,09 μ. Για να μειωθεί η διαφορά αυτή, αυξήθηκε το ύψος της ζωφόρου κατά 1/3 του μεσαζονίου των 2,90-3 μ. Το συνολικό ύψος του επιστυλίου, με το γείσο και τη σίμη, έπρεπε να ξεπερνά εκείνο του μεσαζονίου. Αυτά, δημιούργησαν δυσαναλογίες στις φόρμες, όπως για παράδειγμα εκείνες των ορθογώνιων μετοπών αναλογίας 3:2 από το μέγεθος του τριγλύφου. Για την επίτευξη της στατικότητας του πιο ψηλού και βαρέως επιστυλίου, αυτό στηρίζονταν σε

⁶⁵⁶ Πρέκα – Αλεξανδρή, 2000, 74.

⁶⁵⁷ D'Andria, 1977, 532-533.

⁶⁵⁸ D'Andria, 1977, 549-550.

⁶⁵⁹ Πρέκα – Αλεξανδρή, 2000, 74-75.

πυκνότερη κιονοστοιχία. Στον μεν ναό του Απόλλωνα των Συρακουσών, όλα αυτά τα στοιχεία είναι κατά τι πιο έντονα από το Αρτεμίσιον της Κέρκυρας.⁶⁶⁰ Θεωρώ πως αυτές οι επιρροές κι ομοιότητες δικαιολογούνται, αν υποθέσουμε ότι, όπως κατέφτασαν στην Κέρκυρα εργάτες για την ανοικοδόμηση του ναού, έτσι μπορεί να κατευθύνθηκαν προς τις Συρακούσες για τον εκεί ναό.

Στο μικρό ιερό της Αρτέμιδος, βρέθηκε αγαλματίδιο της θεάς, πλαισιωμένο από μια χορευτική φιγούρα, που της ακουμπά τα γόνατα και θεωρείται ότι πρόκειται για Νύμφη. Οι Νύμφες ακολουθούν διάφορες θεότητες, όπως ο Απόλλων, ο Ερμής, η Αφροδίτη και η Άρτεμις, των οποίων τις θρησκευτικές τελετές μοιράζονται εξίσου. Τέτοια εθιμοτυπικά συναντά κανείς επίσης στην Μεγάλη Ελλάδα και τη Σικελία, σε περιοχές όπου λατρεύεται η Άρτεμις.⁶⁶¹

7.2.1.4 Το αέτωμα του ναού του Διονύσου από το Φιγαρέτο

Για τους Κερκυραίους, ο θεός Διόνυσος ήταν από τις σημαντικότερες θεότητες, οι οποίες λατρεύτηκαν στο νησί και ταυτίστηκαν με αυτό. Λόγω της σημαντικής παραγωγής κρασιού, του ανθοσμιά οίνου, η λατρεία του έλαβε μεγάλες διαστάσεις. Στο Κορινθιακό ημερολόγιο, καθώς και στον Κορινθιο-κερκυραϊκών αποικιών, εντοπίζονται τρεις μήνες αφιερωμένοι στην θεότητα: ο Αγριάνιος, ο Λανοτρόπιος και ο Αλοτρόπιος. Ο Διόνυσος, παραδόξως, είναι μια θεότητα που συνδέεται και με τους δυο αποικισμούς της Κέρκυρας, των Ερετριέων και των Κορινθίων. Όσον αφορά την ευβοϊκή σύνδεση, υπενθυμίζουμε την Μάκριδα, την τροφό του θεού, η οποία βρήκε καταφύγιο στην Κέρκυρα, όπως έχουμε ήδη αναφέρει παραπάνω. Η σύνδεση με την Κόρινθο έγκειται στην μυθική καταγωγή των αποίκων, των Βακχιαδών, οι οποίοι θεωρούνταν απόγονοι του Βάχχου, γιου του Διονύσου.⁶⁶²

Ιερό αφιερωμένο στον Διόνυσο (**Πίν. 15, εικ. 37**) πρέπει ν' αναζητηθεί στην συνοικία Φιγαρέτο, στο Κανόνι, όπου έχουν ανακαλυφθεί διάσπαρτα κι άλλα ιερά. Η παρουσία του πιστοποιείται και από τις γραπτές μαρτυρίες, αφού ο Θουκυδίδης⁶⁶³ κάνει αναφορά σ' αυτό, μέσα από τη διήγησή του για τον κερκυραϊκό εμφύλιο. Το ιερό γνώρισε ιδιαίτερη άνθιση περί το 500 π.Χ., αν λάβει κανείς υπόψη το εξαιρετικής τεχνοτροπίας πάρινο αέτωμα με διονυσιακή παράσταση που εικάζεται ότι δη-

⁶⁶⁰ Østby, 1995, 217-219 κ.έ.

⁶⁶¹ Spetsiéri-Chorémi, 1991, 210.

⁶⁶² Psoma, 2022, 379-380.

⁶⁶³ Θουκ. 3.81.5: «πᾶσά τε ἰδέα κατέστη θανάτου, καὶ οἶον φιλεῖ ἐν τῷ τοιούτῳ γίγνεσθαι, οὐδὲν ὄτι οὐ ζυνέβη καὶ ἔτι περαιτέρω. καὶ γὰρ πατήρ παιῖδα ἀπέκτεινε καὶ ἀπὸ τῶν ἱερῶν ἀπεσπῶντο καὶ πρὸς αὐτοῖς ἐκτείνοντο, οἳ δὲ τινες καὶ περιοικοδομηθέντες ἐν τοῦ Διονύσου τῷ ἱερῷ ἀπέθανον».

μιουργήθηκε εκείνη περίπου την εποχή. Απεικονίζει τον θεό Διόνυσο ανακεκλιμένο, εν ώρα πόσης από ένα κάρθαρο.⁶⁶⁴ Έως τώρα, δεν έχουν ανασυρθεί από την αρχαιολογική σκαπάνη αρχαιολογικά κατάλοιπα του ιερού, πέραν του αετώματός του και ενός ογκώδους κατάγειου βωμού με πληθώρα οστών ζώων και αναθηματικών αγαλμάτων κ.ά. Εικάζεται ότι, από τις ιδιαιτερότητες στην τεχνοτροπία του αετώματος, ο ναός άντλησε επιρροές όχι μόνο από την Κόρινθο, αλλά και από την Δύση.⁶⁶⁵

7.2.1.5 Ο Ναός του Καρδακίου

Η άνθιση της κερκυραϊκής οικονομίας επέφερε ακμή και στην οικοδομική δραστηριότητα αλλά και την τέχνη. Περί το τέλος του 6^{ου} αι. π.Χ. (π. 510 π.Χ.) ανεγείρεται ο ναός στο Καρδάκι (Πίν. 11, εικ. 25-26), στους πρόποδες του λόφου του κτήματος του Μον Repos. Ο δωρικός αυτός ναός αυτός φέρει ορισμένα ιδιόμορφα χαρακτηριστικά, όπως τους κίονες της εξωτερικής κιονοστοιχίας που τοποθετούνται πάνω στις ενώσεις των πλακών του στυλοβάτη. Παρόμοιες ιδιομορφίες απαντώνται στους δυο πρώιμους ναούς των Συρακουσών, στην εξωτερική κιονοστοιχία του ναού C (Πίν. 12, εικ. 28), στο τέλος της κιονοστοιχίας του ναού D του Σελινούντα και στον ναό της Αθηνάς στην Ποσειδωνία (Πίν. 12, εικ. 29). Τα κιονόκρανα του ναού στο Καρδάκι παρουσιάζουν επίσης κοινά στοιχεία με ναούς του Μεταποντίου (Πίν. 15, εικ. 36).⁶⁶⁶

7.2.2 Επιτύμβιες Στήλες

Στην Κέρκυρα βρίσκεται το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα φυλλωτού κιονόκρανου, με την επιτύμβια στήλη του Ξενβάρεως⁶⁶⁷ (Πίν. 13, εικ. 32), που χρονολογείται κατά το α' τέταρτο του 6^{ου} αι. π.Χ. και εκτίθεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Κέρκυρας.⁶⁶⁸ Τα φυλλώματα σ' αυτή την περίπτωση ήταν επιχρωματισμένα, μοιρασμένα σε τρία μέρη ανά ράβδωση των κίωνων, όπως και στο υποτραχήλιο. Οι άκρες τους παρατείνονται σε μια λεπτή, λίθινη λωρίδα που κρέμεται από τον εχίνο. Με την επικάλυψη αυτή, επιτυγχάνεται η αντανάκλαση του περιγράμματος των φύλλων και των ενδιάμεσων βελών.

⁶⁶⁴ Psoma, 2022, 380.

⁶⁶⁵ Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, 78-79.

⁶⁶⁶ Πρέκα-Αλεξανδρή, 2000, 76. Βλ. περισσότερα για τον ναό, στις ίδιες, 2010, 111.

⁶⁶⁷ Φέρει επιγραφή: στάλα Ξενβάρεος τοῦ Μθειζιός εἰμ' ἐπὶ τύμῳ·ι. (IG IX I 869). Χρονολογείται π. 575-550 π.Χ.

⁶⁶⁸ Barletta, 1990, 46-47.

Στο Αρτεμίσιον της Κέρκυρας (π. 580-570 π.Χ., Πίν. 15, εικ. 39) υπάρχει μια παρεμφερής διάρθρωση, αλλά με μικροδιαφορές, καθώς στην περίπτωση αυτή απουσιάζουν τα βέλη.⁶⁶⁹ Ομοιότητες, μεταξύ άλλων, έχουν εντοπιστεί στο σάγωμα των κιονόκρανων με πεπλατυσμένο εχίνο σαν υποστύλωμα, του ναού Ε1 στον Σελινούντα (εικ. 33) και των κιονόκρανων της Κέρκυρας των πρώτων δεκαετιών του 6^{ου} αι. π.Χ., που ανήκουν στο Αρτεμίσιον και στην επιτύμβια στήλη του Ξενβάρεως (Πίν. 13, εικ. 32).⁶⁷⁰ Αν και από τον ανασκαφέα του έχει προταθεί η χρονολόγηση περί το τελευταίο τέταρτο του 7^{ου} αι. π.Χ., άλλοι μελετητές έχουν υποστηρίξει τον συγχρονισμό με την ανέγερση του Αρτεμισίου, περί το 580-570 π.Χ., λόγω των στυλιστικών τους ομοιοτήτων.⁶⁷¹

Το πιο αντιπροσωπευτικό δείγμα φυλλωτού κιονόκρανου από τη Δύση, και συγκεκριμένα από την Βασιλική της Ποσειδωνίας (Πίν. 13, εικ. 31), χρονολογείται μεταξύ του 560-550 π.Χ. κι έρχεται σε ρήξη με την πρότερη παράδοση. Εντοπίζονται ορισμένες διαφορές με το κερκυραϊκό παράδειγμα, καθώς οι ραβδώσεις του κίονα συνεχίζουν και στο υποτραχήλιο, ενώ η φυλλωτή διακόσμηση διεισδύει κόντρα ή και από πάνω τους.⁶⁷² Άλλα τέτοια παραδείγματα, με επιμέρους διαφορές, χρησιμοποιήθηκαν επίσης στο ναό της Αθηνάς στην Ποσειδωνία (Πίν. 12, εικ. 29), στο ναό της Ήρας στο Foce del Sele, στους ναούς ΑΠ (Απόλλων) και Tavole Palatine (Ήρα, Πίν. 14, εικ. 36) του Μεταποντίου (π. 530-525 π.Χ.).⁶⁷³ Επιπλέον, τα γνωρίζουμε και στο δείγμα από τον Μεσσαπικό (μη ελληνικό) οικισμό του Cavallino, κοντά στο Λέτσε, όπου εκεί μπορούμε να εικάσουμε, ότι ο τύπος διαδόθηκε μέσω των επαφών του με τον γειτονικό Τάραντα.⁶⁷⁴ Η επιτύμβια στήλη του Ξενβάρεως έχει το «δίδυμό» της σε μια ανάλογη από την περιοχή της Μεσσαπίας στο Vaste (Πίν. 13, εικ. 34), που αποτελείται από έναν κίονα με επιγραφή στον κορμό και κιονόκρανο διακοσμημένο με ρόδακες.⁶⁷⁵

⁶⁶⁹ Barletta, 1990, 46-47.

⁶⁷⁰ Barletta, 1990, 48, όπου πληρέστερη βιβλιογραφία, καθώς και στον Spigo, 1995, 578.

⁶⁷¹ Spigo, 1995, 578.

⁶⁷² Barletta, 1990, 48-49.

⁶⁷³ Για τα τεχνοτροπικά τους χαρακτηριστικά, βλ. Barletta, 1990, 49. Αναφορικά με τον ναό της Ήρας εκτός πόλεως στο Μεταπόντιο (Tavole Palatine) ο Greco, 2001, 195-196, υποστηρίζει ότι χρονολογικά είναι σύγχρονος με την Βασιλική της Ποσειδωνίας, μεταφέροντας τη χρονολόγηση της ανέγερσής του στο 540-530 π.Χ.

⁶⁷⁴ Barletta, 1990, 49.

⁶⁷⁵ D'Andria, 1985, 373.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην εργασία αυτή επιχειρήσαμε να ξετυλίξουμε το πλέγμα των πάσης φύσεως σχέσεων μεταξύ της Κέρκυρας και της Μεγάλης Ελλάδας, από τα πρώτα ισχνά δείγματα διαδράσεων κατά την Προϊστορία, μέχρι την οικειοθελή παράδοση της νήσου στην Ρώμη το 229 π.Χ. Παρουσιάσαμε τις πιο σημαντικές γραμματειακές, επιγραφικές, νομισματικές πηγές, καθώς και αρχαιολογικά κατάλοιπα που επιβεβαίωσαν μια αδιάκοπη επαφή μεταξύ των δυο πόλων του Ιονίου Πελάγους κατά την εξετασθείσα περίοδο.

Η εργασία αποτελείται από δυο μέρη: το πρώτο, που περιλαμβάνει γενικά στοιχεία για την νήσο, και το δεύτερο και κύριο, που αφορά στο πολυδιάστατο θέμα μας.

Για την πληρέστερη κατανόηση του θέματος, κρίθηκε απαραίτητο να αφιερωθεί το πρώτο μέρος της εργασίας στην περιγραφή της θέσης της Κέρκυρας στο Ιόνιο Πέλαγος, της γεωμορφολογίας της, της ονοματολογίας, της έκθεσης των πλουτοπαραγωγικών της πηγών και της ναυτικής της ισχύος. Οι παράγοντες αυτοί, συνετέλεσαν αφενός στην οικονομική της ευημερία, αφετέρου στην γέννηση, ανάπτυξη και εντατικοποίηση των πολυσχιδών επαφών της με την Μεγάλη Ελλάδα. Χάρη στη θέση της διευκολύνθηκαν και ευνοήθηκαν ιδιαίτερα οι εμπορικές συναλλαγές, καθώς και οι πολιτικές, στρατιωτικές και πολιτισμικές επαφές. Η αναγκαιότητα των ταξιδιωτών για στάσεις ανεφοδιασμού, ωφέλησε την Κέρκυρα, αφού της επέτρεπε να επιβάλει δασμούς στα διερχόμενα καράβια, και, φυσικά, να εισάγει και εξάγει με άνεση προϊόντα, όπως ακριβώς έκανε κι ο Τάραντας, ο οποίος είχε εξίσου κομβική θέση, καθοριστικής σημασίας για την οικονομική του ανάπτυξη και ισχύ.

Ιδιαίτερη ήταν η βαρύτητα των αποικιακών ρευμάτων από Ευβοείς Ερετριείς και, κατόπιν, Κορινθίους, οι οποίοι έφτασαν στην Κέρκυρα, στο πλαίσιο της αποικιακής εξάπλωσης των Ελλήνων προς δυσμάς, και συνέβαλαν καθοριστικά στην εξέλιξή της. Η ευφορία και η στρατηγική θέση της ήταν αδιαμφισβήτητα πλεονεκτήματα που εκμεταλλεύτηκαν οι άποικοι. Οι Ευβοείς που μετεγκαταστάθηκαν στην Κέρκυρα μάλλον χρησιμοποίησαν την νήσο ως βάση - εμπορείο για την διευκόλυνση της επιχείρησης ίδρυσης των Πιθηκουσσών στο Τυρρηνικό Πέλαγος, αφού αρχικά δεν δημιουργήθηκε αποικία στο νησί. Οι Κορινθίοι, που κατέφτασαν στην Κέρκυρα το 734 π.Χ., ίδρυσαν κανονική αποικία στα πλαίσια της επιχείρησης της ίδρυσης των Συρα-

κουσών στην Σικελία, βοηθώντας στην ανάπτυξη εντατικότερων σχέσεων με την Μεγάλη Ελλάδα, απ' ό,τι στο παρελθόν.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας, απαριθμήθηκαν οι διαδράσεις μεταξύ των δυο πόλων, ξεκινώντας από τα πολιτικοστρατιωτικά γεγονότα. Η πρώτη γνωστή αλληλεπίδραση με την Μεγάλη Ελλάδα (και συγκεκριμένα με τις Συρακούσες) σε πολιτικό-στρατιωτικό επίπεδο, ήταν η συμμετοχή στην επιτυχημένη εκστρατεία των Κορινθίων υπέρ των Συρακουσών, που απειλούνταν από τον τύραννο της Γέλας, Ιπποκράτη. Η επιχείρηση στέφθηκε με επιτυχία κι η επέμβαση ήταν καταλυτική για την τύχη των Συρακουσών, αφού απέτρεψε την κατάκτησή τους. Στην Σικελική εκστρατεία, ωστόσο, οι Κερκυραίοι στράφηκαν ενάντια στους Συρακούσιους, αφού πήραν το μέρος των Αθηναίων σ' αυτή την αποτυχημένη επιχείρησή τους. Αργότερα, οι Συρακούσες στράφηκαν εναντίον της Κέρκυρας, που αποτελούσε μέρος των βλέψεων του τυράννου τους, Διονυσίου Α' για εξάπλωση στο Ιόνιο. Μεσολάβησαν μόλις τρεις δεκαετίες για να αντιστραφεί εκ νέου η κατάσταση και οι Κερκυραίοι να κληθούν να συνδράμουν και πάλι για την ελευθερία των Συρακουσίων, που απειλούσε η Καρχηδόνα. Στα τέλη του 3^{ου}/αρχές του 2^{ου} αι. π.Χ. η Κέρκυρα πέρασε στον έλεγχο του Αγαθοκλή των Συρακουσών, κατόπιν παράκλησης των ίδιων των νησιωτών, ώστε να γλιτώσουν από τον Κάσσανδρο. Ο Αγαθοκλής, φυσικά, είχε αντιληφθεί την χρησιμότητα της Κέρκυρας ως βάση-ορμητήριο. Κατόπιν, με αυτήν προικοδότησε την κόρη του, Λάνασσα, στον γάμο της με τον Πύρρο. Πρακτικά, από τη στιγμή που η Κέρκυρα πέρασε στον Πύρρο, και έπειτα στην Ηπειρωτική Συμμαχία, παρατηρείται μια διακοπή των πολιτικο-στρατιωτικών αλληλεπιδράσεων με την Μεγάλη Ελλάδα. Σ' αυτό ευθύνεται, πιθανώς, η Ρωμαϊκή εξάπλωση στην Ιταλική Χερσόνησο, που δεν άργησε, μάλιστα, να ξεπεράσει και το θαλάσσιο σύνορο της Αδριατικής και του Ιονίου Πελάγους. Όταν η Κέρκυρα ένωσε τον κίνδυνο των Ιλλυριών να караδοκεί, κατέφυγε στην φιλία και την προστασία της Ρώμης, δηλώνοντας οικειοθελή υποταγή, αλλά διατηρώντας σε κάποιο βαθμό την αυτονομία της.

Όπως κατέστη σαφές, οι σχέσεις της Κέρκυρας με τις Συρακούσες μονοπώλησαν τις πολιτικο-στρατιωτικές διαδράσεις της εξεταζόμενης περιόδου και κατέδειξαν πόσο ρευστά ήταν τα συγγενικά δεσμά, μπροστά στα πολιτικά συμφέροντα. Από τις πηγές που εξετάστηκαν, δεν προέκυψαν άμεσες διενέξεις με καμία άλλη Κατωιταλική πόλη, με μοναδική εξαίρεση την συμμετοχή των Ταραντίνων στην ανακατάληψη της Κέρκυρας από τον Πύρρο. Η Κέρκυρα προτίμησε να εναντιωθεί στην αδελφή –

αποικία της, την οποία είχε σπεύσει να σώσει δυο φορές, ωθούμενη από το μίσος για την μητρόπολή της, που παρέμενε ανεξίτηλο. Από την άλλη, ούτε οι ίδιες οι Συρακούσες υπολόγισαν την συγγενειά τους με την Κέρκυρα, αφού τόσο με τον Διονύσιο Α΄ όσο με τον Αγαθοκλή, κινήθηκαν εναντίον της.

Στο επίπεδο των πολιτικό-θεσμικών διαδράσεων, αναμφίβολη είναι η επιρροή της Κορίνθου στους πολιτικούς θεσμούς που υιοθέτησαν οι Κερκυραίοι και, κατόπιν, οι Κατωιταλιώτες και οι Σικελιώτες. Οι κορινθιακής προελεύσεως πολιτικοί θεσμοί που χρησιμοποιούσαν οι Κερκυραίοι, δηλαδή της *Αλίας*, της *Βωλάς*, των Πρόδικων, των Προβούλων, των Πρόξενων, των Πρυτάνεων και της *άμφιπολίας*, εντοπίστηκαν και σε επιγραφές διάφορων πόλεων της Κάτω Ιταλίας (Ηράκλεια, Ρήγιο) και της Σικελίας (Συρακούσες, Ακράγας, Σελινούς, Φιντίας, Εντέλλα, Ταυρομένιο, Άλαισα, Κεντόριπα). Η Σικελία είναι ο κύριος αποδέκτης των θεσμών, σε αντίθεση με τις Κατωιταλικές πόλεις, όπου η επιρροή είναι σαφώς μικρότερη.

Στις εμπορικές και οικονομικές επαφές της νήσου με την Μεγάλη Ελλάδα το πλέγμα ήταν πιο διευρυμένο. Από τα διάσπαρτα σημεία εύρεσης των κερκυραϊκών οξυπύθμενων αμφορέων ιχνηλατούνται οι κατευθύνσεις, προς τις οποίες εξάγονταν το κερκυραϊκό λάδι και ο οίνος (βλ. χάρτη 10). Όπως απεδείχθη, η Κέρκυρα είχε, εμφανώς, εκτενέστερες εμπορικό-οικονομικές επαφές με την Σικελία, παρά με την Κάτω Ιταλία, αφού τα ναυάγια με κερκυραϊκούς αμφορείς είναι περισσότερα. Σαφώς, σε ένα μεγάλο βαθμό οφείλεται η απήχηση του κερκυραϊκού οίνου σε Ελλάδα και Δύση, αλλά ίσως η αιτία να πρέπει να αναζητηθεί και στην επιτακτική ανάγκη των Κερκυραίων να εισάγουν σικελικό σιτάρι για τη διατροφή τους, αφού δεν είχαν τις απαιτούμενες καλλιεργούμενες εκτάσεις για να την καλύψουν οι ίδιοι.

Αν κι ο αριθμός των γνωστών σε μας νομισματικών θησαυρών είναι μικρότερος από τον αναμενόμενο, θεωρούμε ότι είναι αποδεικτικό στοιχείο των οικονομικών αλληλεπιδράσεων, αφού τα νομίσματα μετακινούνται μαζί με τους ανθρώπους, είτε αυτοί είναι στρατιώτες, είτε έμποροι, είτε απλοί ταξιδιώτες. Οι περισσότεροι θησαυροί με κερκυραϊκά νομίσματα βρέθηκαν στην ευρύτερη περιοχή της Σικελίας, ενώ μόλις τρεις στην Απουλία στην Κάτω Ιταλία (βλ. χάρτη, σ. 108) με χρονολογίες αποκρύψεων από το 508 ως και το 280 π.Χ. Στην Κέρκυρα, τέσσερις θησαυροί περιείχαν κατωιταλικά, σικελικά ή σικελοκαρχηδονιακά νομίσματα.

Ευρεία είναι και η αλληλεπίδραση της Κέρκυρας σε πολιτισμικό επίπεδο με την Μεγάλη Ελλάδα, αφού παρατηρήθηκαν αμφίδρομες επιρροές σε γλυπτική, αρχι-

τεκτονική ναϊκών οικοδομημάτων, μύθους και λατρείες. Καίριο ρόλο σ' αυτές έπαιξε σίγουρα η Κόρινθος, αφού τα δείγματά μας προέρχονται κατ' εξοχήν από την Αρχαϊκή Εποχή, όταν η πόλη διατηρούσε ακόμη τον έλεγχο της Κέρκυρας. Η νήσος, πιθανώς, να διαδραμάτισε κυρίως τον ρόλο του συνδετικού κρίκου μεταξύ του κυρίως Ελλαδικού χώρου και του Ελληνισμού της Δύσης, διότι καλλιτεχνικά ρεύματα, μύθοι και λατρείες ξεκίνησαν από τη μητροπολιτική Ελλάδα, πέρασαν στην Κέρκυρα και κατόπιν διαδόθηκαν μέσω των αποίκων στην Μεγάλη Ελλάδα. Αποτελούν εξαίρεση οι γενεαλογικοί μύθοι του Φαίακα και του Λόκρου και εκείνος της ταύτισης της νύμφης Κόρκυρας με την Λάνασσα, αφού αμφότεροι φαίνεται να εισχώρησαν στην κερκυραϊκή συνείδηση κατόπιν της επαφής της με την Μεγάλη Ελλάδα. Όπως και στις προηγούμενες περιπτώσεις, έτσι και στους μύθους και τις λατρείες, υπερτερούν οι διαδράσεις με την Σικελία. Ωστόσο, όσον αφορά τα καλλιτεχνικά ρεύματα στην αρχιτεκτονική και γλυπτική των ναών, περισσότερες είναι οι διαδράσεις με Κατωϊταλικές, παρά με Σικελικές πόλεις. Οι κυριότερες πόλεις, όπου εντοπίζονται οι πιο πολλές ομοιότητες με στοιχεία αρχιτεκτονικής και πλαστικής των κερκυραϊκών οικοδομημάτων και γλυπτών, είναι οι Συρακούσες, ο Σελινούντας και το Μεταπόντιο, εντοπίζονται όμως και αλλού.

Εν κατακλείδι, με βάση τα δεδομένα που εκτέθηκαν στην παρούσα διπλωματική εργασία, διαπιστώνεται ότι η Κέρκυρα αλληλεπίδρασε σε αρκετά μεγάλο βαθμό με την Σικελία και λιγότερο με την Κάτω Ιταλία, σε όλα τα επίπεδα: στρατιωτικό, πολιτικό, οικονομικό και πολιτισμικό, παρά το γεγονός ότι εγγύτερα σ' αυτήν βρισκόταν η τελευταία, παρά η δεύτερη. Αν και στο πολιτισμικό επίπεδο προκύπτουν περισσότερες επαφές με Κατωϊταλικές πόλεις, οι σχέσεις με την Σικελία ευδοκίμησαν περισσότερο, σε όλα τα υπόλοιπα επίπεδα.

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Φιλολογικές πηγές

- Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, (επιμ. G. Kaibel), εκδ. Teubner, Λειψία 1887.
- Αιλιανός, *De Natura Animalium*, (επιμ. R. Hercher), εκδ. Teubner, Λειψία 1864.
- Απολλώνιος Ρόδιος, *Αργοναυτικά*, (επιμ. G. Mooney), εκδ. Longmans, Green, Λονδίνο 1912.
- Αππιανός, *Ιλλυρικοί Πόλεμοι*, (επιμ. L. Mendelssohn) εκδ. Teubner, Λειψία 1879.
- Αππιανός, *Εμφύλιοι Πόλεμοι*, (επιμ. L. Mendelssohn) εκδ. Teubner, Λειψία 1879.
- Αριστοτέλης, *Κερκυραίων Πολιτεία fragmentum 512*, (επιμ. V. Rose), εκδ. Teubner, Λειψία 1886.
- [Αριστοτέλης], *Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων*, (επιμ. W. S. Hett), εκδ. Loeb Classical Library, Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη 1936.
- C. Julius Caesar, *De Bello Civili*, (επιμ. R. du Pontet), εκδ. Oxford Classical Texts, Οξφόρδη 1901.
- M. Tullius Cicero, *Epistulae ad Familiares*, (επιμ. L. C. Purser), εκδ. Oxford Classical Texts, Οξφόρδη 1968.
- Δημοσθένης, *Πρὸς Τιμόθεον ὑπὲρ Χρέως*, (επιμ. S. H. Butcher and W. Rennie), εκδ. Oxford Classical Texts, Οξφόρδη 1931.
- Διόδωρος Σικελιώτης, *Ιστορική Βιβλιοθήκη*, (επιμ. I. Bekker, L. Dindorf, Fr. Vogel), εκδ. Teubner, Λειψία 1888-1890.
- Διόδωρος Σικελιώτης, *Ιστορική Βιβλιοθήκη*, (επιμ. C. H. Oldfather), εκδ. Loeb, Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη 1989.
- Διόδωρος Σικελιώτης. *Ιστορική Βιβλιοθήκη: Βιβλίο XVI*. Εισαγωγή κι ερμηνευτικό υπόμνημα: Ευσταθίου Α. Μετάφραση: Πυλαρινός Θ., Κέρκυρα 2009.
- Ευσέβιος ο Καισαρεύς, *Χρονικόν: Μετάφραση Αγ. Ιερωνύμου*, (επιμ. A. Schoene) εκδ. Weidmann, Δουβλίνο-Ζυρίχη 1967.
- Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, (επιμ. A. D. Godley), εκδ. Loeb, Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη 1920.
- Θουκυδίδης, *Ιστορίαι* (επιμ. H. Stuart Jones and J. E. Powell), εκδ. Oxford Classical Texts, Οξφόρδη 1942.
- T. Livius, *Ab urbe condita* 36, (επιμ. E.T. Sage), εκδ. Loeb, Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη 1935.
- P. Mela, *De chorographia*, (επιμ., C. Frick), εκδ. Teubner, Λειψία 1968.

- Ξενοφών, *Ελληνικά*, (επιμ. E. C. Marchant), εκδ. Oxford Classical Texts, Οξφόρδη 1900.
- Όμηρος, *Οδύσσεια*, (επιμ. A.T. Murray), εκδ. Loeb, Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη 1919.
- [Ovid], *Halieuticon*, αγν. επιμ., αγν. Έκδ., χ.χ., χ.τ.ε., (Ανακτήθηκε 22/12/2022, Πηγή: <https://www.forumromanum.org/literature/halieuticon.html>)
- Πανσανίας, *Ελλάδος Περιήγησις: Αττικά 1.12.1*, (επιμ. F. Spiro), εκδ. Teubner, Λειψία 1903.
- Πανσανίας, *Ελλάδος Περιήγησις: Βοιωτικά 10.9*, (επιμ. F. Spiro), εκδ. Teubner, Λειψία 1903.
- Πλίνιος ο Πρεσβύτερος, *Περί της Αρχαίας Ελληνικής ζωγραφικής. 35^ο Βιβλίο της Φυσικής Ιστορίας*, Ρούσσος Τ. (μετάφρ.), Λεβίδης Α. Βλ. (μετάφραση, πρόλογος, σχόλια), Αθήνα 2009 (β' ανατύπωση).
- Πλούταρχος, *Περικλής 29.1-4*. (επιμ. Bernadotte Perrin), εκδ. Loeb, Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη 1916.
- Πλούταρχος, *Πύρρος 10.6-7*, (επιμ. Bernadotte Perrin), εκδ. Loeb, Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη 1920.
- Πλούταρχος, *Αίτια Ελληνικά 11*, (επιμ. Γ. Βερναρδάκης), εκδ. Teubner, Λειψία 1889.
- Πολύβιος, *Ιστορίαι 2, 10*, (επιμ. Th. Büttner-Wobst και L. Dindorf), εκδ. Teubner, Λειψία 1893.
- Πτολεμαίος, *Γεωγραφία*, (επιμ. C. F. A. Nobbe), εκδ. Teubner, Λειψία 1845.
- Προκόπιος, *Υπέρ των πολέμων λόγοι*, εκδ. Loeb, επιμ. H.B. Dewing., εκδ. Loeb, Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη 1914-1928.
- [Σκύλαξ], *Περίπλους*, (επιμ. K. Müller), εκδ. Didot, Παρίσι 1855.
- Στράβων, *Γεωγραφικά 6, 7, 10*, (επιμ. A. Meineke), εκδ. Teubner, Λειψία 1877.
- Tacitus, *Annales*, (επιμ. C. D. Fisher), εκδ. Oxford Classical Texts, Οξφόρδη 1906.
- Φίλιστος, *Ιστορίαι: Fragmenta Historicorum Graecorum 3.17*, (επιμ. K. Müller), εκδ. Parisiis: A. Firmin Didot, Παρίσι 1841.

Επιγραφικές πηγές

IG	Inscriptiones Graecae.
SEG	Supplementum Epigraphicum Graecum.

IGASMG I² Arena, *Iscrizioni greche arcaiche I. Iscrizioni di Megara Iblea e Selinunte*, Pisa 1994.

Νομισματικές πηγές

- BMC Phokis Head. *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. Central Greece (Locris, Phokis, Boeotia and Euboea)*, London 1884.
- BMC Thessaly to Aetolia Gardner, P. *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. Thessaly to Aetolia*, London 1883.
- CH Coin Hoards IV (1978)· VI (1981)· VIII (1994)· X (2010).
- IGCH Thompson, M. et al. (επιμ.) *An Inventory of Greek Coin Hoards*, New York 1973.
- SNG Evelpidis *SNG Collection Réna Evelpidis. Vol. II Macédoine – Thessalie – Illyrie – Épire – Corcyre*. (T. Hackens), Louvain – Belgique 1975.
- SNG München *Sylloge Nummorum Graecorum, Deutschland, München Staatliche Münzsammlung, Part 12: Thessalien-Illyrien-Epirus-Korkyra* (K. Liampi), Berlin – München 2007.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

- Antonelli 2000 Antonelli L. *Κερκυραϊκά. Ricerche su Corcira alto-arcaica tra Ionio e Adriatico*, Roma 2000.
- Antonetti 2001 Antonetti C., “Corcira e l’area ionica in epoca arcaica: L’autorappresentazione in chiave mitologica” στο: Zecchini G., Barzanò A. et Landucci Gattinoni F. (επιμ.), *Identità e valori. Fattori di aggregazione e fattori di crisi nell’esperienza politica antica. Alle radici della casa comune europea. Vol. III. Atti del Convegno. Bergamo 1998, 16-18 dicembre*, Roma 2011, 11-20.
- Antonetti 2009 Antonetti C., “Drepane, Scheria, Corcira: metonomasie e immagini di un’isola”, στο: Ampolo C. (επιμ.), *Immagine e immagini della Sicilia e di altre isole del Mediterraneo antico*, τ. 1, Pisa 2009, 323-334.
- Antonetti 2011 Antonetti C., “La madrepatria ritrovata. Corinto e le poleis della Grecia nord-occidentale” στο: Breglia L., Moleti A., Napolitano M. L. (επιμ.), *Ethne, Identità e Tradizioni: La “Terza” Grecia e l’occidente*, Pisa 2011, 53-71.
- Antonetti 2015 Antonetti C., “Lanassa e Corcira: la sposa, l’isola, la culturalità demetriaca al servizio della regalità ellenistica” στο: Antonetti C. et Cavalli E. (επιμ.), *Prospettive Corciresi. (Diavaseis 5)*, Pisa 2015, 191-219.
- Barletta 1990 Barletta B. A., “An “Ionian Sea” Style in Archaic Doric Architecture”, *American Journal of Archaeology* 94/1, 1990, 45-72.
- Bearzot 1994 Bearzot C., “Pirro e Corcira nel 295 a.C.”, *Prometheus* 4/1, 1994, 244-262.
- Bearzot 2016 Bearzot C., “Lo ‘spazio ionico’ nelle relazioni internazionali greche: dagli antichi ai moderni” στο: De Sensi Sestito G. et Intrieri M. (επιμ.), *Sulle Sponde dello Ionio: Grecia occidentale e Greci d’Occidente. Atti del Convegno internazionale, Rende, 2-4 dicembre 2013*), Pisa 2016, 7-23.
- Beaumont 1936 Beaumont R. L., “Greek Influence in the Adriatic Sea before the Fourth Century B. C.”, *The Journal of Hellenic Studies* 56/2, 1936, 159-204.

- Boardman 1983 Boardman J. *The Greeks Overseas. Their early colonies and trade. New and enlarged Edition with 319 illustrations*, London 1983.
- Bonelou et al. 2022 Bonelou E., Provata G., Kanta-Kitsou A., “Coin hoard found in a farmhouse in the area of Paghi, Northwestern Corfu (2006)” στο: Λιάμπη Κ. et al. (επιμ.), *Το Αρχαιολογικό έργο στη Βορειοδυτική Ελλάδα και τα Νησιά του Ιονίου 2 (Ιωάννινα, 23-26 Νοεμβρίου 2017), Πρακτικά*, Αθήνα 2022, 785-796.
- Braccési 2001 Braccési L., *Hellenikòs Kolpos. Supplemento a Grecità Adriatica (Hesperia 13. Studi sulla Grecità di Occidente)*, Roma 2001.
- Cahn 1984 Cahn, H. A., *LIMC II*, Zürich-München 1984, 582-584, s.v. *Arethousa*.
- Calligas 1977 Calligas P., “An Inscribed Lead Plaque from Korkyra”, *The Annual of the British School at Athens* 66, 1971, 79-93.
- Carusi 2011 Carusi C., “La Grecia Nord-occidentale e il problema storico del rapporto fra isole e peree” στο: Breglia L., Moleti A. e Napolitano M. L. (επιμ.), *Ethne, Identità e Tradizioni: La “Terza” Grecia e l’occidente*, Pisa 2011, 89-112.
- Cattaneo Cassano 1995 Cattaneo Cassano A. C., “Anfore greche da trasporto del VI e V secolo a.C. in Italia settentrionale”, *Studi Classici e Orientali* 43, 1995, 381-397.
- Christien 2015 Christien J., “Corcyre au IVe siècle entre Sparte et Syracuse: que sont mes vaisseaux devenus?” στο: Antonetti C. et Cavalli E. (επιμ.), *Prospettive Corciresi. (Diavaseis 5)*, Pisa 2015, 119-114.
- Cigaina 2015 Cigaina L., “Il frontone dell’Artemision di Corcira (Palaiopolis): Contenuto religioso e possibili riferimenti politici alla tirannide dei Cipselidi”, στο: Raviola F. et al. (επιμ.). *Hesperia* 32, 41-98.
- Crema 2007 Crema Fr. “Dalla collezione Nani al Museo Archeologico di Venezia: un chalkoma corcirese di prossenia” στο: G. Cresci Marrone e A. Pistellato (επιμ.). *Studi in ricordo di Fulviomario Broilo, Atti del Convegno (Venezia, 14-15 ottobre 2005)*, Padova 2007, 237-263.
- Copani 2005 Copani F., “La Nemea IX di Pindaro e lo scontro tra Geloi e Siracusani all’Eloro”, *Mélanges de l’École française de Rome. Antiquité* 117/2, 2005, 651-676.

- Coppola 1988 Coppola, A., “Siracusa e il Diomede Adriatico”, *Prometheus* 14 (1988), 221-226.
- D’Andria 1977 D’Andria F., “Cavallino (Lecce) : ceramica ed elementi architettonici arcaici”, *Mélanges de l’École française de Rome. Antiquité* 89/2, 1977, 525-578.
- D’Andria 1985 D’Andria F., “Documenti del commercio arcaico tra Ionio e Adriatico” στο: *Magna Grecia, Epiro e Macedonia, Atti del ventiquattresimo convegno di studi sulla Magna Grecia (Taranto, 5-10 ottobre 1984)*, Taranto 1985, 323-377.
- D’Andria 1995 D’Andria F. “Corinto e l’Occidente. La costa Adriatica” *Corinto e l’ Occidente. Atti del trentaquattresimo convegno di studi sulla Magna Grecia (Taranto 7-11 ottobre 1994)*, Taranto 1995, 458-508.
- Dakaris 1985 Dakaris S., “Epiro e Magna Grecia fino all’età arcaica” in: *Magna Grecia, Epiro e Macedonia, Atti del ventiquattresimo convegno di studi sulla Magna Grecia (Taranto, 5-10 ottobre 1984)*, Taranto 1985, 103-131.
- De Fidio 1995 De Fidio P., “Corinto e l’Occidente tra VIII e VI secolo” in: *Corinto e l’ Occidente. Atti del trentaquattresimo convegno di studi sulla Magna Grecia (Taranto 7-11 ottobre 1994)*, Taranto 1995, 43-141.
- De Sensi Sestito 2011 De Sensi Sestito G., “Magna Grecia, Epiro e Sicilia fra IV e III sec. A.C.: spinte egemoniche a confronto” in: De Sensi Sestito G. et Intrieri M. (επιμ.), *Sulla rotta per la Sicilia: L’Epiro, Corcira e l’Occidente*, Pisa 2011, 361-390.
- De Vido 2008 De Vido S., “La Sicilia nel IV secolo: Dai Dionisi a Agatocle” in: Giangiulio M. (επιμ.), *Storia d’ Europa e del Mediterraneo. IV. Grecia e Mediterraneo. Dall’ Età delle guerre persiane all’ Ellenismo*, Roma 2008, 397-431.
- De Vido 2010 De Vido S., “Istituzioni, Magistrature, Politeiai: Frammenti di documentazione e spunti di ricerca” στο: Antonetti C. (επιμ.), *Lo spazio ionico e le comunità della Grecia nord-occidentale Territorio, società, istituzioni. (Diavaseis 1) Atti del Convegno Internazionale Venezia, 7-9 gennaio 2010*, Pisa 2010, 257-271.
- De Vido 2011 De Vido S., “Timoleonte liberatore. Appunti per una biografia”, στο: Congiu M., Micciché C., Modeo S. (a

- cura di), *Timoleonte e la Sicilia della seconda metà del IV sec. a.C.*, Caltanissetta 2011, 9-20.
- De Vido 2015 De Vido S., “Il re Agatocle nello spazio ionico: prospettive e modelli”, στο: Antonetti C. et Cavalli E. (επιμ.), *Prospettive Corciresi. (Diavaseis 5)*, Pisa 2015, 169-190.
- Dontas 1992 Dontas G., *LIMC VI*, Zürich-München 1992, 102-103, s.v. *Korkyra*.
- Fantasia 2008 Fantasia U., “Corcira, 427-425 a.C.: anatomia di una ‘stasis’”, στο: Bearzot C., Landucci F. (επιμ.), *'Partiti' e fazioni nell'esperienza politica greca*, Milano 2008, 167-201.
- Fischer-Bossert 1999 Fischer-Bossert, W. *Chronologie der Didrachmenprägung von Tarent 510-280 v. Chr.* (AMUGS XIV), Berlin – New York 1999.
- Fried 1982 Fried, S. *The Autonomous Silver Coinage of Korkyra from the Earliest Strikings through 229 B.C.*, (unpubl. Doctoral thesis, Brown University).
- Funke et al. 2005 Funke P. et al., “Epeiros” in: Hansen, M. H. et Nielsen, Th. H. (επιμ.) *An Inventory of Archaic and Classical Poleis. An Investigation Conducted by The Copenhagen Polis Centre for the Danish National Research Foundation*, Oxford 2005, 338-351.
- Gardner 1974 Gardner P. *A History of Ancient Greek Coinage 700-300 B.C.*, Chicago 1974.
- Gehrke – Wirbelauer 2005 Gehrke H. J. et Wirbelauer E., “Akarnania and the Adjacent Areas” in: Hansen, M. H. et Nielsen, Th. H. (επιμ.) *An Inventory of Archaic and Classical Poleis. An Investigation Conducted by The Copenhagen Polis Centre for the Danish National Research Foundation*, Oxford 2005, 352-378.
- Hernández 2017 Hernández D. R., “Bouthrotos (Butrint) in the Archaic and Classical Periods: The Acropolis and Temple of Athena Polias”, *Hesperia* 86/2 (April-June 2017), 205-271.
- Holloway 1991 Holloway R. R., *The Archaeology of Ancient Sicily*, London-New York 1991.
- Intrieri 2010 Intrieri M., “Autarkeia. Osservazioni Sull'economia Corcirese fra V e IV sec. a.C.” στο: Antonetti, C. (επιμ.), *Lo spazio ionico e le comunità della Grecia nord-occidentale Territorio, società, istituzioni.*

- (*Diavaseis 1*) *Atti del Convegno Internazionale Venezia, 7-9 gennaio 2010*, Pisa 2010, 181-199.
- Intrieri 2011a Intrieri M., “Corcira fra Corinto e l’Occidente: rapporti e sincronismi di colonizzazione” in: De Sensi G. Et Intrieri, M. (επιμ.), *Sulla rotta per la Sicilia: L’Epiro, Corcira e l’Occidente*, Pisa 2011, 175 – 208.
- Intrieri 2011b Intrieri M., “Politica e propaganda: Corcira nelle lotte fra basileis” in: Breglia L., Moleti A. e Napolitano M., L. (επιμ.), *Ethne, Identità e Tradizioni: La “Terza” Grecia e l’Occidente*, Pisa 2011, 431-455.
- Intrieri 2014 Intrieri M., “Reinterpretare l’insularità: nota a Thuc. IV 64”, στο: De Sensi Sestito G. (επιμ.). *Aiōnos - Miscellanea di Studi Storici* 17, 2011-2012 (2014), 49-79.
- Intrieri 2015 Intrieri M., “Atene, Corcira e le isole dello Ionio (415-344 a.C.)” στο: Antonetti C. et Cavalli E. (επιμ.), *Prospettive Corciresi. (Diavaseis 5)*, Pisa 2015, 53-117.
- Intrieri 2016 Intrieri M., “Aspetti dell’ordinamento sociale corcirese” στο: De Sensi Sestito G. et Intrieri M. (επιμ.), *Sulle Sponde dello Ionio: Grecia occidentale e Greci d’Occidente. Atti del Convegno internazionale, Rende, 2-4 dicembre 2013*, Pisa 2016, 241-270.
- Intrieri 2018 Intrieri M., “Corcira, l’Epiro e l’Illiria, terra e mare fra mito e storia” στο: Lamboley et al. (επιμ.). *L’Illyrie Méridionale et l’Épire dans l’antiquité – VI, Actes du VIe colloque international de Tirana (20 – 23 mai 2015)*, Tiranë 2018, 151-164.
- Kagan 2013 Kagan J., “The Earliest Coinage of Corcyra”, στο: Λιάμπη Κ. et al. (επιμ.). *Νομισματική και Οικονομική Ιστορία στην Ήπειρο κατά την Αρχαιότητα. Πρακτικά του 1^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 3-7 Οκτωβρίου 2007*, Αθήνα 2013, 3-8.
- Kourkoumelis 1988 Kourkoumelis D., *Recherches Archéologiques à Corfou: Topographie, Questions Historiques, Amphores et Transport et Commerce Antique*, Διδακτορική διατριβή, Université de Provence, Aix-Marseille.
- Kourkoumelis 1990 Kourkoumelis D., “Corcyraean Amphoras”, *ΕΝΑΛΙΑ*, τ. 2, 1990, 42-46.
- Kourkoumelis 2013 Kourkoumelis D., “Transports maritimes et amphores en Mer Ionienne. Une première approche” στο: Olcese G. (επιμ.), *Immensa Aequora Workshop. Ricerche archeologiche, archeometriche e informatiche per la*

ricostruzione dell'economia e dei commerci nel bacino occidentale del Mediterraneo (metà IV sec. a.C. - I sec. d.C.). Atti del convegno Roma 24-26 gennaio 2011, Roma 2013, 469-475.

Liampi – Papaevangelou-Genakos 2022

Liampi K. – Papaevangelou-Genakos C., “Symbols And Semiotics: The case of the Acarnanian Pegasi” στο: Λιάμπη Κ. et al. (επιμ.), *Το Αρχαιολογικό έργο στη Βορειοδυτική Ελλάδα και τα Νησιά του Ιονίου 2 (Ιωάννινα, 23-26 Νοεμβρίου 2017), Πρακτικά*, Αθήνα 2022, 713-732.

Lippolis 1995

Lippolis E., “Corinto e l’Occidente: La costa del Mar Ionio” στο: *Corinto e l’ Occidente. Atti del trentaquattresimo convegno di studi sulla Magna Grecia (Taranto 7-11 ottobre 1994)*, Taranto 1995, 509-535.

Lombardo 2004

Lombardo, M., “Il Canale d’Otranto tra il IV e il III secolo”, στο: Braccesi, L. (επιμ.), *La Pirateria nell’Adriatico antico, Hesperia 19. Studi sulla Grecità d’Occidente*, Roma 2004, 49-59.

Lucchelli 2010

Lucchelli T., “La monetazione della Grecia nord-occidentale tra integrazione e identità locali” στο: Antonetti C. (επιμ.), *Lo spazio ionico e le comunità della Grecia nord-occidentale Territorio, società, istituzioni. (Diavaseis I), Atti del Convegno Internazionale. Venezia, 7-9 gennaio 2010*, Pisa 2010, 291-298.

Mackie 1996

Mackie C. J., “Homer and Thucydides: Corcyra and Sicily”, *The Classical Quarterly* 46/1, 1996, 103-113.

Maddoli 2000

Maddoli G., “Dalle frequentazioni precoloniali alla fondazione delle “Apoikiai”, στο: Παππάς Θ. (επιμ.), *Ελληνική παρουσία στην Κάτω Ιταλία και Σικελία. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, (Κέρκυρα 29-31 Οκτωβρίου 1998)*, Κέρκυρα 2000, 37-49.

McSweeney 2015

McSweeney N. (ed.). *Foundation Myths in Ancient Societies. Dialogues and Discourses*, Philadelphia 2015.

Medas 2004

Medas, St. “Λέμβοι e Liburnae” στο: Braccesi, L. (επιμ.), *La Pirateria nell’Adriatico antico, Hesperia 19. Studi sulla Grecità d’Occidente*, Roma 2004, 129-139.

Meister 1984

Meister K., “Agathocles” στο: Walbank F. W. et al. (επιμ.), *The Cambridge Ancient History. vol. VII., Pt. 1: The Hellenistic World*, Cambridge 1984, 384-411.

- Mertens 1985 Mertens D. “Magna Grecia, Epiro e Macedonia. Nota introduttiva per l’architettura” in: *Magna Grecia, Epiro e Macedonia*, Atti del ventiquattresimo convegno di studi sulla Magna Grecia (Taranto, 5-10 ottobre 1984), Taranto 1985, pp. 433-445.
- Mertens-Horn 1995 Mertens-Horn M., “Corinto e l’Occidente nelle immagini. La nascita di Pegaso e la nascita di Afrodite” στο: *Corinto e l’ Occidente. Atti del trentaquattresimo convegno di studi sulla Magna Grecia (Taranto 7-11 ottobre 1994)*, Taranto 1995, 257-289.
- Metallinou 2010 Metallinou G., “Kerkyra through the excavations of the last years: Myths and realities” στο: Antonetti C. (επιμ.), *Lo spazio ionico e le comunità della Grecia nord-occidentale Territorio, società, istituzioni. (Diavaseis 1), Atti del Convegno Internazionale Venezia, 7-9 gennaio 2010*, Pisa 2010, 11-34.
- Morakis 2011 Morakis A., “Thucydides and the character of Greek Colonisation in Sicily”, *Classical Quarterly* 61/2 (2011), 460–492.
- Morakis 2015a Morakis A., “The fleet of Siracuse 480-413 B.C.E” in: Cuniberti, G. Daverio Rocchi, G. Roy J. (επιμ.), *Great is the power of the sea: the power of the sea and sea power in the Greek world of the archaic and classical period (Historiká V)*, Torino 2015, 263-276.
- Morakis 2015b Morakis A., “The Gamoroi and the History of Archaic Syracuse: A New Examination”, *Studi di Antichità* 13 (2015), 33-50.
- Moucharte 1986 Moucharte, Gh. *Le monnayage en bronze de Corcyre: D’Antonin le Pieux a Gordien Ier*, (Unpubl. Doctoral tesis, Université Catholique de Louvain), Louvain-la-Neuve 1986.
- Mustoxidi 1848 Mustoxidi A., *Delle Cose Corciresi*, vol.1, Corfù 1848.
- Østby 1995 Østby E., “Corinto e l’architettura dorica dell’Occidente” στο: *Corinto e l’ Occidente. Atti del trentaquattresimo convegno di studi sulla Magna Grecia (Taranto 7-11 ottobre 1994)*, Taranto 1995, 143-176.
- Parmeggiani 2016 Parmeggiani G., “Atene e l’epimachia con Corcira (433 a.C.)”, *Erga – Logoi*, vol. 4, 2016, 29-47.
- Pelagatti 1999 Pelagatti P., “L’oinochoe di Artemide” στο: Voza G. (επιμ.), *Siracusa 1999. Lo scaco archeologico di Piazza del Duomo*, Siracusa 1999, 29-35.

- Piccirilli 1995 Piccirilli L., “Corinto e l’Occidente. Aspetti di politica internazionale fino al V secolo a.C.” στο: *Corinto e l’Occidente. Atti del trentaquattresimo convegno di studi sulla Magna Grecia (Taranto 7-11 ottobre 1994)*, Taranto 1995, 143-176.
- Pietragnoli 2010 Pietragnoli L., “I *Probouloi* nel pensiero politico e nella pratica istituzionale: Un tentativo di sintesi” in: Antonetti C. (επιμ.), *Lo spazio ionico e le comunità della Grecia nord-occidentale Territorio, società, istituzioni. (Diavaseis 1)*, Atti del Convegno Internazionale Venezia, 7-9 gennaio 2010, Pisa 2010, 246-256.
- Psoma 2015 Psoma S. E., “Corcyra’s Wealth and Power” στο: Antonetti C. et Cavalli E. (επιμ.), *Prospettive Corciresi. (Diavaseis 5)*, Pisa 2015, 145-167.
- Psoma 2022 Psoma S. E. *Corcyra. A city at the edge of two Greek worlds* (MEΛΕΤΗΜΑΤΑ 83), τ. Α και Β, Αθήνα 2022.
- Quantin 2011 Quantin F., “Contribution à l’histoire religieuse des colonies corinthiennes occidentales. Le problème du transfert des cultes métropolitains vers les cités coloniales” in: De Sensi Sestito G. et Intrieri M. (επιμ.), *Sulla rotta per la Sicilia: L’Epiro, Corcira e l’Occidente*, Pisa 2011, 209-232.
- Šašel Kos 2015 Šašel Kos M., “Corcyra in Strabo’s Geography” in: Antonetti C. et Cavalli E. (επιμ.), *Prospettive Corciresi. (Diavaseis 5)*, Pisa 2015, 1-31.
- Spetsiéri-Chorémi 1991 Spetsiéri-Chorémi A. “Un dépôt de sanctuaire domestique de la fin de l’époque archaïque à Corfou”, *Bulletin de correspondance hellénique* 115/1, 1991, 183-211.
- Spigo 1995 Spigo U., “Corinto e la Sicilia. Gli influssi dell’arte corinzia nella cultura figurativa dell’arcaismo siceliota: alcuni aspetti” στο: *Corinto e l’Occidente. Atti del trentaquattresimo convegno di studi sulla Magna Grecia (Taranto 7-11 ottobre 1994)*, Taranto 1995, 551-583.
- Stazio 1976 Stazio A., “I rapporti tra le due sponde adriatiche attraverso la documentazione numismatica”. In: *Iliria, vol. 4, 1976. Premier colloque des Etudes Illyriennes (Tirana 15-20 septembre 1972) – 1*. pp. 317-318.
- Stazio 1995 Stazio. A., “Corinto e l’Occidente fino alla fine del V secolo a.C. nella documentazione numismatica” στο: *Corinto e l’Occidente. Atti del trentaquattresimo*

- convegno di studi sulla Magna Grecia (Taranto 7-11 ottobre 1994)*, Taranto 1995, 179-192.
- Stazio 2000 Stazio A., Presenza greca in Magna Grecia in Sicilia nelle età arcaica e classica. La documentazione numismatica” in: Παππάς Θ. (επιμ.), *Ελληνική παρουσία στην Κάτω Ιταλία και Σικελία. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, (Κέρκυρα 29-31 Οκτωβρίου 1998)*, Κέρκυρα 2000, 51-58.
- Talbert 1971 Talbert R. J. A., “Corinthian Silver Coinage and the Sicilian Economy, c. 340 to c. 290 B.C.”, *The Numismatic Chronicle* 11, 53-66.
- Thiry 2001 Thiry S., “Aspects géopolitiques de l'histoire des îles ioniennes aux époques classique et hellénistique”, *Historia* 50/2, 2001, 131-144.
- Tsetskhladze 2006 Tsetskhladze G. R., “Revisiting Ancient Greek Colonisation” στο: Tsetskhladze G. R. (επιμ.). *Greek Colonization. An Account of Greek Colonies and Other Settlements Overseas. Vol. 1*, Leiden – Boston 2006, xxiii-lxxxiii.
- Williams 1995 Williams C. K., “Archaic and Classical Corinth” in: *Corinto e l' Occidente. Atti del trentaquattresimo convegno di studi sulla Magna Grecia (Taranto 7-11 ottobre 1994)*, Taranto 1995, 31-44.
- Ελληνική*
- Βαϊόπουλος 2019 Βαϊόπουλος Β. (εισ., μτφρ, σχόλ.), *Οβίδιος. Ηρωίδες 18-19 (Λεάνδρος και Ηρώ)*, Αθήνα 2019.
- Βικέλα 2007 Βικέλα Ε., «Τα Επτάνησα στην αρχαιότητα», στο: Πυλαρινός Θ. (επιμ.). *Ιόνιοι νήσοι. Ιστορία και πολιτισμός*, Αθήνα 2007, 15-41.
- Carlier 2005 Carlier P. *Ο Ελληνικός Κόσμος τον 4^ο π.Χ. αιώνα μέχρι τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου*, Αθήνα 2005.
- Δοντάς 1963 Δοντάς Γ., «Αρχαιότητες και μνημεία των Ιονίων Νήσων», *ΑΔ* 19, 1963, 315-328.
- Δοντάς 1965 Δοντάς Γ., «Τοπογραφικά θέματα της πολιορκίας της Κέρκυρας του έτους 373 π.Χ.», *ΑΕ* 1965, 139-144.
- Glantz 2010 Glantz G., *Η Ελληνική «Πόλις»*, Αθήνα 2010.
- Greco 2001 Greco E., *Αρχαιολογία της Μεγάλης Ελλάδας*, Θεσσαλονίκη 2001.

- Guarducci 2019 Guarducci M. *Η Ελληνική Επιγραφική. Από τις απαρχές ως την ύστερη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορική Περίοδο*, Αθήνα 2019.
- Κάντα-Κίτσου 2009 Κάντα-Κίτσου, Αικ., *Δίκτυο Αρχαιολογικών Χώρων Θεσπρωτίας*, Ηγουμενίτσα 2009.
- Κάντα-Κίτσου – Μπουνιά 2022 Κάντα-Κίτσου Α. – Μπουνιά Ε. «Εργαστήριο κεραμικής Κλασικής Εποχής στον Αλμυρό Αχαράβης στη Βόρεια Κέρκυρα» στο: Λιάμπη Κ. et al. (επιμ.), *Το Αρχαιολογικό έργο στη Βορειοδυτική Ελλάδα και τα Νησιά του Ιονίου 2 (Ιωάννινα, 23-26 Νοεμβρίου 2017)*, Πρακτικά, Αθήνα 2022, 757-770.
- Καρύδης 1936 Καρύδης Γρ., *Ιστορία της Νήσου Κέρκυρας μέχρι του 229 π.Χ.*, Λειψία 1936.
- Κοκκορού-Αλευρά et al. 2014 Κοκκορού-Αλευρά Γ. et al. *Corpus Αρχαίων Λατομείων. Λατομεία ελλαδικού χώρου από τους προϊστορικούς ως τους μεσαιωνικούς χρόνους*, Αθήνα 2014.
- Κουρκουμέλης 1994 Κουρκουμέλης Δ., «Τα αρχαία κείμενα σαν βάση μιας πρώτης προσέγγισης της αγροτικής εκμετάλλευσης στην Κέρκυρα, κατά τους 5ο και 4ο π.Χ. αιώνες». στο: Doukellis P. N. - Mendoni L. G. (επιμ.), *Structures rurales et sociétés antiques. Actes du colloque de Corfou (14-16 mai 1992) Besançon: Université de Franche-Comté*, Paris 1994, 237-242.
- Κουρκουμέλης 2000 Κουρκουμέλης Δ., «Οικονομία και αρχαίο εμπόριο: Η περίπτωση των Κερκυραϊκών αμφορέων μεταφοράς», *Πρακτικά ΣΤ' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου (Ζάκυνθος, 23-27 Σεπτεμβρίου 1997)*, Θεσσαλονίκη 2000, 153-164.
- Κουρκουμέλης 2006 Κουρκουμέλης Δ., «Η παραγωγή οξυπύθμενων αμφορέων μεταφοράς στην αρχαία Κέρκυρα», στο: *Πρακτικά. Α' Αρχαιολογική Σύνοδος Νότιας και Δυτικής Ελλάδος, ΣΤ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων - 6η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Πάτρα 9-12 Ιουνίου 1996*, Αθήνα 2006, σσ. 641-646.
- Λιάμπη 2014 Λιάμπη Κ., «Η οικονομία της βορειοδυτικής Ελλάδας κατά την ελληνιστική περίοδο: Ήπειρος, Ακαρνανία και Αιτωλία, νησιά του Ιονίου» στο: *Η' Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική, Ιωάννινα 5-9 Μαΐου 2009*. Πρακτικά, Αθήνα 2014, 25-62.
- Μειδάνη 2010 Μειδάνη Κ. *Αρχαϊκή Ελλάδα και Πόλεμος*, Αθήνα 2010.

- Μοράκης 2019 Μοράκης Α. *Οι ελληνικές αποικίες της Μεγάλης Ελλάδας κατά την αρχαϊκή εποχή: Πολιτεία, Κοινωνία, Οικονομία*, Αθήνα 2019.
- Μπονέλου 2019 Μπονέλου Ε. *Ιστορία και Νομισματοκοπία της Λευκάδας*, (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων), Ιωάννινα 2019.
- Μπουραζέλης 2017 Μπουραζέλης Κ. *Οι Τρόφιμοι της Λύκαινας. Συνοπτική ιστορία των Ρωμαίων και της πολιτείας τους από την ίδρυση της Ρώμης ως και την εποχή του Διοκλητιανού (753 π.Χ. – 305 μ.Χ.)*, Αθήνα 2017.
- Πρέκα-Αλεξανδρή 2000 Πρέκα-Αλεξανδρή Κ., «Σχέσεις της Κέρκυρας με την Ιταλία και Σικελία μέχρι τη Ρωμαϊκή εποχή», στο: Παππάς Θ. (επιμ.), *Ελληνική παρουσία στην Κάτω Ιταλία και Σικελία. Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, (Κέρκυρα 29-31 Οκτωβρίου 1998)*, Κέρκυρα 2000, 69-79.
- Πρέκα-Αλεξανδρή 2010 Πρέκα-Αλεξανδρή Κ., *Οι Αρχαιότητες της Κέρκυρας*, Αθήνα 2010.
- Σακελλαρίου 2007 Σακελλαρίου Μ. Β., *Πόλις. Ένας τύπος αρχαίου ελληνικού κράτους*, Αθήνα 2007 (α' ανατύπωση).
- Σακελλαρίου 2019 Σακελλαρίου Μ. Β., *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία*, Ηράκλειο 2019.
- Simon 1996 Simon E. *Οι Θεοί των Αρχαίων Ελλήνων*, Αθήνα 1996
- Σπετσιέρη-Χωρέμη 1997 Σπετσιέρη-Χωρέμη Α., *Αρχαία Κέρκυρα*, Αθήνα 1997.
- Σπετσιέρη-Χωρέμη 2011 Σπετσιέρη-Χωρέμη Α., *Τα νησιά του Ιονίου Πελάγους κατά τους ιστορικούς χρόνους*, Αθήνα 2011.
- Τσούρτη 1997 Τσούρτη Η., «Η νομισματική συλλογή των Ιονίων Νήσων του Παύλου Λάμπρου και ο πρίγκιπας Αλέξανδρος Μουρούζης», στο: *Πρακτικά ΣΤ' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου. Ζάκυνθος 23-27 Σεπτεμβρίου 1997, Α'*, Θεσσαλονίκη 2000, 439-445.
- Waterfield 2018 Waterfield R. *Η κατάκτηση της Ελλάδας από τους Ρωμαίους*, Αθήνα 2018.
- Χαντέλη 2020 Χαντέλη Β. *Χάονες. Η ιστορία ενός ηπειρωτικού έθνους*, (αδημ. διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων), Ιωάννινα 2020.
- Χαντέλη 2021 Χαντέλη Β. «Οι αρχαίες ονομασίες του Ιονίου Πελάγους και οι μυθικές παραδόσεις», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο*, Ιωάννινα 2020-2021, 7-70.

Λεξικά

ODE 2010	<i>Oxford Dictionary of English</i> (ed. Angus Stevenson), Oxford 2010 (γ' έκδοση).
ΛΙΜΓ 1834	Μάγνης Δ. Δ. <i>Λεξικόν Ιστορικομυθικόν και Γεωγραφικόν</i> , Βενετία 1834, λήμμα: <i>Υδροός</i> , σ. 376.
LSJ	Liddell, Scott, Jones, <i>Ancient Greek Lexicon (LSJ)</i> , ψηφιακή έκδοση του Λεξικού Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας, διαθέσιμο στο: https://lsj.gr/wiki/
LIMC	<i>Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae (LIMC)</i> , Zürich-München 1984, 1992.

Ιστοσελίδες

<https://www.academia.edu/>

<https://archive.org/>

<https://en.wikipedia.org/>

<https://www.jstor.org/>

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>

<https://www.persee.fr/>

<https://www.forumromanum.org/index2.html>

<https://www.thelatinlibrary.com/>

<http://www.pugliadigitallibrary.it/>

https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/tools/liddell_scott/

<https://inscriptions.packhum.org/>

<http://coinhoards.org/>

<https://www.acsearch.info/>

<http://ancientworldonline.blogspot.com/2020/01/open-access-journal.html>

<https://topostext.org/>

https://www.hs-augsburg.de/~harsch/graeca/Chronologia/S_ante06/Skylax/skyp001.html

<http://onlinebooks.library.upenn.edu/>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

ΧΑΡΤΕΣ

Χάρτης 1: Η ευρύτερη περιοχή του Ιονίου, της Αδριατικής, του Τυρρηνικού Πελάγους. (Λεπτομέρεια του *Greek and Phoenician Colonies*, Χάρτης 14 εκ του: W. Smith – G. Grove, *An Atlas of Ancient Geography, Biblical and Classical*, London 1874) Χατζέλη, 2021, 59, εικ. 1.)

Χάρτης 2: Κάτω Ιταλία. (Λεπτομέρεια του Greek and Phoenician Colonies, Χάρτης 14 εκ του: W. Smith – G. Grove, *An Atlas of Ancient Geography, Biblical and Classical*, London 1874)

Χάρτης 3: Σικελία. (Λεπτομέρεια του Greek and Phoenician Colonies, Χάρτης 14 εκ του: W. Smith – G. Grove, An Atlas of Ancient Geography, Biblical and Classical, London 1874)

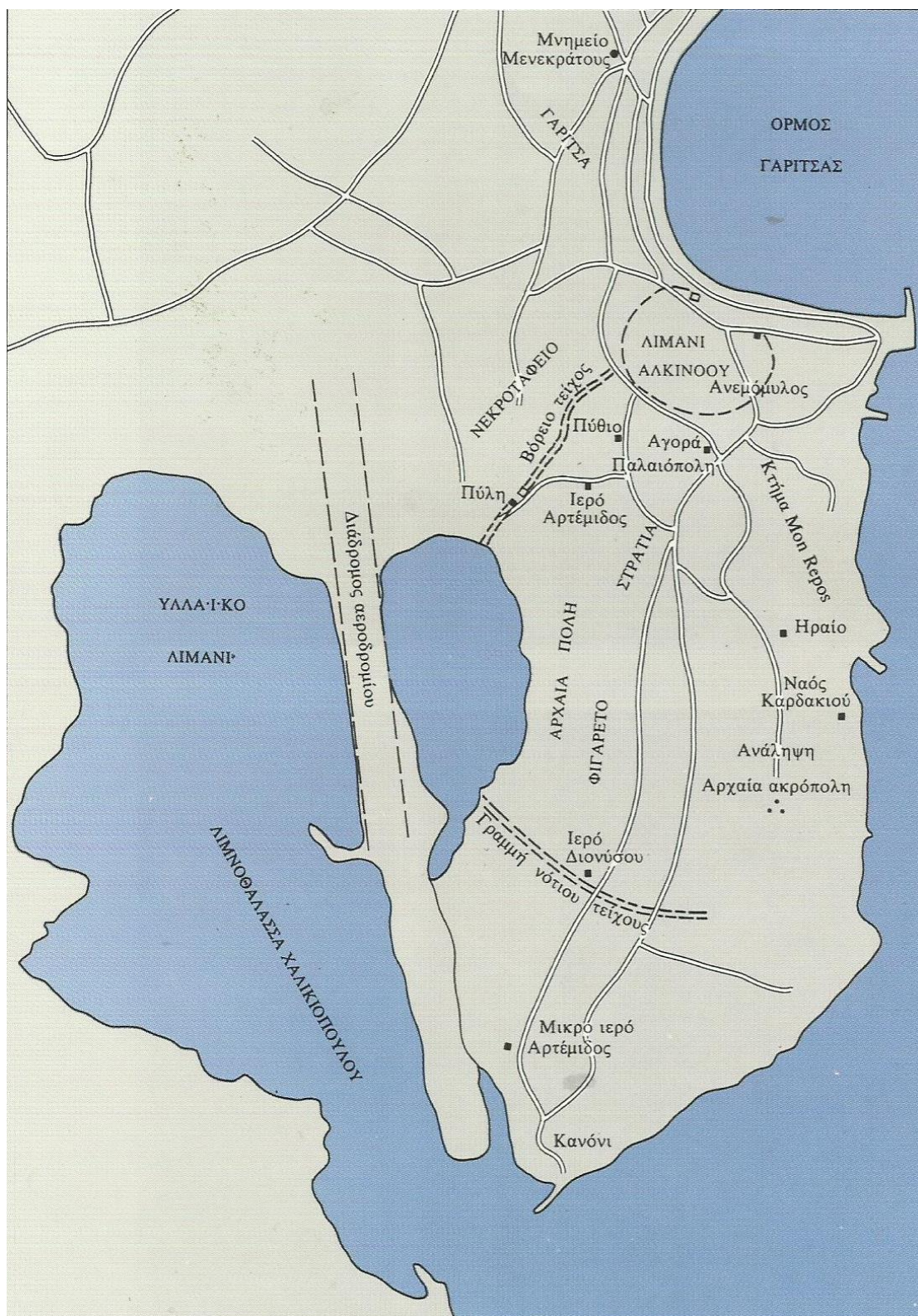
Χάρτης 4: Η Κέρκυρα και η Βορειοδυτική Ελλάδα. (Λεπτομέρεια του Northern Greece. Epirus. Thessalia. Macedonia, Χάρτης 41 εκ του: W. Smith – G. Grove, An Atlas of Ancient Geography, Biblical and Classical, London 1874)

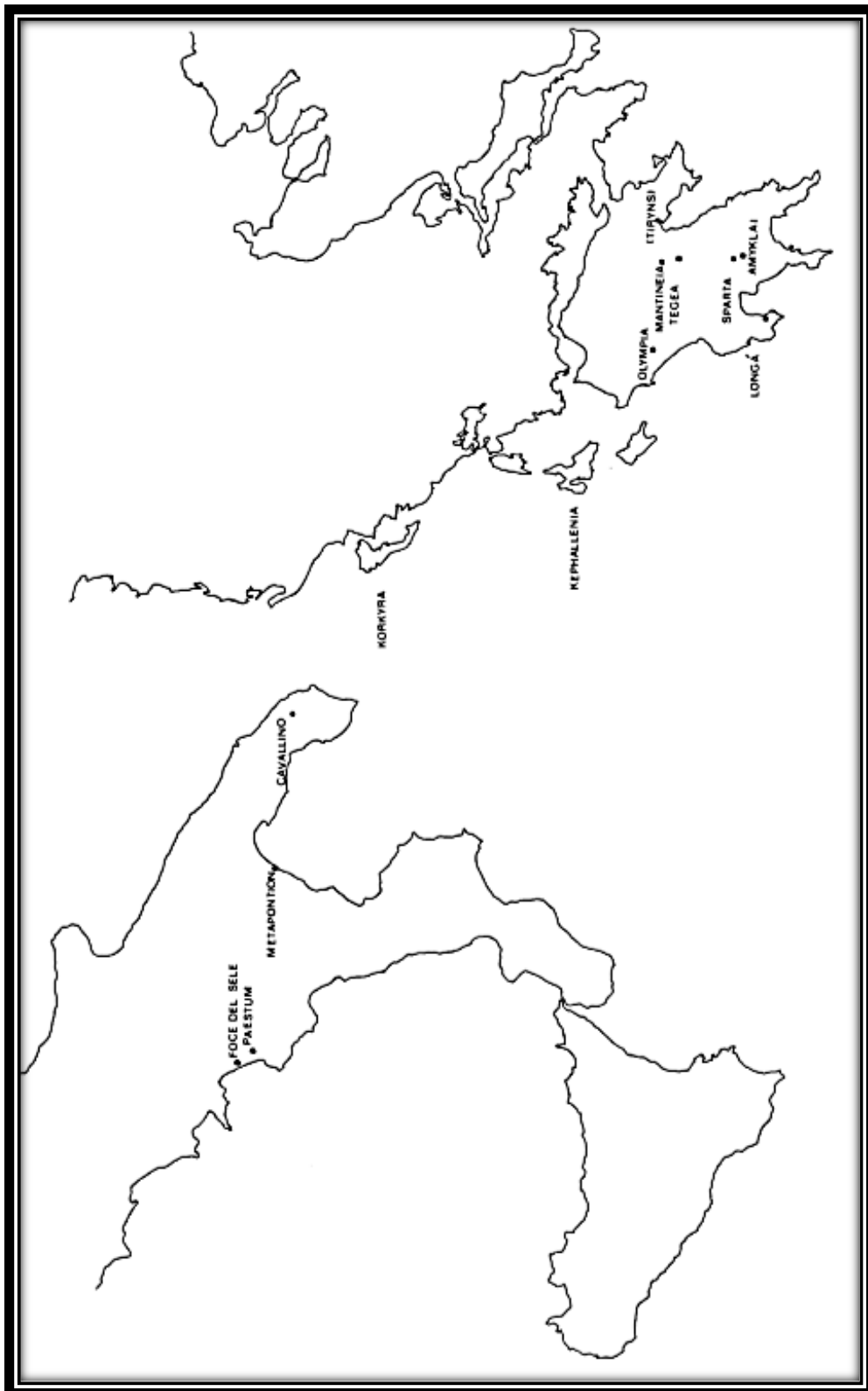
Χάρτης 5: Κέρκυρα. (Πρέκα-Αλεξανδρή, 2010, 148, εικ. 214.)

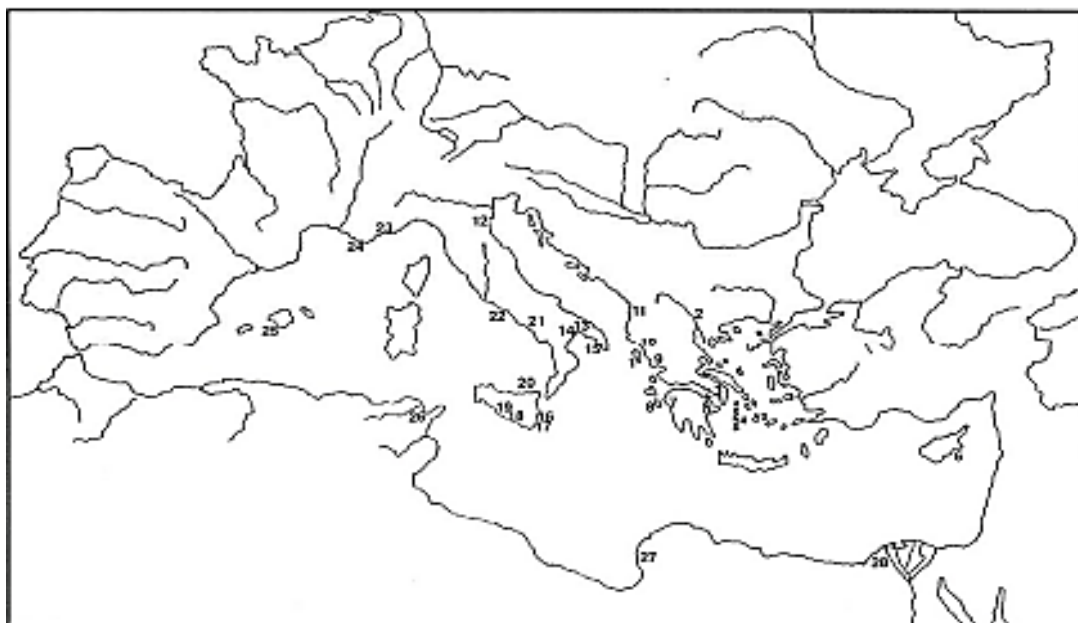
Χάρτης 6: Η Κέρκυρα και η Περαία της. (Barrington Atlas of the Greek and Roman World, επιμ. R.J.A. Talbert, Princeton 2000, Χάρτης 54.)

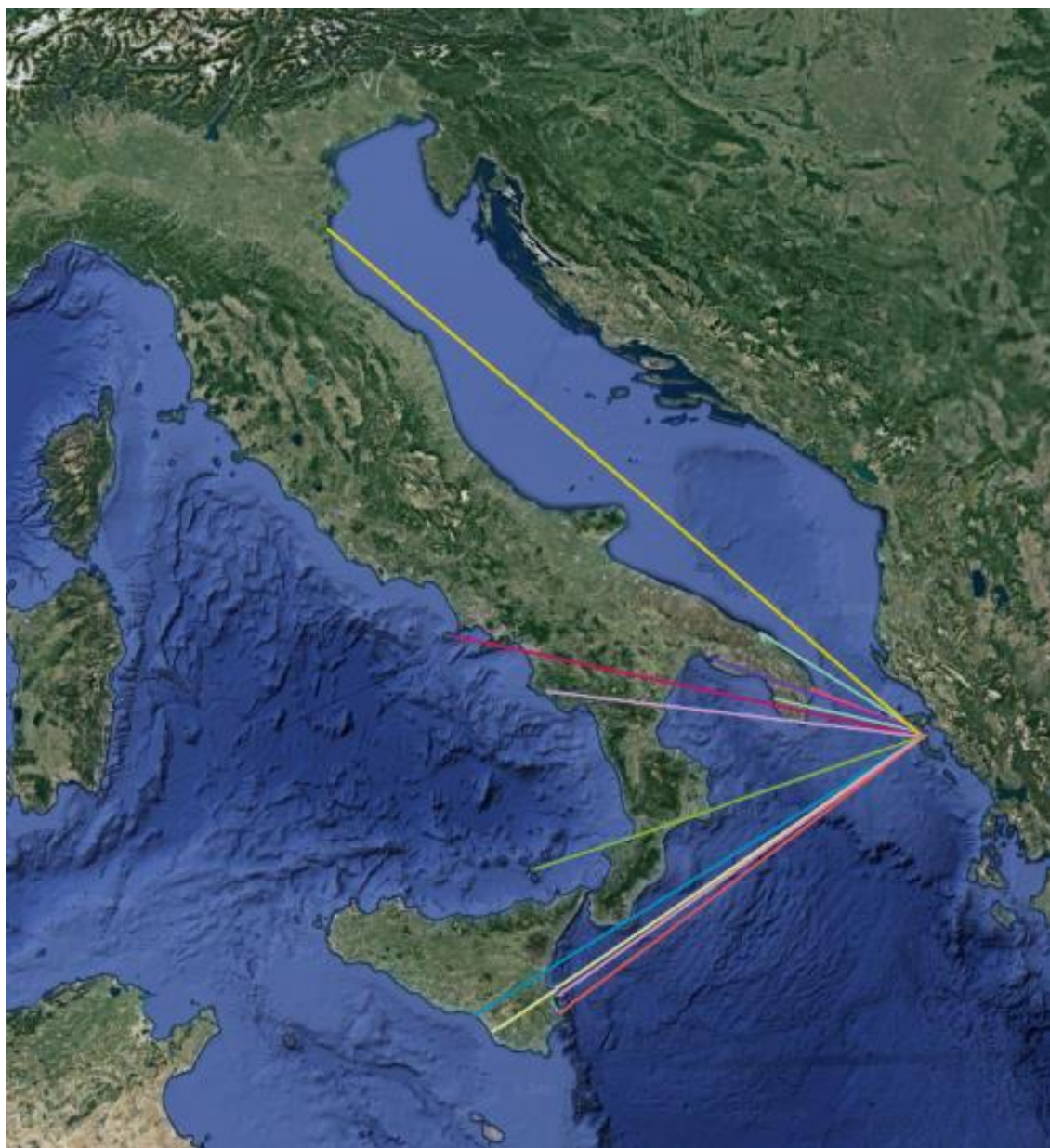
Χάρτης 7. Η Χερσόνησος της Παλαιόπολης. (Σπετσιέρη-Χωρέμη, 2011, εικ. 2.)

Χάρτης 8: Η διάδοση του φυλλωτού κιονόκρανου. Barletta, 1990, 47, εικ. 2.

Χάρτης 9: Θέσεις εντοπισμού Κερκυραϊκών Οξυπύθμενων αμφορέων σε όλη τη Μεσόγειο. 1. Κέρκυρα, 2. Πέλλα, 3. Αθήνα, 4. Κόρινθος, 5. Σέριφος, 6. Κύπρος, 7. Ολυμπία, 8. Λευκάδα, 9. Πρέβεζα, 10. Βουθρατό, 11. Επίδαμνος, 12. Σπίνα, 13. Βρινδήςιο, 14. Τάρας, 15. Καλλίπολις, 16. Μέγαρα Υβλαία, 17. Συρακούσες, 18. Καμάρινα, 19. Γέλα, 20. Λιπάρες Νήσοι, 21. Ελέα (Velia), 22. Πιθηκούσες, 23. Αντίπολις, 24. Μασσαλία, 25. Βαlearίδες, 26. Καρχηδόνα, 27. Ευσεπερίδες (Βεγκάζη), 28. Αλεξάνδρεια. (Κουρκουμέλης, 2000, 159)

Χάρτης 10: Κατευθύνσεις στην Ιταλική Χερσόνησο και την Σικελία, προς τις οποίες η Κέρκυρα εξήγε αμφορείς μεταφοράς οίνου. Εικόνα από Δορυφόρο (Google Earth).

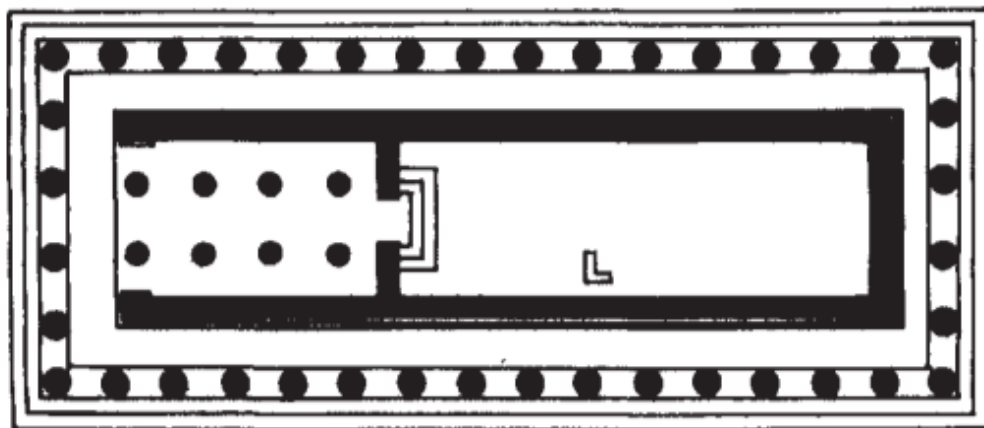
Χάρτης 11: Νήσος Ορτυγία. Οι θέσεις των ναών της Αρτέμιδος, της Αθηνάς και του Απόλλωνα. (Holloway, 1991, 54).

ΕΙΚΟΝΕΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Εικ. 1: Ορτυγία, Συρακούσες, Σικελία. Ο ναός της Αρτέμιδος. Τρισδιάστατη απεικόνιση. Πηγή: [https://de.wikipedia.org/wiki/Artemistempel_\(Syrakus\)#/media/Datei:Artemistempel_Syrakus_1_\(Modell\).jpg](https://de.wikipedia.org/wiki/Artemistempel_(Syrakus)#/media/Datei:Artemistempel_Syrakus_1_(Modell).jpg)

Εικ. 2: Κάτοψη του ναού της Αρτέμιδος στην Ορτυγία (Holloway, 1991, εικ. 94)

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

30

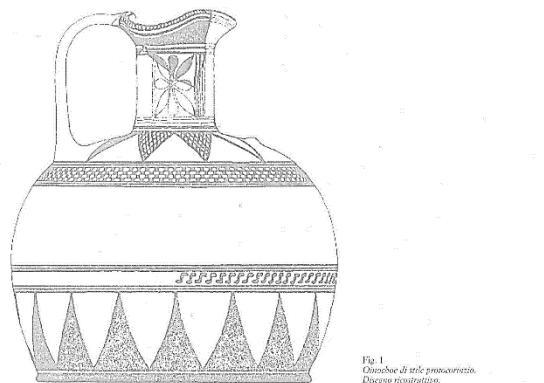

Fig. 1
Oinochoe di stile proto-corinzio.
Disegno ricostruttivo.

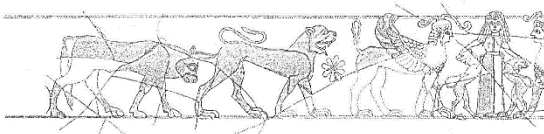
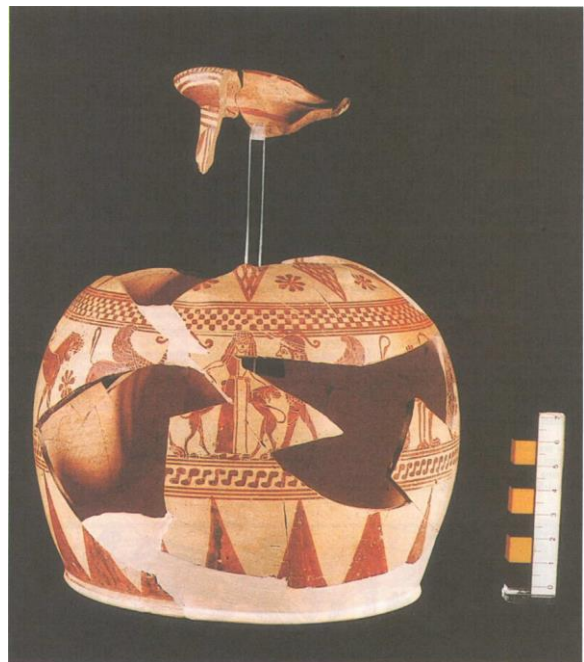

Fig. 2 - Oinochoe di stile proto-corinzio. Disegno ricostruttivo della fascia figurata.

Εικ. 3-4: Πρωτοκορινθιακή οinoχόη με την Αρτέμιδα ως Πότνια θηρών από τον Ναό της Αρτέμιδος στην Ορθυγία. Σχεδιαστική απεικόνιση (αριστερά) και φωτογραφία (δεξιά). (Pelagatti, 1999, εικ. 2 και 3)

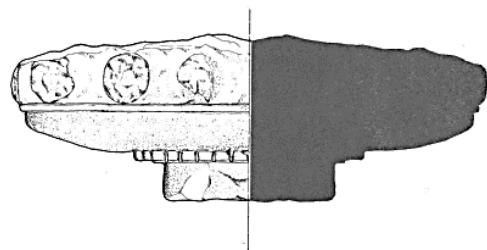
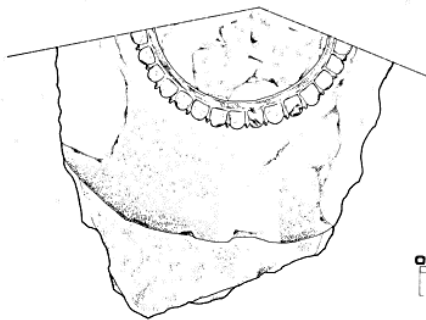
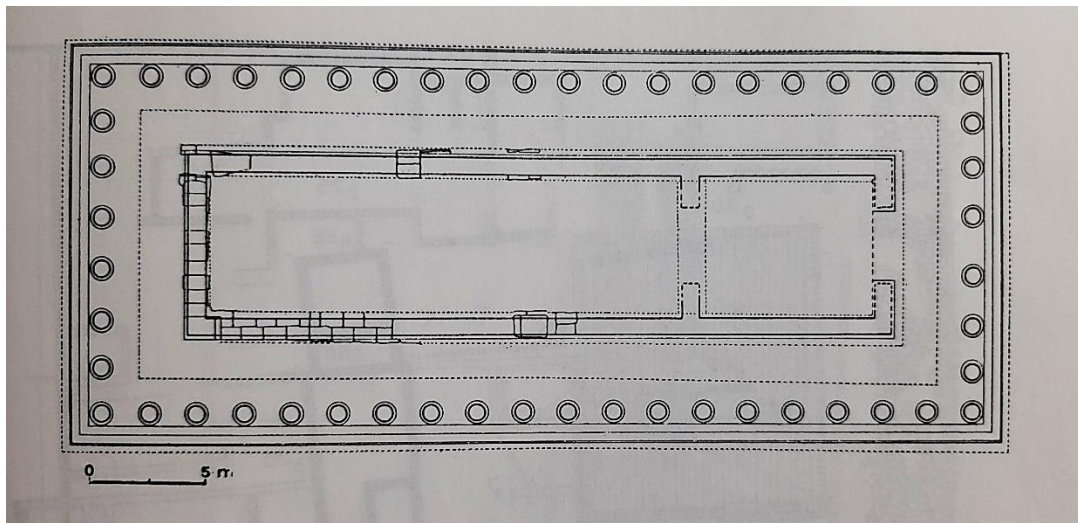

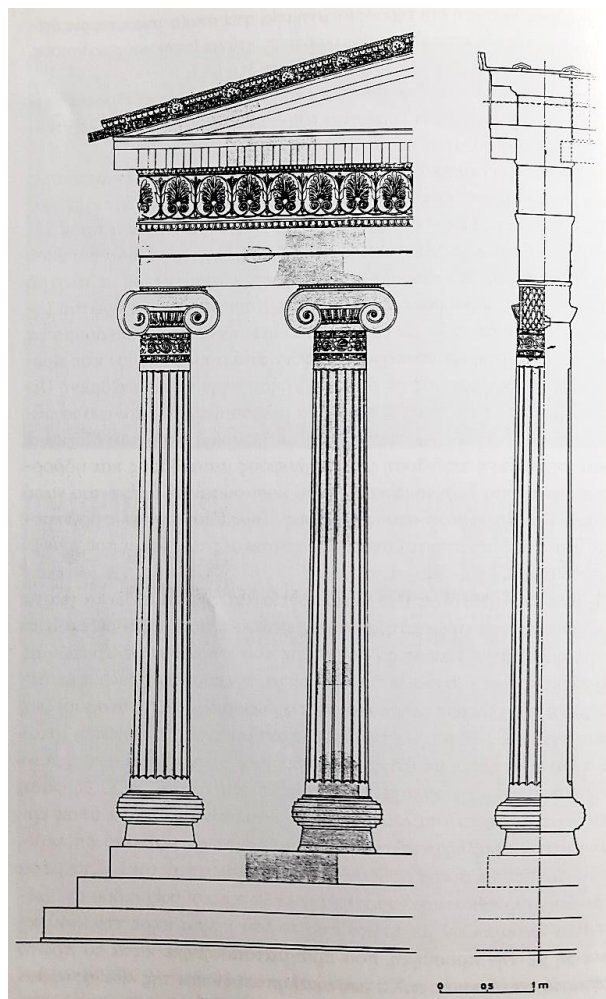
Fig. 16 - Cavallino. Capitello dorico.

Εικ. 5: Σχεδιαστική απεικόνιση του κιονόκρανου από το Cavallino του Λέτσε (D'Andria, 1977, εικ. 16)

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Εικ. 6: Κάτοψη του Ιωνικού Ναού του Μεταποντίου (από τον Mertens 1979, cit. Greco, 2001, 247, εικ. 54)

Εικ. 7: Ιωνικός ναός Μεταποντίου, αποκατάσταση της ανωδομής (από τον Mertens 1979, cit. Greco, 2001, 246, εικ. 53)

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Εικ. 8: Μεταπόντιο. Ιωνικός ναός. Κιονόκρανο με κυματιστή διακόσμηση (λεπτομέρεια). (Πηγή εικόνας: <https://www.worldhistory.org/image/7025/ionic-capital-metapontum/>)

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Εικ. 9 -10: Παλαιόπολη (Μον Ρεπος), Κέρκυρα. Τα ερείπια του Ναού της Ήρας από διαφορετικές οπτικές γωνίες. (φωτογραφία της συγγραφέως).

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Εικ. 11: (άνω αριστερά) Μαρμάρινη υδρορορή λεοντοκεφαλής από τον ναό της Ήρας Ακραιάς στην Κέρκυρα. Μουσείο Παλαιόπολης. (Φωτογραφία της συγγραφέως).

Εικ. 12: (άνω δεξιά) Ακροκέραμο με ανάγλυφο γοργόνειο από το ναό της Ήρας στην Κέρκυρα. Μουσείο Παλαιόπολης (Φωτογραφία της συγγραφέως).

Εικ. 13 (Αριστερά) Ακροκέραμο με γοργόνειο. Α' μισό 6^{ου} αι. Τάραντας (φωτογραφία ΕΦ. Α., από τον Greco, 2001, 219, εικ 33)

Εικ. 14: (Δεξιά) Λεοντοκεφαλή πήλινης σίμης από την Βασιλική της Ποσειδωνίας. (φωτογραφία ΕΦ.Α., από τον Greco, 2001, 209, εικ. 23.)

Εικ. 15: Το αέτωμα της Γοργούς. Αρχαιολογικό Μουσείο Κέρκυρας (Φωτογραφία της συγγραφέως).

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Εικ. 16: Γοργώ (Λεπτομέρεια). Κέρκυρα, Αρχαιολογικό Μουσείο Κέρκυρας. (Πηγή εικόνας:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/77/Gorgon_at_the_Artemis_temple_in_Corfu.jpg)

Εικ. 17: (Δεξιά) Γέλα. Πήλινος βωμός. Μέδουσα με ζώνη με φίδια, που αγκαλιάζει τους γιους της, Πήγασο και Χρυσάορα. Δεύτερο μισό του 6^{ου} – αρχές 5^{ου} αι. π.Χ. (Cigaina, 2015, 69, εικ. 7)

Εικ. 18: (Δεξιά) Φτερωτή γονυπετής Γοργώ και Πήγασος. Μετόπη του ναού της Αθηνάς, Συρακούσες. (Πηγή:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gorgoneion_Syrakus.jpg)

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

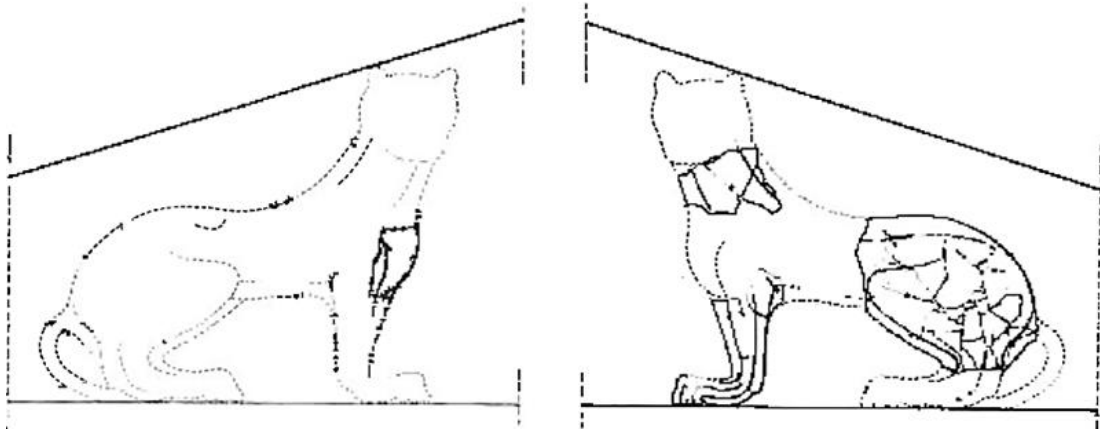

Εικ. 19: Τρισδιάστατη αποκατάσταση του αετώματος του ιερού της Mater Matuta (Sant'Omobono), Ρώμη (Πηγή εικόνας: <https://virtualreconstruction.rice.edu/santomobono.html>).

Εικ. 20: Σωζόμενα θραύσματα του αετώματος του ιερού της Mater Matuta (Sant'Omobono), Ρώμη. Μουσεία Βατικανού. (Πηγή εικόνας: https://fr.wikipedia.org/wiki/Aire_de_Sant%27Omobono#/media/Fichier:Temple_of_Mater_Matuta_ruins_-_Palazzo_dei_Conservatori_-_Musei_Capitolini_-_Rome_2016.jpg)

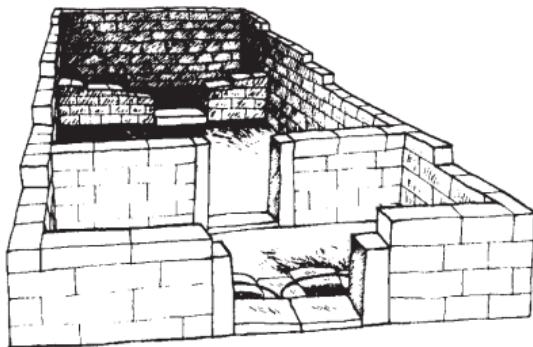
ΠΙΝΑΚΑΣ 9

Εικ. 21: Ρώμη. Σχεδιαστική απεικόνιση του αετώματος του ιερού της Mater Matuta (Sant'Omobono). (Mertens-Horn, 1995, 271, εικ. 5)

Εικ. 22: Κεφαλή θεάς (ίσως Αρτέμιδος) από το Laganello, Συρακούσες (πηγή εικόνας: <https://www.livius.org/pictures/italy/siracusa-syracuse-museum-pieces/syracuse-archaic-head/>)

Εικ. 23: Ναϊσκος της Δήμητρας στον Σελινούντα. Σχεδιαστική απεικόνιση (Holloway, 1991, 62, εικ. 78)

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

Εικ. 24: Τάραντας. Ναός του Ποσειδώνα (Δωρικός Ναός). Οι εναπομείναντες δωρικοί κίονες και τα κιονόκρανα. (Πηγή εικόνας:

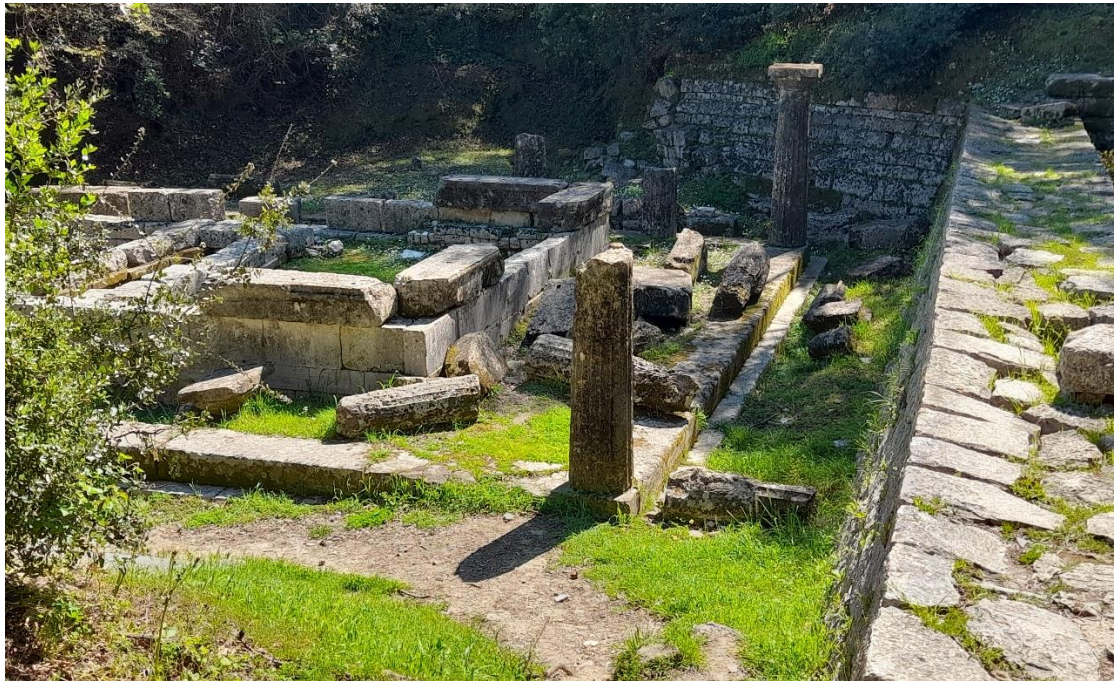
[https://it.wikipedia.org/wiki/](https://it.wikipedia.org/wiki/Tempio_di_Poseidone_(Taranto)#/media/File:Colonne_Doriche.JPG)

[Tempio di Poseidone \(Taranto\)](https://it.wikipedia.org/wiki/Tempio_di_Poseidone_(Taranto)#/media/File:Colonne_Doriche.JPG)

[#/media/File:Colonne_Doriche.JPG](https://it.wikipedia.org/wiki/Tempio_di_Poseidone_(Taranto)#/media/File:Colonne_Doriche.JPG))

ΠΙΝΑΚΑΣ 11

Εικ. 25-26: Κέρκυρα. Ο δωρικός ναός στο Καρδάκι. Διακρίνονται οι κίονες από την εξωτερική κιονοστοιχία. (Φωτογραφίες της συγγραφέως)

Εικ. 27: Συρακούσες. Ναός του Απόλλωνα (Δωρικός). (Φωτογραφία: Berthold Werner, Πηγή: https://en.wikipedia.org/wiki/Temple_of_Apollo_%28Syracuse%29#/media/File:Syrakus_BW_2012-10-06_13-52-32.JPG)

ΠΙΝΑΚΑΣ 12

Εικ. 28: Σελινούντας. Ναός C (Δωρικός), λεπτομέρεια του κίονα. (Φωτογραφία: Nigel Pollard, Πηγή εικόνας: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/image?img=Perseus:image:1990.23.0451>)

Εικ. 29: Ποσειδωνία. Ναός της Αθηνάς. Λεπτομέρεια. (Φωτογραφία: Nick Cahill, Πηγή: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/image?img=Perseus:image:1992.02.0033>)

ΠΙΝΑΚΑΣ 13

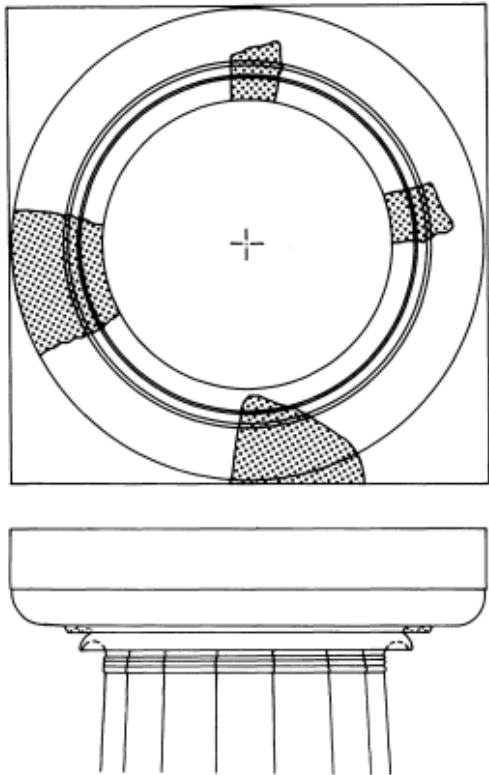
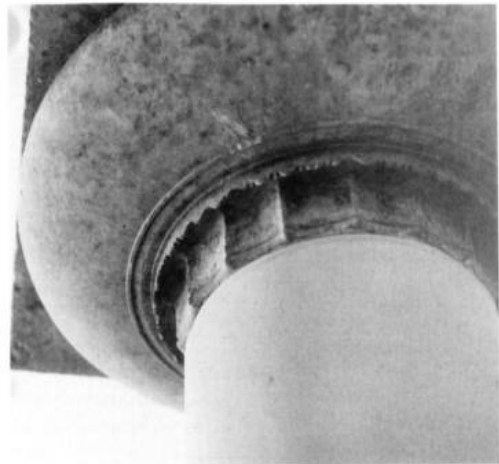

Εικ. 30: (Αριστερά) Σύβαρη, τμήμα κιονόκρανου με πολυθρονοτή παραστάδα (Barletta, 1990, 53, εικ. 10)

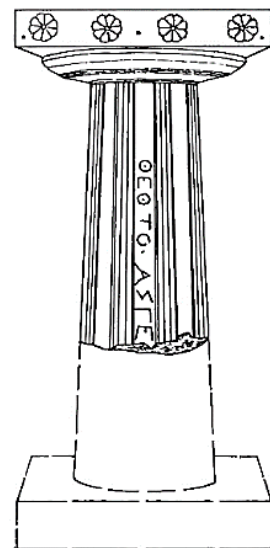

Εικ. 31: (Δεξιά πάνω) Κιονόκρανο από την Βασιλική Ποσειδωνία. (Barletta, 1990, εικ. 5)

Εικ. 32: (Δεξιά κάτω) Λεπτομέρεια από την Επιτύμβια στήλη του Ξενβάρεως (Barletta, 1990, 47, εικ. 3)

Εικ. 33: (Αριστερά) Σχεδιαστική απεικόνιση του κιονόκρανου από τον ναό ΕΙ του Σελινούνα. (Barletta, 1990, 48, εικ. 4)

Εικ. 34: (Δεξιά) Σχεδιαστική απεικόνιση του κιονόκρανου και του κίονα του Vaste. (D'Andria, 1985, 372, εικ. 30).

ΠΙΝΑΚΑΣ 14

Εικ. 35: Μεταπόντιο, Ναός του Απόλλωνα. Κίονες με πολυθρονωτές παραστάδες. (Φωτογραφία: Manuele Dellanave, Πηγή εικόνας: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Resti di colonne complesso archeologico metaponto.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Resti_di_colonne_complesso_archeologico_metaponto.jpg))

Εικ. 36: Μεταπόντιο, Ναός της Ήρας (ή των «Παλατινών Πινάκων», Tavole Palatine). (Πηγή εικόνας: [https://it.wikiquote.org/wiki/Tavole Palatine#/media/File:Tavolepalatine1.jpg](https://it.wikiquote.org/wiki/Tavole_Palatine#/media/File:Tavolepalatine1.jpg))

ΠΙΝΑΚΑΣ 15

Εικ. 37: Το Αέτωμα από το Φιγαρέτο, από τον ναό του Διονύσου. Αρχαιολογικό Μουσείο Κέρκυρας (Φωτογραφία της συγγραφέως).

Εικ. 38: Αργυρός στατήρ των Θουρίων, ο οποίος βρέθηκε στην Κέρκυρα κατά τις ανασκαφές στην Παλαιόπολη κι εκτίθεται στο Μουσείο. Εμπρόσθια όψη (Φωτογραφία της συγγραφέως).

Εικ. 39: Κερκυραϊκοί οξυπύθμενοι αμφορείς, Κέρκυρα, Μουσείο Παλαιόπολης (Φωτογραφία της συγγραφέως).

ΠΙΝΑΚΑΣ 16

Εικ. 40: Τρισδιάστατη απεικόνιση του ναού της Αρτέμιδος, Κέρκυρα. (Πηγή εικόνας: Υπουργείο Πολιτισμού κι Αθλητισμού, http://odysseus.culture.gr /h/2/gh2562.jsp?obj_id=5615&mm_id=17203)

ΠΙΝΑΚΑΣ 17

1. AP τριώβολο (11 χιλ., 2,83 γρ.), ±600-550 π.Χ. Ε. Βουκράνιο / Ο. έγκοιλο τετράγωνο (SNG Cop 140, BMC Phokis 2) Συνδ.: <https://www.acsearch.info/search.html?id=3923706>

2. AP Οβολός (9 χιλ., 0,93 γρ.), π. 525-470 BC. Ε. Κοχύλι. / Ο. έναστρο μοτίβο σε έγκοιλο τετράγωνο. (SNG Cop. 148-9) <https://www.acsearch.info/search.html?id=1738309>

3. XA (16 χιλ., 2,18 γρ.) π. 400-300 π.Χ. Ε. Διόνυσος σε πάνθηρα προς τα δεξιά κρατώντας θύρσο / Ο. ΚΟΡ(κυραίων). Σάτυρος προς τα δεξιά, αδειάζοντας το περιεχόμενο ενός αμφορέα μέσα σε κρατήρα (SNG Cop. 169, BMC Thessaly 125, 182 κ.ε.). <https://www.acsearch.info/search.html?id=3520249>

4. AP διώβολο (13 χιλ., 1.60 γρ.), π. 400-350 π.Χ. Ε. Αμφορέας, Ε-Υ. / Ο. Κ-Ο-Ρ. Κάνθαρος. <https://www.acsearch.info/search.html?id=7395862>

5. AP τριώβολο (2,41 γρ.), 4^{ος} αι. π.Χ. Ο. Αμφορέας με τσαμπιά σταφυλιών σε κάθε λαβή. / Ε. αρχ. Κ-Ο ανάμεσα από το οκτάκτινο άστρο. (BMC 130-131). <https://www.acsearch.info/search.html?id=4907696>

6. XA (16 χιλ., 5,07 γρ.), π. 400-338 BC. Ο. Κ-Ο. Αμφορέας / Ε. Βότρυς (BMC 102-16) <https://www.acsearch.info/search.html?id=7395865>

7. AP στατήρ (20 χιλ., 8,12 γρ) π. 380-350 π.Χ. Ε. Πήγασος προς τα δεξιά / Ο. Κεφαλή Αθηνάς με κορινθιακό κράνος προς τα δεξιά. Φύλλο άμπελου αριστερά. (BMC Corinth 112, 5) <https://www.acsearch.info/search.html?id=31270>

8. AP στατήρ (21 χιλ., 8,39 γρ.) π. 338-250 π.Χ. Ε. Πήγασος προς τα δεξιά. / Ο. ΚΟΡ-ΚΥΡ-ΑΙΩ-Ν. Κεφαλή Αθηνάς με κορινθιακό κράνος προς τα δεξιά, πίσω αμφορέας με φύλλα κισσού και καρπούς να κρέμονται από τις λαβές. (SNG Cop. 162) <https://www.acsearch.info/search.html?id=1824985>

ΠΙΝΑΚΑΣ 18

9. AP στατήρ (21 χιλ., 10.20 γρ.). π. 350/30-290/70 π.Χ. Ε: Αγελάδα όρθια προς τα δεξιά, κοιτά το μοσχαράκι που θηλάζει, προς τα αριστερά κάτω. Άστρο επάνω. / Ο: Κ-Ο-Ρ. Διπλό έναστρο μοτίβο με διαχωριστική γραμμή, σε διπλό έγκοιλο τετράγωνο και επιδοράτιδα κάτω. Όλα εντός γραμμικού κύκλου. (SNG Cop. 157) <https://www.acsearch.info/search.html?id=1283909>

10. ΧΑ (25 χιλ., 7,76 γρ.), 3^{ος}- 1^{ος} αι. π.Χ. Ε. Κεφαλή γενειοφόρου Ποσειδώνα προς τα δεξιά, τρίαινα πίσω από τον ώμο / Ο. ΚΟΡΚΥΡΑΙΩΝ - ΦΙΛΩΝΙΔΑΣ. Πρώρα προς τα δεξιά. (BMC 151, 549) <https://www.acsearch.info/search.html?id=250299>

11. ΧΑ (χωρίς στοιχεία βάρους, χιλ. διαμέτρου) π. 229-48 π.Χ. Ε. Κεφαλή κισσοστεφούς Διονύσου προς τα δεξιά. ./ Ο. Μονόγραμμα Ρ Κ. (ΚΟΡ) Αμφορέας (BMC 333). <https://www.acsearch.info/search.html?id=6376801>

12. ΑΡ δραχμή (18 χιλ., 2.78 γρ.), π. 270-220 π.Χ. Ε. Πεπλοφόρος κεφαλή Διώνης προς τα δεξιά. / Ο. Κ. Πήγασος προς τα δεξιά, εντός στεφάνου (SNG Cop. 203). <https://www.acsearch.info/search.html?id=6601628>